

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

З Б І Р Н И К

**НАУКОВИХ ПРАЦЬ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

Серія соціально-педагогічна

В и п у с к 24

**Кам'янець-Подільський
«Медобори-2006»
2015**

УДК: 378.4(477.43):376.1(082)

ББК: 74.584 (4 Укр)

3-41

Рецензенти:

Гомонюк О.М. - доктор педагогічних наук, професор кафедри практичної психології і педагогіки Хмельницького національного університету;

Ярошенко А.О. – доктор філософських наук, директор Інституту соціальної роботи та управління, професор Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова;

Петрочко Ж.В. – доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту проблем виховання НАПН України.

Редакційна колегія:

Атаманчук П.С., доктор педагогічних наук, професор; **Боднар В.І.**, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України; **Вайнова Р.Х.**, доктор педагогічних наук; **Вержиховська О.М.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Коган О.В.**, кандидат педагогічних наук; **Кучинська І.О.**, доктор педагогічних наук, професор; **Мельник Л.П.**, кандидат педагогічних наук, доцент (відповідальний редактор); **Мендерецький В.В.**, доктор педагогічних наук, доцент; **Миронова С.П.**, доктор педагогічних наук, професор; **Опалюк О.М.**, кандидат педагогічних наук; **Рудзевич І.Л.**, кандидат психологічних наук; **Співак В.І.**, кандидат психологічних наук, доцент.

Друкується за ухвалою Вченої ради

*Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(протокол № 5 від 12.05. 2015 року)*

3-41 Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. Л.П. Мельник, В.І. Співака. – Вип. XXIV. Серія: соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2015. – 270 с.

ISSN 2309-8341

За матеріалами Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «**Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи**».

До збірника увійшли наукові праці фахівців з соціальної педагогіки, соціальної допомоги та соціальної роботи різних регіонів України, в яких висвітлюються соціально-психологічні аспекти розвитку особистості, історія становлення соціальної педагогіки та соціальної роботи. Проаналізовано роль соціальних інститутів у підготовці фахівців соціально-педагогічних професій, описано актуальні питання соціальної допомоги, розкрито особливості використання інноваційних технологій у роботі спеціалістів соціальної сфери.

Адресується науковцям, практикам, студентам, які навчаються за спеціальностями «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота», «Соціальна допомога» та всім, кому не байдужа доля підростаючого покоління.

ISSN 2309-8341

УДК: 378.4(477.43):376.1(082)

ББК: 74.584 (4 Укр)

Наказом Міністерства освіти і науки України під № 1021 від 07.10.2015р. «Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Серія: соціально-педагогічна» включено до переліку наукових фахових видань України.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 16217-4689Р від 17.12.2009 р.

© Автори статей, 2015

© «Медобори-2006», 2015

ЗМІСТ

Бриндіков Ю.Л.	Соціально–педагогічна робота з молоддю та неповнолітніми правопорушниками у пенітенціарний та постпенітенціарний період	6
Видиш М. М.	Виявлення та реалізація ресурсного потенціалу освітнього процесу вищого навчального закладу у формуванні політичної культури майбутніх соціальних працівників	17
Гевчук Н.С.	Використання інноваційних технологій у роботі з дітьми трудових мігрантів	26
Голова Н.І.	Професійна компетентність працівників соціальної сфери до виконання соціальних ролей в практичній діяльності	35
Грабчак О.В.	Соціальна реклама та її роль у процесах саморегуляції суспільства	44
Дідик Н.М.	Діагностика соціально-психологічної адаптації підлітків	53
Куриця С. В.	Робота соціального педагога з сім'ями вимушених переселенців	62
Лук'янова К. А.	Особливості соціально-педагогічної роботи з переселенцями в Україні: реалії та перспективи	71
Мельник Ж. В.	Профорієнтаційна робота з учнями старшої школи як один із напрямів діяльності соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів	84
Михайленко О. В.	Підготовка майбутніх соціальних педагогів на засадах компетентнісного підходу	94
Москалюк О. І.	Вибір і поєднання традиційних та інноваційних методів навчання у професійній підготовці соціального педагога	106

Овод Ю. В.	Сутність та зміст дистанційного навчання у підготовці майбутніх соціальних педагогів	117
Опалюк Т. Л.	Соціально-психологічні аспекти адаптації студентів до навчання у вищому педагогічному закладі	127
Пожидаєва О. В.	Професійна соціалізація майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу	136
Рабійчук С. О.	Посилення особистісних здібностей (потенціалу) учнівської молоді як умова їх соціалізації	144
Рень Л. В.	Соціалізація молоді у діяльності громадських об'єднань	153
Сербалюк Ю. В.	Благодійні організації та їх роль в здійсненні соціальної опіки в ХІХ – на початку ХХ ст.	163
Сєденкова Р. В.	Соціальна та професійна компетентність студентської молоді: властивості, компоненти, зв'язок	173
Синюк Н. В.	Організація самостійної волонтерської проектувальної діяльності майбутніх соціальних педагогів як умова успішної соціально-педагогічної роботи в галузі профілактики адикцій	185
Соловйова Т. Г.	Соціально-побутова адаптація молоді з розумовою відсталістю в умовах територіального центру соціального обслуговування	195
Співак В.І. Онуфрієва Л.А.	Теоретико-методологічні аспекти дослідження конфлікту та конфліктності особистості	208
Стрельбицька С.	Формування професійно важливих якостей особистості майбутнього фахівця соціального працівника у ВНЗ	221

Човган О. О.	Благодійність як психологічна основа соціальної роботи: теоретико-концептуальний аналіз	232
Шеремет А. М.	Педагогічні підходи до розробки моделі формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи у соціальних центрах матері та дитини	244
Янченко Т. В.	Взаємодія соціальної педагогіки та педології у контексті їх наукового становлення (20-ті роки ХХ ст.)	256

СОЦІАЛЬНО–ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З МОЛОДДЮ ТА НЕПОВНОЛІТНІМИ ПРАВОПОРУШНИКАМИ У ПЕНІТЕНЦІАРНИЙ ТА ПОСТПЕНІТЕНЦІАРНИЙ ПЕРІОД

Бриндіков Ю.Л. Соціально-педагогічна робота з молоддю та неповнолітніми правопорушниками у пенітенціарний та постпенітенціарний період. Дослідження соціально-педагогічної роботи з молодими та неповнолітніми правопорушниками мало на меті висвітлення новітніх принципів та векторів роботи щодо попередження та профілактики злочинів, застосування якісно нових форм та методів у роботі з молоддю та неповнолітніми злочинцями. Зроблено акцент на впровадженні гнучкої системи покарань, плідній співпраці органів державної влади, громадських організацій та суспільства у вирішенні питання адаптації та ресоціалізації молоді та неповнолітніх осіб, які відбували покарання за скоєння злочинів у місцях позбавлення волі. Висвітлено форми роботи соціального педагога щодо адаптації злочинців до умов колонії, а також робота зі спецконтингентом після звільнення з місць позбавлення волі. Запропоновано альтернативу виховної роботи у вигляді виховних центрів. Зроблено наголос на роботі соціальних педагогів-професіоналів для ефективної роботи з молодими та неповнолітніми злочинцями у пенітенціарний та постпенітенціарний період.

Ключові слова: соціально-педагогічна робота, пенітенціарний період, постпенітенціарний період, молоді правопорушники, неповнолітні правопорушники, адаптація, ресоціалізація.

Бриндіков Ю.Л. Социально-педагогическая работа с молодежью и несовершеннолетними правонарушителями в пенитенциарный и постпенитанциарный период. Исследование социально-педагогической работы с молодыми и несовершеннолетними правонарушителями имело целью освещение новейших принципов и векторов работы по предупреждению и профилактике преступлений, применение качественно новых форм и методов в работе с молодежью и несовершеннолетними. Сделан акцент на внедрении гибкой системы наказаний, плодотворному сотрудничеству органов государственной власти, общественных организаций и общества в решении вопроса адаптации и ресоциализации молодежи и несовершеннолетних, отбывающих наказание за совершение преступлений в местах лишения

свободы. Освещены формы работы социального педагога по адаптации преступников к условиям колонии, а также работа со спецконтингентом после освобождения из мест лишения свободы. Предложено альтернативу воспитательной работы в виде воспитательных центров. Сделан упор на работе социальных педагогов-профессионалов для эффективной работы с молодыми и несовершеннолетними в пенитенциарный и постпенитенциарный период.

Ключевые слова: социально-педагогическая работа, пенитенциарный период, постпенитенциарный период, молодые правонарушители, несовершеннолетние правонарушители, адаптация, ресоциализация.

Постановка проблеми. Сучасний стан подій в Україні характеризується кризовими явищами у соціально-економічній сфері, прослідковується різке розшарування населення на багатих і бідних. Такі факти деформують моральні устої та принципи, на яких тримається будь-яке здорове суспільство.

Такі прості біблійські заповіді як «не вбий», «не вкради», «полюби ближнього» залишаються книжними тезами замість того, щоб бути головними векторами у житті сучасної молоді.

Молодь та неповнолітні особи насичують свій мозок, свою свідомість культом сили, насильницькими діями як засобом здобуття авторитету та фінансових ресурсів, безкарністю за умов домовленості з недобросовісними представниками правоохоронних органів та злочинною романтикою, яку так успішно нам надають різноманітні засоби масової інформації.

Питома вага молоді у складі засуджених протягом останніх років невпинно зростає і така ситуація не може залишатись без уваги суспільства.

Проблема є надзвичайно гострою, її вирішення потребує неабияких зусиль правоохоронних органів, державних і громадських організацій, але лівова частка роботи все ж дістається установам соціального спрямування (центри соціально-психологічної допомоги, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді тощо), де психологи, соціальні робітники та соціальні педагоги спрямовують свою роботу на попередження делінквентної поведінки, подолання труднощів у пенітенціарний та постпенітенціарний період [1-3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методи та шляхи виховання, перевиховання неповнолітніх правопорушників у своїх працях демонстрували чимало дослідників. Серед них необхідно згадати А.С. Макаренка, який зробив чималий внесок у соціально-педагогічну роботу з правопорушниками, зокрема, неповнолітніми особами. Професор Московського університету І.Я. Фойницький розробив перший

курс «Тюрьмоведенє». У 20-і роки минулого століття з'явився посібник С.В. Поднишева «Основи пенітенціарної науки», в якому були виділені основні напрями соціально-педагогічного впливу на особистість правопорушника: юридичне і моральне виправлення, загальноосвітнє навчання, культурно-просвітня робота, трудове виховання. Ю.В. Василькова та Л.В. Мардахаєв, які досліджують сучасні підходи у роботі з правопорушниками теж заслуговують на увагу [4; 5].

Проблеми соціальної адаптації в різних ступенях висвітлені в дослідженнях Ю.Д. Блувштейна, В.А. Елеонського, А.Е. Жалінського, А.П.Закалюка, В.С. Потьомкіна, Ф.Р. Сундурова, Ю.М. Ткачевського та ін. [6].

Мета статті. Дослідження має на меті висвітлення методів роботи соціального педагога із молодими та неповнолітніми правопорушниками, які виступали б в якості засобу зниження негативного впливу на засуджених та адаптації їх до умов позбавлення волі; допомагали неповнолітнім та молоді пройти процес ресоціалізації та соціальної адаптації після звільнення з місць позбавлення волі, знайти своє місце у житті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з даними на кінець минулого століття кримінально-виконавча система України включала до свого складу 187 установ, у яких перебувало понад 206 тисяч осіб, з яких понад 43 тисячі знаходилися у слідчих ізоляторах. На 1 червня 1999 року загальна кількість так званого спецконтингенту уже наблизилася до 220 тисяч осіб, що склало майже половину відсотка всього населення країни [4, с. 454]. Таким чином, проблема злочинності за кількістю ненабагато відстає від проблеми, спричиненої ВІЛ/СНІДом. За сучасними стандартами військового оснащення така «армія людей» могла б гарантувати безпеку держави.

Громадяни, в переважній своїй більшості, розуміють покарання правопорушника як помсту за скоєні ним злочини. Насправді, метою покарання є гарантування безпеки суспільства та встановлення соціальної гармонії. Але гармонію потрібно відновити у внутрішньому світі самого злочинця шляхом насадження принципів гуманізму та особистісно-орієнтованого підходу.

Отже, робота працівників пенітенціарної установи, соціальних педагогів та психологів полягає у тому, щоб особа, яка позбавлена волі стала на шлях виправлення і не скоїла повторного злочину.

На жаль, такі фактори як погані умови утримання в'язнів (перенаселеність, відсутність будь-якого виду діяльності для позбавлених волі, поганий стан здоров'я, зокрема, наявність інфекційних хвороб; погана підготовку персоналу впливає на ряд правопорушень щодо прав людини в місцях позбавлення волі), стереотип «страшного злочинця» ускладнюють можливість адаптації та ресоціалізації.

Не сприяє поліпшенню соціального виховання в'язнів й те, що на 100–120 осіб припадає лише один соціальний працівник [4, с. 456].

Статистика непокоїть своїми даними: 30% сімей засуджених розлучаються, 50% спецконтингенту – це молодь до 30 років. Майже половина засуджених – підлітки та молодь. Понад 35% тих, кого звільняють, потребують спеціальної психологічної та психіатричної допомоги.

У пенітенціарних умовах молода людина, яка інколи й випадково потрапляє за ґрати, десоціалізується, і цей процес супроводжується моральною, психічною і фізичною руйнацією. Така проблема, з однієї сторони, потребує нагального розширення нев'язничих санкцій: примусового попередження, умовного засудження, повної чи часткової відстрочки від виконання вироку; випробування (пробації), громадських робіт, обмеження волі чи свободи дій, спеціального нагляду); опіки психіатричних та соціальних служб, відвідування центрів порядку (для осіб до 21 року), комбінованих покарань тощо. А з іншого, — посилення соціально-педагогічного патронату над людьми, особливо молодими, які не зуміли самотужки розв'язати свій конфлікт із суспільством. Таке розв'язання проблеми можливе за умов створення пенітенціарної установи прозорою для громадського контролю і залучення суспільства, державних органів та громадських організацій до участі в процесі ресоціалізації осіб, позбавлених волі.

Робота соціального педагога здійснюється в три етапи. На першому соціальний педагог вивчає документацію та причини відхилення ув'язненого, під час його надходження в колонію. На основі цього визначаються методи і форми виховної роботи. На другому реалізується складена програма. Новачкам надається допомога в адаптації до нових умов та включення їх у ритм життя колонії. Усі вони розділяються наставником приблизно на шість груп: 1) ті, що стали на шлях виправлення, вчать, здобувають фах, виконують усі вимоги; 2) ті, що твердо стали на шлях виправлення, ініціативні в праці та виконанні режиму, впливають на інших, беруть участь у самодіяльності, розкаюються в допущених правопорушеннях; 3) ті, що доводять своє виправлення, займаються самоосвітою і самовихованням, засуджують свій злочин; 4) ті що, згідно з визначенням А.С.Макаренка складають «болото» і мають невизначену поведінку; 5) порушники порядку, які не підкоряються вимогам адміністрації; 6) злісні порушники, лідери злочинних угруповань.

На третьому етапі після відбуття ув'язненим покарання підбивають підсумки всієї виховної роботи колективу колонії із перевиховання. Проте оцінка вихованості може й не підтвердитися після виходу на волю, оскільки на неї впливатимуть багато чинників: дотримання правових норм стосовно звільненого; низка залежностей:

від середовища, в якому йому доведеться жити; наявності житла та роботи.

Для того, щоб зрозуміти вектор направленості у роботі, соціальному педагогу необхідно з'ясувати становлення на злочинний шлях.

Отже, крім фінансових негараздів, які підштовхнули неповнолітніх і молодь до скоєння злочину, стали спекуляція на почуттях кланової належності, оманливого героїзму, «злодійської честі та благородства». Також неповнолітніх заохочують до злочину, граючи на низьких інстинктах (жадібність, скупість, примітивні захоплення), залучаючи до азартних ігор та заборонених розваг. Кримінальні групи, які втягують у злочинний світ, демонструють оманливу психологічну захищеність, повагу та довіру; впливають шляхом психологічного та фізичного насильства; проханнями, порадами, гумором, насміханнями, дорученнями; апеляцією до почуття самотності підлітка, який намагається позбутись різними шляхами відчуття незахищеності. Чималий відсоток правопорушників з'явився внаслідок відсутності духовних орієнтирів, морально-етичних норм у суспільстві.

Отже, соціальному педагогу важливо не заблукати серед різноманітних факторів і визначити основні напрямки своєї діяльності, так би мовити, стратегію діяльності в умовах роботи в пенітенціарній установі: вивчити вимоги чинного законодавства, яке регулює діяльність кримінально-виконавчої системи (новий Кримінальний кодекс України, Указ Президента України від 22.04.1998 року «Про утворення Державного департаменту України з питань виконання покарань», Положення про психологічну службу установ виконання покарань), закони України, що стосуються пенітенціарної системи держави, пенітенціарної політики України та пенітенціарної опіки;

1) ознайомитися із загальновизнаними міжнародними нормами утримання засуджених у пенітенціарних установах (зокрема, Міжнародними стандартними правилами поводження із в'язнями, європейськими пенітенціарними правилами, Конвенцією проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність різновидів поводження й покарання;

2) шляхом самоосвіти поглиблювати на основі найновіших досягнень науки свої знання форм, засобів та методів соціально-педагогічної діяльності у виправних установах; поглиблювати знання основ загальної, вікової, педагогічної, кримінально-виконавчої психології; ознайомлюватися з основами психотерапії, сексології, психогігієни, сугестології, психолого-педагогічного консультування, методами саморегуляції, самонавчання і самовиховання; зміцнювати свої знання, необхідні для психолого-педагогічного патронату розвитку особистості як складно організованої системи у світлі вимог автентичної педагогіки та філософії нестабільності й глобальних

проблем людства;

3) на основі вимог чинного законодавства та вивчення конкретних особливостей та умов діяльності виправної установи з допомогою адміністративних та соціально-психологічних служб розробити концепцію соціально-педагогічної діяльності в пенітенціарній установі; на її основі скласти плани перспективної та річної роботи;

4) у співдружності з психологом вивчати новоприбулих засуджених; складати їх психолого-педагогічні характеристики, на основі яких формувати картотеку соціально-педагогічної паспортизації;

5) на основі даних соціально-педагогічної паспортизації розробляти індивідуальні програми соціально-педагогічної роботи із засудженими та відповідні рекомендації обслуговуючому персоналу пенітенціарної установи;

6) взаємодіяти з персоналом виробничої служби у доборі засуджених для використання на роботах, пов'язаних із підвищеними вимогами до особистості;

7) спільно з психологічною службою здійснювати заходи щодо соціально-психологічної адаптації новоприбулого контингенту до умов відбуття покарання та нейтралізації негативного впливу перебування в умовах місць позбавлення волі на особистість;

8) на основі вивчення психологічною службою малих груп засуджених, їх структури, групових процесів та їхнього впливу на морально-психологічний клімат у середовищі позбавлених волі, розробляти педагогічні рекомендації щодо його поліпшення;

9) виявляти осіб із підвищеною психологічною напруженістю, схильних до проявів внутрішньої і зовнішньої агресії; спільно з психологом вивчати їх психологічні особливості; на основі зібраних матеріалів розробляти соціально-педагогічні заходи, спрямовані на запобігання дестабілізуючої поведінки таких людей;

10) сприяти психіатру медичної частини у виявленні засуджених із відхиленнями у психічному розвитку, спільно з психологом розробляти психолого-педагогічні програми корекції поведінки таких ув'язнених;

11) організовувати та проводити за згодою засуджених релаксопедичні сеанси з метою оздоровлення, саморегуляції, самовиховання та самонавчання ув'язнених; складати та узгоджувати з ними програми релаксопедичних занять;

12) спільно з психологічною службою складати та реалізовувати програми психолого-педагогічної підготовки засуджених до життя після звільнення;

13) проводити методичні заняття з персоналом виправного

закладу, на яких пропонувати педагогічні рекомендації стосовно організації індивідуальної роботи з окремими засудженими та профілактики міжособистісних та міжгрупових конфліктів серед них;

15) сприяти створенню позитивної морально-психологічної атмосфери та обстановки взаємодовіри і взаєморозуміння між персоналом та позбавленими волі;

16) регулярно аналізувати та узагальнювати одержані результати з основних напрямів соціально-педагогічної діяльності; результати аналізів та узагальнень доводити до відома керівництва установи;

17) дотримуватися принципу конфіденційності в індивідуальній соціально-педагогічній роботі з клієнтами;

18) надавати психолого-педагогічну допомогу персоналу установи: передбачати індивідуальні та групові форми роботи з метою запобігання розчарування у роботі та суїцидальних випадків як з-поміж ув'язнених із вини персоналу, так і серед самого персоналу.

При виборі методів індивідуального профілактичного впливу, соціальний педагог повинен звертати увагу на ставлення неповнолітнього або молодого правопорушника до праці, сім'ї, навчання, товаришів, культурно-виховної роботи.

Такими методами можуть бути стимулювання (похвала, довіра, оцінка, подяка, нагорода тощо) та гальмування (зауваження; попередження, тобто підвищення вимог до особистості правопорушника). Зазначені методи щільно переплітаються і при їх правильному застосуванні можна досягнути високих результатів у перевихованні та вихованні в людини суспільно-корисних і соціально важливих рис характеру.

Одним з ефективних засобів перевиховання молодого правопорушника є вплив на його емоційно-вольову сферу, яка по-своєму індивідуальна, динамічна, знаходиться в складних взаємодіях з усіма іншими сторонами внутрішнього світу людини. Цілеспрямований виховно-профілактичний вплив має викликати у молодій людини рух думок і почуттів, сприяти пізнанню дійсності через конкретні образи, моральні ідеали.

Форми роботи можуть бути найрізноманітніші: залучення до читання, мистецтва; введення в неформальну групу з позитивною спрямованістю; викорінення звички до запізнь, прогулів тощо.

Відомо, що у правопорушників трансформовані або малорозвинені безпосередні відносини з суспільством. Разом з тим людина потребує громадського визнання і в задоволенні почуття власної гідності. Тому важливо, щоб правопорушник міг бачити не відчуженість по відношенню до себе, а суспільне розташування, зацікавленість інших людей в його житті, допомогу йому у працевлаштуванні. Все це є важливим стимулом його активності, утвердження для себе правильних і твердих норм

соціальної поведінки і повного становлення на шлях формування нормального способу життя.

Вибір методів, засобів і форм виховно-профілактичного впливу на особистість правопорушника молодіжного віку залежить від наявності багатьох обставин, частина з яких була описана вище. Індивідуальна профілактика вимагає врахування активності особистості, її бажання сприяти або перешкоджати проведенню відповідних заходів, спрямованих на усунення негативних рис поведінки, утвердження позитивних принципів саморегуляції, прискорення процесу формування загальної позитивно направленої поведінки індивіда.

Соціальна робота з неповнолітніми та молоддю, які порушили закон, складається із соціально-реабілітаційної та профілактичної роботи безпосередньо в місцях позбавлення волі (виховних чи виправних колоніях), а також із роботи на волі, після звільнення – ресоціалізації та соціальної адаптації з подальшою інтеграцією в суспільство. Спрямування діяльності соціальних працівників має такі види:

- дослідницька діяльність. У тому числі соціологічні дослідження, що мають на меті вивчення характерних проблем у сфері правопорушень та злочинності в певному регіоні, визначення першочергових проблем неповнолітніх та молоді, які перебувають у місцях позбавлення волі або звільнилися з них;

- організаційна діяльність. Поєднує планування заходів ЦССМ із залучення широкого кола організацій-партнерів до реалізації програм соціальної роботи з колишніми злочинцями, налагодження відповідних зв'язків із зацікавленими організаціями та структурами; організаційне забезпечення роботи консультативних пунктів при ЦССМ, слідчих ізоляторів, колоніях тощо;

- науково-методична діяльність. Зокрема, розробка методик профілактичного, просвітницького спрямування, психологічних, педагогічних, лекційно-тренінгових форм, методик для спеціалістів ЦССМ з питань організації роботи з неповнолітніми та молоддю, яка перебуває у конфлікті з законом;

- рекламно-інформаційна діяльність - розробка та видання матеріалів з профілактики правопорушень та підвищення обізнаності клієнтів з найбільш актуальних питань майбутнього влаштування життя;

- робота в громаді;

- безпосередня соціальна робота з клієнтами тощо.

Соціальна робота з неповнолітніми та молоддю, які порушили закон, ефективно відбувається в межах діяльності консультативних пунктів, котрі діють при ЦССМ, а також слідчих ізоляторів, колоніях тощо. Така робота передбачає психодіагностику та психокорекцію

стану клієнта, тестування, тренінги тощо. Неповнолітнім, молоді, їхнім батькам надається правова та психологічна допомога у формі групових та індивідуальних консультацій.

Соціальна робота з клієнтами насичена різноманітними заходами щодо здорового способу життя, поінформованості щодо правових знань, соціально – прийнятої поведінки та статевого виховання. ЦССМ надають допомогу адміністраціям установ кримінально-виконавчої системи в організації дозвілля та відпочинку засуджених. Здійснюється соціальний супровід після звільнення з місць позбавлення волі.

Основними показниками ресоціалізації та соціальної адаптації неповнолітніх та молоді, які повертаються з місць позбавлення волі можуть бути:

- проживання (постійне, тимчасове);
- юридичні документи;
- матеріальний стан;
- працевлаштування, навчання;
- соціально-психологічний стан;
- життєві плани, очікування.

Людина дорослішає і робить висновки щодо своїх дій, вчинків та життя. Переважна більшість молодих людей, які відбули покарання потребують підтримки соціуму. Сприяння процесу ресоціалізації та соціальної адаптації є основним засобом надання можливості неповнолітнім та молоді повернутись у суспільство та віднайти себе [1; 4; 5; 9].

Висновки з проведеного дослідження. Гуманізація та педагогічність виховного процесу повинна будуватись на реалістичному аналізі обстановки, тобто система покарання має досить гнучкою, створювати підґрунтя для реального встановлення в закладах атмосфери людяності, поваги до закону та етичних норм.

Одна з альтернатив виховної роботи – це робота виховних центрів, до складу яких повинні входити слідчий ізолятор для утримання підслідчих неповнолітніх; служба, яка забезпечує виконання покарань у вигляді короткострокового арешту; служба по виконанню покарань у вигляді позбавлення волі (виховна колонія); відділ соціальної адаптації для осіб, які готуються до звільнення від покарання; соціальний гуртожиток для звільнених, які не мають постійного місця проживання; служба соціального контролю, яка забезпечує роботу із засудженими після звільнення.

Діяльність таких центрів створюватиме комплексний вплив та рятуватиме неповнолітніх осіб від негативного впливу дорослих злочинців.

Необхідно впроваджувати децентралізацію управління органами, які здійснюють покарання і надати більшої самостійності місцевим

органам влади. В такому випадку питання виправного характеру щодо неповнолітніх злочинців, призначення і виконання покарань могли б вирішуватись більш оперативно та дієво.

Досягнення бажаного ефекту у профілактиці правопорушень та рецидивів злочинної діяльності молоді та неповнолітніх осіб можливе за умов роботи соціальних педагогів-професіоналів. Адже плідно працювати зі спецконтингентом можуть тільки люди грамотні, досвідчені та духовно багаті, які віддають цей цінний багаж своїм підопічним.

Список використаних джерел

1. Капська А.Й. Соціальна педагогіка: Підручник. 4-е вид. виправ. та доп. / А.Й. Капська. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 488 с.
2. Соціальна педагогіка: навч. посіб. / [О.В. Безпалько, І.Д. Зверева, Т.Г. Веретенко]; за ред. О.В. Безпалько. – К.: Академвидав, 2013. – 312 с. – (Серія «Альма-матер»).
3. Капська А.Й. Соціальна педагогіка: Підручник./ А.Й. Капська – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 256 с.
4. Пальчевський С.С. Соціальна педагогіка: Навчальний посібник / С.С. Пальчевський – К.: Кондор, 2005. – 560 с.
5. Василькова Ю.В. Методика и опыт работы социального педагога: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений/ Ю.В. Василькова – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 460 с.
6. Общая теория социальной адаптации освобожденных от отбывания наказания (правовой и социально – психологический анализ уголовно – исполнительной политики по реабилитации осужденных) [А.М.Бандурка, Т.А.Денисова, В.М Трубников] – Харьков – Запорожье: НУВД, ЗГУ, 2002. – 440с.
7. Управление тюрьмами в период изменений. Международный центр тюремных исследований. 8th floor 75-79 York Road London SE 1 7 AW United Kingdom 2002.
8. Борсученко С.А. Контроль за соблюдением прав и законных интересов осужденных к лишению свободы Уполномоченным по правам человека в Российской Федерации / С.А. Борсученко М.: PRI,2005. – 178с.
9. Социальная педагогика: Курс лекций: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / [М.А.Галагузова, Ю.Н.Галагузова, Г.Н.Штинова, Е.Я.Тищенко, Б.П.Дьяконов]; Под общей ред. М.А. Галагузовой. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 416 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Kaps'ka A.J. Social'na pedagogika: Pidruchnyk. 4-e vyd. vyprav. ta dop. / A.J. Kaps'ka. – K.: Centr uchbovoi' literatury, 2009. – 488 s.

2. Social'na pedagogika: navch. posib. / [O.V. Bezpalko, I.D. Zvjerjeva, T.G. Veretenko]; za red. O.V. Bezpalko. – K.: Akademvydav, 2013. – 312 s. – (Serija «Al'ma-mater»).

3. Kaps'ka A.J. Social'na pedagogika: Pidruchnyk./ A.J. Kaps'ka – Kyi'v: Centr navchal'noi' literatury, 2003. – 256 s.

4. Pal'chevs'kyj S.S. Social'na pedagogika: Navchal'nyj posibnyk / S.S.Pal'chevs'kyj – K.: Kondor, 2005. – 560 s.

5. Vasyll'kova Ju.V. Metodyka u opyt raboty socyjal'nogo pedagoga: Ucheb. posobyje dlja stud. vyssh. ucheb. Zavedenyj./ – Ju.V. Vasyll'kova M.: Yzdatel'skyj centr «Akademyja», 2002. – 460 s.

6. Obshhaja teoryja socyjal'noj adaptacyu osvobozhdennyh ot otbyvanyja nakazanyja (pravovoj u socyjal'no – psyhologycheskyj analiz ugolovno – yspolnytel'noj polytyky po reabylytacyu osuzhdennyh) [A.M.Bandurka, T.A.Denysova, V.M.Trubnykov]. – Har'kov – Zaporozh'e: NUVD, ZGU, 2002. – 440s.

7. Upravlenye tjur'mamy v peryod yzmenenyj. Mezhdunarodnyj centr tjuremnyh yssledovanyj. 8th floor 75-79 York Road London SE 17 AW United Kingdom 2002.

8. Borsuchenko S.A. Kontrol' za sobljudenym prav u zakonnyh ynteressov osuzhdennyh k lyshenyju svobody Upolnomochennym po pravam cheloveka v Rossyjskoj Federacyi / S.A. Borsuchenko M.: PRI,2005. – 178 s.

9. Socyjal'naja pedagogyka: Kurs lekcyj: Ucheb. posobyje dlja stud. vyssh. ucheb. zavedenyj / [M.A.Galaguzova, Ju.N.Galaguzova, G.N.Shtynova, E.Ja.Tyshhenko, B.P.D'jakonov] ; Pod obshhej red. M.A. Galaguzovoj. – M.: Gumanyt. yzd. centr VLADOS, 2001. – 416 s.

Bryndikov Yu. L. Social and educational work with young people and juvenile offenders in the prison and post-penitentiary period. The study of the socio - pedagogical work with young and juvenile offenders was to highlight the latest principles and vectors work on prevention and crime prevention, the use of qualitatively new forms and methods of work with youth and young adults. Emphasis on the introduction of a flexible system of punishment, fruitful cooperation of public authorities, public organizations and society in addressing the issue of adaptation and re-socialization of youth and minors serving sentences for crimes in prison. Forms of work covered social teacher to adapt to the conditions of the colony of criminals, as well as work with special contingent upon release from prison. Offer an alternative educational work in the form of educational centers. Focuses on the work of social workers-professionals to work effectively with young and juveniles in detention and post-penitentiary period.

Key words: social-pedagogical work, detention period, post-penitentiary period, young offenders, juvenile offenders, adaptation, re-socialization.

Отримано: 25.04.2015

ВИЯВЛЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ У ФОРМУВАННІ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Видиш М. М. Виявлення та реалізація ресурсного потенціалу освітнього процесу вищого навчального закладу у формуванні політичної культури майбутніх соціальних працівників. У статті проаналізовано ресурсний потенціал освітнього процесу вищого навчального закладу. Розглянуто специфіку ресурсного підходу до проектування освітнього процесу сучасного вищого навчального закладу. Визначені принципи та умови перетворення освітнього процесу вищого навчального закладу в ресурс розвитку політичної культури майбутніх соціальних працівників. Перспективою подальших досліджень буде зміна педагогічних методик та впровадження інноваційних технологій навчання у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: політична культура, ресурси освітнього процесу, освітнє середовище, інноваційні технології.

Выдыш Н. Н. Выявление и реализация ресурсного потенциала образовательного процесса высшего учебного заведения в формировании политической культуры будущих социальных работников. В статье проанализирован ресурсный потенциал образовательного процесса высшего учебного заведения. Рассмотрена специфика ресурсного подхода к проектированию образовательного процесса современного высшего учебного заведения. Определенные принципы и условия превращения образовательного процесса высшего учебного заведения в ресурс развития политической культуры будущих социальных работников. Перспективой последующих исследований будет изменение педагогических методик и внедрение инновационных технологий обучения в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: политическая культура, ресурсы образовательного процесса, образовательная среда, инновационные технологии.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Процес становлення громадянських якостей особистості визначається рівнем розвитку правової, моральної та політичної складових розвитку загальної культури. Тенденції змін розвитку загальної культури особистості потребують змін пріоритетів в сфері вищої освіти, що відповідно, обумовлює підвищення актуальності проблеми формування політичної культури студентів, враховуючи той факт, що сучасна гуманістична і культурологічна парадигми висувають нові вимоги до змісту освіти. На думку багатьох вчених, освічена людина, на сьогоднішній день, це не лише людина з певним рівнем освіти, але також здатна до творчої діяльності, самостійного прийняття відповідальних рішень, вільна у власних оцінках та судженнях, людина культури і моральності.

Формування політичної культури студентів виступає одним із способів формування рівня громадянства, і, відповідно, процесу соціалізації в сучасному суспільстві. Політичні знання і культура, на сьогоднішній день, необхідні будь-якій людині, незалежно від рівня її професійної підготовки. Вони допомагають орієнтуванню в складних політичних проблемах, грамотній побудові взаємовідносин із владою, здійсненню дієвого контролю за нею. Влада, яку обере собі нове покоління, буде визначати майбутнє розвитку всього суспільства, і відповідно цей вибір має бути обґрунтований і відповідальний.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Незважаючи на значну кількість напрямів і підходів, щодо формування політичної культури особистості, розробка цієї проблеми є недостатньою і потребує переосмислення дослідженого раніше та поглибленого розгляду окремих аспектів цієї проблеми. Попри велику кількість досліджень з цієї проблематики тут і дотепер немає єдності поглядів. Політична культура під кутом зору узагальнюючих політико-психологічних характеристик індивіда, ступеня його політичної розвиненості, вміння реалізувати власні політичні знання у межах функціонуючої політичної системи розглядається у працях Є.І. Головахи, В.М. Бебика, М.Ф. Головатого, В.А. Ребкала, М.Н. Корнева; особливості політичної культури у їхньому тісному зв'язку з політичним вихованням та освітою підростаючих поколінь в умовах суспільних змін розкриваються у працях Т.І. Белавіної, М.І. Боришевського, І.В. Жадан, Л.Н. Овдієнко; акцент на національній культурі, національному характері та менталітеті робиться у дослідженнях М.І. Пірен, О.М. Рудакевича, Л.П. Нагорної; акцент на дослідженні власне психологічних чинників процесу формування політичної культури особистості через аналіз процесу її політичної соціалізації, політичної ідентичності зроблено у роботах Н.Ф. Гедікової, Н.М. Дембицької, М.С. Катаєвої, В.В. Москаленко; розгляд політичної культури особистості через комплексні дослідження масової політичної

свідомості та політичної поведінки здійснено у роботах В.О. Васютинського, Г.Г. Дилігенського, Д.В. Ольшанського, М.М. Слюсаревського, О.Б. Шестспал.

Метою статті є визначення ресурсів освітнього процесу вищого навчального закладу, що забезпечують формування політичної культури майбутніх соціальних працівників.

Представляється, що ресурси освітнього процесу вищого навчального закладу, спрямовані на розвиток політичної культури студентів - це джерела і засоби освітнього процесу, що забезпечують політичну інформованість студентів, актуалізацію політичних цінностей та громадянської позиції, стимулюючи інтерес студентів до політичних подій і включеність в суспільно-політичну діяльність [1, с. 98].

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-політична ситуація в країні вимагає від педагога орієнтації в тому, щоб студентська молодь могла зробити вибір політичних цінностей, критеріїв оцінки своїх вчинків, визначити життєві орієнтири. В цьому процесі немаловажну роль грає сформованість політичної культури педагога, зокрема, при вирішенні поставлених проблем.

У сучасному освітньому процесі роль викладача істотно змінюється. Вона зміщується в сферу організації умов творчої діяльності студента, розвитку у нього самостійного пошуку істини. Саме викладач надає логічність і систематичність освітньому процесу за рахунок вмілого підбору методів, засобів навчання і виховання, роблячи його цікавим і результативним [2, с. 136].

Інвестиції в людину - це вкладення в його освіту, в школи, у вищі навчальні заклади, у підготовку та перепідготовку кадрів. В освітньому процесі вищого навчального закладу важливу роль відіграють матеріально-технічні та інформаційні ресурси.

Розширення джерел фінансування проявляється в залученні в сферу освіти різноманітних позабюджетних ресурсів. Основними джерелами цих ресурсів стають такі, як надання освітнім установам планових освітніх та інших послуг, а також прибуткове використання освітньою установою, що знаходяться в його розпорядженні або власності, матеріальних і фінансових коштів.

На початку нового століття розвиток освітнього процесу вищого навчального закладу проходить під знаком зростаючого впливу інформаційних ресурсів нового типу: в першу чергу електронних джерел інформації віддаленого доступу, одержуваних через глобальні комп'ютерні мережі Інтернет. Так, М.Фролова вважає, що інтернетна грамотність студента забезпечує інтелектуальні засоби для боротьби з політичною пропагандою. В Інтернеті багато газет поміщають свої видання, деякі політичні партії та рухи організують Інтернет-конференції, а соціологи проводять опитування за допомогою

комунікаційних мереж. На приватних і корпоративних сайтах відкриваються політичні сторінки, відвідувачі яких активно обговорюють політичні події і проводять голосування. Інтернет можна розглядати вже не просто як джерело політичної інформації, а як величезний потенціал в отриманні обміну інформації в організації альтернативних каналів зв'язку в оперативному режимі між усіма учасниками молодіжних акцій [5, с. 89].

Таким чином, вмале користування такими ресурсами, як бази даних і цифрові бібліотеки, пошукові можливості яких не порівнянні з традиційними друкованими, відкриває перед викладачем, дослідником, студентом нові перспективи для наукових пошуків у сфері політики.

Зокрема, нами поділяється позиція Т. Ю. Ломакіної, згідно якої, сучасному вищому навчальному закладу необхідний інформаційний базис вироблення ефективних механізмів його інформаційного забезпечення, широкого впровадження в освітній процес вищого навчального закладу нових інформаційних технологій, що базуються на використанні сучасних технічних, програмних та інформаційних засобів і систем, тобто це - створення і розвиток інформаційного середовища вищого навчального закладу [3, с. 50].

Розвиток освітнього процесу сучасного вищого навчального закладу передбачає якісну зміну в системі інформаційного забезпечення, яке складається з трьох основних підсистем інформації: поточної, оглядово-аналітичної, прогностичної.

Отже, інформаційні ресурси стають джерелом розвитку політичної культури студентів, відкривають перспективи для наукових досліджень у сфері політики. Ресурсами освітнього процесу вищого навчального закладу є не тільки людські, матеріально-технічні, інформаційні ресурси, а також змістовні, структурні, виховні, методичні, методологічні ресурси, використання яких сприяє розвитку політичної культури студентів.

Різноманітність інформаційного освітнього середовища (обсяг інформації в середовищі, інноваційність освітнього середовища, орієнтація на розвиток особистості) підтверджує актуальність переходу в організації освітнього процесу від стандартизації до гнучкості при виборі варіантів, що практично реалізується викладачами при розробці власних освітніх методик і технологій (сфокусоване спілкування, Інтернет-технології), студентами при виборі особистісно-орієнтованих траєкторій навчання.

В умовах інформаційного освітнього середовища виникає нова система взаємодій «людина - інформація - людина», яка підтримує узгоджену діяльність викладача і студента, як в проектуванні освітнього процесу, так і в оцінці його результатів, що дозволяє гнучко перерозподіляти акценти в діяльності викладача вищого навчального закладу, наприклад, зменшити значущість інформаційної функції і

посилити роль консультативної, мотивуючої функцій, надати можливість студенту проявити ініціативу вибору.

Концепція освітнього процесу вищого навчального закладу, спрямована на розвиток політичної культури студентів, передбачає виявлення специфіки ресурсного підходу до проектування і моделювання освітнього процесу сучасного вищого навчального закладу.

Пропоновані нами моделі освітнього процесу вищого навчального закладу розроблені, виходячи з концепції розвитку вищої освіти в умовах економічних і політичних реформ, розвитку економічних свобод, університетської автономії, надання студентській молоді права на вільне самовизначення у світоглядних позиціях, духовних інтересах і політичних цінностях. Їх важливою особливістю є облік і забезпечення еквівалентності освітньо-професійних програм, академічної мобільності, безперервного оновлення політичного знання в вищій школі, його інтегрування у світову освітню систему.

Цільовий блок здійснює цільову функцію моделі, забезпечуючи орієнтацію і мотивацію майбутніх соціальних педагогів. Змістовний блок моделі представляє інтеграцію когнітивного, особистісно-діяльнісного, ціннісно-орієнтувального компонентів.

Створюючи експериментальну поетапну модель освітнього процесу університету, спрямовану на розвитку політичної культури майбутніх соціальних педагогів, були визначені три основних етапи:

Перший етап – 1-2 курси: складання навчально-виховних програм з урахуванням специфіки політичної освіти та громадянського виховання майбутніх соціальних педагогів; вивчення вузівських дисциплін; політичне інформування; участь студентів у наукових конференціях, семінарах і т.д.

На цьому етапі відбувається орієнтування студентів на інтерес до сфери політики. Етап відповідає першій фазі політичного розвитку особистості: адаптація. На першому етапі відбувається орієнтація студентів у світі політики: вибір політичних цінностей і норм політичної поведінки; вибір залежить від рівня політичних знань, від життєвих позицій студента, від переваги студентів індивідуальних чи колективних цінностей, від світосприйняття студентів тощо.

Другий етап – III-IV курси: вивчення соціально-політичних дисциплін, що грають пріоритетну роль у розвитку політичної культури студентів; широкий спектр вузівських і позавузівських форм і методів громадянського виховання; взаємозв'язок з суспільно-політичними організаціями, політичними лідерами. Цей етап відповідає другій фазі політичного розвитку особистості: активне спілкування із середовищем. На даному етапі формуються «ядро» політичного самовизначення, він характеризує ставлення студентів до влади. Студент, стикаючись зі світом політики, вступаючи до нього, неминуче формує ставлення до

влади, до її можливостей та повноважень. На основі сприйняття влади студент визначається щодо своїх цивільних прав та обов'язків.

Дослідження свідчить: саме на цьому етапі або формується переконаність студентів в справедливості влади, або в пріоритетності прав по відношенню до влади. Для багатьох студентів така внутрішня переконаність більш значима, ніж партійні та політико-групові пристрасті.

Третій етап – (V курс): Вивчаються спецкурси; з'являється потреба в суспільно-політичній діяльності. Етап відповідає третій фазі політичного розвитку особистості: політичні знання стають осмисленими; розвиваються політичні орієнтації, установки; розвиваються вміння і навички політичної діяльності. На даному етапі складається відношення студента до власне політичних явищ: від держави і міжнародних зв'язків до самосприйняття як суб'єкта політики; остаточно «прояснюються» взаємини студента і політики; визначається роль політики в житті студента; ціннісні та політичні орієнтації матеріалізуються в політичну поведінку. Досягнувши цього рівня, студенти, або активно включаються у політичне життя суспільства, або свідомо усуваються від політики. При цьому певна частина студентів займає позицію «спостерігачів».

Порівняльний аналіз сучасної наукової психолого-педагогічної літератури, дозволяє розглядати специфіку ресурсного підходу до проектування освітнього процесу університету, коли проектується не об'єкт, а проектуються умови, засоби, джерела (тобто ресурси) самого руху, в якому ймовірна поява таких результатів: політична активність, громадянська зрілість, політична апатія, політична пасивність, політичне байдужість студентів та ін. [4, с. 20].

При проектуванні освітнього процесу університету важливо враховувати типи студентів, які, відображаючи індивідуальний маршрут їхнього просування в політичному утворенні, орієнтують викладача на пошук продуктивних умов, що сприяють розвитку політичної культури майбутніх соціальних педагогів.

Дослідження показало, що освітній процес університету, заснований на ресурсному підході, розширює політичний кругозір майбутніх соціальних педагогів, формує громадянську позицію в соціально-політичній сфері.

Концепція освітнього процесу, спрямована на розвиток політичної культури майбутніх соціальних педагогів, передбачає виявлення ресурсного потенціалу освітнього процесу вищого навчального закладу, який розглядаємо, як реальні можливості освітнього процесу у розвитку політичної культури студентів:

змістовно-структурний освітній ресурс;

змістовно-методологічний освітній ресурс;

виховно-освітній ресурс;
методико-технологічний освітній ресурс.

Змістовно-структурний освітній ресурс розвитку політичної культури майбутніх соціальних педагогів передбачає конструювання освітнього процесу, що сприяє засвоєнню студентами політичних знань, політичних поглядів, політичних цінностей. Це стосується визначення змісту освітнього процесу вищого навчального закладу, його структури з урахуванням впливу сучасних чинників.

Один з компонентів змістовно-структурного освітнього ресурсу розвитку політичної культури студентів - навчально-виховні модулі, які ми розглядаємо як ресурси-засоби:

- модуль викладання соціально-політичних дисциплін, які передбачають використання особистісно-орієнтованих педагогічних технологій, спецкурси;

- модуль окремих політичних тем або проблем, що вивчаються в рамках гуманітарних предметів;

- модуль організації позанавчальної вузівської діяльності, яка сприяє розвитку політичних якостей та політичних умінь студентів;

- освітні програми в експериментальній роботі представлені як ресурси-засоби, їх цілі пов'язані з характеристикою компетентностей, способами їх формування, відбором навчального матеріалу (дві програми з політології, програма з педагогіки, спецкурси з соціально-політичних дисциплін).

В якості головного компонента змістовно-структурного освітнього ресурсу розвитку політичної культури майбутніх соціальних педагогів розглядаємо сукупність всіх університетських курсів, здатних дати уявлення про цілісну картину світу, людського буття, політичного життя суспільства, які служать джерелом розвитку політичної культури студентів:

- філософія (громадянське суспільство і держава, різноманіття культур, проблеми свободи і відповідальності особистості, моральні цінності та ін.);

- культурологія (культура і суспільство, культура й особистість, історія культури та ін.);

- історія (сутність, форми історичної свідомості, менталітет людини та її особливості та ін.);

- правознавство (право, особистість, суспільство, держава і право, законність і правопорядок, трудова дисципліна і відповідальність за її порушення та ін.);

- політологія (роль і місце політики в житті суспільства, теорія влади та владних відносин, політичне життя, політична система, політична соціалізація, політичне лідерство тощо.);

- соціологія (особистість як активний суб'єкт, особистість як соціальний тип, соціальна поведінка, взаємозв'язок особистості і суспільства, масова свідомість та ін.);

- психологія і педагогіка (психіка людини як предмет системного дослідження, поведінка і діяльність, чинники та механізми розвитку особистості, особистість і міжособистісні відносини, цілі освіти і виховання, культура та освіта, соціалізація особистості та ін..)

Отже, систематичне вивчення в університеті різних наук є важливим джерелом розвитку політичної культури студентів, так як сприяє формуванню політичних знань, політичних умінь, політичних цінностей, політичних установок, пізнання законів природи і суспільства.

Однак студенти набувають політичні знання і поза університетом, з інших джерел інформації, тому завдання вузу - надати освітньому процесу організований, цілеспрямований характер.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, виявлено ресурсний потенціал освітнього процесу університету, спрямований на розвиток політичної культури студентів: змістовно-структурний, освітньо-виховний, методико-технологічний та інші, що дозволяє підвищити рівень розвитку політичної культури.

Важливим компонентом змістовно-структурного освітнього ресурсу розвитку політичної культури студентів є визначення структури освітнього процесу вузу. В умовах багаторівневої структури підготовки фахівців логічно припустити, що викладання соціально-політичних дисциплін обов'язкове на всіх рівнях навчання у вузі.

Визначені умови перетворення освітнього процесу сучасного вищого навчального закладу в ресурс розвитку політичної культури студентів: зацікавленість університету в розвитку політичної культури студентів, використання методів психолого-педагогічної діагностики, знання типів студентів за ознакою прояви у них політичної культури, знання рівнів розвитку політичної культури студентів, створення варіативних освітніх програм, які виступають процесуальними характеристиками політичної освіти, наявність інформаційного та інноваційного освітнього середовища, створення гуманістичного виховного простору.

Отримані наукові результати свідчать про те, що використання ресурсного потенціалу освітнього процесу при підготовці майбутніх соціальних працівників вимагає від науково-педагогічного складу вищого навчального закладу дій щодо взаємодії на засадах діалогічності, підтримки молоді та співпраці учасників навчально-виховного процесу. А розв'язанням цього завдання та **перспективою подальших досліджень** буде зміна педагогічних методик та впровадження інноваційних технологій навчання у вищих навчальних закладах.

Список використаних джерел

1. Білик М. Особливості формування політичної культури сучасної молоді // Соціальна психологія: Український науковий журнал. – Київ, 2004. – №4. – С. 96-105.
2. Карнаух А.А. Формування політичної культури молоді на сучасному етапі: Політична культура // Людина і політика. – 2004. – № 5. – С. 134-140.
3. Ломакина Т.Ю. Комплект учебно-методической документации по ступенчатой подготовке кадров Рос. акад. образования. Ин-т теории образования и педагогики. – М., 1999. – 75 с.
4. Поснова Т. Особливості формування політичної культури молоді // Соціальна психологія: Український науковий журнал. – Київ, 2008. – №6. – С. 17-26.
5. Фролова М.Э. О некоторых задачах преподавания социологии // Педагогіка і психологія: Вісник Акад. пед. наук України. – Київ, 2005. – № 1. – С. 85-96.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Bilik M. Osoblivosti formuvannja politichnoї kul'turi suchasnoї molodi // Social'na psihologija: Ukraїns'kij naukovij zhurnal. – Kiїv, 2004. – №4. – S. 96-105.
2. Karnauh A.A. Formuvannja politichnoї kul'turi molodi na suchasnomu etapi: Politichna kul'tura // Ljudina i politika. – 2004. – № 5. – S. 134-140.
3. Lomakina T.Ju. Komplekt uchebno-metodicheskij dokumentacii po stupenchatoj podgotovke kadrov Ros. akad. obrazovanija. In-t teorii obrazovanija i pedagogiki; - M., 1999. – 75 s.
4. Posnova T. Osoblivosti formuvannja politichnoї kul'turi molodi //Social'na psihologija: Ukraїns'kij naukovij zhurnal. – Kiїv, 2008. – №6. – S. 17-26.
5. Frolova M.Je. O nekotoryh zadachah prepodavanija sociologii // Pedagogika i psihologija: Visnik Akad. ped. nauk Ukraїni. – Kiїv, 2005. – № 1. – S. 85-96.

Vydysh Mykola. An Exposure and realization of resource potential of educational process of higher educational establishment is in forming of political culture of future social workers. Resource potential of educational process of higher educational establishment is analysed in the article. The specific of the resource going is considered near planning of educational process of modern higher educational establishment. Certain principles and terms of transformation of educational process of higher educational establishment in the resource of development of political culture of future social workers. The prospect of subsequent researches will be a change of pedagogical methods and introduction of innovative technologies of teaching in higher educational establishments.

Key words: political culture, resources of educational process, educational environment, innovative technologies.

Отримано:23.04.2015

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ З ДІТЬМИ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ

Гевчук Н. С. Використання інноваційних технологій у роботі з дітьми трудових мігрантів. В статті представлено практичне втілення інноваційних технологій, які можуть використовувати у своїй роботі фахівці соціальної сфери, зокрема соціальні педагоги, психологи, соціальні працівники.

Представлено результати дослідження щодо того, наскільки часто батьки спілкуються зі своїми дітьми, перебуваючи за кордоном на заробітках і в якій формі. Підкреслено важливість різних форм спілкування дітей і батьків, а саме: листування, відеозв'язок та розмови по телефону. Деталізовано організацію листування дітей з батьками та спілкування в on-line режимі за допомогою всесвітньої мережі Інтернет. Охарактеризовано техніки епістолярної психотерапії, які дозволяють досягнути налагодження міжособистісних стосунків у випадку, коли мовний контакт порушено чи взагалі не існує. Сформульовано переваги листування як заочної та письмової форми спілкування. Подані рекомендації для дітей трудових мігрантів, щодо написання епістолів (листів) своїм батькам.

У статті висвітлено технології профілактичної роботи з батьками, які мають намір їхати за кордон на заробітки, засобами рекламно-інформаційного впливу. Розроблено просвітницьку рекламну кампанію «Ви їдете за кордон, а Ваша дитина може стати соціальною сиротою!». У межах рекламної кампанії автором створено і впроваджено в практику роботи тематичний відеоролик «Життя з Тобою – радість, життя без Тебе – смуток» та інформаційний буклет «Проблеми дітей трудових мігрантів». Метою створення відеоролику було: відображення емоційних переживань дитини після від'їзду матері за кордон; привернення уваги батьків, які мають намір їхати за кордон на заробітки, та тих, які уже там працюють, до почуттів дітей. Інформаційний буклет містив загальну інформацію про становище дітей трудових мігрантів в Україні і мав на меті ознайомлення батьків з основними проблемами та наслідками трудової міграції; надання контактних відомостей про спеціалістів (соціальних педагогів, психологів, центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, центр зайнятості, Телефон «Довіри») до яких можна звернутися за допомогою. Рекламна кампанія реалізовувалася через місцеві ЗМІ, в ході проведення батьківських зборів, загальноміських та

районних акцій, фестивалів, тижнів сім'ї, профорієнтаційних семінарів, тренінгів тощо.

Ключові слова: діти трудових мігрантів, інноваційні технології, листування, спілкування в on-line режимі, рекламно-інформаційна кампанія.

Гевчук Н. С. Использование инновационных технологий в работе с детьми трудовых мигрантов. В статье представлено практическое воплощение инновационных технологий, которые могут использовать в своей работе специалисты социальной сферы, в частности социальные педагоги, психологи, социальные работники.

Представлены результаты исследования относительно того, насколько часто родители общаются со своими детьми, находясь за рубежом на заработках и в какой форме. Подчеркнута важность разных форм общения детей и родителей, а именно: переписка, видеосвязь и разговоры по телефону. Детализирована организация переписки детей с родителями и общения в on-line режиме с помощью всемирной сети Интернет. Охарактеризованы техники эпистолярной психотерапии, которые позволяют достичь налаживания межличностных отношений в случае, когда языковой контакт нарушен или вообще не существует. Сформулированы преимущества переписки как заочной и письменной формы общения. Предоставлены рекомендации для детей трудовых мигрантов, относительно написания писем своим родителям.

В статье отражены технологии профилактической работы с родителями, которые намереваются ехать за границу на заработки, средствами рекламно-информационного влияния. Разработана просветительская рекламная кампания "Вы едете за границу, а Ваш ребенок может стать социальной сиротой!". В пределах рекламной кампании создано и внедрено в практику работы тематический видеоролик "Жизнь с Тобой - радость, жизнь без Тебя - печаль" и информационный буклет "Проблемы детей трудовых мигрантов". Целью создания видеоролика было: отражение эмоциональных переживаний ребенка после отъезда матери за границу; привлечь внимание родителей, которые намереваются ехать за границу на заработки, и тех, которые уже там работают, к чувствам детей. Информационный буклет содержал общую информацию о положении детей трудовых мигрантов в Украине и имел целью ознакомление родителей с главными проблемами и последствиями трудовой миграции; предоставлены контактные сведения о специалистах (социальных педагогах, психологах, центре социальных служб для семьи, детей и молодежи, центре занятости, Телефоне "Доверия") к которым можно обратиться за помощью. Рекламная кампания реализовывалась через местные СМИ, в ходе проведения

родительских собраний, общегородских и районных акций, фестивалей, недель семьи, семинаров, тренингов и тому подобное.

Ключевые слова: дети трудовых мигрантов, инновационные технологии, переписки, общения в on-line режиме, рекламно-информационная кампания.

Постановка проблеми. На початку третього тисячоліття в соціальній політиці України актуалізуються стратегії демократизації, євроінтеграції, входження до загальносвітових процесів, участі в роботі міжнародного економічного ринку, в тому числі й міжнародного ринку праці.

Трудова міграція, як явище, об'єктивно впливає на розвиток соціально-економічних та суспільно-політичних відносин у країні. Поряд із позитивними моментами цього процесу (матеріальне забезпечення родин, можливість професійного зростання, діалог культур тощо) з'являється низка негативних явищ, які, в першу чергу, позначаються на родині та дітях.

Від'їзд батьків за кордон на заробітки стає причиною порушення основної функції сім'ї – виховання підростаючого покоління, призводить до складних наслідків у розвитку дітей: вони нерідко залишаються бездоглядними, соціально незахищеними, виникають проблеми психологічного та педагогічного характеру. У зв'язку з цим постає необхідність створення та впровадження інноваційних технологій з даною категорією дітей.

Аналіз останніх досліджень. Вагомий внесок у процес дослідження теорії і практики міжнародної трудової міграції зробили О. Балакірева, О. Левцун, Е. Лібанова, М. Стасюк та ін. Вивчення окремих аспектів явища трудової міграції здійснено у працях А. Акмалової, В. Капіцина, І Клячковської та ін.

Спеціальні дослідження, що стосуються організації соціально-педагогічної роботи з дітьми трудових мігрантів, належать С. Андрійчук, Н. Галенській, О. Двіжоні, Л. Ковальчук, Н. Куб'як, К. Левченко, І. Цушко.

Проте проблеми впровадження інноваційних технологій з дітьми трудових мігрантів до цього часу залишаються поза увагою дослідників і не стали предметом наукового дослідження.

Результати дослідження. З метою удосконалення змісту соціально-педагогічної роботи з дітьми трудових мігрантів нами проведено експериментальне дослідження та здійснено впровадження інноваційних технологій соціально-педагогічної роботи у процес виховання дітей трудових мігрантів.

Перейдемо до характеристики основних інноваційних технологій у роботі з дітьми трудових мігрантів, а саме *організація листування дітей з*

батьками та спілкування в on-line режимі за допомогою всесвітньої мережі Інтернет.

Принципово важливим, на наш погляд, є постійне спілкування дітей з батьком та матір'ю, оскільки підтримка зв'язку є однією з основних складових успішного виховання та соціалізації особистості.

Як показали результати нашого дослідження, діти трудових мігрантів досить рідко бачаться зі своїми батьками (1 раз на рік – 52,11% опитаних), внаслідок чого найчастіше підтримують зв'язок за допомогою спілкування, яке відбувається по телефону (83,1% респондентів) [1, с. 78].

За словами дітей, не завжди можна розказати по телефону про свої проблеми, переживання, оскільки таке спілкування обмежене часом та залежить від матеріального статку батьків. Саме тому, керуючись даною інформацією, ми вирішили організувати спілкування дітей з батьками, використовуючи *техніки епістолярної психотерапії*, яка дозволяє досягнути налагодження міжособистісних стосунків у випадку, коли мовний контакт порушено чи взагалі не існує.

Ми погоджуємось із думкою П. Дудик [2], що епістолярний стиль суттєво і своєрідно відрізняється від інших стилів. Епістолярна форма, як стверджує автор, володіє властивостями теми лірики, що дозволяє автору, за думкою Аристотеля, «залишатися самим собою».

У своєму дослідженні ми будемо розглядати лист як засіб заочного спілкування батьків, які перебувають за кордоном, та їхніх дітей, які залишились на Україні, що відрізняється за змістом, формою, композицією. Листи, які ми пропонуємо для написання дітям, відображають їхнє життя, отриманий досвід, їхній світогляд, переживання, радості, індивідуальні риси адресата тощо.

Під час роботи з дітьми трудових мігрантів нами були визначені переваги листування як заочної та письмової форми спілкування:

- форма безпосереднього звернення автора до адресата, в даному випадку дитини до своєї матері чи батька, без посередників, втручання інших людей, підслуховувань, що можуть виникати під час телефонної розмови;
- можливість листа бути інструментом ефективного впливу батьків на дітей, коли йдеться про словесну підтримку, пораду тощо;
- у своїх листах автори-діти можуть висловити свої думки, почуття, що наболіли, відобразити емоції, що, на наш погляд, є найкращим шляхом для досягнення взаєморозуміння між автором і читачем;
- під час перечитування листа дитина може усамітнитись та обдумати все, що пише їй батько чи мати;
- написання листа настановує дитину на роздуми про своє життя, поведінку, відповідальність та самостійність;
- сприяє розвитку інтелектуальних та літературних здібностей дитини;

- постійне переписування з батьками дає можливість дитині зберігати листи, щоб при потребі чи бажанні повертатися до написаного для емоційної підтримки, віри в те, що батьки поряд і завжди готові допомогти, чого не може забезпечити телефонний зв'язок.

Формами роботи з епістолярної терапії, які ми запропонували дітям трудових мігрантів, були: лист до матері (батька); лист самому собі; лист-бажання в майбутнє.

Для того, щоб організувати та підтримати процес заочного зв'язку учнів з батьками у вигляді листування, нами були розроблені *рекомендації для дітей трудових мігрантів, щодо написання епістолів (листів)*:

1. Виклад тексту повинен бути логічним, послідовним, відображати внутрішній емоційний стан.

2. Лист має свою композицію:

- зверху (зліва) вказується дата написання;
- завершується лист підписом (на розсуд автора);

- лист розпочинається звертанням до адресата, звертання може бути офіційним, напівофіційним, дружнім (характер звертання залежить від стосунків між тим, хто пише листа, і тим, кому лист адресується.) Наприклад: Матусю, Дорогий батьку, Шановні батьки тощо.

- листи можуть починатися словами, що вказують на час написання листа. Наприклад: Добридень! Добрий день! Доброго вечора Вам!

- форма прощання в листі залежить від взаємин автора з адресатом. Наприклад: До побачення! Будьте здорові! Прощавай, до скорої зустрічі! Цілую. Люблю. Чекаю.

- після слів вітання і прощання ставиться знак оклику чи крапка.

3. Під час написання листа матері чи батькові, можна викласти текст у хронологічному порядку, наприклад: 1 вересня. Сьогодні у нас в школі було свято Першого дзвоника....; 4 жовтня. Ми з бабусею ходили в театр...; і т.д.). Це допоможе батькам краще зорієнтуватися у ваших справах та інтересах.

4. Не соромтесь виражати свої переживання! Адже тільки батьки зрозуміють та підтримають вас!

5. Поділіться вашими досягненнями та успіхами - батькам буде приємно! Тільки ваші радощі, зможуть підняти настрій та емоційно полегшити розлуку батьків із вами, викликати почуття гордості за свою дитину!

6. Написавши листа, вкладіть у конверт своє фото, де ви щось робите чи перебуваєте в колі друзів, із бабусею чи дідусем, – батькам буде приємно побачити рідні обличчя! [1, с. 82-83].

Ще однією формою підтримки зв'язку дітей трудових мігрантів з батьками стала *організація спілкування в on-line режимі за допомогою*

всесвітньої мережі Інтернет, що дає можливість не лише чути, але й бачити один одного. На базі Кам'янець-Подільського Центру психології та особистісного росту «Гармонія», за сприяння директора закладу, нами був організований Skype-зв'язок (відеотелефонний Інтернет-зв'язок), що давав можливість дітям поспілкуватися та побачити своїх батьків, які знаходяться за кордоном.

Про дану можливість спілкування батьки були повідомлені класними керівниками дітей через неофіційних опікунів. Поговорити з матір'ю чи батьком усі бажаючі діти трудових мігрантів мали можливість кожного дня з 15.00 до 17.00 безкоштовно. Був налагоджений зв'язок із батьками, які працюють в Італії, Іспанії, Греції, Португалії та Росії. Після такого спілкування діти були в піднесеному настрої, дякували за надану можливість побачити батьків, що говорить про ефективність організованого нами Skype-зв'язку.

Таким чином, підтримка зв'язку дітей трудових мігрантів з батьками за допомогою листування та Skype-зв'язку сприяє підтримці емоційних контактів між рідними, дає можливість бути в курсі подій із життя дитини, впливати на неї та безпосередньо брати участь у її вихованні.

Наступним етапом нашого дослідження було впровадження просвітницької рекламної кампанії, спрямованої на профілактику виїзду батьків за кордон як негативного соціального явища. Ми сформулювали мету рекламної-інформаційної кампанії під назвою «Ви їдете за кордон, а Ваша дитина може стати соціальною сиротою!»: пропаганда родинно-сімейних зв'язків серед батьків, що мають намір виїхати на заробітки за кордон, прийняття корисних рішень та вироблення моделей поведінки для власної сім'ї. Під час проведення батьківських зборів ми, крім подачі загальної інформації, пропонували батькам переглянути відеоролик та познайомитись із друкованою продукцією (буклетами, пам'ятками, плакатами) щодо трудової міграції.

Відеоролик «Життя з Тобою - радість, життя без Тебе – смуток» – тривалістю 1хв. 40с., відображає емоційні переживання дитини після від'їзду матері за кордон. Метою даної соціальної реклами є привернення уваги батьків, які мають намір їхати за кордон, і тих, які уже там працюють, до емоційних переживань та наслідків трудової міграції. Головними героями сюжетної лінії є сім'я, яка складається з 3 чоловік: батька, матері та хлопчика. Даний матеріал створений за типом мультиплікації, оскільки перенесення реальних персонажів у мультиплікаційні сприймається та запам'ятовується краще.

У відеоролику проведена паралель почуттів дитини від позитивних (любов, радість, турбота, тепло, спокій, захист, впевненість у майбутньому), коли вся сім'я разом, до негативних (самотність, смуток, байдужість, страх, тривога), коли дитина залишається сама зі своїми проблемами. Представлені яскраві кольори, як спосіб привернення уваги

аудиторії до дійових осіб сюжету, а також перехід цього забарвлення до чорно-білих відтінків, коли дитина втрачає зв'язок з матір'ю, що підкреслює її важкий емоційний стан.

Крім вищеописаних прийомів, соціальна реклама поєднує звуковий та зоровий вплив, що підсилюють подачу інформації. Відеоролик побудований на прикладі звичайних життєвих епізодів: прогулянка дитини з батьками, проведення змістовного дозвілля, вечеря в сімейному колі, мати читає казку на ніч дитині, мати зустрічає сина зі школи, – що присутні у кожній благополучній сім'ї, що підкреслює їхню природність. Паралельно з цими епізодами показано протилежні за змістом ситуації, що вказує на динамічність рекламного продукту. Як стверджує А. Стрелковська [6], поєднання природності та динамічності у соціальній рекламі викликає довіру у глядачів та змушує задуматись над побаченим.

У межах реалізації завдань експериментальної роботи нами був розроблений авторський буклет «Проблеми дітей трудових мігрантів», що містить поради для батьків, які вирішили поїхати за кордон на заробітки; описані основні проблеми та наслідки, які можуть бути, якщо вчасно не допомогти дитині. А також рекомендовано спеціалістів, які можуть допомогти у вирішенні питань, що стосуються дітей трудових мігрантів, надана контактна інформація.

Буклет-пам'ятка «Якщо Ви збираєтесь за кордон...», як засіб рекламно-інформаційного впливу, містить поради, які будуть корисними перед поїздкою за кордон: права особи, яка залишає межі держави, документи, необхідні для виїзду і т.д. Представлено контактну інформацію у вигляді телефонів неурядових організацій за кордоном, які надають допомогу іноземцям, регіональних «гарячих ліній» з питань запобігання торгівлі людьми, національної «гарячої лінії» з питань запобігання насильству та протидії торгівлі людьми.

Усі вищеперераховані інформаційно-просвітницькі матеріали ми розповсюджували та демонстрували на батьківських зборах. Крім цього, співпрацюючи з громадськими організаціями, центрами зайнятості та центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, дані матеріали розповсюджувалися під час проведення загальноміських та районних акцій, фестивалів, профорієнтаційних семінарів та тренінгів, тижнів сім'ї.

Про ефективність проведення рекламно-інформаційної кампанії «Ви їдете за кордон, а Ваша дитина може стати соціальною сиротою!» ми можемо говорити враховуючи кількість звернень батьків до спеціалістів, які були вказані у рекламно-інформаційних матеріалах. Так, наприклад, до спеціалістів міського Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за юридичною консультацією звернулися 12 сімей, де обоє батьків планували їхати за кордон на заробітки (до проведення кампанії звернень з питань трудової міграції взагалі не було); 24 жінки та 11 чоловіків, що мали намір працювати за кордоном, звернулися до міського центру

зайнятості щодо пошуку роботи в місті чи районі; 58 особам була надана психологічна допомога; 47 – соціально-педагогічна консультація.

Таким чином, ми можемо стверджувати, що рекламно-інформаційна кампанія «Ви їдете за кордон, а Ваша дитина може стати соціальною сиротою!» сприяла усвідомленню батьками наслідків трудової міграції, зверненню їх до спеціалістів, що можуть надати інформацію та допомогу у вирішенні виховання власних дітей, а також у пошуку роботи в межах України.

Перспектива подальших досліджень полягає у розробці теоретико-методологічних засад соціально-педагогічної діяльності з дітьми трудових мігрантів дошкільного та молодшого шкільного віку; вивчення досвіду роботи освітніх закладів зарубіжних країн щодо проблеми виховання дітей трудових мігрантів.

Список використаних джерел

1. Гевчук Н.С. Організація виховної роботи з дітьми трудових мігрантів в умовах загальноосвітнього навчального закладу : навч.-метод. посібник / [за ред. проф. Р.Х. Вайноли]. – Кам'янець-Подільський, 2011. – 121 с.
2. Дудик П.С. Стилїстика української мови : навч. посіб. – К.: «Академія», 2005. – 368 с.
3. Конончук А.І. Рекламно-інформаційне забезпечення соціально-педагогічної діяльності // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія: психолого-педагогічні науки. – Ніжин, 2005. – № 4. – С. 107-111.
4. Куб'як Н.І. Психолого-педагогічні проблеми виховання дітей з дистантних сімей, у яких батьки працюють за кордоном / Н. Куб'як // Зб. наук. пр. – Пед. науки. Вип. 35. «Виховання дітей та молоді в контексті розвитку громадянського суспільства.» – Херсон : ХДУ, 2003. – С. 341-344.
5. Маркова Н.В. Соціальна реклама як допоміжний засіб у формуванні гендерної культури особистості // Соціальна педагогіка : теорія та практика. – 2006. – № 2. – С. 66-71.
6. Стрелковська А.Л. Соціально-педагогічні умови формування позитивно спрямованої поведінки молоді засобами соціальної реклами : дис. канд. пед. наук : 13.00.05 / НПУ ім. М.П.Драгоманова. – К., 2006. – 321 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Gevchuk N.S. Organizacija vyhovnoi' roboty z dit'my trudovyh migrantiv v umovah zagal'noosvitn'ogo navchal'nogo zakladu : navch.-metod. posibnyk / [za red. prof. R.H. Vajnyoly]. – Kam'janec'-Podil's'kyj, 2011. – 121s.

2. Dudyk P.S. Stylistyka ukrai'ns'koi' movy : navch. posib. – K. : «Akademija», 2005. – 368 s.
3. Kononchuk A.I. Reklamno-informacijne zabezpechennja social'no-pedagogichnoi' dijal'nosti // Naukovi zapysky Nizhyn'skogo derzhavnogo universytetu imeni Mykoly Gogolja. Serija: psihologo-pedagogichni nauky. – Nizhyn, 2005. – № 4. – S. 107–111.
4. Kub'jak N.I. Psihologo-pedagogichni problemy vyhovannja ditej z dystantnyh simej, u jakyh bat'ky pracjujut' za kordonom / N. Kub'jak // Zb. nauk. pr. – Ped. nauky. Vyp. 35. «Vyhovannja ditej ta molodi v konteksti rozvytku gromadjans'kogo suspil'stva.» – Herson : HDU, 2003. – S. 341–344.
5. Markova N.V. Social'na reklama jak dopomizhnyj zasib u formuvanni gendernoi' kul'tury osobystosti // Social'na pedagogika : teorija ta praktyka. – 2006. – № 2. – S. 66–71.
6. Strelkovs'ka A.L. Social'no-pedagogichni umovy formuvannja pozytyvno sprjamovanoi' povedinky molodi zasobamy social'noi' reklamy : dys. kand. ped. nauk : 13.00.05 / NPU im. M.P.Dragomanova. – K., 2006. – 321 s.

Gevchuk N. S. There is the use of innovative technologies in-process with the children of labour migrants. Practical embodiment of innovative technologies that can use in the work specialists of social sphere is presented in the article, in particular social teachers, psychologists, development workers.

Research results are presented in relation to that, as far as often parents intermingle with the children, being abroad on earnings and in what form. Importance of different forms of communication of children and parents is underline, namely: correspondence, visual communication and extension calls. Organization of correspondence of children with parents and communication is gone into detail in on-line mode by means of world network the Internet. It is described technicians of epistolary psychotherapy, that allow to attain adjusting of relations in the case when a language contact is broken or it does not exist in general. Advantages of correspondence are set forth as an in absentia and writing form of communication. Given recommendations for the children of labour migrants, in relation to writing of folias to the parents.

In the article technologies of prophylactic work are reflected with parents that intend to go by abroad earnings, facilities of influence. An elucidative advertisement campaign is worked out "you go abroad, and Your child can become a social orphan"!. Within the limits of advertisement campaign it is created an author and inculcated in practice of work thematic of "Life with you is gladness, life without you is sorrow" and informative booklet of "Problem of children of labour migrants". The aim of creation to was: reflection of the emotional experiencing of child after departure of mother abroad; bringing in of attention of parents that intend to go by abroad earnings, and those that already work there, to feelings of children.

An informative booklet contained general information about position of children of labour migrants in Ukraine and had for an object acquaintance of parents with basic problems and consequences of labour migration; grant of pin information about specialists (social teachers, psychologists, center of social services for family, children and young people, center of employment, Telephone of "Trust") it is possible to appeal for help to that. An advertisement campaign was realized through local MASS-MEDIA, during realization of paternal collections, district actions, festivals, weeks of family, seminars, training and others like that.

Key words: children of the labour migrants, innovative technologies, correspondences, communications in on-line mode, advertisement campaign.

Отримано 20.04.2015 р.

УДК 331.102.24:37.032:364

Н. І. Голова
nata_golova@ukr.net

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО ВИКОНАННЯ СОЦІАЛЬНИХ РОЛЕЙ В ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Голова Н. І. Професійна компетентність працівників соціальної сфери до виконання соціальних ролей в практичній діяльності. У статті проаналізовано поняття «соціальні ролі» у структурно-функціональній теоретичній орієнтації, проаналізувавши досвід вітчизняних та зарубіжних науковців, та його значення в системі професійної компетентності соціального працівника. Охарактеризовано діяльність працівника соціальної сфери у різних соціальних ролях: посередник, захисник інтересів, духовний наставник, учасник спільної діяльності, соціальний терапевт, експерт. З'ясовано психологічні критерії професійної придатності до їх виконання. Обґрунтовано структуровану ієрархію, що допомагає у визначенні соціальних ролей. Визначені особистісні якості соціального працівника, що являють собою характеристику професійності фахівця. Зокрема його професійна компетентність розглядається з позиції педагогічних вмінь: комунікативні, організаторські, аналітичні, педагогічні, вміння до саморегуляції. Визначаються професійні знання соціального працівника,

як структурована ієрархія, що допомагає у визначені соціальних ролей. Досліджуються різноманітні підходи до вивчення професійної діяльності, соціального працівника, а також рівні та критерії: теоретичні знання, практичні вміння та навички; вміння соціального працівника вибрати соціальну роль згідно з індивідуально-психологічними особливостями клієнта та його соціальними налаштуваннями; рольова варіативність; динаміка оволодіння соціальними ролями; гармонійність виконання соціальної ролі; вміння запобігати рольовим і міжрольовим конфліктам та вміння їх вирішувати, якщо вони виникли; глибина виконання ролі, рівень її інтерналізації; рольова гнучкість; ступінь самореалізації особистості на основі виконання соціальної ролі.

Ключові слова: компетентність, соціальні ролі, соціальна сфера, соціальний працівник, цінності, соціалізація, індивід, клієнт, комунікативність, саморегуляція, ієрархія, особистість, соціальний терапевт.

Голова Н. И. Профессиональная компетентность работников социальной сферы к выполнению социальных ролей в практической деятельности. В статье проанализированы понятия «социальные роли» в структурно-функциональной теоретической ориентации, проанализирован опыт отечественных и зарубежных ученых, и его значение в системе профессиональной компетентности социального работника. Охарактеризована деятельность работника социальной сферы в различных социальных ролях: посредник, защитник интересов, духовный наставник, участник совместной деятельности, социальный терапевт, эксперт. Выяснено психологические критерии профессиональной пригодности к их выполнению. Обоснованно структурированную иерархию, что помогает в определении социальных ролей. Определены личностные качества социального работника, которые представляют собой характеристику профессионализма специалиста. В частности его профессиональная компетентность рассматривается с позиции педагогических умений: коммуникативные, организаторские, аналитические, педагогические, способность к саморегуляции. Определяются профессиональные знания социального работника, как структурированная иерархия, помогает в определении социальных ролей. Исследуются различные подходы к изучению профессиональной деятельности, социального работника, а также уровни и критерии: теоретические знания, практические умения и навыки; умение социального работника выбрать социальную роль согласно индивидуально-психологическими особенностями клиента и его социальными настройками; ролевая вариативность; динамика овладения

социальными ролями; гармоничность выполнения социальной роли; умение предотвращать ролевые и не ролевые конфликты и умение их решать, если они возникли; глубина исполнения роли, уровень ее интернационализации; ролевая гибкость; степень самореализации личности на основе выполнения социальной роли.

Ключевые слова: компетентность, социальные роли, социальная сфера, социальный работник, ценности, социализация, индивид, клиент, коммуникативность, саморегуляция, иерархия, личность, социальный терапевт.

Актуальність проблеми дослідження. Протягом останніх років динамічно і в той же час суперечливо розвивається соціальна робота, як вид професійної діяльності, що одночасно є спеціальністю в системі вищої освіти. Соціальна робота являється складною, емоційно навантаженою діяльністю, яка потребує до особистості фахівця особливих вимог: об'єктивності, індивідуального та інноваційного підходу через виконання соціальних ролей на практиці. Професійне становлення фахівця соціальної сфери залежить як від особистісних характеристик, якостей, світоглядної сфери і життєвої позиції, так і факторів професійного характеру: теоретичні знання, практичні вміння та навички. Розвиток соціальної роботи в нашій країні з усією очевидністю показав необхідність професіоналізації цієї гуманної практики, що в свою чергу, вимагає підвищеної уваги до формування професійної компетентності соціального працівника, успішного виконання соціальних ролей у своїй діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійного становлення і компетентності фахівця соціальної сфери широко обговорюється у науково-професійній літературі. Методологічні й теоретичні аспекти розвитку професійної компетентності розглянуті в роботах С. Харченко, В. Докучаєвої, Н. Краснової, Н. Ларіонової, Д. Разіної, Е. Зеєра, А. Маркової та інших авторів. У соціальних науках пояснення взаємодії особистості і суспільства переважно здійснюється на підходах рольової теорії особистості (Р.Лінтон, Р.Мертон, Дж. Мід, Т.Парсонс та інші). Проблема оволодіння індивідами соціальними ролями розглядається у працях І.Кона, І.Мартинюка, Н.Соболевої, П.Смирнова, Ю.Платонова. На провідну ознаку соціальної компетентності- продуктивно виконувати різні соціальні ролі - вказують Н.Білоцерківець, С.Краснокутська, В.Цветков [4, с. 87]. Рольова компетентність як якісний показник оволодіння особистістю соціальними ролями ґрунтовно досліджується П.Горностаєм. Актуальність нашого дослідження обумовлена особливостями розвитку інституту соціальної

роботи в нашій країні, який характеризується розмитими межами професійної компетентності, не визначеними функціями, не обґрунтованими напрямками діяльності соціального працівника. Метою даної статті є аналіз та характеристика професійної компетентності працівників соціальної сфери до виконання соціальних ролей в практичній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У структурно-функціональній теоретичній орієнтації роль трактується як складне діяння: по-перше, це активність індивіда, спрямована на досягнення певної мети, тобто цілеспрямована орієнтація; по-друге, роль пропонує засоби для адекватної реакції на ситуацію, що складається, тобто виконує адаптивну функцію; по-третє, роль інтегрує зусилля принаймні двох індивідів у єдине ціле, сприяючи встановленню порядку; по-четверте, роль виконується в межах інституціоналізованої системи цінностей, контролюється та спрямовується нею. Соціальна роль трактується і як соціальна функція особистості, що відповідає прийнятим уявленням людей залежно від їхнього статусу чи позиції в суспільстві, в системі міжособистісних взаємин [4, с. 83].

П.Смирнов визначає роль як спеціалізований вид соціальної діяльності і характеризує її як сукупність цінностей, майстерності (здібностей, знань, вмінь, навичок), повноважень (прав і обов'язків). "Будь-яку роль можна описати, якщо визначити цінності, в ім'я яких вона виконується, з'ясувати необхідний рівень майстерності і виявити заданий суспільством об'єм повноважень, що дозволяють здійснити цю роль... Залежно від професійної компетентності та засвоєння їх компонентів, майстерно виконуються соціальні ролі і формується особистість як соціальний індивід" [4, с. 82-88]. Проаналізувавши наукову та методичну літературу, можна стверджувати, що виконання соціальних ролей в практичній діяльності працівника соціальної сфери залежить від його досвіду, майстерності та професійної компетентності.

У наукових дослідженнях під професійною компетентністю педагога розуміється: "психічний стан, що дозволяє діяти самостійно і відповідально" (А.К. Маркова); "форма виконання суб'єктом педагогічної діяльності, яка обумовлена глибоким знанням властивостей перетворюваних предметів праці, вільним володінням знаряддями виробництва, відповідністю характеру виконуваних робіт професійно важливим якостям вихователя» (Є.М. Павлютенков); "рівень власне професійної освіти" (Б.С. Гершунський) та ін.. [1, с. 23].

Соціальні ролі у професійній соціальній діяльності є досить різноманітними і залежать від стилю, рівня, досвіду діяльності фахівця (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Діяльність працівника соціальної сфери
у різних соціальних ролях**

СОЦІАЛЬНА РОЛЬ	ДІЯЛЬНІСТЬ
Посередник	Проміжна ланка між особистістю та соціальними службами
Захисник інтересів	Захист законних прав особистості
Учасник спільної діяльності	Спонування людини до дії, соціальної ініціативи, розвиток здатності самому вирішувати свої проблеми
Духовний наставник	Соціальний патронаж, турбота про формування моральних, загальнолюдських цінностей в соціумі
Соціальний терапевт	Сприяння особистості у контактах зі спеціалістами відповідного профілю, допомога у розв'язанні конфліктних ситуацій
Експерт	Відстоювання прав клієнта, визначення методів можливого компетентного втручання у розв'язання його проблем

Професійні знання соціального працівника можна представити як певну структуровану ієрархію, яка допомагає у визначенні соціальних ролей у кожній конкретній ситуації в роботі із клієнтом, а саме:

Теоретико-методологічні знання: комплексне знання про людину як біопсихологічну істоту; знання закономірностей взаємодії особистості і суспільства, соціальної поведінки і формування особистості; знання закономірностей виховання, навчання розвитку особистості на всіх стадіях онтогенезу, вплив середовища на процес соціалізації особистості.

Методичні: знання основ методики, форм, методів, технологій соціально-педагогічної діяльності з різними категоріями населення, у різних сферах мікросередовища, у різних соціальних інститутах; знання практичних основ прогнозування, проектування, моделювання соціальної діяльності.

Прикладні: знання способів, прийомів, видів соціальної допомоги дітям, сім'ям з особливими потребами; знання освітньо-виховних, оздоровчих, культурно-дозвіллевих форм соціально-педагогічної діяльності [3, с. 112-117].

Для виконання соціальних ролей важливим також є професійні вміння соціального працівника – це здатність спеціаліста

застосувати отримані професійні знання у практиці своєї діяльності. Ці професійні знання можна охарактеризувати за таким переліком: гностичні; проектувальні; конструктивні; організаторські; комунікативні; оціночні; рефлексивні [2, с. 84-85].

Особистісні якості соціального працівника являють собою комплекс характеристик особистості фахівця, які стають підґрунтям його професійної компетентності, до виконання соціальних ролей а саме:

1. Здатність до творчості, артистичність, натхнення. Соціально-консультативна діяльність соціального працівника потребуватиме цих якостей, сформованих на достатньо високому рівні. Творчості у соціальній діяльності навчитися практично неможливо, однак кожна людина може розвинути у собі такі якості.

2. Емпатійність. Це почуття дає можливість створити єднання особистостей, коли соціальний працівник проникає у переживання, почуття вихованця і бажає розділити з ним ці відчуття, чуттєво ототожнюючись з клієнтом. Спеціалісту така якість є необхідною, оскільки за допомогою емпатії можливо пізнати причини страждань чи суперечностей у житті вихованця.

3. Душевне тепло. Воно супроводжується виявом поваги, інтересу та уваги до проблем клієнта і бажання допомогти у їх вирішенні. Душевне тепло дає можливість соціальному працівнику виявити рівень розуміння, глибини переживань вихованця.

4. Щирість. Ця якість тісно пов'язана з емпатією, яку неможливо виявити без щирості. Якщо клієнт не буде відчувати щирої зацікавленості з боку соціального працівника, останньому буде складно вирішити його проблеми.

5. Ініціативність. Вона є ще одним чинником результативності соціальної діяльності. Соціальний працівник має справу з процесом змін у житті клієнта, тому неможливо постійно слідувати рекомендаціям та інструкціям. Характерними ознаками ініціативності є поєднання знання предмета діяльності з оригінальними підходами до вирішення проблем.

6. Гнучкість і наполегливість. Гнучкість – характерна риса професійної соціальної діяльності, необхідна для досягнення очікуваних змін.

7. Здоровий глузд. Природа дій щодо надання допомоги особистості, кожна з яких є унікальною і неповторною, вимагає вияву цієї особистісної якості на кожному етапі: оцінювання ситуації, обмірковування варіантів виходу, виконання ролей, прогнозування наслідків тощо. Розвинений здоровий глузд впливає на формування професійної зрілості соціального працівника [3, с. 115-117].

Можна стверджувати, що для виконання соціальних ролей у професії соціального працівника поєднуються як особистісні, так і

професійні характеристики, причому це поєднання може відбуватися на таких рівнях: соціально-педагогічна діяльність не є значущою для педагога, він виконує її формально-рольовим чином; соціально-педагогічна діяльність – один з особистісних компонентів педагога наряду з іншими, не менш важливими; соціально-педагогічна діяльність – провідний, пріоритетний зміст життя.

Соціальна роль має подібність до акторської. Відповідно до вимог конкретної ролі, соціальний працівник діє за певним сценарієм, розробленим суспільною практикою, так само і актор діє відповідно до сценарію п'єси.

Основними для особистості у сучасному суспільстві є такі ролі: сімейно-побутові, професійні і громадсько-політичні (сім'янин, працівник, громадянин). Суспільство зацікавлене в тому, щоб люди своєчасно опановували, вміло виконували і збагачували соціальні ролі згідно з вимогами життя, тобто здійснювали процес інтерналізації ролей. "Інтерналізована роль – це внутрішнє визначення свого соціального становища і ставлення до цього становища та обов'язків як його наслідку" [3, с. 112]. Інтерналізація – процес, що означає перехід змісту ролі, її вимог у внутрішній світ особистості; завдяки їх своєчасному засвоєнню та успішному виконанню членами суспільства стає можливим нормальне функціонування суспільного організму [1, с. 29]. Ступінь впливу ролі на особистість залежить від того, яку цінність вона представляє для людини, наскільки особистість ідентифікує себе з роллю. І.Кон вказує, що процес формування особистості означає її вживання у різноманітні соціальні ролі та утворення своєї рольової системи, в якій людина ідентифікує себе з різноманітними ролями [1, с. 23-25].

Засвоєння соціальних ролей безпосередньо пов'язане з процесом соціалізації, тобто механізмом, що забезпечує відтворення суспільства на досягнутому рівні культури. Соціалізація як процес навчання загальноприйнятими способами і методами дій та взаємодій є найважливішим процесом навчання рольової поведінки, у результаті чого індивід стає частиною суспільства [5, с. 67-68]. Тому висловлюємо думку, що основою соціальної компетентності як якісного показника рівня соціалізації особистості є її рольова компетентність.

Питання рольової компетентності у психології ґрунтовно досліджується П.Горностаєм. Ним визначено рольову компетентність як здатність особистості розв'язувати життєві проблеми, пов'язані з рольовою поведінкою, з функціонуванням життєвих ролей [2, с. 84]. У структуру рольової компетентності дослідник включає наступне: рольову варіативність, тобто різноманітність репертуару ролей особистості, багатство її рольової поведінки; рольову гнучкість як уміння легко переходити від однієї ролі до іншої (багато хто не може пристосуватися до нових соціальних ролей, зупиняється на окремих ролях); рольову

глибину, тобто розвиненість глибинної структури ролей, рольове переживання, що є показником включеності ролі в життя людини; здатність до рольової децентрації та прийняття ролі інших [1, с. 48].

На думку П.Горностая, чим багатшою є система життєвих ролей людини, тим багато аспектнішим буде її соціальне обличчя, багатограннішою взаємодія з різноманітними соціальними ситуаціями, до яких вона може краще адаптуватися. І чим вища рольова компетентність людини, тим багатограннішим є її функціонування, і тим більше у неї можливостей для творчої самореалізації.

Висновки. Проблема професійної компетентності працівників соціальної сфери до виконання соціальних ролей в практичній діяльності є однією з пріоритетних у сучасній соціально – педагогічній практиці. Надзвичайно важливими є ефективно засвоєння соціальних ролей працівниками соціальної сфери. Цю сформованість визначають такі основні критерії: теоретичні знання, практичні вміння та навички; вміння соціального працівника вибрати соціальну роль згідно з індивідуально-психологічними особливостями клієнта та його соціальними налаштуваннями; рольова варіативність; динаміка оволодіння соціальними ролями; гармонійність виконання соціальної ролі; вміння запобігати рольовим і міжрольовим конфліктам та вміння їх вирішувати, якщо вони виникли. Формування у соціальних працівників соціальної компетентності за допомогою ґрунтовного і творчого засвоєння соціальних ролей сприятиме більш гармонійному функціонуванню його в діяльності, в якому і окрема особистість зможе досягти, що найповнішої самореалізації.

Список використаних джерел

1. Бороздина Л. В. Тестовый материал для лабораторных занятий. В разделе: “Потребности, мотивы, эмоции” курс общей психологии: [методическое пособие] / Л. В. Бороздина. – М., 1994. – С. 23–48.
2. Макрицкий М. В. Категория “педагогическая культура” и ее концептуально-понятийный анализ [Текст] / М. В. Макрицкий // Ученые записки. Общественные и гуманитарные науки. Педагогика. – Т. 2. – 2003. – С. 84–85.
3. Максимова Е. Ю. Формирование профессионально значимых качеств у будущих социальных педагогов : дисс. ...канд. пед. наук : 13.00.01 / Елена Юрьевна Максимова. – Казань, 1999. – С. 112–117.
4. Маркова А. К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя [Текст] / А. К. Маркова // Советская педагогика. – 1990. – № 8. – С. 82–88.
5. Шадриков В. Д. Психология деятельности и способности человека: [учебное пособие] / В. Д. Шадриков. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Издательская корпорация “Логос”, 1996. – С. 67–72.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Borozdina L. V. Testovyy material dlja laboratornyh zanjatij. V razdele: "Potrebnosti, motivy, jemocii" kurs obshhej psihologii: [metodicheskoe posobie] / L. V. Borozdina. – M. , 1994. – S. 23–48.
2. Makrickij M. V. Kategorija "pedagogicheskaja kul'tura" i ee konceptual'no-ponjatijnyj analiz [Tekst] / M. V. Makrickij // Uchenye zapiski. Obshhestvennye i gumanitarnye nauki. Pedagogika. – T. 2. – 2003. – S. 84–85.
3. Maksimova E. Ju. Formirovanie professional'no znachimyh kachestv u budushhih social'nyh pedagogov : diss. ...kand. ped. nauk : 13.00.01 / Elena Jur'evna Maksimova. – Kazan', 1999. – S. 112–117.
4. Markova A. K. Psihologicheskij analiz professional'noj kompetentnosti uchitelja [Tekst] / A. K. Markova // Sovetskaja pedagogika. – 1990. – № 8. – S. 82–88.
5. Shadrikov V. D. Psihologija dejatel'nosti i sposobnosti cheloveka: [uchebnoe posobie] / V. D. Shadrikov. – [2-eizd., pererab. i dop.]. – M.: Izdatel'skaja korporacija "Logos", 1996. – S. 67–72.

Golova N. I. The professional competence of workers of social sphere is to implementation of social roles in practical activity. This paper examines the concept of "social role" in the structural and functional theoretical orientation, analyzing the experience of domestic and foreign scholars, and its importance in the professional competence of social worker. The characteristic activities of the social sphere in different social roles: broker, agent of spiritual mentor, a member of the joint activities, social therapist expert. It was found psychological criteria of professional competence for execution. Grounded structured hierarchy that helps in certain social roles. Defined as a social worker personality that are characteristic of professional specialist. In particular, his professional competence is considered from the standpoint of pedagogical skills: communication, organizational, analytical, educational, ability to self-regulation. Identify professional knowledge of the social worker as a structured hierarchy that helps in certain social roles. Explores different approaches to the study of professional, social worker, as well as levels and criteria of theoretical knowledge, practical skills; the ability to choose a social worker social role according to individual psychological characteristics of the client and his social settings; Role variability; mastering the dynamics of social roles; harmony perform social roles; ability to prevent and role-mizhrolovym conflict and the ability to solve them if they arise; depth the role, level of internalization; Role flexibility; degree of self-identity based on performance of social roles.

Key words: competence, social roles, social services, social worker, values, socialization, individual, client, communication, self-control, hierarchy, personality, social therapist.

Отримано 20.04.2015 р.

СОЦІАЛЬНА РЕКЛАМА ТА ЇЇ РОЛЬ У ПРОЦЕСАХ САМОРЕГУЛЯЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Грабчак О. В. Соціальна реклама та її роль у процесах саморегуляції суспільства. Головними чинниками впливу на поведінку людини на загальносуспільному рівні виступають прийняті соціальні норми поведінки, громадська думка, державні закони і політика, інформаційне середовище. Вони пов'язані з загальнолюдськими цінностями, нормами взаємодії, поведінки, ставленням, очікуваннями, думками більшості членів суспільства. Ці чинники справляють вплив на рівні громад, націй, держав і регіонів світу. Саме на цьому рівні роль і можливості соціальної реклами стосовно формування поведінки молоді проявляються особливо яскраво, тому що реклама взагалі є потужним інструментом формування соціальних правил, моди, норм, громадської думки, політики. Соціальна реклама може бути ефективним інструментом профілактики негативних проявів і явищ у дитячому та молодіжному середовищі на рівні громади й суспільства загалом, вказувати орієнтир для діяльності влади за тими напрямками, де відчувається негативний вплив певних чинників. Вона може окреслити певне поле діяльності, конкретизувати актуальні напрями, проблеми, теми, цільові групи і залучити до створення реклами громадськість, владні структури, спеціалістів – психологів, соціальних педагогів, навчати людей прийомам критичного осмислення впливу засобів масової інформації, контролювати якість реклами. Все це є ефективним тільки тоді, коли реклама через формування світогляду викликає якісні зміни у поведінці людини.

Ключові слова: соціальна реклама, суспільство, комунікація, засоби масової інформації, некомерційний вид реклами.

Грабчак А. В. Социальная реклама и ее роль в процессах саморегуляции общества. Главными факторами влияния на поведение человека на общественном уровне выступают принятые социальные нормы поведения, общественное мнение, государственные законы и политика, информационная среда. Они связаны с общечеловеческими ценностями, нормами взаимодействия, поведения, отношением,

ожиданиями, мыслями большинства членов общества. Эти факторы оказывают влияние на уровне общин, наций, государств и регионов мира. Именно на этом уровне роль и возможности социальной рекламы по формированию поведения молодежи проявляются особенно ярко, потому что реклама вообще является мощным инструментом формирования социальных правил, моды, норм, общественного мнения, политики. Социальная реклама может быть эффективным инструментом профилактики негативных проявлений и явлений в детской и молодежной среде на уровне общины и общества в целом, указывать ориентир для деятельности власти по тем направлениям, где ощущается негативное влияние определенных факторов. Она может определить поле деятельности, конкретизировать актуальные направления, проблемы, темы, целевые группы и привлечь к созданию рекламы общественность, властные структуры, специалистов = психологов, социальных педагогов, обучать людей приемам критического осмысления влияния средств массовой информации, контролировать качество рекламы. Все это является эффективным только тогда, когда реклама через формирование мировоззрения вызывает качественные изменения в поведении человека.

Ключевые слова: социальная реклама, общество, коммуникация, средства массовой информации, некоммерческий вид рекламы.

Постановка проблеми. Відновлення громадських зв'язків, соціальної взаємопідтримки на даний момент є актуальною проблемою та потребою українського суспільства. Тому велике значення набувають методи чією допомогою активно користуються суспільство та різноманітні соціальні інститути, намагаючись забезпечити особистісну рівновагу.

До таких методів належить соціальна реклама, оскільки окрім інформаційної функції вона виконує також адаптивну і виховну. Окрім того емоційна насиченість дозволяє швидко і коректно включати індивіда в систему соціальних стосунків і зв'язків. Це дозволяє стверджувати, що саме тому останнім часом суттєво зросла роль соціальної реклами у питаннях формування механізмів соціального захисту населення.

Соціальна реклама представляє суспільні та державні інтереси та спрямована на досягнення благодійних цілей. Соціальна реклама трактується як особливий вид некомерційної інформації, спрямованої на досягнення державою або органами місцевого самоврядування певної мети. Основним джерелом виникнення соціальної реклами є сучасне громадське життя, яке сповнене безліччю конфліктних ситуацій, протистоянням на рівні соціальних груп і тому гостро потребує творчих стимулів та процесів. Ігнорування соціальної реклами як одного із засобів роботи з громадською думкою, її виховної та адаптивної функцій,

впливає на ефективність роботи соціальних служб. Соціальну рекламу слід розглядати як один з методів роботи та впливу соціальних служб і громадських організацій на соціум.

Аналіз останніх публікацій. Різноманітні сторони реклами були об'єктами уваги багатьох вчених, але у першу чергу варто виділити роботи: Б. Грушина, Ю. Борисова, Н. Худенко, Г. Кессон. Проблему використання психологічних знань у рекламній діяльності досліджували В. Володіїв, А. Лебедева, Н. Богомоллова. Значний внесок у визначення ролі соціальної реклами належить Т. Астаховій, В. Іванову. Вивченням соціальної реклами в пострадянських країнах поки що займається невелика кількість дослідників. Наприклад, в Росії найбільшій уваги питанням соціальної реклами приділяє Г. Ніколайшвілі, яка у 2002 році заснувала АНО «Лабораторія соціальної реклами». В Україні дослідженням соціальної реклами займаються переважно представники рекламних агентств, Всеукраїнської рекламної коаліції, Асоціації зовнішньої реклами, мережева студія соціальної реклами, Фонд прогресивних реформ.

Мета статті полягає у виявленні предметного поля поняття «соціальна реклама», її видів, особливостей, теоретико-методологічних засад, особливостей функціонування ринку соціальної реклами в Україні та проблеми її дослідження.

Виклад основного матеріалу. Реклама сьогодні – це сукупність інструментів впливу на аудиторію, що здійснюється з певною метою. Добре, якщо метою такого впливу є розповсюдження корисних та цікавих повідомлень, які людям обов'язково потрібно знати, та поширення знань щодо явищ і подій суспільного життя, духовних та соціальних цінностей, утвердження моральних і правових норм. На практиці, реклама не завжди являє собою такий позитив. Досить часто її вплив має на меті психологічний тиск на аудиторію, маніпулювання, внаслідок чого формується певна індивідуальна й суспільна думка, визначається поведінка людей, їхні принципи, мотиви, інтереси, потреби.

Реклама надзвичайно різноманітна за ідеологією, стилями подання матеріалів, цінностями, що пропагуються. Під її впливом світогляд людей може набувати несистематизованого, суперечливого характеру. З цих причин, рекламу розглядають як важливий чинник формування моралі, способу життя і поведінки дітей та молоді, які не мають досвіду для критичного осмислення інформації. Реклама виконує роль механізму переконання і впливу, і цей вплив має як позитивний, так і негативний аспекти. Вона створює неправдиві, зайві або шкідливі потреби, орієнтує людину на задоволення психофізіологічних потреб, підвищення престижу, натомість опосередковано знижує значення задоволення духовних, інтелектуальних потреб, роль нематеріальних цінностей.

Маніпулювання підсвідомістю людини створює ілюзію незалежного вибору, підкоряючи особистість, нав'язуючи їй ілюзорну потребу і змушуючи вишукувати засоби для її задоволення. Ще однією небезпекою є те, що реклама сприяє просуванню шкідливих для здоров'я продуктів, сигарет та алкогольних напоїв.

Метою соціальної реклами є протистояння негативним впливам, позитивно впливати на людську свідомість, особливо на формування певного стилю, способу життя молодого покоління. У статті 1 Закону України „Про рекламу“ соціальна реклама визначається як „інформація будь-якого виду, розповсюджена в будь-якій формі, яка спрямована на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію загальнолюдських цінностей і розповсюдження якої не має на меті отримання прибутку”.

Соціальна реклама – інформаційний феномен і важливий інструмент у формуванні цивілізованого суспільства. За її допомогою можна окреслити проблеми соціуму й визначити шляхи їх розв'язання. Особливість соціальної реклами полягає ще й у тому, що вона одночасно є видом мистецтва, компонентом соціальної політики та механізмом впливу на формування громадської думки. Через систему образів, мовних засобів рекламні ідеї висвітлюють те, що хвилює суспільно-активних членів держави.

Соціальна реклама як досить молодий напрям у сфері суспільних комунікацій України поступово й неухильно розвивається та здобуває в системі засобів масової комунікації та соціальної роботи своє особливе місце. Для оформлення даного виду рекламування в окрему науку нині назріла теоретична та практична необхідність, оскільки результати дослідження закономірностей розвитку та функціонування соціальної реклами, її мовного наповнення є гарантом ефективності рекламної кампанії. Саме визначення такого специфічного виду реклами як соціальна ще на стадії усвідомлення та дослідження. Тому результати такої наукової розвідки будуть актуальними та необхідними як для сучасної системи засобів масової комунікації, так і для соціальної роботи і соціальної педагогіки.

Термін «соціальна реклама» в професійному середовищі вперше почав активно застосовувати журналіст І. Буренков. Реклама є таким засобом масової комунікації, який є закономірним продуктом суспільних відносин та охоплює всі сторони життєдіяльності людини. Її стратегічне завдання – популяризувати різними способами та всіма можливими засобами що чи кого-небудь задля створення попиту на товар, послугу, особу (осіб), подію, ідею тощо. Термін «соціальна реклама» по суті є дослівним перекладом з англійського public advertising. Як правило, йому відповідають поняття некомерційної та суспільної реклами. Некомерційна реклама передбачає оплачені суспільними некомерційними інститутами або в їхніх інтересах рекламні заходи щодо стимулювання

пожертвувань; заклики голосувати на чийсь користь або надати громадську підтримку; привернути увагу до проблем суспільства тощо. Суспільна ж реклама спрямовується на пропаганду позитивних для суспільства явищ і, як правило, розміщується у засобах масової інформації безоплатно.

В Україні відповідно до Закону «Про рекламу» соціальною рекламою є «інформація будь-якого виду, розповсюджена в будь-якій формі, яка спрямована на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію загальнолюдських цінностей і розповсюдження якої не має на меті отримання прибутку» (ст. 1 Закону). Закон не обмежує коло суб'єктів, що можуть бути рекламодавцями соціальної реклами і визначає ряд суттєвих преференцій щодо розвитку соціальної реклами, які наводяться у ст. 12 Закону, а саме: - поширення пільг, передбачених для благодійної діяльності на осіб, які безоплатно виробляють і розповсюджують соціальну рекламу або передають свої майно і кошти для її виробництва і розповсюдження; - 5-відсоткову квоту рекламних площ або ефірного часу у державних та комунальних ЗМІ для безоплатного розміщення соціальної реклами органів державної влади, місцевого самоврядування і громадських організацій; - пільги на розміщення соціальної реклами у державних та комунальних ЗМІ бюджетними закладами освіти, культури, охорони здоров'я, а також благодійними організаціями.

Соціальна реклама є дуже складним і тонким інструментом впливу на суспільство. Особливо актуальними у зв'язку з цим постають питання етики і відповідальності її замовників та виконавців. Зокрема, для України, як і для інших країн молодого демократії, найгострішим моментом в цьому плані є чітке розмежування соціальної реклами від політичної та комерційної реклами. На жаль, законодавчі преференції соціальної реклами створюють передумови її недобросовісного використання в якості елемента прихованої пропаганди або прихованої комерційної реклами.

Отже нецільове використання соціальної реклами залишається в Україні серйозною проблемою. Її використання у політичних або комерційних цілях за великим рахунком дискредитує саму ідею такої реклами, несе в собі загрозу для розвитку в Україні громадянського відкритого суспільства. На жаль, останні законодавчі зміни не вирішують проблему, а навпаки, створюють додаткові умови для недобросовісних «рекламодавців». Це, зокрема, стосується дозволу розміщувати у соціальній рекламі посилення на рекламодавця – громадську організацію. Добрі наміри такої ідеї зрозумілі – надати можливості громадським організаціям популяризувати свою діяльність, розміщуючи суспільно-корисні рекламні матеріали. Але на практиці такі «добрі наміри» виявляються хибним шляхом, оскільки не визначеними залишаються

питання статусу, форм діяльності, назв відповідних громадські організацій тощо. Це відкриває шлях до масової появи на біг-бордах так званої «соціальної» реклами із підписами, наприклад, різноманітних іменних фондів. При чому зовсім «випадково» очільниками цих фондів можуть виявитися відомі політичні діячі.

Вітчизняний учений Є. Ромат пропонує такі розширені критерії класифікації реклами:

– тип спонсора реклами: реклама від імені виробника, торгових посередників, приватних осіб, державних та інших суспільних інститутів. Соціальна реклама може бути ініційована та профінансована будь-яким із перерахованих спонсорів;

– тип цільової аудиторії: спрямованість на сферу бізнесу чи індивідуального споживача;

– сконцентрованість на певному сегменті аудиторії: селективна (вибіркова) та масова реклама [2, с. 211].

Соціальна реклама повністю підпадає під таку диференціацію, оскільки може бути спрямована або на окремі категорії громадян (водіїв, пішоходів, молодих мам, молодь тощо), або на всіх членів спільноти;

– територія, охоплювана рекламною діяльністю: локальна, регіональна, загальнонаціональна та міжнародна. Стосовно соціальної реклами, то вона переважно є національною або регіональною, рідше – міжнародного та місцевого значення;

– суб'єкт рекламної діяльності: реклама конкретного товару, фірми, певної ідеї тощо.

Соціальна реклама може бути реалізована як у різкій, так і делікатній формі;

– засоби передачі рекламного звернення: друкована (поліграфічна), газетна, журнальна, радіо-, телевізійна, реклама на транспорті тощо. Засоби поширення реклами соціального спрямування постійно доповнюються, оскільки вони є результатом науково-технічного прогресу суспільства.

Некомерційну рекламу класифікують за видами організацій, які нею користуються:

1) реклама некомерційних організацій (шкіл, університетів, лікарень, церков, добровільних організацій);

2) реклама асоціацій (трудових спілок, професійних організацій, торговельних і громадських);

3) реклама державних організацій (армії, поштової служби тощо).

Цільову аудиторію соціальної реклами визначає мета проведення кампанії. Оскільки реклама соціального спрямування розрахована на масове відтворення певних моделей поведінки, то зазвичай об'єктом реклами є широкий загальний. Проте є теми вузького спрямування:

наприклад, соціальна реклама проти вживання алкоголю за кермом розрахована на водіїв, заклик вигодовувати немовлят материнським молоком стосується лише жінок, які нещодавно народили. Тому за вибором цільової аудиторії соціальна реклама буває масова, розрахована на всі категорії населення, і вибіркова, адресована певній соціальній групі. Соціальна реклама може апелювати до розуму, раціонально-логічного мислення людини, викликати певні емоції, діяти через моральні та соціальні переконання індивіда (звернення до почуття справедливості й порядності). Відповідно за характером впливу розрізняють мотиви в соціальній рекламі, як і в інших видах реклами: раціональні, емоційні, моральні та соціальні [4, с. 7].

Реалізують соціальну рекламу в різних формах: усній (радіо), письмовій (плакати, листівки, щити), зображальній (фотографія, значки, графіті, комп'ютерна графіка), комбінованій (кліпи, телевізійні ролики).

Соціальна реклама – важливий елемент політичної, економічної та морально-психологічної стабільності суспільства. Тому вона виконує ряд важливих функцій: 1) інформаційну – повідомляє про наявність певної суспільної проблеми, яка потребує негайного розв'язання; 2) освітню – пояснює причини виникнення соціальних негараздів і пропонує шляхи їх усунення; 3) виховну – формує такі моделі поведінки, які сприяють безконфліктному та комфортному спільному проживанню людей у суспільстві, задоволенню їхніх фізичних, моральних, естетичних і культурних потреб; 4) економічну – сприяє надходженню від громадян податків, за рахунок яких здійснюватиметься фінансування соціальних програм, проєктів; 5) спонукання до дії – «м'яка» реклама, яка викликає позитивні емоції, формує внутрішню готовність до дії, а потім саму дію та розрахована на довгостроковий результат; «жорстка» – має агресивний характер, шокує, показує соціальне явище з негативного боку, тому спонукає споживача соціальної реклами на швидку реакцію.

Цілями соціальної реклами є: створення позитивних асоціацій, соціально значимих для кожного члена суспільства; утвердження та пропаганда моральних принципів (доброта, любов до ближнього, порядність, турбота про тварин та екологічні проблеми людства); схвалення благодійних акцій; удосконалення системи освіти, культурного рівня; формування смаків нації [5, с. 161]. Соціальна реклама працює на випередження або подолання економічних (низький рівень життя або ризик його падіння), геополітичних (втрата могутності та впливу держави в очах світової спільноти), державних (нездатність влади ефективно керувати країною), духовних (відсутність національної об'єднувальної ідеї, загально визнаних цінностей) загроз. Перевагою соціальної реклами є її психотерапевтична дія в масштабах суспільства шляхом гуманізації та залучення громадян до участі в громадському житті.

Недоліком реклами соціального спрямування є те, що її результати важко передбачити наперед. Її наслідки можуть проявитися як найближчим часом, так і в наступному поколінні, оскільки цей вид комунікації формує не миттєву одноразову дію, а стійку, тривалу соціально значиму поведінку.

Соціальна реклама об'єднує, впливає на більшість, зміцнює зв'язки між різними соціальними групами, сприяє формуванню бережливого ставлення до національних традицій, культурної та природної спадщини тощо. На відміну від комерційної реклами, яка закликає до споживання чого-небудь, соціальна реклама може закликати до відмови від використання чогось в інтересах самого споживача (здоров'я, безпека). Вона відповідає на питання, яким чином громадянин може долучитися до певної соціально значимої справи, і пропонує кілька варіантів дій: зроби так само, допоможи іншим, розкажи, як можна допомогти іншим.

Отже, соціальна реклама – це популяризація, пропаганда та моральне заохочення таких моделей поведінки, які за масового відтворення дадуть соціально-бажані результати. Її поява є закономірним результатом еволюції суспільних відносин. Вона посіла своє місце в загальній класифікації жанру реклами, набула специфічних, властивих лише їй ознак, стала невід'ємною частиною суспільного життя. Соціальна реклама є окремим видом комунікації, який постійно розвивається, виконуючи свою головну функцію – зробити світ кращим.

Список використаних джерел

1. Березовець Л. В. Сучасний стан некомерційної реклами в Україні: дис. канд. філол. наук: 10.01.08 / Березовець Леся Валеріївна ; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1999. – 164 с.
2. Лисица Н. М. Реклама в современном обществе: монография / Н. М. Лисица. – Харьков: Основа, 1999. – 272 с.
3. Николайшвили Г. Г. Социальная реклама: теория и практика : учеб. Пособие для студентов вузов / Г. Г. Николайшвили. – Режим доступа: www.gd-obshchestvo.ru/
4. Паршенцева Н. Социальная реклама / Н. Паршенцева. – М. : Аспект Пресс, 2008. – 191 с.
5. Почепцов Г. Г. Коммуникативные технологии двадцатого века / Г. Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук; К. : Ваклер, 1999. – 352 с.
6. Ромат Е. Реклама в системе маркетинга / Е. Ромат. – Харьков : Студцентр, 1995. – 229 с.
7. Савельева О. О. Введение в социальную рекламу / О. О. Савельева. – М. : РИП-холдинг, 2007. – С. 11–12.
8. Ученова В. В. Социальная реклама : учеб. пособие / В. В. Ученова, Н. В. Старых. – М. : Индек-сМедиа, 2006. – 304 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Berezovets' L. V. Suchasnyy stan nekomertsyynoyi reklamy v Ukrayini: dys. kand. filol. nauk: 10.01.08 / Berezovets' Lesya Valeriyivna ; Kyiv: Kyiv un-t im. Tarasa Shevchenka. – K., 1999. – 164 s.
2. Lysytsa N. M. Reklama v sovremennom obshchestve: monohrafiya / N. M. Lysytsa. – Khar'kov: Osnova, 1999. – 272 c.
3. Nykolayshvyly H. H. Sotsyal'naya reklama: teoriya y praktyka : ucheb. Posobye dlya studentov vuzov / H. H. Nykolayshvyly. – Rezhym dostupu: www.gd-obshestvo.ru/
4. Parshentseva N. Sotsyal'naya reklama / N. Parshentseva. – M. : Aspekt Press, 2008. – 191 s.
5. Pocheptsov H. H. Kommunykatyvnye tekhnolohyy dvadtsatoho veka / H. H. Pocheptsov. – M. : Refl-buk; K. : Vakler, 1999. – 352 s.
6. Romat E. Reklama v systeme marketynha / E. Romat. – Khar'kov : Studtsentr, 1995. – 229 s.
7. Savel'eva O. O. Vvedenye v sotsyal'nuyu reklamu / O. O. Savel'eva. – M. : RYP-kholdynh, 2007. – S. 11–12.
8. Uchenova V. V. Sotsyal'naya reklama : ucheb. posobye / V. V. Uchenova, N. V. Starыkh. – M. : Yndek-sMedya, 2006. – 304 s.

Grabchak O.V. Social advertising and its role in the processes of self-regulation of society. The main factors of influence on human behavior at the community level are the accepted social norms of behavior, public opinion, state laws and policies, information environment. They are associated with universal values, norms of interaction, behavior, attitudes, expectations, thoughts of most members of society. These factors influence the level of communities, nations, states and regions of the world. It is at this level, the role and possibilities of social advertising on the formation of young people's behavior manifested most clearly, because advertising in general is a powerful tool for the formation of social rules, fashion, norms, public opinion and politicians. Social advertising can be an effective tool for the prevention of negative phenomena and phenomena in children and youth in the community and society as a whole, indicate the reference point for the activities of the authorities in those areas where there is a negative impact of certain factors. It can identify a specific field of activity, specify the current trends, issues, themes, target groups and the creation of advertising to attract the public, government structures, professionals - psychologists, social workers, teaching people techniques of critical thinking influence of the media, control the quality of advertising. All this is effective only when the advertising world is through the formation of a qualitative change in human behavior.

Key words: social marketing, community, communication, media, non-profit type of advertising.

Отримано 10.04.2015 р.

ДІАГНОСТИКА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ

Дідик Н. М. **Діагностика соціально-психологічної адаптації підлітків.** У статті розглянуто особливості соціально-психологічної адаптації учнів підліткового віку. Соціальна адаптація – це активне пристосування людини до місцевих умов соціального середовища шляхом засвоєння норм, цінностей, стилів поведінки, які є у суспільстві. Вона передбачає інтеграцію людини в суспільство, у процесі якої відбувається формування самосвідомості й рольової поведінки, здатності до самоконтролю й адекватних зв'язків та стосунків. Психічна адаптація – це процес взаємодії особистості із середовищем, при якому особистість повинна враховувати особливості середовища, й активно впливати на нього, щоб забезпечити задоволення своїх основних потреб і реалізацію значимих ланцюгів. Проаналізовано результати діагностичного дослідження учнів підліткового віку щодо рівня вираженості у них соціально-психологічної адаптації. Серед респондентів переважає середній рівень адаптованості. Але значна частка підлітків має низький рівень адаптації, також є підлітки з дуже низьким рівнем соціальної адаптованості. Низький рівень адаптованості може збільшувати ризик дезадаптації, коли внутрішні психологічні проблеми ускладнюють процес соціалізації. Здебільшого явище дезадаптації зумовлене негативним соціальним статусом підлітка у групі однолітків, низькою самооцінкою та зміною вимог до особистості підлітка, як навчальних, так і соціальних. Дезадаптованість значною мірою пов'язана з психологічними особливостями підліткового віку, з переходом до підліткової кризи, зміною соціального статусу від дитячого до статусу дорослого. Найбільші труднощі в соціальній адаптації підлітків пов'язані з невмінням розв'язувати особисті протиріччя, які виникають внаслідок підліткової кризи; з проблемою у стосунках з однокласниками, вчителями; з несприйманням себе частиною групи; низькою самооцінкою; труднощами у спілкуванні з однолітками.

Ключові слова: соціально-психологічна адаптація, підлітковий вік, дезадаптація, соціалізація, соціальна адаптація, діагностика, методика, адаптованість, рівень функціонування, інтеграція, соціальний статус.

Дидык Н. М. **Диагностика социально-психологической адаптации подростков.** В статье рассмотрены особенности социально-

психологической адаптации учеников подросткового возраста. Социальная адаптация – это активное приспособление человека к местным условиям социальной среды путем усвоения норм, ценностей, стилей поведения, которые есть в обществе. Она предусматривает интеграцию человека в общество, в процессе которого происходит формирование самосознания и ролевого поведения, способности к самоконтролю и адекватным связям и отношениям. Психическая адаптация – это процесс взаимодействия личности со средой, при которой личность должна учитывать особенности среды, и активно влиять на нее, чтобы обеспечить удовлетворение своих основных потребностей и реализацию значимых целей. Проанализированы результаты диагностического исследования учеников подросткового возраста относительно уровня выраженности у них социально-психологической адаптации. Среди респондентов преобладает средний уровень адаптированности. Но значительная часть подростков имеет низкий уровень адаптации, также есть подростки с очень низким уровнем социальной адаптированности. Низкий уровень адаптированности может увеличивать риск дезадаптации, когда внутренние психологические проблемы усложняют процесс социализации. По большей части явление дезадаптации предопределено негативным социальным статусом подростка в группе одноклассников, низкой самооценкой и изменением требований к личности подростка, как учебных, так и социальных. Дезадаптированность в значительной степени связана с психологическими особенностями подросткового возраста, с переходом к подростковому кризису, изменением социального статуса от детского к статусу взрослому. Наибольшие трудности в социальной адаптации подростков связаны с неумением решать личные противоречия, которые возникают в результате подросткового кризиса; с проблемой в отношениях с одноклассниками, учителями; с невосприятием себя частью группы; низкой самооценкой; трудностями в общении с однолетками.

Ключевые слова: социально-психологическая адаптация, подростковый возраст, дезадаптация, социализация, социальная адаптация, диагностика, методика, адаптированность, уровень функционирования, интеграция, социальный статус.

Постановка проблеми. Підлітковий вік є важким для будь-якого підлітка, оскільки змінюється його емоційний стан і виникає почуття страху, переживань і невпевненості. У цей період діти, які дорослішають можуть робити багато помилок, які адаптують їх до нових умов життя, а як відбудеться цей процес залежить від зовнішніх умов, які повинні забезпечити спеціалісти, вчителі і сім'я. В останні роки явище дезадаптації у дітей і підлітків стало предметом чисельних медичних,

психофізіологічних і психологічних досліджень. Дослідження в масових школах виявили ознаки дезадаптації без виражених невротичних порушень у 22,5% учнів школи. Відомо, що особливо чутливими у відношенні до розвитку стану дезадаптації школярів є критичні періоди зміни умов виховання і навчання [4, с. 3].

У вирішенні проблем соціальної адаптації дітей істотну роль відіграє система шкільної освіти, яка орієнтована на задоволення різноманітних потреб, інтересів учнів, на безконфліктну інтеграцію в суспільство. У нашому суспільстві гостро постає проблема соціальної адаптації та збереження психічного здоров'я особистості. Система виховання та освіти вимагає суттєвих змін методики, цінностей та змісту підготовки нової генерації до життя [2, с. 18]. Тому проблема соціальної адаптації дітей до школи є актуальна і потребує уваги зі сторони психологів, учителів і батьків.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз соціологічної і психолого-педагогічної літератури дозволяє констатувати про часткове висвітлення різних аспектів проблеми соціальної адаптації особистості у працях соціологів – І. Кона, А. Харчева, Я. Щепанського та ін.; психологів – Б. Ананьєва, Г. Андрєєвої, Б. Бобнєвої, Л. Божович, Л. Виготського, П.Кряжева, А.Леонтєва, Б. Паригіна та ін.; педагогів – Р. Гурової, А. Мудрик, Ю. Смородської, В. Сухомлинського, Н. Юркевич та ін. Праці А. Альбицької, Б. Ліхачова, В. Лобицького, М. Огурцова присвячені розробці прагматичної орієнтації у вихованні особистості, яка узгоджується з адаптацією, пристосуванням індивіда до наявних соціальних, культурних умов і цінностей суспільства. Безпосередньо соціальну адаптацію та її механізми вивчали Т. Андрєєва, Ф. Березін, Н.Єрмоленко, В. Казначєєв, Н. Лукашевич, Г. Медведєв, І. Милославова, М. Мирошнікова, В.Немировський, В. Розов, Б. Рубін, В. Слюсаренко та ін.

Результати дослідження. Під соціальною адаптацією розуміється постійний процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища і результат цього процесу. І. Галецька зазначає, соціальна адаптація – це інтеграція людини в суспільство, у процесі якої відбувається формування самосвідомості й рольової поведінки, здатності до самоконтролю й адекватних зв'язків та стосунків [1]. У словнику з соціальної педагогіки подано таке визначення: «соціальна адаптація – це активне пристосування людини до місцевих умов соціального середовища шляхом засвоєння норм, цінностей, стилів поведінки, які є суспільстві» [3, с. 117]. Психічна адаптація – це процес взаємодії особистості із середовищем, при якому особистість повинна враховувати особливості середовища, й активно впливати на нього, щоб забезпечити задоволення своїх основних потреб і реалізацію значимих ланцюгів.

Дезадаптація – це формування неадекватних механізмів пристосування людини до умов навколишнього середовища, порушень в поведінці, конфліктних відносин, психогенних захворювань і реакцій,

підвищеного рівня тривожності, негармонійний розвиток особистості. Деадаптація школярів, яка заважає соціалізації дитини, гармонійному розвитку особистості, перешкоджає подальшій успішності у навчанні, загальній соціально-психологічній адаптації. Тому знаходження шляхів, подолання шкільної деадаптації є важливою проблемою теорії психологічної науки і педагогічної практики.

У процесі емпіричного дослідження використано комплекс взаємодоповнюючих методик, спрямованих на вивчення рівня адаптації та причин деадаптованості молодших підлітків. У дослідженні брали участь учні п'ятих класів від 10 до 12 років. Учням було запропоновано комплекс методик а саме: опитувальник «Соціальна адаптованість» (СА); методика визначення особистісної адаптованості школяра до зовнішнього та внутрішнього світу (А. В. Фурмана); методика діагностики соціально-психологічної адаптації К.Роджерса і Р. Даймонда; методика діагностування міжособистісних стосунків «Соціометрія» Морено; проективна методика «Дерево» Джона та Даян Лампен (модифікований варіант Л.П.Пономаренко).

За результатами опитувальника «Соціальна адаптованість» виявлено, що серед досліджуваних підлітків 8,1% респондентів з високим рівнем адаптованості, 54,1% – з середнім, 32,4% – з низьким та 5,4% з дуже низьким рівнем адаптованості. Отже, серед підлітків переважає середній рівень адаптованості. Але значна частка підлітків має низький рівень адаптованості, також є підлітки з дуже низьким рівнем соціальної адаптованості. Низький рівень адаптованості може збільшувати ризик деадаптації, коли внутрішні психологічні проблеми ускладнюють процес соціалізації.

За результатами методики діагностики соціально-психологічної адаптації К.Роджерса і Р. Даймонда 70,2% підлітків від загальної кількості мають високий рівень адаптації, серед яких більшість – дівчата. Серед хлопців спостерігається дещо нижчий рівень адаптованості.

Явище неадаптованості серед підлітків п'ятих класів має місце серед 24,4% учнів, з яких 8,1% – у дівчат, та 16,2% – у хлопців. Спостерігається, що рівень неадаптованості також вищий у хлопців. Деадаптованість виявилася лише у 5,5% підлітків-хлопців.

За показниками адаптованості за видами соціально-психологічної адаптації виявлено, що високий рівень адаптованості спостерігається у 13,5% підлітків, з яких 11,8% хлопців та 15% дівчат. Середній рівень адаптованості мають 37,8% підлітків, з яких 13,5% – хлопці та 24,3% – дівчата. Низький рівень адаптованості мають 18,9% підлітків, з яких 5,5% – хлопці, та 13,5% – дівчата.

Можна відзначити, що результати діагностики виявлено різницю у співвідношеннях показників адаптованості у хлопців та дівчат. Тому зазначимо, що рівень адаптованості у дівчат дещо вищий, ніж у хлопців.

Співвідношення показників адаптованості у дівчат та хлопців подано на рисунку 1.

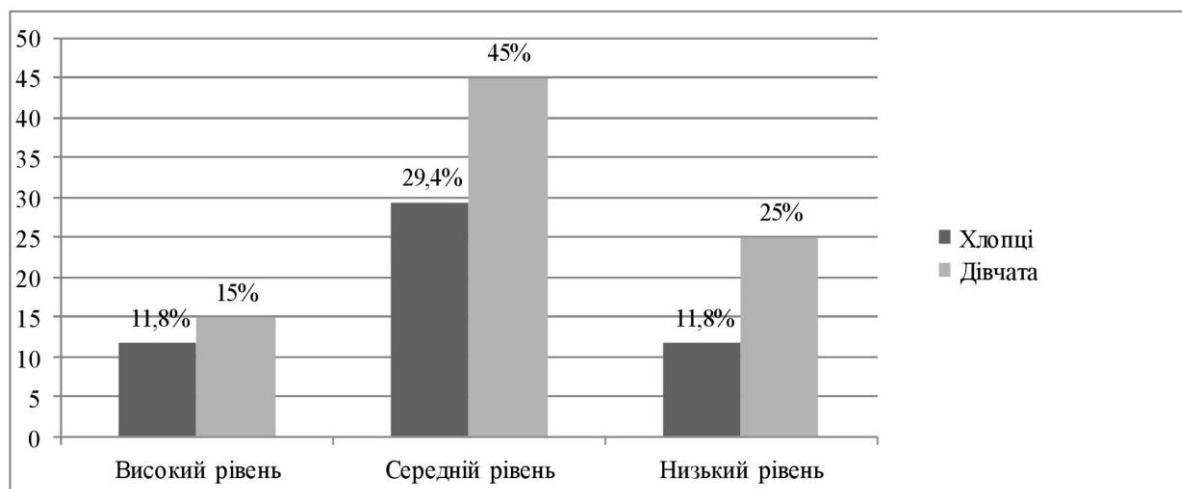

Рис. 1. Показники адаптованості серед хлопців і дівчат

Показник неадаптованості включає в себе очевидний і неочевидний рівні функціонування особистісної адаптації. Результати методики засвідчили неочевидну неадаптованість у 24,3% підлітків, з яких 5,5% – хлопці та 2,7% дівчат. Очевидна неадаптованість виявилася у 16,2% підлітків, з яких 10,8% хлопців та 5,5% дівчат.

Також спостерігається різниця у показниках неадаптованості в хлопців та дівчат. Явище неадаптованості значно переважає у хлопців.

Показник дезадаптованості включає в себе ситуативний, очевидний, критичний і суперкритичний рівні функціонування. В ході дослідження нами виявлено 5,5% підлітків з ситуативною дезадаптованістю. Дезадаптація спостерігалася лише у хлопців.

За результатами методики особистісної адаптованості школяра до зовнішнього та внутрішнього світу А. В. Фурмана виявлено, що явище дезадаптації в підлітковому віці спостерігається лише у 5,5% підлітків, більшими є показники неадаптованості – це 24,3%, а нормальна адаптованість виявилася у 69,8% досліджуваних. Також виявилися гендерні відмінності у процесах адаптованості підлітків, вони полягають у тому, що дівчатам притаманний переважно середній та високий рівні адаптованості, тоді як хлопцям – низький, та явище ситуативної дезадаптації виявилось лише у хлопців.

Досліджувалась кореляція впливу соціометричного статусу на схильність до дезадаптації. Знання соціального статусу члена групи, становище кожного учня в системі міжособистісних стосунків вкрай важливі при аналізі дезадаптуючих ситуацій. Для того, щоб пояснити можливі причини дезадаптації, а саме чи може впливати соціальний

статус підлітка у групі на процес його адаптації. Тому ми провели соціометричне дослідження, використовуючи методику "Соціометрія" Дж. Морено.

Підліткам було запропоновано 4 запитання: "Кого б ти запросив на свій день народження?", "Кого б ти не запрошував до себе на день народження?", "Якби тебе переводили в інший клас, з ким із теперішніх однокласників ти б хотів там вчитися?", "Кого б ти не взяв з собою вчитись в інший клас?".

Зроблено порівняння результатів соціометрії та методики особистісної адаптованості школяра до зовнішнього та внутрішнього світу А. В. Фурмана і виявилось, що підлітки, які входять в групу ризику, тобто мають високі показники неадаптованості та дезадаптованості мають статус відторгнутих та ізольованих в класі. Також виявилось, що підлітки з числа прийнятих також мають проблеми з соціальною адаптацією, але їх кількість є не великою. Також помічено різницю у позиціях, які займають підлітки чоловічої та жіночої статі. Виділили, що дівчата є більш згуртованими і мають більш позитивні соціальні статуси в класі, ніж хлопці.

Таким чином, прослідковується залежність соціальної позиції учня та процесу його успішної адаптації до соціального середовища. Отже, чим краще місце займає підліток серед своїх однолітків, тим краще проходить його адаптація в новому середовищі. Але, соціометричний статус у групі однолітків не може бути єдиним або визначним чинником соціальної дезадаптації підлітків.

Для підтвердження явища дезадаптації підлітків ми провели проєктивну методику «Дерево» Л.П.Пономаренко яка спрямована на виявлення рівня адаптованості учнів, рівня особистісної тривожності та самооцінки. Дітям пропонується бланк із зображенням дерева, на якому у різноманітних позиціях зображені чоловічки. Учні повинні відзначити чоловічка, з яким вони себе ідентифікують. В залежності від обраної позиції діагностуються комунікативні навички, адаптованість, навчальна мотивація, рівень самооцінки та особистісної тривожності. Доцільність методики обумовлена можливістю діагностування учнів одразу за двома критеріями.

Перший критерій – це наявне в даний момент соціальне положення підлітка в класі, учні визначають своє місце в наявних на теперішній час, на їх думку, групових умовах. Другий – бажане власне соціальне положення в класі, підлітки прояснюють своє уявлення про бажане ними соціальне положення в класі, про своє бажане місце в ньому.

Інтерпретація результатів виконання проєктивної методики "Дерево" проводиться виходячи з того, які позиції вибирає дитина, з положенням якого чоловічка ототожнює своє реальне і ідеальне

положення, чи є між ними відмінності. Найбільшу увагу ми приділили першому критерію виборів, оскільки він показує наявне (реальне) становище підлітка.

Отримано такі результати з першого критерію по групам позицій, тобто як підліток бачить своє положення серед однолітків у класі: № 10, 15 – комфортний стан, нормальна адаптація – 12 виборів; № 20 – часто вибирають, як перспективу, діти із завищеною самооцінкою і установкою на лідерство – 2 вибори; № 9 – мотивація на розваги – 3 вибори; № 19, 18, 11, 12, 16 – комунікабельність, дружня підтримка – 7 виборів; № 8 – характеризує усунування від навчального процесу, відхід у себе – 3 вибори; № 1, 3, 6, 7 характеризує установку на подолання перешкод – 8 виборів; № 13, 21 – замкнутість, тривожність, відчуженість – 2 вибори.

Групи позицій поділено на чотири блоки, які характеризують рівень адаптації:

I. Блок це позиції – ці вибори характеризують позитивні показники адаптації, її високий рівень. Загальна кількість таких виборів складає 56,8%.

II. Блок це позиції – ці вибори характеризують позитивні показники адаптації, її середній рівень. Загальна кількість таких виборів складає 21,6%.

III. Блок – ці вибори характеризують низький рівень адаптації, оскільки у підлітків ще не сформовані установки на дорослий спосіб життя, а також психологічна нестійкість, низька самооцінка. Загальна кількість таких виборів складає 16,2%.

IV. Блок – ці вибори характеризують неадаптованість підлітка. Загальна кількість таких виборів складає 5,4%.

Підлітки надали перевагу позиціям, що свідчать про нормальний рівень їхньої адаптованості. Також високі показники серед інших отримали позиції, які засвідчують про наявність підлітків з низьким рівнем адаптації. Інтерпретація значень позицій пояснює низький рівень підліткової адаптації, як явище, що зумовлене несформованістю, в нашому випадку, навчальних мотивів, також значним чинником є відчуття самотності і відкинутості, що спричинює замкнутість підлітка у собі, обмеженість соціальних контактів, можна відзначити, що це притаманне особистості підлітка і зумовлене явищем підліткової кризи. Також в досліджуваній групі виявилися 5,4% підлітків, які обрали позиції, що свідчать про їхню дезадаптованість, що проявляється в замкнутості, тривожності, відчуженості, відсутності контактів з однолітками.

Найбільшу кількість виборів отримала позиція, що свідчить про прагнення підлітків комфортно відчувати себе в соціальному середовищі, про бажання розширення соціальних контактів тощо. Підлітки також віддали перевагу таким позиціям, що свідчать про

позитивні установки в комунікативній сфері, а також потребу у встановленні дружніх зв'язків з однолітками, вираженні себе.

Висновки. Отже, більшість учнів підліткового віку мають оптимальний рівень адаптації, але є підлітки, які потребують допомоги, з якими потрібно проводити корекційну роботу, значна кількість підлітків мають середній та низький рівень адаптації. Також є дезадаптовані підлітки, які потребують спеціальної допомоги. Здебільшого явище дезадаптації зумовлене негативним соціальним статусом підлітка у групі однолітків, низькою самооцінкою та зміною вимог до особистості підлітка, як навчальних, так і соціальних. Дезадаптованість значною мірою пов'язана з психологічними особливостями підліткового віку, з переходом підліткової кризи, зміною соціального статусу від дитячого до статусу дорослого.

Перспективи подальших досліджень. Проведене емпіричне дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Перспективними, на нашу думку, є питання вивчення окремих компонентів структури соціальної адаптації підлітків, подальше вдосконалення змісту соціальної адаптації особистості в основних інститутах соціалізації дитини відповідно до мінливих умов життя суспільства, виявлення механізмів даного процесу; профілактики соціальної дезадаптації підлітків на всіх перехідних етапах розвитку; можливості розвитку адаптивності як особистісної якості.

Список використаних джерел

1. Галецька І. Самоефективність у структурі соціально-психологічної адаптації / І. Галецька // Вісник Львівського університету. Серія «Філософські науки». – 2003. – Вип. 5. – С. 433-442.
2. Зверева І. Д. Соціальна робота / соціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник / І.Д.Зверева. – К.: Етносфера, 1994. – 119 с.
3. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / І.Д.Зверева. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
4. Фурман А.В. Умови успішності адаптації учнів до середньої ланки загальноосвітньої школи в системі позакласної диференціації / А.В.Фурман // Психологія. республ. наук.-метод. збірн. – 1992. – №38. – С. 63-73.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Galec'ka I. Samoefektivnist' u strukturi social'no-psihologichnoï adaptacii / I. Galec'ka // Visnik L'vivs'kogo universitetu. Serija «Filosofs'ki nauki». – 2003. – Vip. 5. – S. 433-442.
2. Zvereva I. D. Social'na robota / social'na pedagogika: Ponjatijno-terminologichnij slovník / I.D.Zvereva. – K.: Etnosfera, 1994. – 119 s.

3. Social'na pedagogika: mala enciklopedija / I.D.Zvereva. – K.: Centr uchbovoï literaturi, 2008. – 336 s.
4. Furman A.V. Umovi uspishnosti adaptacii uchniv do seredn'oï lanki zagal'noosvitn'oï shkoli v sistemi pozaklasnoï diferenciacii / A.V. Furman // Psihologija. republ. nauk.-metod. zbirn. – 1992. – №38. – S. 63-73.

Didyk N. M. Diagnosis of Social and Psychological Adjustment of Adolescents. The article provides an insight into the specific problems posed by social and psychological adaptation of adolescent school students. Social adaptation is active human adjustment to the conditions of the social environment through the assimilation of norms, values, and behavior patterns that prevail in society. It involves integration into human society, in which the process of the formation of identity and role behavior, capacity for self-control, adequate connections, and relationships takes place. Psychic adaptation is a process of interaction of the individual with the environment in which a person should take into account the peculiarities of the environment and actively influence the latter to ensure the satisfaction of his/her basic needs and establishment of essential relationships.

The paper discusses the findings from diagnostic studies conducted among teenage students as to the estimated level of their social and psychological adaptation. Average adaptability level is found to be prevalent among the respondents.

However, a significant proportion of adolescents has a low level of adaptation, there are also teenagers with very low social adaptability. Low levels of adaptation can increase the risk of social exclusion when the internal psychological problems complicate the process of socialization.

Mostly the social exclusion phenomenon is caused by the adolescent's negative social status in his/her peer group, low self-esteem and changing requirements of the young individual, both educational and social. Social exclusion is largely associated with the psychological characteristics of adolescence, transition to a teenage crisis, changes in social status from child to adult.

The greatest difficulty in social adaptation of adolescents is associated with their inability to resolve personal conflicts arising from adolescent crisis; flawed relations with their classmates, teachers; lack of awareness of themselves as part of the group; low self-esteem; and difficulties in communicating with their peers.

Key words: social and psychological adaptation, adolescence, social exclusion, socialization, social adaptation, diagnostics, methods, adaptability, functioning level, integration, social status.

Отримано 20.04.2015 р.

РОБОТА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З СІМ'ЯМИ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

Куриця С. В. Робота соціального педагога з сім'ями вимушених переселенців. У статті констатовано, що згідно останніх даних Дитячого Фонду ООН понад двох сотень тисяч людей стали вимушеними внутрішніми переселенцями у зв'язку з вкрай складною соціально-політичною ситуацією у державі. Зазначається, що багато з цих переселенців відносяться до сімей в складі яких є поранені, дехто з них втратив житло та своїх близьких. Зроблено висновок, що особливо стресовими і травматичними події стали саме для дітей, які змушені були змінити місце проживання і отримати статус «дітей-переселенців», оскільки діти є більш вразливими та чутливими до впливу несприятливих чинників оточуючого середовища у порівнянні з дорослими. Здійснено акцент на тому, що такі травмуючі обставини залишають дитину без стабільного, безпечного та підтримуючого оточення, яке є необхідним для її нормального розвитку; батьки, самі переживаючи тяжкий стрес та кризу ідентичності, не завжди здатні виконувати звичні сімейні ролі тим самим не маючи змоги допомогти своїм дітям. Звертається увага на диференційований підхід у наданні психологічної допомоги вимушеним переселенцям залежно від розподілу на категорії постраждалих за визначенням сутності перенесених ними втрат та рівня їхньої психічної травматизації. Здійснено перелік основних проблем, які можуть спостерігатися у дітей-переселенців, це, зокрема, погіршення пам'яті, концентрації уваги, страх, стресове виснаження, психосоматичні розлади, підвищена плаксивість та реакції протесту, часті зміни настрою, високий рівень недовіри або агресії та ін. Констатовано, що існує необхідність обов'язкового врахування соціальними педагогам всіх психотравматичних процесів які відбулися з дитиною-переселенцем, особливо, коли мова йде про здійснення діагностичної, профілактичної та соціально-перетворювальної роботи.

Ключові слова: вимушені переселенці, постконфліктний період, діти-переселенці, травмуючі обставини, стратегії оволодіння, напрямки діяльності соціального педагога.

Куриця С. В. Работа социального педагога с семьями вынужденных переселенцев. В статье констатируется, что согласно

последним данным Детского Фонда ООН более двух сотен тысяч людей стали вынужденными внутренними переселенцами в связи с крайне сложной социально-политической ситуацией в стране. Отмечается, что многие из этих переселенцев относятся к семьям, в составе которых есть раненые, некоторые из них потерял жилье и своих близких. Сделан вывод, что особенно стрессовыми и травматическими событиями стали именно для детей, которые вынуждены были сменить место жительства и получить статус «детей-переселенцев», поскольку дети более уязвимыми и чувствительными к воздействию неблагоприятных факторов окружающей среды по сравнению с взрослыми. Осуществлено акцент на том, что такие травмирующие обстоятельства оставляют ребенка без стабильного, безопасного и поддерживающего окружения, которое необходимо для его нормального развития; родители, сами переживая тяжелый стресс и кризис идентичности, не всегда способны выполнять привычные семейные роли, тем самым не имея возможности помочь своим детям. Обращается внимание на дифференцированный подход в оказании психологической помощи вынужденным переселенцам в зависимости от деления на категории пострадавших по определению сущности перенесенных ими потерь и уровня их психической травматизации. Осуществлен перечень основных проблем, которые могут наблюдаться у детей-переселенцев, это, в частности, ухудшение памяти, концентрации внимания, страх, стрессовое истощение, психосоматические расстройства, повышенная плаксивость и реакции протеста, частые смены настроения, высокий уровень недоверия или агрессии и др. Констатировано, что существует необходимость обязательного учета социальными педагогами всех психотравмирующих процессов которые произошли с ребенком-переселенцем, особенно, когда речь идет об осуществлении диагностической, профилактической и социально-преобразовательной работы.

Ключевые слова: вынужденные переселенцы, постконфликтный период, дети-переселенцы, травмирующие обстоятельства, стратегии овладения, направления деятельности социального педагога.

Постановка проблеми. Події які відбуваються в Україні за останній рік та вкрай складна соціально-політична ситуація у суспільстві показали необхідність соціально-психологічного захисту і психологічної допомоги дітям із сімей вимушених внутрішніх переселенців.

Десятки тисяч людей змушені були покинути свої домівки і тимчасово переміститися в інші регіони нашої держави. За останніми даними Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) понад 230 тисяч людей стали вимушеними переселенцями. Є сім'ї в складі яких є поранені, дехто з них втратив житло та своїх близьких [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За даними психологічного дослідження, що проводилося під егідою Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) у Донецькій області, майже 40 % дітей віком 7-12 років та більше половини дітей віком 13-18 років стали безпосередніми свідками подій, що пов'язані з війною. Відповідно 14% та 13% бачили танки та іншу важку військову техніку, 13% та 22% бачили бої та сутички, 4% і 15% побиття знайомих людей, 6% та 5% стали свідками погроз застосування зброї. Декілька дітей з опитаних бачили вбитих і поранених. 76 % дітей віком 7-12 років та 43% дітей віком 13-18 років відчували страх, коли ставали свідками вищеписаних подій [3].

Мета статті – розкрити актуальність та важливість роботи соціального педагога з сім'ями вимушених переселенців.

Виклад основного матеріалу дослідження. У листі Міністерства освіти і науки України «Про стан та особливості діяльності працівників психологічної служби системи освіти у 2014/2015 навчальному році» від 25 липня 2014 року №1/9-374 наголошується, що «Працівникам психологічної служби необхідно знати про такі сім'ї, своєчасно надати необхідну психологічну, соціально-педагогічну допомогу». У листі зазначено, що у роботі з такими родинами доречно користуватися Порядком взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, затвердженим наказом № 1983/388/452/221/556/596/106 від 14 червня 2006 року (Мінсім'ямолодьспорту, МОЗ, МОН, Мінпраці, Мінтранспорту, МВС та Держдепартаменту з питань виконання покарань). До сімей, які класифікуються як такі, що опинились у складних життєвих обставинах, належать, зокрема, сім'ї з дітьми, які опинились у складних життєвих обставинах і не в змозі подолати їх самостійно у зв'язку з вимушеною міграцією [3].

Особливо стресовою і травматичною ситуацією ці події стали для дітей, які змушені були змінити місце проживання і отримати статус «діти-переселенці», адже діти, загалом, є більш вразливими та чутливими до впливу несприятливих чинників оточуючого середовища, аніж дорослі. Такі діти змушені зустрічатися із травматичними і стресовими чинниками значно частіше. Ці чинники впливають на дитину в період її розвитку, тим самим порушуючи нормальні процеси формування і становлення особистості. Пережитий травматичний досвід впливає на когнітивні процеси, особливості поведінки, міжособистісні відносини, самооцінку і, в цілому, на світогляд.

Травмуючі обставини залишають дитину без стабільного, безпечного та підтримуючого оточення, яке є необхідним для нормального розвитку. Навіть якщо сім'я переїхала на нове місце в повному складі, дорослі не можуть приділяти вихованню і проблемам дітей стільки ж уваги, скільки приділяли раніше. Батьки, самі

переживаючи тяжкий стрес та кризу ідентичності, не завжди здатні виконувати звичні сімейні ролі. Вони часто не мають сил, щоб допомогти своїм дітям. Із втратою найближчого оточення (близьких, родичів, сусідів), сім'я втрачає значну частину соціальної підтримки.

Сьогодні, особливо, зростає необхідність свідомої активності керівників навчальних закладів, спрямованої на підтримку, регулювання і формування здорового соціально-психологічного клімату у педагогічному колективі і закладі в цілому.

З метою подолання негативних психологічних наслідків для всіх учасників навчально-виховного процесу з приводу подій, що відбуваються в країні, необхідна тісна взаємодія керівників навчального закладу та фахівців психологічної служби.

Опираючись на досвід ряду країн, які перебували в конфліктних ситуаціях, можна говорити, що значне зростання насильства в збройних протистояннях призводить до збільшення випадків прояву домашньої агресії та насильства стосовно жінок і дітей як у період розгортання самого конфлікту, так і по його завершенні.

Професор О. В. Тімченко звернув увагу на диференційований підхід у наданні психологічної допомоги вимушеним переселенцям залежно від розподілу на категорії постраждалих за визначенням сутності перенесених ними втрат, рівня їхньої психічної травматизації та запропонував наступну градацію:

1. покинув зону АТО заздальгідь, із речами, документами тощо – потребує тільки соціальної допомоги (розселення, відновлення документів, працевлаштування);
2. залишив зону АТО поспіхом, не все з речей вдалося забрати, потрапив під обстріли – матеріальна допомога, психологічна (скоріше групова форма – дебрифінг);
3. потрапив під обстріли, житло зруйновано частково або повністю;
4. досить тривалий час перебував у зоні військових дій;
5. є поранення, або поранень зазнали члени родини;
6. був факт загибелі близької людини в зоні проведення АТО;
7. хтось із членів родини залишився в зоні АТО [4].

Пункти 1-3 будуть характеризувати людей, у яких в майбутньому можна прогнозувати успішне проходження процесу психологічної адаптації. Пункти 4-7 характеризують людей, які потребують особливої (посиленої) соціально-психологічної уваги як з боку психологів, та і з боку соціальних педагогів. Говорити про успішність проходження ними процесу психологічної адаптації до нових умов життєдіяльності треба дуже обережно.

Таким чином, вимушені переселенці, які відносяться до 1-ї групи постраждалих, можуть мати мотивацію «жити далі», долати труднощі, на щось розраховувати, а тому, таким переселенцям буде достатньо

проведення заходів в межах соціально-психологічної стимуляції до активності, координації дій, інформуванні тощо.

Переселенці, які відносяться до 2-ї групи постраждалих, втративши сенс життя та у всьому розчарувавшись, втрачають бажання самостійно долати труднощі. Таких людей відрізнятиме пасивна позиція, страх майбутнього, актуалізація минулого, байдужість до усього, що з ними відбувається, а подекуди можуть виникати навіть і суїцидальні думки.

Якщо говорити про основні проблеми, які можуть спостерігатися у дітей-переселенців, то до них належать наступні:

1. погіршення пам'яті, концентрації уваги, розлади мислення;
2. страх, порушення сну й апетиту, стресове виснаження;
3. психосоматичні розлади та регрес поведінки;
4. підвищена плаксивість та реакції протесту, часті зміни настрою;
5. високий рівень недовіри або агресії стосовно оточення, можлива надмірна залежність від думок оточуючих, не сформованість соціально-комунікативних навичок;
6. порушення взаємовідносин в сім'ї, коли зміна соціальної ситуації та обов'язків часто змушує дітей і підлітків «включатися» в дорослі проблеми (до яких вони можуть бути просто не готові) [2].

У постконфліктний період діти намагаються використовувати такі стратегії для оволодіння собою:

- розмова з друзями, придбання нових речей, відхилення від природного, веселі ігри;
- втеча, заперечення, поведінка ніби нічого не сталося;
- замкнутість («заглиблення в мушлю»), відмова від контакту, використання фрази «я не можу», сонливість [2, с. 33].

Соціальними педагогам потрібно обережно враховувати усі психотравматичні процеси які відбулися з дитиною-переселенцем, особливо підчас проведення діагностичної, профілактичної та соціально-перетворювальної роботи.

Роль соціального педагога має бути спрямована на забезпечення успішної адаптації дітей-переселенців у закладі освіти.

Соціальний педагог, керуючись статтею 3 Конвенції ООН про права дитини, у взаємодії із службою у справах дітей, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, центрами реабілітації, притулками, кримінальною міліцією у справах дітей, опікунськими радами тощо, вживає заходів для оперативного вирішення питань, які пов'язані із індивідуальною ситуацією дитини.

Основні напрямки діяльності соціального педагога у роботі з сім'ями-переселенцями, повинні містити наступні дії:

- соціально-педагогічна допомога сім'ям вимушених переселенців у налагодженні соціальних зв'язків із місцевими закладами охорони здоров'я, соціальних служб, закладів і установ освіти, забезпеченні дітей підручниками, іншим навчальним приладдям;

- надання соціально-педагогічної і психологічної допомоги дітям, учням в процесі їх адаптації до нових умов навчально-виховного процесу та встановлення нових соціальних зв'язків у навчальному закладі;

- залучення дітей з метою їхньої самореалізації до різноманітних гуртків та секцій;

- залучення дітей-переселенців до активної виховної і розвивальної діяльності в позаурочний час;

- створення сприятливого соціально-психологічного клімату в навчальному закладі та оптимізація змісту і форм психологічної освіти педагогічних працівників і батьків;

- недопущення своїми діями чи бездіяльністю вторинної травматизації учасників навчально-виховного процесу та, у разі потреби, перенаправлення дітей, батьків і педагогів до інших спеціалістів (психотерапевта, невролога тощо);

- у процесі роботи суворо дотримуватися вимог методик та Етичного кодексу соціального педагога;

- залучення до надання психологічної допомоги висококваліфікованих фахівців, практичних психологів, психотерапевтів, консультантів ПМПК;

- надання інструментарію для тих, хто безпосередньо працює з постраждалими у вигляді розробки буклетів, методичних розробок, проведення навчальних семінарів і семінарів з обміну досвідом;

- внесення корективи у плани роботи всіх класних керівників, котрі задіяні у наданні допомоги постраждалим;

- виявлення порушень прав дітей та їх захист, корекція поведінки дитини;

- відвідання дитини вдома і вивчення умов її життя, виховання і розвитку, правової освіти щодо прав дітей, в тому числі щодо соціального оточення, яке опікується дітьми [2, с. 8; 8].

У період посттравматичного конфлікту соціальний педагог повинен включати наступні напрямки діяльності: діагностичну, консультативну, соціально-перетворювальну та профілактичну роботу.

Діагностична робота посттравматичного стресового розладу з використанням невербального спостереження за реакцією дитини під час спілкування з соціальним педагогом, класним керівником, однолітками, батьками чи іншими дорослими, тілесними сигналами несвідомих процесів, аналіз висловлювань дитини, використання проєктивних методик, які допомагають виявляти актуальні процеси емоційно-вольової сфери, особливості реакції на подію та навколишній світ.

Консультативна робота з учнями та батьками котрі мають посттравматичний стресовий розлад, передбачає індивідуальну та групову психоконсультаційну допомогу. Використовується емпатійне слухання як засіб, що знімає частину внутрішньої емоційної напруги.

Якщо дитині необхідно проговорити, емоційно відреагувати переживання, що накопичилися з приводу травми – використання цього прийому допомагає їй відчути себе «почутим». В основному, консультування спрямоване на розвиток можливостей сімейної психокорекції посттравматичного стресового розладу, підвищення адаптивних можливостей самих батьків.

Соціально-перетворювальна робота полягає у консультуванні і просвіті педагогічного колективу школи з питань супроводу дітей з посттравматичним стресовим розладом з метою безпечного та дружнього середовища у закладі.

Профілактична робота посттравматичного стресового розладу спрямована на допомогу дитині «стати вище» над ситуацією, навчити її пристосовуватися до дійсності і до подолання психотравмуючого впливу. Для цього, на заняттях необхідно використовувати прийоми релаксації і зняття м'язової напруги, психокорекційні вправи, соціально-психологічні заняття, різні прийоми групової та індивідуальної арт-терапевтичної корекції (фіксація травмуючих переживань у формі малюнка, метафори, складеної дитиною про себе історії) [10].

Загалом, складність сьогоденної ситуації пояснюється ще й тим, що військове протистояння триває, і важко передбачити час та спосіб його завершення. Все це, безперечно, посилює тривожні настрої в суспільстві, страхи, розчарування і вимагає адекватної роботи працівників психологічної служби.

З метою профілактики, або мінімізації негативних наслідків конфліктних подій, важливо формувати знання у дітей, батьків та педагогічних працівників про ситуацію що склалася. Особливо це стосується необхідності відстеження нових законів та інших нормативно-правових актів, які приймаються з метою захисту та надання допомоги особам у складних життєвих обставинах. Своєчасне донесення такої інформації до дітей, батьків та педагогічних працівників сприятиме зверненню по допомогу осіб які її потребують, водночас запобігаючи більш складним наслідкам.

Висновки. Буремні події, які відбуваються в нашій країні, показали значення і велику цінність окремої особистості та її роль у суспільно-історичних змінах. Стала очевидною необхідність підтримки віри в краще майбутнє, та надання ефективного та високопрофесійного соціально-психологічного захисту і психологічної допомоги як окремим людям, так і цілим соціальним групам.

Список використаних джерел

1. Адаптація дітей до навчання у школі в діяльності психологічної служби: методичні рекомендації [Електронний ресурс] / за наук. ред. В.Г. Панка – К.: Укр. НМЦ практичної психології і соціальної роботи,

2013. – Режим доступу: <http://osvita.pl.km.ua/~rmk/images/content/files/adaptasiya.pdf>. – Назва з екрану.
2. Бочкор Н. П. Соціально-педагогічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період: метод. рек. / Н.П. Бочкор, Є.В. Дубровська, О.В. Залеська та ін.. – К.: МЖПЦ «ЛаСтрада-Україна», 2014. – 84 с.
 3. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від «25» липня 2014 р. № 1/9-374 Стан та особливості діяльності психологічної служби системи освіти у 2014-2015 навчальному році.
 4. Науково-освітній портал Державної служби України з надзвичайних ситуацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://edumns.org.ua/ukr/news/?id=5186>. – Назва з екрану.
 5. Основи психологічного консультування: навч.-метод. посіб. / В.Г. Панок, І.М. Зварич, Я.В. Чаплак, О.М. Чернописький. – Чернівці: Чернівецьк. нац. ун-т, 2011. – 272 с.
 6. Прохоров О. О. Психологія невірноважних станів. / О. О. Прохоров. – М.: Інститут психології РАН, 2008. – 152 с.
 7. Психологическая помощь в трудных и экстремальных ситуациях: учеб. пособие для студ. учреждений высш. проф. образования / Н. Г. Осухова. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательский центр «Академия», 2012. – 320 с.
 8. Рєпнова Т. П. Особливості конфліктної поведінки молодших підлітків у ситуаціях міжособистісної взаємодії / Т.П. Рєпнова // Наук. вісн. Південноукр. держ. пед. ун. ім. К.Д. Ушинського: зб. наук. пр. / за ред. А. М. Богуш. – Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2002. – Вип. 11-12. – С. 125-129.
 9. Створимо безпечне середовище для навчання та адаптації дітей-біженців: навч. мет. посіб. / упорядн. [О. А. Возіянова, Григоренко О.П., Гуцаленко Т.В. та інші] – К.: ВГО «Розрада», 2012. – 130 с.
 10. Тарабрина Н. В. Практикум з психології посттравматичного стресу / Н. В. Тарабрина. – СПб.: Пітер, 2009. – 272 с.
 11. Щербатих Ю. В. Психологія стресу і методи корекції / Ю. В. Щербатих. – СПб.: Пітер, 2006. – 256 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Adaptacija ditej do navchannja u shkoli v dijal'nosti psihologichnoї sluzhbi: metodichni rekomendacii [Elektronnij resurs] / za nauk. red. V.G. Panka – K.: Ukr. NMC praktichnoї psihologii i social'noї roboti, 2013. – Rezhim dostupu: <http://osvita.pl.km.ua/~rmk/images/content/files/adaptasiya.pdf>. – Nazva z ekranu.
2. Bochkor N. P. Social'no-pedagogichna robota z dit'mi u konfliktnij ta postkonfliktnij period: metod. rek. / N.P. Bochkor, Є.V. Dubrovs'ka, O.V. Zales'ka ta in.. – K.: MZhPC «LaStrada-Ukraina», 2014. – 84 s.

3. Dodatok do lista Ministerstva osviti i nauki Ukraïnivid «25» lipnja 2014 r. № 1/9-374 Stan ta osoblivosti dijalt'nosti psihologichnoï sluzhbi sistemi osviti u 2014-2015 navchal'nomu roci.
4. Naukovo-osvitnij portal Derzhavnoï sluzhbi Ukraïni z nadzvichajnih situacij [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: URL: <http://edumns.org.ua/ukr/news/?id=5186>. – Nazva z ekranu.
5. Osnovi psihologichnogo konsul'tuvannja : navch.-metod. posib. / V.G. Panok, I.M. Zvarich, Ja.V. Chaplak, O.M. Chernopis'kij. – Chernivci: Chernivec'k. nac. un-t, 2011. – 272 s.
6. Prohorov O. O. Psihologijanerivnovazhnih staniv. / O. O. Prohorov. – M.: Institut psihologii RAN , 2008. – 152 s.
7. Psihologicheskaja pomoshh' v trudnyh i jekstremal'nyh situacijah : ucheb. posobie dlja stud. uchrezhdenij vyssh. prof. obrazovanija / N. G. Osuhova. – 5-e izd., pererab. i dop. – M.: Izdatel'skij centr «Akademija», 2012. – 320 s.
8. Repnova T. P. Osoblivosti konfliktnoï povedinki molodshih pidlitkiv u situacijah mizhosobistisnoï vzaemodiï / T.P. Repnova // Nauk. visn. Pivdenoukr. derzh. ped. un. im. K.D. Ushins'kogo: zb. nauk. pr. / za red. A. M. Bogush. – Odesa: PDPU im. K. D. Ushins'kogo, 2002. – Vip. 11-12. – S.125-129.
9. Stvorimo bezpechne seredovishhe dlja navchannja ta adaptacii ditej-bizhenciv: navch. met. posib. / uporjadn. [O. A. Vozijanova, Grigorenko O.P., Gucalenko T.V. ta inshi] – K.: VGO «Rozrada», 2012. – 130 s.
10. Tarabrina N. V. Praktikum z psihologii posttravmatichnogo stresu / N. V. Tarabrina. – SPb.: Piter, 2009. – 272 s.
11. Shherbatih Ju. V. Psihologija stresu i metodi korekcii / Ju. V. Shherbatih. – SPb.: Piter, 2006. – 256 s.

Kurytsya S. V. The social pedagogue of families displaced persons.

The article states, that, according to last facts of Children Fund UNO, more, than two hundred thousand people became obtained inner migrants, with connection to very difficult social-political situation in the country. It is mentioned, that a lot of these migrants are taken to families, which hold the wounded people. Someone has lost his dwelling and his own people. It is concluded, that such events became the most stressful and traumatic for those children, who had to change his place of dwelling and receive the status “children-migrants”, because children are most offensive and sensitive to the influence of unfavorable factors of surroundings with compare to grown-up. It was stressed, that such traumatic circumstances bereave a child without stable, safety and supporting surroundings, which is necessary for its normal development. The parents suffer a big stress and crisis of identity by themselves and are not always able to carry out usual family roles and especially to help their children. It is paid attention on the individual approach by giving of psychological help to obtained migrants depending on distribution on categories of suffered people with determination of essence of waste, which

they have endured, and level of their psychical injuring. A list of main problems, which can be kept an eye by the children-migrants, especially worsening of memory, of concentration of attention, fright, exhaustion, psychosomatic disorders, raised crying and reactions of protest, often changes of mood, high level of distrust or aggression, is made. It is certified, that there is some necessity of obligatory consideration by social pedagogues all psycho traumatic processes, which have happened with a child-migrant, especially, when the question is the realization of diagnostic, prophylactic and social-remaking work. It is mentioned, that the function of social pedagogue may be directed on providing with successful adaptation of children-migrants in education establishments. In the period of posttraumatic conflict the social pedagogue has to use in his activity diagnostic, consulting, prophylactic and social-remaking work. On purpose to prophylactic, or at least minimization of negative consequences of conflict events, it is important to form the knowledge by children, parents and pedagogues about the happened situation.

Key words: displaced people from conflict, child migrants, traumatic circumstances, strategy acquisition, activities of the social teacher.

Отримано 10.04.2015 р.

УДК 37.013.42 (477)

К. А. Лук'янова
lukyanova2s@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМИ В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Лук'янова К. А. **Особливості соціально-педагогічної роботи з переселенцями в Україні: реалії та перспективи.** Стаття присвячена аналізу проблеми переселенців зі сходу України та особливостям соціально-педагогічної роботи з ними. Автор продемонстрував переконливе розуміння того факту, що проведення Антитерористичної операції на сході української держави призвело до надзвичайно складної політичної та соціально-економічної ситуації в нашій країні. Це викликало занепокоєння соціально-психологічним станом тієї частини населення, яка була вимушена мігрувати до безпечних регіонів країни. У зв'язку з цим проблема теоретичного обґрунтування та практичної реалізації комплексу соціально-педагогічної допомоги, надання

соціальний послуг переселенцям та їх сім'ям, на думку автора, посідає провідне місце у сучасному українському суспільстві. Автор розглядає причини різнопланового характеру, які послугували поштовхом до вимушеної міграції жителів Луганської та Донецької областей. Зазначено основні проблеми, які порушують нормальну життєдіяльність людей, а також можливі наслідки негативних впливів на особистість. Різноманіття поглядів щодо особливостей допомоги та функцій соціального працівника з категорією переселенців дало змогу зазначити провідні напрямки допомоги, інтеграція та взаємозв'язок яких сприятиме ефективній організації та реалізації соціально-педагогічної роботи. Особливої уваги потребують вразливі верстви населення (діти, інваліди, люди похилого віку тощо), яким вкрай необхідна професійна, якісно організована та ефективна соціально-педагогічна допомога висококваліфікованих спеціалістів. Автором представлені характерні особливості надання допомоги переселенцям на державному рівні, в окремих регіонах країни, а також міжнародними та волонтерськими організаціями. Зазначено статистичні дані, які відображають стан проблеми як в Україні загалом, так і в окремих її регіонах. У статті наведено й недоліки організації соціально-педагогічної допомоги, недосконалість її надання переселенцям та їх сім'ям. Автором зазначено пропозиції щодо особливостей впровадження системи підтримки даної категорії населення, вдосконалення комплексу соціальних послуг, залучення до цієї діяльності досвідчених соціальних працівників та соціальних педагогів, які сприятимуть подоланню проблем соціально-психологічного характеру та активізації внутрішнього потенціалу особистості.

Ключові слова: міграція, переселенці, соціальна робота, соціально-педагогічна робота, соціально-психологічна допомога, соціальна реабілітація, соціальний працівник, соціальний педагог.

Лукьянова Е. А. Особенности социально-педагогической работы с переселенцами в Украине: реалии и перспективы. Стаття посвящена анализу проблемы переселенцев с востока Украины и особенностям социально-педагогической работы с ними. Автор продемонстрировал понимание того факта, что проведение Антитеррористической операции на востоке украинского государства послужило возникновению крайне сложной политической и социальной ситуации в нашей стране. Это вызвало обеспокоенность социально-психологическим состоянием той части населения, которая была вынуждена мигрировать в безопасные регионы страны. В связи с этим проблема теоретического обоснования и практической реализации комплекса социально-педагогической помощи, оказания социальных услуг переселенцам и их семьям, по мнению автора, имеет ведущее значение в современном украинском обществе. Автор рассматривает

причины различного характера, которые стали толчком к вынужденной миграции жителей Луганской и Донецкой областей. Отмечено основные проблемы, которые нарушают нормальную жизнедеятельность людей, а также возможные последствия отрицательных влияний на личность. Разнообразие взглядов касательно особенностей помощи категории переселенцев послужило определению ведущих направлений деятельности, интеграция и взаимосвязь которых будут способствовать эффективной организации и реализации социально-педагогической работы. В особом внимании нуждаются уязвимые слои населения (дети, инвалиды, люди преклонных лет), которым крайне необходима профессиональная, качественно организованная и эффективная социально-педагогическая помощь высококвалифицированных специалистов. Автором представлены характерные особенности оказания помощи переселенцам на государственном уровне, в конкретных регионах страны, а также международными и волонтерскими организациями. Отмечено статистические данные, которые отображают состояние проблемы как в Украине в целом, так и в конкретных ее регионах. В статье представлены и недостатки организации социально-педагогической помощи, несовершенство ее оказания переселенцам и их семьям. Автором предложены особенности внедрения системы поддержки данной категории населения, усовершенствование комплекса социальных услуг, привлечение к данной деятельности социальных работников и социальных педагогов, которые будут способствовать преодолению проблем социально-психологического характера и активизации внутреннего потенциала личности.

Ключевые слова: миграция, переселенцы, социальная работа, социально-педагогическая работа, социально-психологическая помощь, социальная реабилитация, социальный работник, социальный педагог.

Актуальність дослідження. На сьогоднішній день українська держава перебуває у досить скрутному становищі. Воєнні дії та проведення Антитерористичної операції на сході України послугували причиною занепаду економічної, політичної, соціальної сфер нашої країни. Некеровані дії бойовиків, прагнення оволодіти владою на українських землях будь-якими методами створюють одну з найскладніших соціальних проблем для жителів східних областей, які вимушені залишати свої домівки заради збереження власного життя та життя своїх сімей. Вимушені переселенці перебувають між двома полюсами проблем: рідна домівка та стабільна робота, любов до Батьківщини і всього українського може стати причиною загибелі; а в районах, незахоплених бойовиками, брак коштів може стати причиною не менших страждань. Відповідно, вони мають потребу в матеріальній, фінансовій, соціально-педагогічній і психологічній допомозі та

підтримці. Стрес, пов'язаний із позбавленням домівки, відсутністю стабільності та звичного стану речей, втратою годувальників, друзів, родичів, батьків, позбавлення їхньої турботи і любові, негативно впливає на особистість. Особливо гостро сприймають цю ситуацію діти, психіка яких досить чутлива до травмуючих подій. Скрутне становище призводить до відчуття дискомфорту, зниження активності та самооцінки, підвищення тривожності, агресивності, виникнення негативного ставлення до інших людей. Тому дана проблема, яка є не лише політичною, а й соціальною та психологічною, потребує комплексної соціально-педагогічної роботи та особливих ресурсів для її вирішення, особливо полегшення стану вимушених переселенців та їх дітей.

Аналіз наукових досліджень. Проблематика мігрантів, біженців, переселенців містить широке коло теоретичних та практичних питань. Тому ці питання висвітлюються у різних сферах наукових досліджень, а саме освітньої парадигми міграції (В. Коновальчук, А. Шацька), історико-правовий (В. Андрієнко, О. Зайцева, Я. Кондратьєв, Ю. Моргун, О. Піскун, А. Похлебаєва), етнологічний (Ю. Арутюнян, Ю. Бромлей), соціологічний (О. Малиновська) її аспекти. Дж. Беррі, В. Грищенко, Г. Солдатова, А. Фернхем досліджували особливості соціально-психологічної адаптації переселенців до нового етнокультурного середовища.

Дослідженнями особливостей соціально-педагогічної роботи займалися О. Безпалько, І. Зверєва, А. Капська, Г. Лактіонова, В. Поліщук, С. Харченко.

Щодо особливостей соціально-педагогічної роботи з вимушеними переселенцями зі сходу України, то дана проблематика не була до сьогоднішнього часу актуальною в нашій країні, тому й наукові дослідження в цій сфері майже не представлені.

Мета дослідження. Метою нашого дослідження є визначення основних положень, особливостей та напрямів соціальної, соціально-педагогічної роботи з вимушеними переселенцями та їхніми сім'ями зі сходу України, а також ефективності її проведення.

Основні завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз педагогічної та психологічної літератури щодо визначення сутності даної проблематики.
2. Обґрунтувати основні положення та напрямки соціальної та соціально-педагогічної роботи з вимушеними переселенцями.
3. Вивчити стан проблеми соціально-педагогічної роботи з вимушеними переселенцями в Україні та її окремих регіонах.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи поняття міграції як соціального процесу, варто зазначити, що переміщення окремих груп та індивідів може мати як стихійний, хаотичний характер, так і

організований, відрізнятися за масштабом, відстанню, часом перебування, мотивами. Тому специфіка соціальної роботи з населенням залежить від типу міграції. В залежності від територіального переміщення розрізняють внутрішню (переміщення в межах однієї країни) та зовнішню (переміщення з однієї країн в іншу) міграції. За ступенем керованості міграція буває двох видів: організована (за участю держави або суспільних органів) і неорганізована, стихійна (силами і засобами самих мігрантів). Щодо переміщення виділяють три види міграції: добровільну, яка здійснюється людиною з власної волі у зв'язку з наявними в неї потребами (необхідність працевлаштування, возз'єднання із членами сім'ї тощо); вимушену, яка виникає в результаті стихійних лих, воєнних конфліктів, ксенофобії та інших несприятливих змін соціально-політичної ситуації в тій чи іншій країні або регіоні; примусову, як наслідок певної політики держави [2, с. 12-15], [12, с. 177].

Стосовно осіб зі сходу України, то вони належать до вимушених переселенців, оскільки їх переміщення здійснюється в межах однієї країни через побоювання стати жертвами воєнного конфлікту, на відміну від біженців, які змушені покинути власну країну через страх бути переслідуваними за расовими, релігійними, національними причинами, за приналежність до певної соціальної групи або за політичні переконання.

У Статті 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» зазначено, що внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, який постійно проживає на території України, якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання, у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [1]. Закон передбачає забезпечення належних умов соціальної адаптації, тимчасового житла, сприяння в працевлаштуванні, продовження здобуття освіти, сприяння можливості доручення коштів гуманітарної, благодійної допомоги, в тому числі з боку міжнародних установ, організацій країн.

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців в Україні на 9 лютого 2015 року зареєстровано 1007900 переселенців [13]. Не всі вони можуть самостійно вирішити свої проблеми щодо розміщення, пошуку роботи на новому місці, відновлення соціально схвальних способів життєдіяльності. До того ж немало з них потребують не лише матеріальної, а й юридичної, соціально-педагогічної та психологічної допомоги, створення сприятливих умов для успішної соціальної адаптації. Дана проблема в нашій країні призвела до утворення численних негараздів, що підвищує необхідність проведення соціально-педагогічної роботи з даною категорією населення.

Дослідники етнопсихології та українського менталітету, зокрема А.М. Львовчкіна, зазначають найкращі риси українського народу – любов та прив'язаність до рідної землі, працелюбність, прагнення до індивідуальної свободи [6, с. 84-89, 97]. Таким чином, до основних проблем вимушених переселенців зі сходу України, пов'язаних з пошуком житла та роботи, приєднується ще й психологічні проблеми, які стосуються прив'язаності до рідного краю та небажанням покидати власну домівку, відсутністю можливості займатися улюбленою справою та вільно розпоряджатися індивідуальною свободою.

Варто зазначити, що досить часто доводиться стикатися із застосуванням до жителів сходу України принципу колективної провини. Та чи доречно вести про це мову? А. Ленгле зазначав, що ніхто не може бути винен в тому, чого не робив сам, або в тому, що сталося всупереч його волі. Тому неможлива й колективна провини. В кожному окремому випадку варто звертати увагу на особисту причетність, вважає А. Ленгле [7, Гл. 6].

А.А. Акмалова, В.М. Капіцин у соціальній роботі з мігрантами, зокрема й вимушеними переселенцями, виокремлюють три сфери життя людини, через які відбувається адаптація, пристосування переселенців [2, с. 36, 38-39]. Розглянемо їх детально.

Природно-антропологічна сфера, для якої постає механізм територіальної реабілітації та соціальної адаптації на новому місці. Оскільки дана сфера пов'язана з домівкою, природою, системою побутового обслуговування, переселенцю необхідна допомога в створенні нової ідентичності на новому місці.

Агентно-професійна сфера покликана забезпечити професійну адаптацію завдяки отриманню місця роботи, конкурентоспроможних якостей, їх репрезентації на ринку праці, збереженню трудової практики за фахом. У цьому випадку соціальний працівник активно співпрацює зі службами зайнятості, які займаються працевлаштуванням переселенців.

Духовно-культурна сфера допомагає підтримувати духовні цінності й духовну гідність. Тому найголовнішим завданням для соціальних працівників є допомога у відновленні та задоволенні духовних, соціокультурних потреб переселенців.

У взаємодії усі ці сфери сприяють зміцненню та активізації адаптаційного потенціалу особистості, запобіганню негативних впливів на неї, забезпечують охорону та захист прав.

І.Д. Зверєва та ряд інших дослідників у соціально-педагогічній роботі з переселенцями виокремлюють дві групи проблем, які потребують негайного вирішення [12, с. 186]:

– об'єктивні, пов'язані із забезпеченням правової нормативної бази фінансування, матеріального постачання, забезпеченням життєдіяльності переселенців, а також підготовкою штату соціальних працівників;

– суб'єктивні – підтримка правової гідності людини, допомога у «відновленні» функцій в новому мікросоціумі для її успішної самореалізації, забезпеченні умов для формування у особистості соціальних якостей, а також соціально-психологічна підтримка.

Важливим є розвиток у вимушених переселенців здатності самостійного вирішення проблем та подолання труднощів.

А.Й. Капська виокремлює наступні функції соціального працівника, успішна реалізація яких, на нашу думку, сприятиме налагодженню ефективної соціально-педагогічної роботи з вимушеними переселенцями [4, с. 35-36]:

– соціально-побутова – сприяння у наданні необхідної допомоги у поліпшенні житлових умов або забезпеченні житлом, організації нормального побуту;

– соціально-медична – організація роботи по проведенню профілактики захворювань, співпраця з закладами охорони здоров'я у наданні медичної допомоги;

– соціально-педагогічна – створення сприятливих умов для соціальної адаптації, всебічного розвитку особистості, виявлення та задоволення соціокультурних потреб та інтересів у різних видах діяльності;

– соціально-психологічна – проведення консультацій, здійснення корекції міжособистісних відносин людей у різних соціальних інститутах, надання допомоги у соціальній реабілітації.

Оскільки проблема переселенців зі сходу України має комплексний характер, що пов'язано з наявністю у ній як об'єктивного, так суб'єктивного чинника, то й соціальна-педагогічна допомога, соціальна робота з цією категорією населення має носити інтегративний характер, включати всю сукупність необхідних заходів, забезпечувати ефективне виконання основних функцій у їх гармонійному поєднанні.

Тому визначальна роль у цій справі, на нашу думку, належить соціальному педагогу, працівнику соціальних служб, який виступає зв'язною ланкою адміністративно-правової системи соціального захисту з тими, для кого вона призначена, – переселенцями та їхніми сім'ями. Він має забезпечити доступність комплексу послуг наявних соціальних служб для клієнтів. Робота соціального педагога передбачає допомогу переселенцям у набутті навичок адекватного поведіння в новому соціальному середовищі, частиною якого є найближче оточення – сім'я, трудовий колектив, сусіди; надання ефективних гуманітарних послуг з метою поліпшення якості життя переселенців.

На державному рівні організовано систему допомоги цій категорії населення. Але, як свідчить практика та інформація ЗМІ, українська держава виявилася неготовою до вирішення подібної проблеми, оскільки активізувалась вона несподівано, та й досвіду подолання й налагодження

кризової ситуації такого рівня наша країна не має. Але можемо зазначити, що різноманітні міжнародні організації активно приймають участь у наданні допомоги Україні: представництво ООН, ПРООН, співробітники різних програм Міжнародного комітету Червоного Хреста. Світова громадськість не залишає нашу країну та окремих її громадян, зокрема переселенців зі сходу, наодинці з важкими проблемами, надають фінансову допомогу для підтримки жителів Донецької та Луганської областей, готові розпочати надання конкретної адресної допомоги. Окрім того, переселенців підтримують й численні волонтерські організації. Тому варто здійснювати координацію діяльності з вирішення даної проблеми на всіх рівнях, набувати досвіду [5, с. 5], [9, с. 5].

Міністерство соціальної політики призначило щомісячну адресну допомогу переміщеним особам та родинам у розмірах 884 гривні для непрацездатних громадян (пенсіонери, батьки, які доглядають за дітьми, інваліди), 442 гривні для працездатних громадян. Ці кошти передбачені для оплати орендованого житла та житлово-комунальних послуг [10, с. 5].

Стосовно працевлаштування, 42% роботодавців доводилось брати на роботу вимушених переселенців, третина компаній готова забезпечити працевлаштуванням, якщо буде така необхідність, і лише чверть роботодавців поки до цього не готові [10, с. 5].

Особливої допомоги потребують вразливі верстви населення, які були змушені покинути власні домівки, – громадяни похилого віку та інваліди I та II груп, які за станом здоров'я мають потребу в догляді, побутовому обслуговуванні, медичній допомозі. Таких людей в спеціальних медичних закладах забезпечують одягом та предметами першої необхідності [10, с. 5]. Але вони, на нашу думку, потребують не лише матеріальної, а й належної соціально-педагогічної допомоги, що спостерігається вкрай рідко.

У досить складній ситуації опиняються діти, які втратили батьків внаслідок воєнних дій. Відсутня можливість для призначення пенсії із втрати годувальника, оскільки немає документів, які б засвідчили подібний факт [9, с. 5]. Та фінансова допомога не врятує дитину від тяжких психологічних переживань, пов'язаних із втратою найближчої людини. Перебування в зоні воєнних дій, втрата батьків, чуже оточення є психотравмуючими факторами, ситуаціями підвищеного ризику виникнення реакції дезадаптації. Д.Н. Ісаєв під реакціями дезадаптації розуміє відносно короточасні психогенні розлади, які виникають при зіткненні особистості зі складними або нездоланими обставинами і які порушують нормальне пристосування до умов існування. В складних випадках вони представлені хворобливими станами з переважно психічними, психомоторними і психосоматичними розладами, або ж їх поєднанням у структурі неврозів, аномального розвитку особистості або

психопатій [3, с. 56]. Тому соціальний педагог у взаємодії з психологом та лікарем повинні надати таким дітям невідкладну соціально-психологічну та медичну допомогу. Створення у дитини почуття захищеності, психологічного комфорту, виявлення її потенційних фізичних та психічних ресурсів, активізація адаптаційного потенціалу, пред'явлення вимог, які співвідносяться з її можливостями, – найважливіший напрям роботи соціального педагога з попередження реакції дезадаптації у дітей. На превеликий жаль, система соціально-педагогічної підтримки не налагоджена належним чином, тому й діти не отримують ефективної допомоги.

В окремих регіонах та містах України також здійснюється соціальна робота з даною категорією населення. Зокрема у місті Кривий Ріг створено Центр допомоги переселенцям з Луганської та Донецької областей, який успішно функціонує з 05 червня 2014 року. За інформацією начальника штабу С.І. Жупінаса, на 27 січня 2015 у Кривому Розі зареєстровано 10261 вимушених переселенців із Луганської, Донецької областей та анексованого Криму, з них 5300 сімей. Із цієї кількості зареєстрованих працездатних осіб нараховується більше 3000 громадян, пенсіонерів – більше 2000, дітей віком до 16 років – більше 3000, інвалідів – більше 300 [11].

З метою надання допомоги та вирішення соціальних проблем всі сім'ї підлягають соціальному інспектуванню, в результаті якого вивчаються їх потреби, у разі необхідності сім'ї беруться під соціальний супровід. Для вирішення проблемних питань переселенців залучаються всі суб'єкти соціальної роботи, благодійні та громадські організації.

Начальник штабу повідомив, що у Центрі переселенцям надається гуманітарна допомога у вигляді продуктових наборів, одягу та взуття, забезпечують засобами гігієни, постільною білизною, ковдрами, подушками, кухонним посудом. Окрім того, для забезпечення невідкладної допомоги функціонує медичний пункт, працівники якого у разі необхідності надають медичну допомогу, наявний телефон гарячої лінії. У Центрі допомоги знаходиться також психологічний пункт, але психолога викликають лише за запитом, якщо у людей виникає потреба у психологічній допомозі. Надається також медична допомога, загальна кількість людей, які її отримали, складає близько 3000 осіб, більше 500 громадян госпіталізовано, 67 жінок народили дітей. Міська влада забезпечує переселенців житлом.

Центр допомоги переселенцям з Луганської та Донецької областей, за словами С.І. Жупінаса, активно співпрацює з волонтерськими організаціями, які організовують гуманітарну допомогу: громадська організація Фонд «Українська перспектива», Жіноча сотня самооборони, представники Червоного Хреста тощо. Окрім того, до роботи залучені міграційна служба, центр зайнятості, служба з надзвичайних ситуацій.

Організовано здійснюється діяльність щодо влаштування дітей до дошкільних навчальних закладів (більше 200 дітей), загальноосвітніх шкіл (більше 700 осіб), професійно-технічних та вищих навчальних закладів (більше 70 громадян).

Проаналізувавши факти сьогодення, нами було виявлено що напрямки соціально-педагогічної роботи з переселенцями охоплюють здебільшого соціально-побутову та соціально-медичну сфери. Це, безперечно, важливо, адже без надійної матеріальної, фінансової та медичної допомоги людина не в змозі повноцінно функціонувати. Але, варто зазначити, що для якісного життя людям, які опинилися у тяжких життєвих обставинах, необхідна соціально-педагогічна та соціально-психологічна допомога, яка наразі не організована належним чином. Не приділяють достатньої уваги й духовно-культурній сфері й задоволенню духовних потреб громадян, хоча людина є суспільною істотою, а включення у активне соціальне життя дає їй змогу відволіктися від буденного жахиття, в якому вона опинилася.

Наразі постає питання й про успішну адаптацію до нових умов життя, місця роботи для працездатних громадян та навчального закладу для дітей. Ось саме тут і виникає необхідність залучення до роботи соціальних працівників та соціальних педагогів, які виконуватимуть не лише посередницьку функцію, налагодження зв'язків із різноманітними соціальними службами, а сприятимуть активізації потенціалу можливостей особистості, організують соціально-терапевтичну допомогу, соціально-реабілітаційну роботу і потурбуються про психологічний комфорт вимушених переселенців.

Висновки. Українська держава та влада виявилися неготовими до вирішення економічних, політичних та соціальних проблем, які полонили нашу країну. Це стосується й вимушених переселенців зі сходу України, які покинули рідні домівки заради збереження власного життя та життя своїх родин. Державна допомога цій категорії населення, в силу відсутності досвіду зіткнення з подібною проблемою, налагоджена не досить ефективно, хоч уже починають працювати запрограмовані механізми. Найбільше виправдовують людські сподівання діяльність волонтерських організацій та міжнародних фондів. Та проаналізувавши ситуацію, було визначено, що допомога надається у більшій мірі матеріального, фінансового та медичного характеру, хоча й вона не досконала. Стосовно соціально-психологічної підтримки переселенців та їхніх сімей, соціально-педагогічної та соціально-терапевтичної допомоги, реабілітаційної роботи, то це скоріш виключення, а не правило. Хоча найбільш вразливі категорії переселенців – діти, діти-сироти, інваліди, люди похилого віку – потребують, в першу чергу, саме такої допомоги. Тому вважаємо за необхідне зазначити: задля того, щоб система підтримки вимушених переселенців працювала ефективно, мала

інтегративний характер та охоплювала вирішення широкого кола проблем, варто здійснити її доопрацювання, залучити спеціалістів із сфери соціальної роботи, які, поряд із соціально-побутовою та соціально-медичною, виконуватимуть й соціально-педагогічну та соціально-психологічну функції.

Наразі проблема соціально-педагогічної допомоги переселенцям зі сходу України є актуальною та потребує подальшого дослідження.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [Електронний ресурс] : Верховна Рада України ; Закон від 20.10.2014 № 1706-VII. – Режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>. – Назва з титул. екрану.
2. Акмалова А.А., Капицын В.М. Социальная работа с мигрантами и беженцами : [Учеб. пособие] / А.А. Акмалова, В.М. Капицын ; [Отв. ред. П.Д. Павленко]. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 220 с. – (Высшее образование).
3. Исаев Д.Н. Предупреждение реакций дезадаптации (кризисных состояний) / Д.Н. Исаев // Практична психологія та соціальна робота, 2013. – № 3. – С. 56-61.
4. Капська А.Й. Соціальна робота : [Навчальний посібник] / А.Й. Капська. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 328 с.
5. Косянчук І. Гранти для волонтерів / І. Косянчук // Урядовий кур'єр, 11 листопада 2014. – № 209. – С. 5.
6. Львовичкіна А.М. Етнопсихологія / А.М. Львовичкіна. – К. : МАУП, 2002. – 144 с.
7. Лэнгле А. Жить осмысленно. Логотерапия : поддержка для жизни [Электронный ресурс] / А. Лэнгле. – Режим доступу <http://hpsy.ru/public/x5143.htm>. – Назва з титул. екрану.
8. Ольхович О.В. Підготовка соціальних працівників до роботи з біженцями у вищих навчальних закладах США і Канади: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. Наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / О.В. Ольхович. – Тернопіль, 2008. – 21 с.
9. Особова О. Жаль як вимір допомоги / О. Олена // Урядовий кур'єр, 20 листопада 2014. – № 216. – С. 5.
10. Поліщук І. Життя з чистого аркуша / І. Поліщук // Урядовий кур'єр, 7 листопада 2014. – № 207. – С. 5.
11. Розпорядження «Про створення штабу з організації роботи щодо підтримки сімей з території південних і східних областей України та затвердження його складу» : Криворізький міський голова ; Розпорядження від 04.06.2014 № 121-р.

12. Соціальна робота в Україні : [Навчальний посібник] / [І.Д. Зверева, О.В. Безпалько, С.Я. Харченко та ін.] ; за заг. ред. І.Д. Зверєвої, Г.М. Лактіонової. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.
13. Internal Displacement Map [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://unhcr.org.ua/en/2011-08-26-06-58-56/news-archive/1244-internal-displacement-map>. – Назва з титул. екрану.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Zakon Ukraïni «Pro zabezpechennja prav i svobod vnutrishn'o peremishhenih osib» [Elektronnij resurs] : Verhovna Rada Ukraïni ; Zakon vid 20.10.2014 № 1706-VII. – Rezhim dostupu <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>. – Nazva z titul. ekranu.
2. Akmalova A.A., Kapicyn V.M. Social'naja rabota s migrantami i bezhencami : [Ucheb. posobie] / A.A. Akmalova, V.M. Kapicyn ; [Otv. red. P.D. Pavlenko]. – M. : INFRA-M, 2008. – 220 s. – (Vyssee obazovanie).
3. Isaev D.N. Preduprezhdenie reakcij dezadaptacii (krizisnyh sostojanij) / D.N. Isaev // Praktichna psihologija ta social'na robota, 2013. – № 3. – S.56-61.
4. Kaps'ka A.J. Social'na robota : [Navchal'nij posibnik] / A.J. Kaps'ka. – Kiïv : Centr navchal'noï literaturi, 2005. – 328 s.
5. Kosjanchuk I. Granti dlja volonteriv / I. Kosjanchuk // Urjadovij kur'er, 11 listopada 2014. – № 209. – S. 5.
6. L'ovochkina A.M. Etnopsihologija / A.M. L'ovochkina. – K. : MAUP, 2002 – 144 s.
7. Ljengle A. Zhit' osmyslenno. Logoterapija : podderzhka dlja zhizni [Jelektronnyj resurs] / A. Ljengle. – Rezhim dostupu <http://hpsy.ru/public/x5143.htm>. – Nazva z titul. ekranu.
8. Ol'hovich O.V. Pidgotovka social'nih pracivnikov do roboti z bizhencjami u vishnih navchal'nih zakladah SSHA i Kanadi: avtoref. dis. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ped. Nauk : spec. 13.00.04 “Teorija i metodika profesijnoï osviti” / O.V. Ol'hovich. – Ternopil', 2008. – 21 s.
9. Osobova O. Zhal' jak vimir dopomogi / O. Olena // Urjadovij kur'er, 20 listopada 2014. – № 216. – S. 5.
10. Polishhuk I. Zhittja z chistogo arkusha / I. Polishhuk // Urjadovij kur'er, 7 listopada 2014. – № 207. – S. 5.
11. Rozporjadzhennja «Pro stvorennja shtabu z organizacii roboti shhodo pidtrimki simej z teritorii pivdennih i shidnih oblastej Ukraïni ta zatverdzhennja jogo skladu» : Krivoriz'kij mis'kij golova ; Rozporjadzhennja vid 04.06.2014 № 121-r.
12. Social'na robota v Ukraïni : [Navchal'nij posibnik] / [І.Д. Зверева, О.В. Безпалько, С.Я. Харченко та ін.] ; за заг. ред. І.Д. Зверєвої, Г.М. Лактіонової. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.

13. Internal Displacement Map [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu <http://unhcr.org.ua/en/2011-08-26-06-58-56/news-archive/1244-internal-displacement-map>. – Nazva z titul. ekranu.

Luk'yanova K. A. Features of socialpedagogical work with migrants in Ukraine: realities and prospects. The article is devoted the analysis of problem of migrants from the East Ukraine and to the features of socialpedagogical work with them. An author showed the convincing understanding circumstance that the leadthrough of the Anti-terror operation on the east of the Ukraine is resulted in an extraordinarily difficult political and socio-economic situation in our country. It caused the disturbance of socialpsychological state of that part of population, which was forced to migrate to the safe regions of country. In this connection problem of theoretical ground and practical realization of complex of socialpedagogical help, grant, social services migrants and thir families, in author's opinion, takes a leading place in a modern Ukrainian society. An author examines reasons of the different character, which gave a rise to the forced migration of habitants of the Lugansk and Donetsk areas. Basic problems, which violate the normal vital functions of people, and also possible consequences of negative influences, on personality, are marked. The variety of looks in relation to the features of help and functions of social worker with the category of migrants enabled to mark leading directions of help, integration and intercommunication of which will be instrumental in effective organization and realization of socialpedagogical work. The impressionable layers of population (children, disabled people, older people and others like that), which need the professional, high-quality organized and effective socialpedagogical help of highly skilled specialists uttery, need in the special attention. An author is presents the characteristic features of grant of help migrants at the state level, in the separate regions of country, and also by international and volunteer organizations. Statistical information, which represent consisting of problem both of Ukraine on the whole and in the separate regions, is marked. The lacks of organization of socialpedagogical help, imperfection of it's grant migrants and their families, are resulted in the article. An author is marks suggestions in relation to the features of introduction of the system of support of this category of population, perfection of complex of social services, bringing in to this activity of experimental social workers and social teachers which will be instrumental in overcoming of problems of socialpsychological character and activation of internal potential of personality.

Key words: migration, migrants, socialpedagogical work, socialpsychological help, social rehabilitation, social teacher, social worker.

Отримано 9.04. 2015 р.

ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА РОБОТА З УЧНЯМИ СТАРШОЇ ШКОЛИ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Мельник Ж. В. Профорієнтаційна робота з учнями старшої школи як один із напрямів діяльності соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів. У даній статті висвітлено особливості діяльності соціального педагога щодо профорієнтаційної роботи з учнями старшої школи. Розкрито форми, методи та напрями профорієнтаційної роботи соціального педагога в умовах навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи. Звертається увага на компоненти профорієнтаційної роботи з учнями загальноосвітніх навчальних закладів. Обґрунтовується на основі тенденцій фундаменталізації освіти та неперервності в професійному становленні особистості сутність особистісно-діяльнісного підходу, який задає напрями структурування змісту професійної орієнтації, відбір адекватних форм і методів його реалізації в умовах стрімких соціально-економічних змін. Наголошується, що в умовах ринку праці головний акцент у системі професійної орієнтації зміщується на активність особистості, свободу вибору нею напрямку професійного зростання, суворе дотримання правових та моральних правил ділової активності, та, одночасно, повну відповідальність за результати та наслідки своєї напруженої праці й творчої професійної самодіяльності. Доводиться, що забезпечити ці професійні потреби сучасної людини в змозі особистісно-діялісна система професійної орієнтації, яка, завдяки формуванню активно-позитивного ставлення особистості до професії, забезпечує розвиток в неї практичних вмінь і необхідних в майбутньому професійно важливих якостей. Висвітлюється актуальність для сучасного суспільства проблеми формування спрямованості учнівської молоді на високу успішність у майбутній професійній діяльності. Визначено, що спрямованість на досягнення професійного успіху є пріоритетним напрямом професійного самовизначення особистості у старшому шкільному віці. Це не одноразовий акт, а тривалий процес її розвитку, який передбачає внутрішню активність у формуванні перспективи особистісного та професійного становлення, проектуванні стратегії руху до професії. Розкривається також зміст профорієнтаційних функцій, які пов'язані з

вибудовуванням разом з учнем його індивідуальної освітньої та професійної траєкторії.

Ключові слова: професійна орієнтація, профорієнтаційна робота, компоненти профорієнтації, форми, методи та напрямки професійної орієнтації, вибір професії, система профорієнтації.

Мельник Ж. В. Профориентационная работа с учениками старших классов как один из направлений деятельности социальных педагогов общеобразовательных учебных заведений. В данной статье рассматриваются особенности деятельности социального педагога по профориентационной работе с учениками старших классов. Раскрыты формы, методы и направления профориентационной работы социального педагога в условиях учебно-воспитательного процесса общеобразовательной школы. Обращается внимание на компоненты профориентационной работы с учениками общеобразовательных учебных заведений. Обосновывается на основе тенденций фундаментализации образования и непрерывности в профессиональном становлении личности сущность личностно-деятельностного подхода, который задает направления структурирования содержания профессиональной ориентации, отбор адекватных форм и методов его реализации в условиях стремительных социально-экономических изменений. Отмечается, что в условиях рынка труда главный акцент в системе профессиональной ориентации смещается на активность личности, свободу выбора им направления профессионального роста, строгое соблюдение правовых и моральных правил деловой активности, и, одновременно, полную ответственность за результаты и последствия своей напряженной работы и творческой профессиональной самодеятельности. Доказывается, что обеспечить эти профессиональные потребности современного человека с использованием личностно-деятельностной системы профессиональной ориентации, которая, благодаря формированию активно-положительного отношения личности к профессии, обеспечивает развитие в ней практических умений и необходимых в будущем профессионально важных качеств. Освещается актуальность для современного общества проблемы формирования направленности учащейся молодежи на высокую успеваемость в будущей профессиональной деятельности. Определено, что направленность на достижение профессионального успеха является приоритетным направлением профессионального самоопределения личности в старшем школьном возрасте. Это не одноразовый акт, а длительный процесс ее развития, который предусматривает внутреннюю активность в формировании перспективы личностного и профессионального становления, проектировании стратегии движения к

професії. Раскрывается также содержание профориентационных функций, связанных с выстраиванием вместе с учеником его индивидуальной образовательной и профессиональной траектории.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, профориентационная работа, компоненты профориентации, формы, методы и направления профессиональной ориентации, выбор профессии, система профориентации.

Постановка проблеми. Проблема підготовки учнів до свідомого вибору професії в наш час стає актуальною тому, що орієнтація на певну професійну діяльність, свідомий вибір свого життєвого шляху є невід'ємною складовою всього навчально-виховного процесу в школі. Саме з причини незнання правил вибору професії, ситуації на ринку праці, відсутності практичного досвіду професійної діяльності більшість молодих людей обирають професію, яка не відповідає їх інтересам, нахилам та вподобанням. Особливо значущою є проблема набуття учнями адекватних знань про певний рід професійної діяльності, власні можливості оволодіння нею. Тож саме, професійна діяльність соціального педагога в загальноосвітніх навчальних закладах обумовлює допомогу учням у професійному самовизначенні. При цьому специфіка роботи визначає можливість і необхідність організації спільної роботи фахівців різних професійних галузей, а саме: медиків, психологів, фахівців центрів зайнятості населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Профорієнтаційній проблематиці приділяють увагу дослідники різних наук – філософії, економіки, соціології, медицини, психології й педагогіки (К. Абульханова-Славська, В. Андреев, О. Грішнова, О. Давидова, О. Джура, В. Дрижак, Є. Клімов, А. Ковальова, Л. Користильова, Г. Костюк, В. Левін, Є. Павлетюнков, К. Платонов, Е. Рутенбург, Л. Рябова, І. Прокопенко, Т. Ніколаєва, В. Хільковець й ін.).

Особливе місце посідають роботи, присвячені питанням організації професійної орієнтації учнів загальноосвітньої школи й особливостям їхнього соціально-професійного самовизначення. Це дослідження П. Атутова, Г. Балла, В. Вакуленко, А. Вихруща, Є. Головахи, Н. Григор'євої, В. Кавецького, О. Капустіної, О. Коротун, С. Мазуренко, М. Пряжникова, І. Уличного, Б. Федоришина та ін.

Проблематику соціально-психологічної готовності учнів до свідомого вибору професії розглянуто в дослідженнях О. Вітківської, Ю. Гільбуха, М. Гінзбурга, М. Лукашевича, А. Масанова, В. Матвієвського, Л. Мітіної, О. Носкова, Г. Резапкіної, П. Шавира.

Метою нашої статті є аналіз стану проблеми професійної орієнтації учнів загальноосвітньої школи на сучасному етапі розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. Соціальний педагог повинен бути організатором і координатором у розв'язанні проблеми соціально-професійного самовизначення учнів старшої школи. Проте на сьогодні відсутня продумана, педагогічно обґрунтована система профорієнтаційної діяльності соціального педагога загальноосвітнього навчального закладу щодо формування й розвитку в школярів якостей конкурентоспроможної соціально успішної особистості.

Головними завданнями соціально-педагогічної роботи з підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів до самостійного життя постає формування світогляду, професійної орієнтації, психологічної готовності до виконання соціальної ролі дорослої людини.

Як свідчить аналіз науково-педагогічної літератури та досвіду практичної діяльності, центром профорієнтаційної роботи серед підростаючого покоління є загальноосвітня школа. Діяльність по підготовці учнів до свідомого вибору професії здійснюється за раніше розробленим планом. Оскільки головна мета профорієнтаційної роботи в школі полягає в підготовці учнів до свідомого вибору професії, планування цієї роботи повинно направляти учнів старшої школи, перш за все, на досягнення вказаної мети [8].

Робота з учнями в старшій школі щодо професійної орієнтації проводиться як соціальним педагогом так і вчителями-предметниками у тісному взаємозв'язку і здійснюється як у процесі навчання, так і в позаурочній (позакласній) роботі. Профорієнтаційна робота не може зводитися до окремих заходів, тому перед шкільним колективом стоїть завдання – спланувати систему профорієнтаційної роботи. А отже, заходи профорієнтаційного змісту повинні проводитись систематично [3].

Одним з напрямів діяльності соціального педагога в загальноосвітній школі є професійна освіта (профінформація, профпропаганда), професійна діагностика, професійне виховання, професійне консультування. Усі ці етапи профорієнтаційної роботи сприяють професійному самовизначенню учнів, насамперед виявленню й розвитку здібностей, формуванню мотивів вибору професії, професійних інтересів, моральних та інших якостей, важливих для майбутньої трудової діяльності [2].

За змістом профорієнтаційну діяльність соціального педагога з учнями старших класів загальноосвітньої школи розподілено на чотири етапи:

– *ціннісно-мотивувальний етап* вирішує такі завдання: інформування учнів про конкурентоспроможність, соціальну успішність, про умови, чинники й результати їхнього розвитку, діагностування особливостей особистісного розвитку, спрямованості, самосвідомості, відповідальності й упевненості, перешкод, які заважають успішному усвідомленому самовизначенню;

– *рефлексивний етап* має такі завдання: активізація самопізнання та само вивчення, сприяння накопиченню нової інформації учня про себе, про свої професійні можливості, про інших, створення умов для формування позитивної самооцінки (робота з педколективом та батьками), допомога учням відчувати прагнення до самореалізації;

– *практично-проектувальний етап* передбачає: допомогу учням старших класів в усвідомленні власних способів мислення, діяльності, особистісних властивостей шляхом спостереження, моніторинг соціально-професійного розвитку (контроль сформованості професійно важливих якостей); організацію особистісного проектування, в основі якого лежить проект соціально-професійного зростання старшокласника в межах актуального та потенційного майбутнього;

– *діяльнісний етап* вирішує завдання: надання реальної можливості самоствердження учнів через включення в особистісно-значиму й соціально-схвалену діяльність; відпрацювання вмінь здійснювати самостійний, усвідомлений вибір на основі всебічного аналізу й прийняття за нього відповідальності; відчуття впевненості у своїх силах і можливостях щодо професійного самовизначення; набуття культури поваги однієї людини до іншої; формування власного професійного плану й розвиток здатності до його реалізації [4].

При проведенні соціальним педагогом профорієнтаційної роботи у загальноосвітній школі враховуються наступні компоненти:

1. Формування професійного досвіду та професійної спрямованості учнів у навчально-виховному процесі, що реалізується через ознайомлення з професіями, професійними навчальними закладами (професійна інформація) і формування в учнів мотивів вибору професії; організацію практичної діяльності у відповідності з особливостями учнів, з вимогами обраної професії (професійна активізація).

2. Консультаційна допомога учням при професійному самовизначенні через вивчення особистості учня та управління мотивацією вибору професії.

3. Робота вчителів, психологів, соціальних педагогів із учнями з метою перевірки успіхів учня в обраній професії та надання допомоги учням при вступі до вузів, професійних навчальних закладів [1].

Загальноосвітній навчальний заклад повинен діяти як інститут базової освіти і як соціально-педагогічний центр формування свідомого вибору професії. На жаль, нині система професійної орієнтації в закладах середньої освіти відсутня. Деякі функції освітньої профорієнтації виконують кабінети профорієнтації Державної служби зайнятості населення, районні центри соціальної допомоги молоді Комітету у справах сім'ї та молоді. Проте діяльність цих закладів не відповідає сучасним вимогам профорієнтації, оскільки ці установи не є гарантами свободи вибору професії особистості відповідно до її інтересів та

можливостей, а виконують функцію задоволення тимчасових потреб суспільства у працівниках [2].

У профорієнтаційній роботі з учнями можна виділити три основні напрями, а саме:

– *організаційно-методичну діяльність*, що включає в себе роботу координаторів по профорієнтаційній роботі з учнями та методичну допомогу учителям у збірці матеріалів і діагностичних карт;

– *роботу з учнями*, а саме комплекс профорієнтаційних послуг у вигляді профдіагностичних заходів, занять та тренінгів з планування кар'єри, індивідуальні та групові консультації з вибору профілю навчання, анкетування, зустрічі з представниками підприємств, навчальних закладів та організацію і проведення екскурсій в навчальні заклади та на підприємства;

– *роботу з батьками*, щодо проведення загальношкільних та класних батьківських зборів, лекторіїв для батьків та індивідуальних бесід з ними, анкетування, залучення батьків школярів для виступів перед учнями, залучення батьків учнів для роботи з керівниками гуртків, спортивних секцій, художніх студій, учнівських театрів, громадських учнівських організацій, допомоги батьків в організації професійних проб учнів старшої школи на підприємствах [6].

Профорієнтаційна робота проводиться із застосуванням особистісно-зорієнтованого, діяльнісного та компетентнісного підходів до формування свідомого професійного самовизначення кожного учня.

Особистісно-зорієнтований підхід до профорієнтаційної роботи забезпечує вивчення та врахування індивідуальних психофізіологічних особливостей школярів, їхніх інтересів і запитів та розвиток здібностей, необхідних для реалізації цих запитів.

Компетентнісний підхід забезпечує формування здатності будувати власну професійну траєкторію на основі знань про індивідуальні особливості, запити і можливості, потреби ринку праці у спеціалістах та вимогах професії до людини (професіографічної інформації).

Діяльнісний підхід спрямований на розвиток умінь і навичок учня застосовувати здобуті знання у практичних ситуаціях, пошук шляхів інтеграції до соціокультурного і природного середовища, адаптації до соціально-економічних перетворень та змін кон'юнктури ринку праці [7].

Ефективність організації профорієнтаційної діяльності вчителя, соціального педагога полягає у використанні ними активних форм та методів роботи. Залежно від мети, завдань та змісту їх поділяють на:

– *інформаційно-просвітницькі*, у ході яких вихованцям розповідається про канали працевлаштування, умови прийому на роботу і навчання, надається інформація про світ професій та вимоги, які ставляться до людини;

– *діагностичні*, які спрямовані на вивчення особистості учня, його інтересів, нахилів, здібностей з метою виявлення їх відповідності обраній професії. Серед таких форм профорієнтаційної роботи виокремлюють: ситуаційно-рольову гру, сюжетно-рольову гру, гру-драматизацію, інсценування, гру-бесіду, гру-експрес, гру-мандрівку, вікторину, відгадування загадок, ребусів, кросвордів, екскурсію на підприємства, віртуальну екскурсію, бесіду, розповідь, годину спілкування, калейдоскоп, усний журнал, уявну подорож, творчий конкурс, моделювання життєвих ситуацій, виставку творчих робіт, школу професійної майстерності, презентацію професій, перегляд мультфільмів, кінофільмів, документальних фільмів, відеороликів, станційну форму роботи, гру з літерами та словами, ігрову програму, місто веселих майстрів, прес-шоу, теле-ревію, свято (професійне свято), зустріч із людьми різних професій, ярмарку професій, клуб веселих та кмітливих, акцію, театральну виставу, майстер-клас, анкетування, тестування, мульти/моно проекти, конверт дружніх питань, твір-роздум, тренінг, калейдоскоп професій, професійну вітальню, колаж, диспут, брифінг, моделювання розвивально-виховних ситуацій, брейн-ринг, складання індивідуальних програм саморозвитку, агітбригаду, тематичний діалог, інтернет-подорож, інтернет-форум [6].

Компонентами профорієнтаційної роботи є професійне інформування, професійна діагностика, професійна консультація, професійний відбір, професійна адаптація.

Позакласна робота з професійної орієнтації учнів старшої школи здійснюється в наступних напрямках:

- прищеплення любові до праці, формування позитивної професійної установки;
- формування та розвиток стійких професійних інтересів і нахилів;
- вибір спеціальності, професії та шляхів її засвоєння [5].

Аналізуючи процес професійної орієнтації учнів загальноосвітніх навчальних закладів України, можна стверджувати, що метою системи професійної орієнтації в межах загальноосвітнього навчального закладу є формування в учнівської молоді уміння обирати сферу професійної діяльності, що оптимально відповідає особливостям запиту ринку праці. У зв'язку з цим профорієнтація в старшій школі повинна вирішувати певні завдання, а саме формування особистості працівника нового типу, що забезпечить ефективне використання кадрового потенціалу й радикальне регулювання ринку праці. Тобто закономірності переходу до ринку праці, що значно змінює стратегію й тактику розробки теорії і практики професійного самовизначення молоді.

Учні в процесі профорієнтаційної роботи в школі засвоюють певну систему знань про світ професійної праці, про потреби суспільства в кваліфікованих кадрах (об'єктивні умови вибору професії), починають

усвідомлювати свої інтереси, нахили та інші важливі для майбутньої професійної діяльності (суб'єктивні умови вибору професії). З цього погляду професійна робота проводиться за певною системою. У чіткій послідовності розкриваються умови вибору професії, обговорюється важливість правильного професійного самовизначення для суспільства й особистості, учні ознайомлюються з профорієнтаційною класифікацією професій, складають профорієнтаційні “портрети” професій, оволодівають прийомами самопізнання й самооцінювання. У результаті в учнів старшої школи формується необхідний рівень усвідомлення проблеми професійного самовизначення та початкові вміння та навички її розв'язання. Створюються необхідні передумови для успішного формування готовності до свідомого вибору професії [4].

Досвід практичної діяльності свідчить, що профорієнтаційний матеріал повинен бути не лише доступним, але й об'єктивним і всебічним. Форми його подачі повинні бути достатньо різноманітними, щоб забезпечити активізацію сприйняття і мислительної діяльності учнів. Формування інтересу до професії і професійних нахилів повинні спиратися на пізнавальні потреби учнів.

Зазначимо, що спільна профорієнтаційна робота загальноосвітніх навчальних закладів з вищими навчальними закладами щодо формування професійних нахилів школярів буде успішнішою, якщо її систематично проводити, починаючи з 9-10 класу. Такий висновок опирається на наукові дослідження (Л. Виготський, Л. Божович, І. Кон) про етапи становлення моральної свідомості підлітків. Профорієнтація передбачає свідомий, мотивований вибір професії. Розвиток же автономної свідомості починається в період переходу від підліткового віку до юності. Саме цей вік прагне активної діяльності [5].

Таким чином, сучасний загальноосвітній навчальний заклад повинен не готувати старшокласника до життя, а виховувати самим життям. Саме сучасний загальноосвітній навчальний заклад є школою культури життєвого самовизначення.

Навчитися жити – це значить виробити власну позицію в житті, життєву стратегію, здійснити власний життєвий вибір. Завдання соціального педагога в реалізації цієї вимоги сучасної школи – допомогти дитині зорієнтуватися в системі найрізноманітніших суперечливих і неоднозначних цінностей, визначити власне життєве кредо й стиль поведінки; виробити спосіб реакції на незгоди й успіхи, гідний людині тип трудової діяльності й форми використання вільного життя [5].

Висновки і пропозиції. Отже, основними завданнями діяльності соціального педагога з учнями старшої школи на етапі вибору професії є не лише надання своєчасної допомоги й підтримка особистості, але й озброєння її ефективними механізмами самостійного подолання труднощів цього процесу, вироблення відповідального ставлення до

свого професійного самовизначення, допомога особистості в становленні повноцінного суб'єкта свого професійного життя.

Тож, чим більше інформації має соціальний педагог, чим більш креативно він ставиться до можливості використання незвичайних форм і методів роботи зі школярами, тим більшого ефекту він досягне.

Список використаних джерел

1. Барановский А.Б. Система методов профессиональной ориентации. Основы профессиональной ориентации : учебно-методическое пособие / А.Б. Барановский, Г.М. Потапенко, Г.В. Щекин. – К., 1991. – С. 32-41.
2. Бордюк В.М. Соціально-педагогічна підтримка старшокласників у процесі їхнього професійного самовизначення / В.М. Бордюк, М.А. Бордюк // Наука і освіта. – 2008. – № 3. – С. 168-173.
3. Бех М.І. Зміст профорієнтаційної роботи зі старшокласниками в сучасній середній загальноосвітній школі / М.І. Бех // Теорет.-метод. проблеми виховання дітей та учнів. молоді : зб. наук. пр. / АПН України, Ін-т проблем виховання. – К. ; Житомир, 2005. – Вип. 7. – С. 296-301.
4. Василиків І. Особливості профорієнтаційної роботи зі школярами у навчальних закладах: структура профорієнтаційної роботи / І.Василиків // Молодь і ринок. – 2007. – № 3/4. – С. 161-166.
5. Дунець Л.М. Профорієнтаційна робота – психологічна технологія підбору професійно спрямованих абітурієнтів // Л.М. Дунець / Актуальні проблеми психології. Том. І. : Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. – К. : Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2002, Ч. 6. – С. 264-269.
6. Зулунова Г.В. Профорієнтаційна робота у школі // Г.В. Зулунова // Навчальна школа. – 2011. – № 5. – С. 31-34.
7. Некраш Л.М. Вибір професії: як діяти, щоб не помилитися / Л.М. Некраш, М.В. Стрільник. – К. : Шкільний світ, 2011. – 126 с.
8. Система профинформационной работы со старшеклассниками / Б.А. Федошин, С.Е. Карпиловская и др. : под ред. Б.А. Федошина. – 2-е изд. – К.: Рад. шк., 1988. – 176 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Baranovskij A.B. Sistema metodov professional'noj orientacii. Osnovy professional'noj orientacii : uchebno-metodicheskoe posobie / A.B. Baranovskij, G.M. Potapenko, G.V. Shhekin. – K., 1991. – S. 32-41.
2. Bordjuk V.M. Social'no-pedagogichna pidtrimka starshoklasnikiv u procesi ihn'ogo profesijnogo samoviznachennja / V.M. Bordjuk, M.A. Bordjuk // Nauka i osvita. – 2008. – № 3. – S. 168-173.
3. Beh M.I. Zmist proforientacijnoї roboti zi starshoklasnikami v suchasnij serednij zagal'noosvitnij shkoli / M.I. Beh // Teoret.-metod. problemi

- vihovannja ditej ta uchniv. molodi : zb. nauk. pr. / APN Ukraïni, In-t problem vihovannja. – K. ; Zhitomir, 2005. – Vip. 7. – S. 296-301.
4. Vasilikiv I. Osoblivosti proforientacijnoï roboti zi shkoljarami u navchal'nih zakladah: struktura proforientacijnoï roboti / I.Vasilikiv // Molod' i rinok. – 2007. – № 3/4. – S. 161-166.
 5. Dunec' L.M. Proforientacijna robota – psihologichna tehnologija pidboru profesijno sprjamovanih abiturientiv // L.M. Dunec' / Aktual'ni problemi psihologii. Tom. I. : Social'na psihologija. Psihologija upravlinnja. Organizacijna psihologija. – K. : Institut psihologii im. G.S. Kostjuka APN Ukraïni, 2002, Ch. 6. – S. 264-269.
 6. Zulunova G.V. Proforientacijna robota u shkoli // G.V. Zulunova // Navchal'na shkola. – 2011. – № 5. – S. 31-34.
 7. Nekrash L.M. Vibir profesii: jak dijati, shhob ne pomilitisja / L.M. Nekrash, M.V. Stril'nik. – K. : Shkil'nij svit, 2011. – 126 s.
 8. Sistema profinformacionnoj raboty so starsheklassnikami / B.A. Fedoshin, S.E. Karpilovskaja i dr. : pod red. B.A. Fedoshina. – 2-e izd. – K. : Rad. shk., 1988. – 176 s.

Melnik Z. V. Professional orientation work with pupils of the senior classes as one of activities of social teachers of general education educational institutions. In this article features of activity of the social teacher on professional orientation work with pupils of the senior classes are considered. It is opened forms, methods and the directions of professional orientation work of the social teacher in the conditions of teaching and educational process of comprehensive school. The attention to components of professional orientation work with pupils of general education educational institutions is paid. The essence of personal and activity approach which sets the directions of structuring the content of vocational guidance, selection of adequate forms and methods of its realization in the conditions of prompt social and economic changes locates on the basis of tendencies of a fundamentalization of education and a continuity in professional formation of the personality. It is noted that in the conditions of labor market the main accent in system of vocational guidance is displaced on activity of the personality, a freedom of choice by it the directions of professional growth, strict observance of legal and moral rules of business activity, and, at the same time, full responsibility for results and consequences of the hard work and creative professional amateur performance. It is proved that to provide these professional needs of the modern person with use of personal and activity system of vocational guidance which, thanks to formation of the active and positive relation of the personality to a profession, provides development in it practical abilities and professionally important qualities, necessary in the future. Relevance for modern society of a problem of formation of an orientation of the studying youth on high progress in future professional

activity is lit. It is defined that the orientation on achievement of professional success is the priority direction of professional self-determination of the personality at the advanced school age. It not the one-time act, but long process of its development which provides internal activity in formation of prospect of personal and professional formation, design of strategy of the movement to a profession. Also the content of the professional orientation functions connected with forming together with the pupil of his individual educational and professional trajectory reveals.

Key words: vocational guidance, professional orientation work, components of career guidance, form, methods and directions of vocational guidance, choice of profession, system of career guidance.

Отримано 19.04.2015 р.

УДК 37.091.12:37.013.42

О. В. Михайленко
oksana_mikhailienko@mail.ru

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ

Михайленко О. В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів на засадах компетентісного підходу. У статті здійснюється аналіз понять «компетенція», «компетентність», «компетентісний підхід», розглядається проблема впровадження компетентісного підходу у процес професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів у ВНЗ. Автором наголошується на неможливості здійснення ефективної фахової підготовки спеціалістів соціально-педагогічної сфери без урахування основних положень компетентісного підходу.

Основна ідея компетентісного підходу зводиться до того, що результатом освіти є не окремі знання, уміння та навички, а компетенції. За такого підходу сутність підготовки соціально-педагогічних кадрів полягає не у збагаченні студентів певною кількістю інформації, а в розвитку уміння оперувати нею, проектувати та моделювати свою діяльність, здатності творчо застосовувати набуті знання і досвід у практичній діяльності. Він передбачає усвідомлення своїх спонукань до діяльності, прагнень і ціннісних орієнтацій, мотивів, уявлень про свої соціально-професійні ролі; аналіз та оцінку своїх особистісних якостей,

знань, умінь та навичок; регулювання на цій основі свого саморозвитку і власної діяльності. Тому основне призначення компетентнісного підходу полягає у створенні умов для самоорганізації студента себе і своєї діяльності, виявлення і розвитку його творчих можливостей, формування навчальної позиції.

Ключові слова: компетенція, компетентність, компетентісний підхід, компетентнісно-орієнтована освіта, соціальний педагог, соціально-педагогічна діяльність.

Михайленко О. В. Подготовка будущих социальных педагогов на основе компетентностного подхода. В статье проводится анализ понятий «компетенция», «компетентность», «компетентный подход», рассматривается проблема внедрения компетентностного подхода в процесс профессиональной подготовки будущих социальных педагогов в вузе. Автор отмечает невозможности осуществления эффективной профессиональной подготовки специалистов социально-педагогической сферы без учета основных положений компетентностного подхода.

Основная идея компетентностного подхода сводится к тому, что результатом образования является не отдельные знания, умения и навыки, а компетенции. При таком подходе сущность подготовки социально-педагогических кадров заключается не в обогащении студентов определенным количеством информации, а в развитии умения оперировать ею, проектировать и моделировать свою деятельность, способности творчески применять полученные знания и опыт в практической деятельности. Он предполагает осознание своих побуждений к деятельности, стремлений и ценностных ориентаций, мотивов, представлений о своих социально-профессиональных ролях; анализ и оценку своих личностных качеств, знаний, умений и навыков; регулирования на этой основе своего саморазвития и собственной деятельности. Поэтому основное назначение компетентностного подхода заключается в создании условий для самоорганизации студента себя и своей деятельности, выявления и развития его творческих возможностей, формирование учебной позиции.

Применение компетентностного подхода в подготовке социальных педагогов предполагает осознание всеми субъектами образовательного процесса конечной цели своей деятельности: подготовку специалиста, владеющего как ключевыми, так и специальными профессиональными компетенциями, способного решать различные задачи социально-педагогической практики, готового к инновационной деятельности в профессиональной сфере, имеющего внутреннюю мотивацию на высокопроизводительный труд, осознающего общественную значимость своей профессии.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, компетентный подход, компетентно-ориентированное образование, социальный педагог, социально-педагогическая деятельность.

Постановка проблеми. Традиційний підхід до підготовки фахівців у вищій школі, суть якого полягає у формуванні знань, умінь і навичок, не відповідає вимогам європейського освітнього простору, до якого інтегрується вся освітня система України.

Звична для нас парадигма освіти – ЗУН (знання, уміння, навички) реалізується у традиційній (роз'яснювально-ілюстративній) системі навчання. Вона орієнтована на засвоєння студентами предметних, представлених у більшості навчальних дисциплінах знань, умінь та навичок.

Згідно з принципами Болонського процесу, замість парадигми освіти ЗУН пропонується використовувати принципово нову парадигму вищої освіти СВЕ (Competence – based education), основу на формуванні у студентів певних компетенцій та діагностуванні рівня компетентностей фахівців-випускників ВНЗ як результату вищої освіти.

Зазначене відповідає принципам Болонського процесу, які спрямовані на формування єдиного європейського простору вищої освіти і створення загальноєвропейської системи забезпечення якості вищої освіти. У цій системі результат вищої освіти пропонується оцінювати рівнем компетентності фахівця – випускника ВНЗ [9].

У діючому нині Законі України «Про вищу освіту» зазначено, що «якість вищої освіти – це сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства». У зв'язку з цим висувається завдання забезпечення освітою більш повного, особистісного і соціально орієнтованого результату освітньої діяльності того, хто навчається [4].

Концепція соціально-педагогічної роботи і професія соціального педагога є новаторською для України, тому підготовка фахівців цього профілю у вищих навчальних закладах потребує інноваційного підходу до організації навчання студентів на основі модернізації системи підготовки майбутніх соціальних педагогів на засадах компетентнісного підходу.

Багатовекторне спрямування соціально-педагогічної роботи потребує формування у студентів професійної компетентності ще у період навчання у вищих навчальних закладах. Майбутній соціальний педагог повинен комплексно володіти професійними знаннями, вміннями і навичками застосовувати нестандартний, креативний підхід у процесі міжособистісної взаємодії з різними категоріями клієнтів, що є показником готовності студентів до соціально-педагогічної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як методологічна основа забезпечення цілей, змісту і якості вищої освіти компетентнісний підхід розглядається західноєвропейськими дослідниками, серед яких найвідоміші – це А. Бермус, Дж. Боуден, С. Маслач, А. Мейхью, М. Лейтер, Дж. Равен, Е. Тоффлер, Р. Уайт, Р. Хайгерті, Е. Шорт.

Розробки компетентнісного підходу знаходимо у дослідженнях російських учених, зокрема М. Авдєєвої, В. Байденко, Е. Бондаревської, В. Введенського, А. Вербицького, Г. Дмитрієва, І. Зимньої, В. Краєвського, С. Кульневич, А. Петрова, В. Серікова, Е. Тетюниної, А. Хуторського та ін.

Компетентнісний підхід як предмет наукового дослідження вітчизняних науковців у системі вищої та загальної середньої освіти прослідковується у І. Бабин, П. Бачинського, Н. Бібик, Г. Гавришак, І. Гудзик, Я. Кодлюк, С. Ніколаєнко, О. Овчарук, Л. Пильгун, О. Пометун, І. Родигіна, О. Савченко, С. Сисоєвої, О. Ситник, Т. Смагіної, С. Трубачевої, Н. Фоменко та ін.

Зміст, форми і методи підготовки соціальних педагогів у вищих навчальних закладах знайшли відображення у дослідженнях О. Безпалько, Я. Болюбаша, А. Капської, О. Карпенко, В. Масленникової, Л. Міщик, В. Поліщук, Л. Родіної, Е. Сорочинської, Е. Холостової, М. Черкасової.

Метою статті є визначення сутності компетентнісного підходу до підготовки майбутніх соціальних педагогів під час їхнього навчання у педагогічному вищому навчальному закладі на сучасному етапі розвитку системи вищої освіти.

Виклад основних результатів теоретичного аналізу. У науковій літературі немає узгодженої точки зору щодо понять «компетентний» і «компетенція». Великий тлумачний словник української мови надає таку дефініцію терміну компетентний. Це той: 1. Який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний, тямущий. 2. Який має певні повноваження; повноправний, повновладний. Компетенція визначається як: 1. Добра обізнаність із чим-небудь. 2. Коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи [1].

Психологічна енциклопедія, розглядаючи компетентність, приділяє увагу трьом аспектам. Перший відноситься до ступеня оволодіння необхідними вміннями і навичками; другий – до юридичної відповідності; третій – до питання, чи достатньо досвідченим є той або інший спеціаліст, для того щоб займатися професійною діяльністю. Вона вказує, що поняття компетентність є досить нечітким, оскільки не визначає точного ступеня майстерності. Цей термін може використовуватися для визначення мінімального, прийнятного, оптимального або вищого рівня кваліфікації. Автори підкреслюють, що коли компетентність визначається у професії, то їй складно надати чітку характеристику [14].

Британський психолог Дж. Равен трактує компетентність як специфічну здібність, необхідну для ефективного виконання конкретної предметної дії у конкретній предметній галузі; «оволодіння особистістю вузькоспеціальними знаннями, особливого роду предметними навичками, а також розуміння відповідальності за свої дії». Дослідник пов'язує розвиток компетентності з осмисленням людиною власних цінностей, тому основою розвитку компетентності є виявлення власних ціннісних орієнтацій особистості (індивіда) та допомога у більш чіткому їх усвідомленні. Вчений зосереджує увагу на тому, що розвиток компетентності безпосередньо пов'язаний із чітким розумінням цілей, оскільки для розвитку і тренування її важливих складових, а саме: здатності аналізувати явища і ситуації, враховувати попередній досвід, передбачати можливі перешкоди, виявляти ініціативу і бути керованим – можливо лише при намаганні досягти значущої мети. Дж. Равен підкреслює, що компетентність складається з великої кількості компонентів, багато з яких відносно незалежні один від одного. Деякі компоненти відносяться до когнітивної сфери, а інші – до емоційної. Ці компоненти компетентності можуть у значній мірі замінити один одного у якості складової ефективної поведінки [15, с. 253-255].

Н. Бібік пише, що спільним для всіх є розуміння компетентності у навчанні як набутої характеристики особистості, що сприяє успішному входженню молодшої людини в життя сучасного суспільства. Компетентність у навчанні розглядається як інтегрований результат, що передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування і розвитку в учнів здатності практично діяти, застосовувати досвід успішної діяльності в певній сфері. Компетенцію цей же автор визначає як відчужену від суб'єкта, наперед задану соціальну норму (вимогу) до освітньої підготовки учня, необхідну для якісної продуктивної діяльності в певній сфері, тобто соціально закріпленій результат [2, с. 408-410].

І. Зимня вказує, що у 60-х роках ХХ ст. було закладено розуміння різниці між поняттями «компетенція» і «компетентність». Компетенція, на думку дослідниці, це «певне внутрішнє, потенційне, приховане психологічне новоутворення у вигляді знань, уявлень, програм (алгоритмів) дій, системи ціннісних орієнтацій та відношень, котрі потім виявляються у компетентності людини». Формування компетентностей людини є мета та результат освіти. При цьому важливим є те, що компетентності соціальні у широкому сенсі цього слова, оскільки вони виробляються, формуються у соціумі; вони соціальні за своїм змістом і проявляються у цьому соціумі: ключові – це узагальнено представлені основні компетентності, котрі забезпечують нормальну життєдіяльність людини у соціумі; професійні та навчальні компетентності формуються у цих видах діяльності; соціальні (у вузькому значенні слова) компетентності характеризують взаємодію людини із суспільством,

соціумом, іншими людьми. Компетентність трактується автором як заснований на знаннях, інтелектуально і особистісно-обумовлений досвід соціально-професійної життєдіяльності людини [5].

В енциклопедії для фахівців соціальної сфери компетентність визначена як: певний психічний стан, що дозволяє діяти самостійно та відповідально; здатність і вміння виконувати певні трудові функції; наявність спеціальної освіти, широкої загальної та спеціальної ерудиції, постійне підвищення своєї підготовки; професійна підготовленість і здатність суб'єкта праці до виконання завдань і обов'язків повсякденної діяльності; потенційна готовність розв'язувати завдання зі «знанням справи». Компетентність можна визначити як рівень досягнення індивіда у сфері певної компетенції. Під компетенцією розуміють галузь діяльності, яка має значення для ефективної роботи закладу (організації, підприємства тощо) загалом, де індивід має виявити певні знання, уміння, поведінкові навички, здібності і професійно важливі якості. Компетенція – це сфера відповідальності та визначених повноважень.

У сфері соціально-педагогічної роботи компетенцію розглядають як знання та навички, необхідні для виконання специфічної ролі спеціаліста в межах організації або агенції, що допомагають їй виконувати свою місію. Компетентність спеціаліста із соціально-педагогічної роботи формується не тільки завдяки отриманим знанням та апробованим навичкам і вмінням, а й на основі власної позиції фахівця, аналізу свого досвіду на рівні теорії, розуміння різних підходів до соціальних ситуацій та вибору методів [3].

Загальною ідеєю компетентнісного підходу є компетентнісно-орієнтована освіта, яка спрямована на комплексне засвоєння знань та способів практичної діяльності, завдяки яким людина успішно реалізує себе в різних галузях своєї життєдіяльності.

Як зазначає І.А. Зязюн, «головною метою вищої освіти має бути становлення цілісної і цілеспрямованої особистості, готової до вільного гуманістичного орієнтованого вибору і індивідуального інтелектуального зусилля, що володіє багатофункціональними компетентностями» [6, с. 13].

Зазначимо, що науковці по-різному тлумачать поняття «компетентнісного підходу». Компетентнісний підхід до освіти, зауважує М. Нагач, стає останнім часом все більш поширеним і претендує на роль концептуальної основи освітньої політики, здійснюваної як державами, так і впливовими міжнародними організаціями, підсилює практичну орієнтацію освіти, підкреслює значення досвіду, вмінь та навичок, що спираються на наукові знання [11]. Визначальним фактором у реалізації компетентнісного підходу є зорієнтованість на розвиток системного комплексу умінь, смислових орієнтацій, адаптаційних можливостей, досвіду і способів трансформаційної діяльності з отриманням конкретного продукту.

Н. Бібік наголошує на необхідності переходу в навчанні «з процесу на результат в діяльнісному вимірі, забезпечення спроможності випускника відповідати новим запитам ринку, мати відповідний потенціал для практичного розв'язання життєвих проблем, пошуку свого «Я» у професії» [9, с. 47].

На думку Л. Коваль, у професійно-педагогічній освіті перехід на компетентнісно орієнтовану підготовку розглядається в двох аспектах. По-перше, відбувається модернізація змісту професійної освіти, що передбачає його відбір і структурування з одночасним визначенням результативної складової освітнього процесу – набуття студентами компетентностей. По-друге, постає потреба навчити майбутніх педагогів цілеспрямовано формувати в учнів ключові та предметні компетентності [10, с. 46].

В. Химинець поняття «компетентнісний підхід» розуміє як спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Компетентнісний підхід скеровує освіту на формування цілого набору компетентностей (знань, умінь, навичок, ставлень тощо), котрими мають оволодіти учні під час навчання в школі. При цьому науковець наголошує на тому, що традиційна система освіти акцентувала основні зусилля на набутті знань, умінь і навичок, що догматично абсолютизувало знання і формувало знаннєвий підхід до навчання. Основна увага при цьому фокусувалася на самих знаннях, а те, для чого вони потрібні, залишалось поза увагою.

Компетентнісний підхід переміщує акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок в площину формування й розвитку у студентів здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання і досвід у різних ситуаціях. Це вимагає від викладача змістити акценти у своїй навчально-виховній діяльності з інформаційної до організаційно-управлінської площини. У першому випадку він відігравав роль «ретранслятора знань», а в другому – організатора освітньої діяльності. Змінюється й модель поведінки студента – від пасивного засвоєння знань до дослідницько активної, самостійної та самоосвітньої діяльності. Процес учіння наповнюється розвивальною функцією, яка стає інтегрованою характеристикою навчання. Така характеристика має сформуватись у процесі навчання і включає знання, вміння, навички, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості [16].

На думку Н. Нагорної, компетентнісний підхід ставить на перше місце не поінформованість студента, а вміння розв'язувати проблеми, що виникають у пізнавальній, технологічній і психічній діяльності, у сферах етичних, соціальних, правових, професійних, особистих взаємовідносин. З огляду на це, зазначений підхід передбачає такий вид змісту освіти, який не зводиться до знаннєво-орієнтованого компонента, а передбачає

цілісний досвід вирішення життєвих проблем, виконання ключових функцій, соціальних ролей, компетенцій [12].

Підсумовуюче вище зазначене, зауважимо, що основна ідея компетентнісного підходу зводиться до того, що результатом освіти є не окремі знання, уміння та навички, а компетенції. За такого підходу сутність підготовки соціально-педагогічних кадрів полягає не у збагаченні студентів певною кількістю інформації, а в розвитку уміння оперувати нею, проектувати та моделювати свою діяльність, здатності творчо застосовувати набуті знання і досвід у практичній діяльності. Він передбачає усвідомлення своїх спонукань до діяльності, прагнень і ціннісних орієнтацій, мотивів, уявлень про свої соціально-професійні ролі; аналіз та оцінку своїх особистісних якостей, знань, умінь та навичок; регулювання на цій основі свого саморозвитку і власної діяльності. Реалізація компетентнісного підходу дає змогу трансформувати цілі і зміст освіти у суб'єктивні надбання, які можна об'єктивно виміряти. Тому основне призначення компетентнісного підходу полягає у створенні умов для самоорганізації студента себе і своєї діяльності, виявлення і розвитку його творчих можливостей, формування навчальної позиції.

Водночас у системі компетентнісного підходу до навчання у вищій школі нових акцентів набувають вимоги до засобів навчання. Доцільно віддати перевагу тим із них, які містять комунікативно-ситуативні завдання, завдання, що вимагають залучення досвіду студентів, наближені до життя, майбутньої соціально-педагогічної педагогічної діяльності, стимулюють їхню активну мисленнєву діяльність.

Відповідно до компетентнісного підходу зміст вищої освіти і методика навчання повинні бути зорієнтовані на професійну підготовку компетентного фахівця соціально-педагогічної сфери, у якій важливим аспектом є формування методичної компетентності. У цьому контексті значно зростає значення самостійної роботи студентів, виконання ними індивідуальних навчально-дослідних завдань, ефективним є використання інноваційних освітніх технологій, зокрема, методу проектів, тренінгів, рольових та ділових ігор, а також розв'язування методичних задач і ситуацій, створення методичного портфоліо студента.

Таким чином, застосування компетентнісного підходу до підготовки спеціалістів соціально-педагогічної сфери припускає усвідомлення всіма суб'єктами освітнього процесу кінцевої мети своєї діяльності: підготовку фахівця, що володіє як ключовими, так і спеціальними професійними компетенціями, здатного вирішувати різноманітні задачі соціально-педагогічної практики, готового до інноваційної діяльності у фаховій сфері, має високу мотиваційну спрямованість на високопродуктивну працю, усвідомлює суспільну значущість своєї професії.

На нашу думку, компетентнісний підхід у процесі фахової підготовки майбутніх соціальних педагогів передбачає застосування наступних методичних стратегій:

- теоретичне осмислення проблем формування професійних компетенцій майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери (цілей, завдань, змісту, технології, оцінки результатів);

- різнорівневе модульне навчання, що передбачає можливість оволодіння змістом навчальних дисциплін на різних рівнях: репродуктивному, конструктивному (функціональному), професійному (рівні системного бачення);

- широке використання інтерактивних методів навчання, що мають міжпредметний характер і передбачають залучення майбутніх соціальних педагогів до практичних ситуацій, імітуючих професійну діяльність;

- переорієнтація на розвиток особи майбутнього фахівця, зміна «суб'єктно-об'єктних» стосунків на «суб'єктно-суб'єктні», системне бачення моделі майбутнього соціального педагога як сукупності особистісних і професійних якостей – все це вимагає перебудови свідомості викладацького складу, творчої роботи щодо перегляду власної ролі і функцій, підвищення своєї компетентності;

- здійснення індивідуальної допомоги студентам, орієнтованої на розвиток їх особистісної та професійної рефлексії;

- участь студентів у проектах, які передбачають самостійне розв'язання певної проблеми, починаючи з її формулювання, вибудовування стратегії її вирішення, перевірки адекватності мети, вибору методів і засобів, аналізу отриманих результатів.

Висновки. Професійна підготовка студентів в умовах ВНЗ на сучасному етапі є неможливою без урахування основних положень компетентнісного підходу. Формування певних професійних компетенцій на різних рівнях і ступенях освіти є необхідною умовою розвитку цієї сфери у XXI столітті.

Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх соціальних педагогів відповідає сучасним запитам соціально-педагогічної сфери, сприяє подоланню розриву між академічною підготовкою спеціалістів та реальною соціально-педагогічною діяльністю з її мінливими запитами, відсутніми типовими ситуаціями, схильністю до непередбачуваності.

Таким чином, організація освітнього процесу у ВНЗ на засадах компетентнісного підходу сприятиме підвищенню рівня готовності майбутніх соціальних педагогів до здійснення професійної діяльності.

Подальшої розробки потребують оцінювальний інструментарій фахової компетентності майбутнього соціального педагога, а також моделювання змішаних видів навчальних занять, що мають міжпредметний характер з провідною складовою «способи діяльності».

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К., Ірпінь: Перун, 2001. – 1440 с.
2. Енциклопедія освіти / АПН України; [голов. ред. В. Г. Кремень]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. – К., Сімферополь: Універсум, 2012. – 536 с.
4. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради (ВВР). – Закон від 17.01.2002 № 2984-III. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/29844?test=Up9Mf3o6firtC/>. – Назва з екрану.
5. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании: авторская версия / И.А. Зимняя. – М.: Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 40 с.
6. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи: [монографія] / І.А. Зязюн. – К.; Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. – 279 с.
7. Капська А.Й. Ступенева система професійної підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери / А.Й. Капська // Науковий часопис. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова. – 2004. – Серія 11. – Вип. 1(23). – С. 19-29.
8. Карпенко О.Г. Професійне становлення соціального працівника: [навчально-методичний посібник] / О.Г. Карпенко. – К.: ДЦССМ, 2004. – 164 с.
9. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.
10. Коваль Л.В. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи: технологічна складова : [монографія] / Л.В. Коваль. – Донецьк: Юго-Восток, 2009. – 375 с.
11. Нагач М.В. Підготовка майбутніх учителів у школах професійного розвитку в США: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / М.В. Нагач. – К., 2008. – 21 с.
12. Нагорна Н.В. Формування у студентів понять компетентності й компетенції / Н.В. Нагорна // Виховання і культура. – 2007. – № 1-2 (11-12). – С. 266-268.
13. Поліщук В.А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти: [монографія] / В.А. Поліщук; за ред. Н.Г. Ничкало. – Тернопіль: ТНПУ, 2006. – 424 с.
14. Психологическая энциклопедия / под ред. Р. Корсини, А. Ауэрбаха. – 2-е изд. – СПб.: Питер, 2003. – 1096 с.
15. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Дж. Равен. – М.: Когито-Центр, 2002. – 396 с.

16. Химинець В. Компетентнісний підхід до професійного розвитку вчителя [текст] / В. Химинець // Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakinpro.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49>. – Назва з екрану.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Velikij tlumachnij slovník suchasnoï ukraïns'koï movi / [uklad. i golov. red. V. T. Busel]. – K., Irpin' : Perun, 2001. – 1440 s.
2. Enciklopedija osviti / APN Ukraïni; [golov. red. V. G. Kremen']. – K.: Jurinkom Inter, 2008. – 1040 s.
3. Enciklopedija dlja fahivciv social'noï sferi / za zag. red. prof. I.D. Zverevoï. – K., Simferopol': Universum, 2012. – 536 s.
4. Zakon Ukraïni «Pro vishhu osvitu» [Elektronnij resurs] // Vidomosti Verhovnoï Radi (VVR). – Zakon vid 17.01.2002 № 2984-III. – Rezhim dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/29844?test=Up9Mf3o6frtC/qB2>. – Nazva z ekranu.
5. Zimnjaja I.A. Kljuchevye kompetentnosti kak rezul'tativno-celevaja osnova kompetentnostnogo podhoda v obrazovanii: avtorskaja versija / I.A. Zimnjaja. – M.: Issled. centr problem kachestva podgotovki specialistov, 2004. – 40 s.
6. Zjazjun I.A. Pedagogichna majsternist': problemi, poshuki, perspektivi: [monografija] / I.A. Zjazjun. – K.; Gluhiv: RVV GDPU, 2005. – 279 s.
7. Kaps'ka A.J. Stupeneva sistema profesijnoï pidgotovki fahivciv social'no-pedagogichnoï sferi / A.J. Kaps'ka // Naukovij chasopis. – K.: NPU imeni M.P. Dragomanova. – 2004. – Serija 11. – Vip. 1(23). – S. 19-29.
8. Karpenko O.G. Profesijne stanovlennja social'nogo pracivnika: [navchal'no-metodichnij posibnik] / O.G. Karpenko. – K.: DCSSM, 2004. – 164 s.
9. Kompetentnisnij pidhid u suchasnij osviti: svitovij dosvid ta ukraïns'ki perspektivi: biblioteka z osvitn'oï politiki / pid zag. red. O.V. Ovcharuk. – K.: «K.I.S.», 2004. – 112 s.
10. Koval' L.V. Profesijna pidgotovka majbutnih uchiteliv pochatkovoï shkoli: tehnologichna skladova : [monografija] / L.V. Koval'. – Donec'k: Jugo-Vostok, 2009. – 375 s.
11. Nagach M.V. Pidgotovka majbutnih uchiteliv u shkolah profesijnogo rozvitku v SShA: avtoref. dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / M.V. Nagach. – K., 2008. – 21 s.
12. Nagorna N.V. Formuvannja u studentiv ponjat' kompetentnosti j kompetencii / N.V. Nagorna // Vihovannja i kul'tura. – 2007. – № 1-2 (11-12). – S. 266-268.

13. Polishhuk V.A. Teorija i metodika profesijnoï pidgotovki social'nih pedagogiv v umovah neperervnoï osviti: [monografija] / V.A. Polishhuk; za red. N.G. Nichkalo. – Ternopil': TNPU, 2006. – 424 s.
14. Psihologicheskaja jenciklopedija / pod red. R. Korsini, A. Aujerbaha. – 2-e izd. – SPb.: Piter, 2003. – 1096 s.
15. Raven Dzh. Kompetentnost' v sovremennom obshhestve: vyjavlenie, razvitie i realizacija / Dzh. Raven. – M.: Kogito-Centr, 2002. – 396 s.
16. Himinec' V. Kompetentnisnij pidhid do profesijnogo rozvitku vchitelja [tekst] / V. Himinec' // Zakarpats'kij institut pisljadiplomnoï pedagogichnoï osviti. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://zakinppo.org.ua/> 2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49. – Nazva z ekranu.

Myhaylenko O. V. The training of future social workers on the basis of competence approach. In the article are analyzed concepts of “competence”, “competency”, “competency-based approach”, the problem of implementation of competency-based approach to the process of future social workers training at higher education institutions. The author emphasizes the possibility of not effective professional training of social and educational sphere, excluding the main principles of the competency-based approach.

The basic idea of the competency-based approach comes to that the result of education is not discrete knowledge and skills, but competence. In this approach, the essence of social and training teaching staff is not to enrich students with certain amount of information, but the development of ability to operate it, to design and to model their activities, ability to creatively apply their knowledge and experience in practice.

It involves understanding of their motives to work, aspirations and axiological orientations, motives, perceptions of their social and professional roles; analysis and assessment of their personal qualities, knowledge and skills; regulation on this basis their self-development and their own activities. Therefore, the main purpose of the competency-based approach is to create conditions for self-organization of students and their activities, to identify and to develop their creative abilities and to develop educational attitude.

Using the competency-based approach to the of training social teachers involves understanding by all the subjects of the educational process of their ultimate goal: training of the specialists, who have key and specific professional competencies, who can solve various problems of social and educational practice, are ready to innovations in professional field and have a high motivational focus on high-performance work, who comprehend social significance of their profession.

Key words: competence, competency, competency-based approach, competency-oriented education, social teacher, social and educational activities.

Отримано 9.04.2015 р.

ВИБІР І ПОЄДНАННЯ ТРАДИЦІЙНИХ ТА ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Москалюк О. І. Вибір і поєднання традиційних та інноваційних методів навчання у професійній підготовці соціального педагога. У статті проаналізовані окремі теоретичні положення вибору та оптимального поєднання традиційних та інноваційних методів навчання у підготовці соціальних педагогів. Подається сучасне розуміння сутності методів навчання та історія їх розвитку. Характер навчання соціального педагога здійснює важливий вплив на формування його особистості, залежить від якості викладання, змісту навчальної діяльності, який відображається у формах та методах організації навчальної діяльності. Автор статті зазначає, що традиційні та інноваційні методи навчання дуже часто переплітаються, а їх поєднання може бути різноманітним. Головну увагу зосереджено на методах, які ефективно впливають на підготовку соціального педагога. Відзначається, що методи професійної підготовки соціального педагога мають відповідати змісту цієї підготовки, тому в процесі навчання вони мають трансформуватися від традиційних, академічних лекційно-семінарських до практичних, активних, інноваційних – проблемні лекції та семінари, тренінги, навчальні дискусії, аналіз конкретних професійних ситуацій, ділові, рольові ігри, круглі столи тощо. Визнання пріоритету інноваційних методів навчання передбачає суб'єкт – суб'єктну взаємодію, виступає засобом розвитку професійних властивостей та якостей соціального педагога, зокрема професійних інтересів, ціннісних установок та світогляду, які стимулюють стійкий інтерес до майбутньої професійної діяльності. Відзначено, що методи навчання мають забезпечувати усі рівні засвоєння, а отже, враховувати мету та зміст професійної підготовки соціального педагога, закономірності учіння, можливості організації пізнавальної діяльності студентів. Ефективне поєднання традиційних та інноваційних методів у підготовці соціального педагога сприяє активному оволодінню студентами цілою системою вмінь і навичок. Дещо іншого характеру набувають погляди студентів на свою майбутню діяльність: вони вчаться робити те, чого не вміли раніше, стають впевненішими у своїх силах, вважають себе достатньо підготовленими до ефективної професійної діяльності. У статті також подаються окремі

приклади педагогічного досвіду автора, які стосуються раціонального поєднання традиційних та інноваційних методів навчання.

Ключові слова: методи навчання, традиційні методи навчання, інноваційні методи навчання, вибір методів навчання, підготовка соціального педагога.

Москалюк О. И. Выбор и совокупность традиционных и инновационных методов обучения профессиональной подготовки социального педагога. В статье проанализированы некоторые теоретические положения выбора и оптимальной совокупности традиционных и инновационных методов обучения подготовки социальных педагогов. Излагается современное понимание сущности методов обучения и история их развития. Характер обучения социального педагога осуществляет важное влияние на формирование его личности, зависит от качества изложения, содержания учебной деятельности, которая отображается в формах и методах организации учебной деятельности. Автор статьи отмечает, что традиционные и инновационные методы обучения очень часто переплетаются, а их объединение может быть разнообразным. Главное внимание сосредоточено на методах, которые эффективно влияют на подготовку социального педагога. Отмечается, что методы профессиональной подготовки социального педагога должны отвечать содержанию этой подготовки, поэтому в процессе обучения они должны трансформироваться от традиционных, академических лекционно-семинарских к практическим, активным, инновационным – проблемным лекциям и семинарам, тренингам, учебным дискуссиям, анализу конкретных профессиональных ситуаций, деловым, ролевым играм, круглым столам и т.д. Признание приоритета инновационных методов обучения предполагает субъект - субъектное взаимодействие, выступает инструментом развития профессиональных свойств и качеств социального педагога, в частности профессиональных интересов, ценностных установок и мировоззрения, которые стимулируют стойкий интерес к будущей профессиональной деятельности. Отмечено, что методы обучения должны обеспечивать все уровни усвоения, а поэтому учитывать цель и содержание профессиональной подготовки социального педагога, закономерности учения, возможности организации познавательной деятельности студентов. Эффективная совокупность традиционных и инновационных методов в подготовке социального педагога способствует активному овладению студентами целой системой умений и навыков. Несколько иной характер приобретают взгляды студентов на свою будущую деятельность: они учатся делать то, что не умели раньше, становятся уверенными в своих силах, считают себя достаточно подготовленными к эффективной профессиональной

деятельности. В статье также поданы отдельные примеры педагогического опыта автора, которые касаются рациональной совокупности традиционных и инновационных методов обучения.

Ключевые слова: методы обучения, традиционные методы обучения, инновационные методы обучения, выбор методов обучения, подготовка социального педагога.

Постановка проблеми. У вищій професійній освіті України відбувається осмислення минулого педагогічного досвіду та формування нового. Практика підготовки соціальних педагогів свідчить про наявність протиріч між бажаним рівнем, спрямованістю і змістом професійної підготовки та традиційними підходами до організації навчання, формування його змісту, визначенням пріоритетів. Подолання зазначених суперечностей вимагає переосмислення існуючих підходів та підвищення якості підготовки майбутніх соціальних педагогів. Таким чином, питання вибору методів навчання, поєднання традиційних та інноваційних методів у підготовці соціальних педагогів є важливим і потребує більш детального вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що у науковій літературі значне місце відводиться дослідженню методів навчання (А. Алексюк, Р. Гуревич, М. Євтух, І. Зязюн, Н. Ничкало, І. Підласий та ін.). Протягом останніх років у системі вищої освіти України спостерігається помітна тенденція до посилення інноваційного підходу у пошуках нових технологій навчання (І. Богданова, І. Дичківська, В. Загвязинський, Г. Щедровицький та ін.). Наукові доробки з питань підготовки і професійного становлення соціальних педагогів знайшли своє відображення у працях О. Безпалько, І. Зверєвої, А. Капської, В. Поліщук, С. Харченка та ін. Наукові розвідки засвідчують, що більшість дидактів описує методи навчання як систему єдиних дій учня та вчителя, студента та викладача. У визначенні поняття «метод навчання» головне – це спосіб діяльності, за допомогою якого досягається кінцева мета. Наявність різних класифікацій засвідчує, що метод як дидактична категорія – багатовимірне поняття і може розглядатись з різних точок зору.

Мета статті – проаналізувати традиційні та інноваційні методи навчання у підготовці соціальних педагогів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури засвідчує, що за останні роки розгорнута активна робота з урізноманітнення методів навчання у процесі підготовки фахівців. Використання традиційних та інноваційних методів у освітньому процесі визначається не лише переліком завдань, які ставить перед собою сучасна освіта, а й новими характеристиками, якими володіють студенти, змінами сприйняття та обробки інформації. Ці зміни зумовлені як зовнішніми

(технологічними), так і внутрішніми (психологічними) факторами розвитку особистості.

У методів навчання як дидактичної категорії тривала історія розвитку. Педагогічна практика накопичила емпіричний матеріал традиційних та інноваційних методів навчання. Відповідно до історичних етапів розвитку педагогічної науки відбувались осмислення та еволюція у розумінні методів педагогічної діяльності. У найдавніші часи передача підростаючому поколінню накопиченого досвіду здійснювалась за допомогою *наслідування* та *повторення* дій дорослих. Пізніше домінували методи *вербального пояснення*, передачі інформації за допомогою усного і писемного слова. Поширення релігійних ідей серед широких верств населення породило *лекцію-проповідь*. У стародавніх греків та римлян виникає *світська лекція-промова*, яка культивувалась у ораторських школах. У середньовічних університетах *лекція* стає основним методом навчання як читанню, так і тлумаченню текстів Священного письма та філософських трактатів. Перегляд і критична оцінка *схоластичних методів навчання*, заснованих на вербальних методах подачі та заучуванні знань, зумовили пошуки, наукове обґрунтування і практичне застосування інших методів, зокрема наочних, практичних, дослідних тощо.

Необхідність конкретизації знань зумовили звернення до *наочності*, що сприяло підготовці до використання отриманих знань на практиці. Італійський філософ Т. Кампанелла у своєму утопічному романі «Місто Сонця» описує як саме з допомогою наочності полегшити навчання – діти вчать на прогулянках по місту, стіни якого розписані картинами і стали для дітей немов би розкритою книгою природи і суспільства. У «Великій дидактиці» Я.А. Коменського був сформульований дидактичний принцип наочності та відповідні йому методи. Це стало переворотом у тогочасній педагогіці, тому що наочність зумовлює активність дитини. Великий чеський педагог створив навчальні посібники, у яких наочність була провідним методом навчання. У Києво-Могилянській Академії застосовувались *інтерактивні методи навчання*. За дорученням викладача старші обізнані спудеї навчали невеликі групи молодших, перевіряли виконання ними домашніх завдань, звітували про результати викладачеві. Пошуки шляхів підвищення ефективності пізнавальних процесів, посилення мотивації навчання та активізація практичної діяльності призвели до усвідомлення необхідності стимулювання *самотійності* та *активності*. Пізніше, з розвитком педагогічної науки виникла потреба теоретичного вивчення системи методів, їх систематизації, упорядкування та класифікації.

Звернення до словників та енциклопедичних джерел дає можливість більш ґрунтовно розглянути сутність та розуміння поняття «методи навчання». Зокрема, український педагогічний словник С. Гончаренка та словник професійної освіти за редакцією Н. Ничкало

розглядає методи навчання як способи досягнення навчальної мети, систему послідовних, взаємопов'язаних дій педагога та учнів, які забезпечують засвоєння змісту освіти та спрямовуються на розв'язання навчально-виховних завдань [2, с. 182; 3, с. 206]. Як слушно зазначає М. Фіцула, методи навчання у вищій школі суттєво відрізняються від методів шкільного навчання. Вони більшою мірою, ніж шкільні, наближені до методів самої науки, оскільки тут викладаються не лише наукові факти, а й розкривається методологія і методи власне науки [5, с. 110-111].

Крім того, на думку М.Фіцули, методи навчання слід відрізнити від методів учіння, адже вони мають свої специфічні особливості, є відносно самостійними, проте розглядаються у єдності. Автор зазначає, що *методи навчання* – це способи упорядкованої взаємопов'язаної діяльності викладачів та студентів, спрямовані на досягнення поставлених вищою школою цілей. Тоді як *методи учіння* – це способи пізнавальної діяльності студентів, зорієнтовані на творче оволодіння знаннями, уміннями і навичками, вироблення світоглядних переконань на заняттях і в самостійній роботі [5, с. 105]. Ці методи вплетені у канву гуманістичної людиноцентрованої концепції навчання К. Роджерса, яка розрізняє два типи учіння. Перше є примусовим, оцінюється і регулюється ззовні та спрямовується на засвоєння знань. Друге – вільне і таке, що ініціюється і оцінюється самим учнем, воно спрямоване на засвоєння змісту як елементу особистісного досвіду. Таке учіння є особисто захоплюючим, воно впливає на всю особистість людини і тому К. Роджерс назвав його усвідомленим [7].

При виборі методів необхідно пам'ятати, що будь-який метод, будь-яка організація занять самі по собі не дадуть потрібного педагогічного ефекту, якщо вони, по-перше, не сприяють активізації студентів, тобто не сприяють активній інтелектуальній та практичній діяльності, і, по-друге, не забезпечують глибокого розуміння, усвідомлення матеріалу, який вивчається. Ці вимоги взаємопов'язані між собою: студенти не можуть бути активними на заняттях, якщо не розуміють, не усвідомлюють того, що вони вивчають та роблять. Але вони не можуть усвідомлювати, розуміти, виконувати дії без активної участі у навчальному процесі [4].

Підготовка соціального педагога в Україні здійснюється під впливом як глобальних освітніх процесів (зростання конкурентоспроможності, інтенсивний розвиток інформаційних технологій, поширення інноваційних педагогічних досліджень, оновлення форм, методів, технологій навчання), так і нормативних вимог до діяльності фахівця соціальної сфери (активна участь у соціальному процесі та взаємодія з іншими системами соціального середовища, творчий характер і соціальна значущість соціально-педагогічної діяльності, можливість самореалізації соціального педагога). Останнім

часом спостерігається чимало напрямів оновлення, збагачення та розширення змісту професійної підготовки соціального педагога: форми та методи здійснення соціально-педагогічної діяльності (О. Безпалько, І. Зверева); інтегрований підхід до актуальних питань соціально-педагогічної теорії і практики (І. Богданова); підготовка соціальних педагогів із застосуванням електронних засобів навчання (Л. Боднар); технології і функції соціально-педагогічної роботи (А. Капська); теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти (В. Поліщук) та ін. Однак не усі ідеї та нововведення залишаються реалізованими, якщо домінують інформативні методи навчання, якщо залишається незмінною традиційна технологія підготовки соціального педагога. Система професійних знань, умінь та навичок представника соціальної сфери нині значно розширюється і вимагає ґрунтовної як загальної (фахової), так і спеціальної підготовки, органічного поєднання традиційних та інноваційних методів навчання.

Як зазначає Л. Артемова, сучасне навчання побудоване переважно на вербальних способах передачі інформації через звукові й буквені символи: усний виклад змісту викладачем і сприймання його студентами на слух; зорове сприймання студентами тексту підручника чи посібника; виконання вправ за змістом підручника та посібника [1, с. 110]. Однак, суттєве домінування традиційних методів у підготовці соціального педагога значно збільшує розрив між вимогами, які висуваються до студентів у процесі навчання та вимогами, які стосуються майбутньої професійної діяльності. Ми вважаємо, що сучасна дидактика вищої школи повинна орієнтуватися не на універсалізацію тих чи інших методів, а на розуміння їх сильних та слабких сторін, плюсів та мінусів, пошуки оптимального поєднання переваг кожного з них.

Варто також відмітити, що зміни мозкових структур сучасного студента впливають на методи, якими він має користуватися для ефективного засвоєння інформації у процесі професійної підготовки. Нині молодим людям для отримання інформації та спілкування достатньо обмінятися відеофайлами, фотографіями та іншими графічними зображеннями (саме тому такими популярними є соціальні мережі). У цьому контексті основне завдання викладача – уміло адаптувати професійне навчання до сучасних особливостей сприйняття інформації студентами. Тобто, постійне оновлення наукових знань, розвиток інформатизації сучасної освіти, впровадження найсучасніших технологій та моделей навчання, потребує запровадження таких методів навчання, які дозволять студенту за достатньо короткий проміжок часу засвоїти обсяг необхідної інформації. Враховуючи зазначене, можемо стверджувати, що найкращим є той метод, який найбільшою мірою відповідає змісту навчального предмета, підготовленості самих студентів та сприяє раціональному використанню часу. Як зазначав А. Макаренко, жодний метод, навіть загальноновизнаний, не може бути завжди абсолютно

корисним. Найкращий метод у деяких випадках обов'язково буде найгіршим. Ми вважаємо, що правильний вибір та раціональне поєднання методів навчання дозволяє усунути окремі суперечності: ускладненість змісту програм навчальних дисциплін; неправильне дозування викладачами дидактичного матеріалу, що веде до перевантаження студентів; невміння викладача формувати активну навчально-пізнавальну діяльність студентів та керувати нею; нездатність викладача будувати стосунки з групою тощо. Вибір методів навчання здійснюється викладачами на основі дидактичних та методичних знань. У педагогічній літературі існують такі основні підходи до виробу методів навчання: 1) стереотипний (за завичкою); 2) інтуїтивний – шляхом спроб та помилок, коли вибір методів не завжди науково обґрунтований; 3) оптимальне вирішення – базується на наукових знаннях [6, с. 195].

Навчальна діяльність соціальних педагогів організовується й реалізується у формі навчальних занять, основними видами яких є лекція, семінар, практичне заняття, лабораторна робота, індивідуальні заняття, самостійна робота. Ми вважаємо, що традиційні підходи до вивчення навчальних дисциплін підготовки соціального педагога сьогодні недостатньо узгоджуються з новою доктриною розвитку освіти в Україні. Тому, пропонуємо таке поєднання традиційних та інноваційних методів (таблиця 1).

Таблиця 1

**Поєднання традиційних та інноваційних методів
підготовки соціального педагога**

Форми та методи	Навчальна дисципліна	Коментар
<i>Лекція</i> як основна ланка дидактичного циклу навчання соціального педагога	Усі навчальні дисциплін	Індуктивний метод (через наведення прикладів, фактів, які підводять до наукових висновків), дедуктивний метод (пояснення загальних положень з наступним показом можливості їх застосування на конкретних прикладах).
<i>Вступна лекція</i>	«Вступ до спеціальності»	Має за мету дати студентам загальне уявлення про завдання та зміст усього курсу, розкрити структуру й логіку розвитку конкретної галузі наук, загальної методики курсу, показати взаємозв'язок теорії з практикою, з іншими навчальними дисциплінами.
<i>Проблемна лекція</i>	«Соціальна педагогіка» «Теорія та історія соціального виховання»	Пряма постановка проблеми; постановка гострих нерозв'язаних питань; цитування протилежних поглядів різних авторів на одне і те ж питання (спонукає студентів до свого вибору, захисту того чи іншого аргументу); звернення до життєвих явищ, які потрібно пояснити,

<p><i>Лекція вдох</i></p> <p><i>Лекція з помилками</i></p>	<p>«Теорія та історія соціального виховання»</p> <p>«Соціальна педагогіка»</p>	<p>прослухавши частину лекції; зробити висновки; поставити студентів у позицію експертів, опонентів, рецензентів; виділення точної і неточної інформації.</p> <p>Студентам прямо формулюється проблема – цитуються можливі сценарії розвитку майбутнього виховання в Україні. Деякі серед них більш, інші – менш імовірні, але за одним із них можливий розвиток майбутнього виховання в Україні. Необхідно пояснити власну позицію, зробити вибір, аргументувати його, сформулювати висновки.</p> <p>Компетентно висвітлити ту чи іншу проблему з позиції різних наук чи поглядів Наприклад, представники двох різних наукових шкіл, теоретика і практика, прихильника і противника того чи іншого положення. Таким чином можна провести лекцію, вивчаючи педагогічну спадщину А.С.Макаренка, розглянувши різні погляди (зокрема Г.Г.Ващенко, Ю.П.Азарова, які критикують багато педагогічних положень Макаренка).</p> <p>Студенти мають побачити помилки в тексті (текст видається наперед на окремих листках) та обґрунтувати сутність помилок при колективному обговоренні тексту лекції Розбір помилок – 10-15 хвилин. Наприклад, студентам можна запропонувати помилки у структурах.</p>
<p>Діагностичні заняття</p>	<p>«Вступ до спеціальності»</p>	<p>Ознайомлення студентів з технологіями діагностики (рівнем розвитку тих чи інших особистісних чи професійних якостей). Студент виконує запропоновані тести (наприклад, методика Дж.Голланда) і оцінює рівень розвитку даної якості у себе. Об'єктивне визначення показників сформованості якості показує, над чим потрібно працювати.</p> <p>Ознайомлення з такими діагностичними методиками важливе для самопізнання особистості, формування у майбутніх фахівців професійних якостей, умінь та навичок.</p>

Заняття-реклама	«Вступ до спеціальності», «Соціальна педагогіка»	Для формування у студентів уміння переконувати інших, для більш глибокого засвоєння окремих понять, формування професійного мислення, професійних цінностей. Найчастіше студентам дається домашнє завдання провести «рекламу», довести якомога переконливіше, чому людині необхідно, наприклад, займатися благодійністю або створити рекламу професії соціального педагога тощо. На заняттях студенти на основі своїх роздумів відтворюють рекламу, а одногрупники виступають їх опонентами і оцінюють її ефективність.
Диспут	Усі навчальні дисципліни	Передбачає зіткнення думок, розбіжність у поглядах на певне коло питань, словесну боротьбу, при якій кожен з опонентів відстоює свою правоту. В ході диспутів ставляться питання, що мають альтернативну форму «або» – «або», але на них не можна дати несуперечливу однозначно правильну відповідь.
Аналіз інцидентів	«Теорія та історія соціального виховання», «Соціальна педагогіка», «Технології соціально-педагогічної діяльності»	Студенти отримують первинну інформацію про складну проблему або психолого-педагогічну ситуацію у вигляді опису події. Цей метод, крім розвитку умінь і навичок прийняття рішень, допомагає майбутньому соціальному педагогові раціонально використовувати інформацію в умовах, наближених до реальної практичної діяльності.
Навчально-педагогічні ігри	Усі навчальні дисципліни	Практична групова діяльність з вироблення оптимальних рішень, застосування методів і прийомів у штучно створених умовах, що відтворюють реальну обстановку чи психолого-педагогічну ситуацію. Учасники гри у процесі імітаційного моделювання занять, розв'язування проблемних і психолого-педагогічних ситуацій одержують нове конкретне уявлення про сутність своєї майбутньої діяльності.
«Мозковий штурм»	Усі навчальні дисципліни	Мета «мозкового штурму» полягає в тому, щоб зібрати якомога більше ідей щодо певної проблеми від усіх учасників заняття упродовж

		обмеженого за обсягом часу. Для розв'язання проблеми мікрогрупам студентів надається одна хвилина, а потім під час загальної дискусії виробляється найоптимальніше рішення.
«Науковий симпозіум»	«Теорія та історія соціального виховання», «Соціальна педагогіка»	Заняття, на якому «вчені» (студенти) обговорюють сучасні проблеми соціальної педагогіки; чи у формі «карнавалу», на якому відбувається знайомство з гостями (Я.А. Коменським, Й.Г. Песталоцці, А.С. Макаренком, В.О. Сухомлинським) – студенти готують костюми, входять в образ, «перевтілюються», презентуючи ідеї видатних педагогів. При цьому ролі розподіляються між окремими студентами, а інша частина групи, що не отримала ролей, виконує роль активного глядача.
«Брейн-ринг»	Усі навчальні дисципліни	Є різновидом змагання, наприклад, пізнавальний ринг «Гойдалка» (назва походить від того, що студенти повинні відповідати на поставлені запитання по черзі і як можна швидше.

Висновок. Таким чином, ефективність навчально-пізнавальної діяльності майбутніх соціальних педагогів значною мірою залежить від уміння викладачів вдало обирати і застосовувати традиційні та інноваційні методи. Рациональне поєднання традиційних та інноваційних методів навчання стимулює відкриття нових знань у студентів, створює найкращі можливості для їхньої активності.

Перспективи подальших пошуків зазначеної проблеми вбачаємо у детальнішому обґрунтуванні вибору традиційних та інноваційних методів у різні роки навчання студентів.

Список використаних джерел

1. Артемова Л.В. Педагогіка і методика вищої школи: Навчально-методичний посібник для викладачів, аспірантів, студентів магістратури. – К.: Кондор, 2008. – 272 с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Професійна освіта: Словник: Навч. посіб./ Уклад. С.У.Гончаренко та ін.: За ред. Н.Г.Ничкало. – К.: Вища шк., 2000. – 380 с.

4. Столяренко Л.Д., Самыгин С.И. Психология и педагогика в вопросах и ответах. Серия «Учебники, учебные пособия». Ростов-на-Дону: «Феникс», 2000. – 576 с.
5. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. – К.: «Академвидав», 2006. – 352 с.
6. Якса Н.В. Основи педагогічних знань: Навч. посіб. – К.: Знання, 2007. – 358 с.
7. Rogers C. Freedom to learn for the 80's. – Columbus – Toronto – London – Sydney: Ch. E. Merrill Publ. Company, A Bell & Howell Company, 1983. – 312 p.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Artemova L.V. Pedagogika i metodyka vyshhoi' shkoly: Navchal'no-metodychnyj posibnyk dlja vykladachiv, aspirantiv, studentiv magistratury. – K.: Kondor, 2008. – 272 s.
2. Goncharenko S.U. Ukrai'ns'kyj pedagogichnyj slovnyk. – K.: Lybid', 1997. – 376 s.
3. Profesijna osvita: Slovnyk: Navch. posib./ Uklad. S.U.Goncharenko ta in.: Za red. N.G.Nychkalo. – K.: Vyshha shk., 2000. – 380 s.
4. Stoljarenko L.D., Samygin S.I. Psihologija i pedagogika v voprosah i otvetah. Serija «Uchebniki, uchebnye posobija». Rostov-na-Donu: «Feniks», 2000. – 576 s.
5. Ficula M.M. Pedagogika vyshhoi' shkoly: Navch. posib. – K.: «Akademvydav», 2006. – 352 s.
6. Jaksa N.V. Osnovy pedagogichnyh znan': Navch. posib. – K.: Znannja, 2007. – 358 s.
7. Rogers C. Freedom to learn for the 80's. – Columbus – Toronto – London – Sydney: Ch. E. Merrill Publ. Company, A Bell & Howell Company, 1983. – 312 p.

Moskaliuk O. I. Choosing and matching traditional and innovative teaching methods in social worker proficiency training. The article is dedicated to analysis of some theoretical principles of choice and viable combination of traditional and innovative teaching methods in social workers training. A modern understanding of the essence of teaching methods and history of their development is outlined. The specifics of a social worker training has an important influence on shaping his or her personality, depends on the teaching quality and education subject-matter, which is reflected in the forms and methods of training activities. The author notes that the traditional and innovative teaching methods are often intertwined, whereas their combination can vary. The special focus is made on methods that efficiently facilitate a social worker training. It is submitted that proficiency training methods of a social worker should be in line with the subject-matter of such training, and hence should range in the course of training from traditional,

academic lecture-and-seminars methods to practical, active, innovative ones – problem-solving lectures and seminars, trainings, discussions, case studies, business/role-playing games, roundtables, etc. Acknowledgement of the innovative teaching methods priority implies an intersubject relationship, is deemed a tool for development of a social worker's competency, in particular professional interests, value areas, and perceptions instigating a future professional eagerness. It is also noted that teaching methods should facilitate all the comprehension levels, and thus factor in the object and purpose of a social worker proficiency training, teaching consistency, and possibilities of organizing students' cognitive activities. Efficient matching of traditional and innovative methods within a social worker training provides for active development of a wide array of skills and techniques in students. Students re-estimate to a certain extent the vision of their future activities: they learn how to do things they were not capable of doing before, become self-reliant, and consider themselves sufficiently prepared for a fruitful professional activity. The article also highlights some examples of the author's pedagogical experience related to reasonable matching of traditional and innovative teaching methods.

Key words: teaching methods, traditional teaching methods, innovative teaching methods, teaching methods choice, a social worker training.

Отримано 20.04.2015 р.

УДК 37.013.42.011.31:37.018.4

Ю. В. Овод
ovod-julia@email.ua

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

Овод Ю. В. Сутність та зміст дистанційного навчання у підготовці майбутніх соціальних педагогів. Дистанційне навчання майбутніх соціальних педагогів реалізується через систему дистанційного навчання, яка виступає у якості складової частини системи освіти в Україні, з нормативно-правовою базою, організаційно оформленою структурою, кадровим, системним, матеріально-технічним та фінансовим забезпеченням. У нашому розумінні система

дистанційного навчання – система, яка спрямована на розширення мережі освіти в Україні з метою задоволення потреб населення в сфері навчання. До її структури входять: суб'єкти, які опосередковано або безпосередньо взаємодіють у навчально-виховному процесі; зміст навчально-виховного процесу, який визначає наочну основу їх взаємодії; засоби, за допомогою яких відбувається спілкування між викладачами та студентами, на які покладено функції регулювання, корекції й управління навчально-виховним процесом.

На сьогодні професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів є ефективною при використанні компетентнісного підходу. Вкрай необхідним для успішної підготовки майбутніх фахівців із вищою освітою в рамках компетентнісного підходу є формування професійної компетентності та наповнення її конкретним змістом. Не виключенням у цьому плані є професійна компетентність майбутнього соціального педагога з точки зору компетентнісного підходу, яка включає рівень базової та спеціальної освіти, уміння акумулювати широкий життєвий і професійний досвід, прогнозування можливих наслідків власної діяльності, характеризується наявністю широкого комплексу знань, умінь, навичок та включає особистісні якості, які забезпечують належний рівень виконання професійної діяльності.

Навчання майбутніх соціальних педагогів у вищій школі передбачає формування у них професійної готовності для роботи в соціально-педагогічній галузі. Однак готовність до фахової діяльності передбачає не тільки сформованість у студентів необхідних знань, умінь і навичок, визначених навчальними планами і програмами підготовки соціальних педагогів, що знайшло відображення в освітньо-кваліфікаційній характеристиці майбутнього фахівця цього профілю. Тому компетентне виконання майбутніми соціальними педагогами певних професійних функцій передбачає сформованість у них готовності виявляти конкретні дії фахового спрямування для досягнення визначених цілей, які проявляються за такими компонентами: мотиваційним, когнітивним, діяльнісним.

Ключові слова: дистанційне навчання, компетентнісний підхід, соціальний педагог, професійна готовність.

Овод Ю. В. Сущность и содержание дистанционного обучения в подготовке будущих социальных педагогов. Дистанционное обучение будущих социальных педагогов реализуется через систему дистанционного обучения, которая выступает в качестве составной части системы образования в Украине, нормативно-правовой базой, организационно оформленной структурой, кадровым, системным,

материально-техническим и финансовым обеспечением. В нашем понимании система дистанционного обучения - система, которая направлена на расширение сети образования в Украине с целью удовлетворения потребностей населения в сфере обучения. В ее структуру входят: субъекты, которые опосредованно или непосредственно взаимодействуют в учебно-воспитательном процессе; содержание учебно-воспитательного процесса, определяющий наглядную основу их взаимодействия; средства, с помощью которых происходит общение между преподавателями и студентами, на которые возложены функции регулирования, коррекции и управления учебно-воспитательным процессом.

Сегодня профессиональная подготовка будущих социальных педагогов является эффективной при использовании компетентностного подхода. Крайне необходимым для успешной подготовки будущих специалистов с высшим образованием в рамках компетентностного подхода является формирование профессиональной компетентности и наполнение ее конкретным содержанием. Не исключением в этом плане является профессиональная компетентность будущего социального педагога с точки зрения компетентностного подхода, который включает уровень базового и специального образования, умение аккумулировать широкий жизненный и профессиональный опыт, прогнозирования возможных последствий собственной деятельности, характеризуется наличием широкого комплекса знаний, умений, навыков и включает личностные качества, которые обеспечивают надлежащий уровень выполнения профессиональной деятельности.

Обучение будущих социальных педагогов в высшей школе предусматривает формирование у них профессиональной готовности для работы в социально-педагогической области. Однако готовность к профессиональной деятельности предполагает не только сформированность у студентов необходимых знаний, умений и навыков, определенных учебными планами и программами подготовки социальных педагогов, что нашло отражение в образовательно-квалификационной характеристике будущего специалиста этого профиля. Поэтому компетентное выполнение будущими социальными педагогами определенных профессиональных функций предполагает сформированность у них готовности выявлять конкретные действия профессионального образования для достижения определенных целей, которые проявляются по следующим компонентам: мотивационным, когнитивным, деятельностным.

Ключевые слова: дистанционное обучение, компетентностный подход, социальный педагог, профессиональная готовность.

Постановка проблеми. Дистанційне навчання майбутніх соціальних педагогів реалізується через певну систему, яка виступає у якості складової системи освіти в Україні, з нормативно-правовою базою, організаційно оформленою структурою, кадровим, системним, матеріально-технічним та фінансовим забезпеченням. Система дистанційного навчання – система, яка спрямована на розширення мережі освіти в Україні з метою задоволення потреб населення в сфері навчання. До структури такої системи повинні увійти:

а) суб'єкти, які опосередковано або безпосередньо взаємодіють у навчально-виховному процесі;

б) зміст навчально-виховного процесу, який визначає наочну основу їх взаємодії;

в) засоби, за допомогою яких відбувається спілкування між викладачами та студентами, а також ті, на які покладено функції регулювання, корекції та управління навчально-виховним процесом.

Аналіз останніх досліджень. Незважаючи на багаторічний досвід функціонування заочного навчання в Україні, праць, присвячених проблемам розвитку, становлення і організації цієї форми навчання в педагогічній літературі не так вже і багато. Дослідження Г.Г.Авдєєнко, С.М.Арлазарова, Е.П.Білозерцева, А.П.Давидова присвячені розгляду теорії, методики, організації вищого заочного навчання. В.І.Боголюбов, Б.С.Гершунський, М.І.Кондакова розглядали в своїх дослідженнях проблеми прогнозування розвитку системи заочного навчання. В працях В.С.Волкова, Н.В.Іванова, Б.І.Сандіна розглядаються окремі етапи розвитку і становлення заочного навчання. Аналіз переходу від заочного навчання до дистанційного в сучасних умовах інформатизації суспільства здійснюють Н.А. Кокорев, та М.А. Свешніков. В своїй роботі В.І.Овсянников проводить аналіз подібності та відмінності дистанційного та заочного навчання.

Метою статті є висвітлення особливостей навчання за дистанційною формою, що зводиться до того, щоб навчити студентів користуватися інформацією, яку вони отримують в електронному вигляді, сформулювати потребу в розвитку комп'ютерної грамотності і цим самим створити передумови подальшого підвищення їх інформаційної культури.

Виклад основного матеріалу. Система дистанційного навчання буде працювати в тісній взаємодії із системою функцій, цілей та прийомів, а також умов та вимог їх ефективної взаємодії і чинників впливу на її результат. Доцільно зупинитися на сутності дистанційного навчання. Науковці виокремлюють три основні варіанти дистанційного навчання:

1. Спеціальні вищі навчальні заклади, які з моменту відкриття орієнтовані на дистанційне навчання.

2. Реформування існуючих систем освіти на основі комп'ютерних технологій.

3. Використання міжнародних освітніх систем.

У цілому, якщо розглядати сутність самого терміну «дистанційне», то мається на увазі навчання на відстані, під час якого немає безпосереднього зв'язку студентів і викладачів та не враховується величина відстані. На сьогоднішній день можна отримати диплом в будь-якому зарубіжному вузі, навіть «не виходячи із квартири». У цьому і полягає відмінність між традиційною формою навчання та дистанційною, остання з яких обслуговується засобами комп'ютерного зв'язку [2; 4].

Аналіз нормативних документів дав нам змогу визначити першорядні питання щодо реалізації основних завдань дистанційного навчання у процесі підготовки майбутніх соціальних педагогів:

- визначення і закріплення принципів функціонування та організації системи дистанційної освіти у соціально-педагогічній сфері;
- розробка та вдосконалення навчально-методичних матеріалів та програм курсів;
- розвиток міжнародної співпраці з питань дистанційного навчання

Виходячи із задекларованих завдань, можна зробити висновок, що сутність системи дистанційного навчання полягає в тому, що основним завданням дистанційного навчання, як і навчання взагалі, є задоволення потреб та інтересів людини в сфері освіти.

Отримання дистанційної освіти є актуальним для таких категорій осіб, які можуть бути у ролі потенційних студентів, і здобувають освіту соціального педагога: молодь, яка через віддаленість від навчальних закладів не має змоги здобувати освіту за очною формою; особи, які звільнилися за власним бажанням або в результаті скорочення та зареєстровані в державній службі зайнятості; студенти, які бажають паралельно здобути іншу вищу освіту; фахівці, які працюють декілька років після завершення навчання, але прагнуть підвищити рівень професійної компетентності; особи з особливими потребами.

У дослідженні дистанційного навчання вагому роль відіграють вихідні положення, якими керуються при його організації. Такі вихідні положення педагоги називають принципами. Саме принципи віддзеркалюють сутність дистанційної освіти. В основу побудови системи дистанційного навчання покладено відповідні принципи, які витікають із загальновідомих освітніх принципів, а саме:

- гуманістичність (передбачає спрямованість процесу навчання до людини, створення найбільш сприятливих умов для

опанування студентами обраною професією, розвиток і прояв творчої індивідуальності, високих людських якостей, що забезпечувало б особистості гідне існування у гармонії із собою та суспільством);

– *пріоритетність педагогічного підходу при проектуванні навчального процесу в системі дистанційного навчання* (проектування системи дистанційного навчання починається з розробки теоретичних концепцій, створення дидактичних моделей тих явищ, які передбачається реалізувати засобами дистанційної освіти);

– *педагогічна доцільність застосування інформаційних технологій* (вимагає педагогічної оцінки ефективності кожного кроку проектування і створення системи дистанційного навчання, передбачає відповідне змістовне наповнення навчальних курсів і освітніх послуг, підготовку необхідних викладацьких кадрів);

– *забезпечення безпеки інформації, яка циркулює у системі дистанційного навчання* (передбачає реалізацію організаційно-технічних заходів щодо забезпечення безпечного і конфіденційного збереження, передачі та використання потрібних даних);

– *наочність навчання* (включає заняття, на яких демонструються мультимедійні картинки, ілюстрації, фотографії, колекції, виконані у віртуальному вигляді комп'ютерних програм);

– *систематичність і послідовність навчання* (передбачає вивчення матеріалу частинами, виділення у ньому основних моментів та залучення студентів до аналізу, систематизації й узагальнення навчального матеріалу, що дасть можливість глибше зрозуміти структуру і логіку навчального предмета, виділити головні ідеї та основні наукові положення, внутрішні зв'язки між явищами тощо);

– *науковість навчання* (полягає у достовірності тих фактів і явищ, які вивчаються у відповідних дисциплінах);

– *доступність навчання* (навчальний матеріал підбирається залежно від базової підготовки студентів і будується таким чином, щоб під час навчання йти від легкого до важкого, від відомого до невідомого, від простого до складного);

– *комунікаційність навчання* (необхідність організації діалогу між комп'ютером і кінцевим користувачем, інформація може передаватися через «електронний посібник», що включає гіпертекст, автоматизовані навчальні системи, методичні вказівки; формами «електронних посібників» є текстова книга; розмовна книга; мультимедіа-книга; інтелектуальна «електронна книга»; книга-макросвіт);

– *принцип креативності характеру пізнавальної діяльності* (за допомогою інтерактивних технологій креативний характер дистанційного

навчання може реалізуватися за рахунок суперництва та змагання великої кількості студентів, що підвищує їхній творчий потенціал [5; 6]);

– *мобільність навчання* (полягає у створенні інформаційних мереж, баз і банків даних та знань для дистанційного навчання, які дають можливість студентам коригувати або доповнювати свою навчальну програму в необхідному напрямі за відсутності відповідних послуг у навчальному закладі, де вони навчаються).

Російські дослідники дистанційної освіти доповнюють перелік наступними принципами: гнучкості, адаптивності, економічної ефективності та доступності, інтерактивності. Дамо їм коротку характеристику.

Принцип гнучкості полягає в тому, що студентам не обов'язково відвідувати лекційні та практичні заняття, тому що їм надається можливість працювати і навчатися у вигідний для них час. У цілому, для навчання за дистанційною формою немає чітких вікових чи освітніх меж, студентам надається можливість вивчати предмет стільки часу, скільки їм необхідно для засвоєння матеріалу і отримання необхідних атестацій з обраних предметів. *Принцип адаптивності* дозволяє студентам розробити та зреалізувати власну траєкторію здобування знань. *Принцип економічної ефективності та доступності* є надзвичайно ефективним в умовах зростання підвищеної необхідності в підготовці фахівців у нових сферах діяльності або перепідготовці спеціалістів тих сфер діяльності, які відходять в минуле. Цей принцип забезпечує зміну ментальності нашого суспільства, руйнує стереотипи, робить суспільство більш відкритим та багатомірним. *Принцип інтерактивності* розглядається як критерій якості та ефективності навчальних програм та відображає одну з істотних характеристик процесу навчання – взаємний вплив викладача на студента, а також студентів на викладачів.

Підсумовуючи проведену характеристику принципів дистанційного навчання, можна говорити про те, що найбільш суттєвими характеристиками перерахованих принципів (які відрізняють дистанційне навчання від традиційного) є здійснення навчального процесу за екстериторіальністю його учасників і переважної більшості засобів навчальної діяльності (інформаційних, технічних та інших, окрім тих, які використовуються персонально), а також забезпечення синхронного й асинхронного режимів взаємодії як учасників навчального процесу між собою, так і учасників з інформаційними засобами навчальної діяльності. При цьому ця взаємодія (без втрати можливості здійснення колективних форм навчальної діяльності) жорстко не прив'язана в часі як за тривалістю, так і за термінами початку і кінця навчальної дії, що, безумовно, відповідає умовам сучасної динаміки життя, створюючи додаткові умови для освіти зайнятого населення, дає змогу залучити до

навчального процесу передовий педагогічний досвід, найкращі наявні викладацькі кадри (у тому числі з-за кордону) незалежно від місця їх роботи, проживання і тимчасового перебування.

Аналіз педагогічної літератури свідчить про те, що якість самоосвіти, набутої внаслідок використання принципів дистанційного навчання, пов'язана з розвитком у студентів професійного ототожнення:

- усвідомлення самим студентом особистісних цінностей;

- емпатія до соціальних проблем, планування послідовних кроків вирішення даних проблем;

- здатність мобілізації та актуалізації знань, вмінь застосовувати теоретичні знання на практиці [1; 3].

Основною особливістю сутності дистанційної освіти науковці вважають можливість створення сприятливих умов для навчання студентів у дистанційному режимі, а саме: навчання у зручній для студентів час, у зручному місці, можливість у будь-який момент проконсультуватися із викладачем без обмежень в часі, поглиблювати свої знання, використовуючи можливості та матеріали мережі Інтернет.

На основі узагальнення вище наведених аргументів, можна констатувати той факт, що дистанційне навчання має ряд переваг та створює певні зручності для студентів, а саме: можливість опрацювання отриманого в електронній формі матеріалу у зручній для студента час; збільшення кількості часу для самостійної наукової та творчої роботи; зростання кількості запитань, які студенти активніше розміщують у мережі (зникає відчуття сором'язливості); представлення навчальної інформації в електронній формі дає змогу застосовувати принцип модульності, що дозволяє швидко змінювати зміст тієї чи іншої теми. Остання із переваг системи дистанційного навчання має важливе значення в зв'язку з тим, що під час навчання майбутніх соціальних педагогів будь-які законодавчі зміни в питаннях соціальної освіти призводять до змін у змісті, методах, формах та засобах професійної діяльності майбутніх фахівців.

Здобуваючи освіту за дистанційною формою, студенти потрапляють не лише в незвичні для них умови (можливість навчатися на великій відстані, не відставати від навчання під час хвороби, поєднувати роботу і навчання), але їм надана ще й певна «свобода» в навчанні. Отже, з цього випливає, що студенти в даному випадку відіграють основну роль і несуть разом із викладачами відповідальність за навчання. А це, зрештою, вимагає від них досконалого оволодіння навичками самостійної роботи та самоорганізації, вміння працювати з інформацією та наявності чітко сформованих мотивів пізнавальної діяльності.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи вище сказане щодо сутності та змісту дистанційної системи організації навчального процесу

для майбутніх соціальних педагогів, можна зробити висновок, що на сучасному етапі проблема дистанційного навчання в загальній, а особливо у професійній підготовці фахівців набуває актуальності в умовах змін запитів суспільства і вимог до випускників закладів сучасної системи освіти.

Список використаних джерел

1. Андреев В. И. Педагогика: учеб. курс для творческого саморазвития / В.И. Андреев. – [2-е изд.]. – Казань: Центр инновационных технологий, 2000. – 608 с.
2. Апачев Е. С. Выбор оптимального метода передачи учебно-методической информации студентам заочной формы обучения. Фундаментальные основы создания наукоемких и высокотехнологических приборов / Е. С.Апачев, И. А. Булатов, Е. Н. Кулемина / Тезисы докл. науч.- тех. конф., (Москва, 20-22 мая 1997 г.). – М., 1997. – С. 12-13.
3. Багаева И. Д. Формирование у будущего учителя основ профессиональной деятельности / И. Д. Багаева. – М.: Педагогика, 1990. – 212 с.
4. Богданова Д. А. Проблемы дистанционного обучения в России / Д.А.Богданова, А. А. Федосеев // Информатика и образование – 1996. – № 4-5. – С. 68–69.
5. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / А.І.Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.
6. Кулемина Е. Н. Дистанционное обучение в реформировании системы образования. Социол.-экон. анализ : дисс. ... канд. социол. наук : 22.00.03 / Кулемина Елена Николаевна. – М., 1998 – 147 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Andreev V. Y. Pedahohyka: ucheb. kurs dlia tvorcheskoho samorazvytyia / V.Y. Andreev. – [2-e yzd.]. – Kazan : Tsentr ynnovatsyonnykh tekhnolohyi, 2000. – 608 s.
2. Apachev E. S. Vybory optimal'nogo metoda peredachy uchebno-metodycheskoi ynformatsyy studentam zaochnoi formy obuchenya. Fundamentalnye osnovy sozdaniya naukoemkykh y vysokotekhnolohycheskykh pryborov / E.S.Apachev, Y. A. Bulatov, E. N. Kulemyna / Tezysy dokl. nauch.- tekhn. konf., (Moskva, 20-22 maia 1997 h.). – M., 1997. – S. 12-13.
3. Bahaeva Y. D. Formyrovanye u budushcheho uchytelia osnov profesyonalnoi deiatelnosti / Y. D. Bahaeva. – M. : Pedahohyka, 1990. – 212 s.
4. Bohdanova D. A. Problemy dystantsyonnoho obuchenya v Rossyy / D.A.Bohdanova, A. A. Fedoseev // Ynformatyka y obrazovanye – 1996. –

№ 4-5. – S. 68-69.

5. Kuzminskyi A. I. Pedahohika vyshchoi shkoly: navch. posib. / A.I.Kuzminskyi. – K. : Znannia, 2005. – 486 c.
6. Kulemyna E. N. Dystantsyonnoe obuchenye v reformyrovanyy systemy obrazovaniya. Sotsyol.-ekon. analiz : dyss. ... kand. sotsyol. nauk : 22.00.03 / Kulemyna Elena Nykolaevna. – M., 1998 – 147 s.

Ovod Y. V. The essence and content of distance learning in training future social workers. Distance education of future social workers realized through distance learning, serving as an integral part of the education system in Ukraine, legal framework, organized structure, staffing, system, logistical and financial support. In our opinion Distance Learning System - a system that aims to expand the network of education in Ukraine to meet the needs of the population in the area of education. Its structure includes: entities that directly or indirectly interact in the educational process; the content of the educational process that defines a clear framework for their cooperation; the means by which there is communication between teachers and students entrusted control functions, correction and control the educational process.

Today the training of future social workers is effective when using the competency approach. It is necessary for the successful training of future specialists with higher education within the competence approach is to develop professional competence and filling it with concrete. No exception in this regard is the professional competence of the social teacher in terms of competence-based approach that includes the level of basic and special education, the ability to accumulate vast life and professional experience, forecasting the possible consequences of their own activities, characterized by a wide range of knowledge, skills and includes personal qualities which ensure proper level of its professional activities.

Training future social teachers in high school involves the formation of their professional readiness for work in social and educational field. However, commitment to professional activity includes not only the formation of the students the necessary knowledge and skills defined curricula and training programs of social workers, as reflected in the educational qualification characterization future experts. Therefore, the competent execution of future social workers certain professional functions involves formation of readiness they identify specific actions professional direction to achieve these goals, which are shown in the following components: motivational, cognitive, activity.

Key words: distance learning, competence approach, social educator, professional readiness.

Отримано 20.04.2015 р.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ЗАКЛАДІ

Опалюк Т. Л. Соціально-психологічні аспекти адаптації студентів до навчання у вищому педагогічному закладі. У даній статті розкрито соціальні та психологічні аспекти адаптації студентів майбутніх вчителів до навчання професії в умовах вищого навчального закладу. В основі проблеми забезпечення безконфліктності адаптивного періоду навчання студентів лежить суперечність між системою загальноосвітньої підготовки школяра та системою професійного становлення майбутнього вчителя в умовах університетської освіти. Ідеться про комплекс змін, які визначають особливості освітніх систем (а відповідно й освітніх просторів) різних рівнів. Тому правомірно, що адаптаційні процеси розглядаються у поєднанні різних аспектів: психологічного, соціального, професійно-педагогічного.

Майбутній учитель у процесі професійного становлення має навчитися швидко адаптуватися до потенційно можливих навчальних і професійно-педагогічних ситуацій. Проблема реалізації адаптивної функції навчання набуває особливої актуальності на етапі кардинальних змін у системі вищої педагогічної освіти та потребує адекватної інтерпретації в контексті створення ефективних умов їх практичної реалізації. Питання розвитку адаптивних можливостей студентів, що забезпечують їх здатність до професійного самотворення, оперативного реагування на зміни у професійній діяльності, потребує оновленого свідомого осмислення. Концепція та технології навчання мають бути адекватними завданням зовсім іншого рівня складності та значущості, тобто такими, що в оптимальному режимі могли б забезпечити оптимізацію адаптивної функції навчання у процесі професійної підготовки студентів. Фактично йдеться про адаптацію студента до нової соціальної ролі, освітнього середовища з якісно новими характеристиками.

Ключові слова: адаптація, адаптаційні процеси, соціальна адаптація, психологічна адаптація, студент, педагог, педагогічна діяльність, професія.

Опалюк Т. Л. Социально-психологические аспекты адаптации студентов к обучению в высшем педагогическом заведении. В данной статье раскрыты социальные и психологические аспекты адаптации студентов будущих учителей к профессии в условиях высшего учебного заведения. В основе проблемы обеспечения бесконфликтности адаптивного периода обучения студентов лежит противоречие между системой общеобразовательной подготовки школьника и системой профессионального становления будущего учителя в условиях университетского образования. Речь идет о комплексе изменений, которые определяют особенности образовательных систем (а соответственно и образовательных пространств) различных уровней. Поэтому правомерно, что адаптационные процессы рассматриваются в сочетании разных аспектов: психологического, социального, профессионально-педагогического.

Будущий учитель в процессе профессионального становления должен научиться быстро адаптироваться к потенциально возможным учебным и профессионально-педагогическим ситуациям. Проблема реализации адаптивной функции обучения приобретает особую актуальность на этапе кардинальных изменений в системе высшего педагогического образования и требует адекватной интерпретации в контексте создания эффективных условий их практической реализации. Вопросы развития адаптивных возможностей студентов, обеспечивающих их способность к профессиональному самосозиданию, оперативному реагированию на изменения в профессиональной деятельности, требует обновленного сознательного осмысления. Концепция и технологии обучения должны быть адекватными к задачам совсем другого уровня сложности и значимости, то есть такими, что в оптимальном режиме могли бы обеспечить оптимизацию адаптивной функции обучения в процессе профессиональной подготовки студентов. Фактически речь идет об адаптации студента к новой социальной роли, образовательной среды с качественно новыми характеристиками.

Ключевые слова: адаптация, адаптационные процессы, социальная адаптация, психологическая адаптация, студент, педагог, педагогическая деятельность, профессия.

З більш ніж тридцяти тисяч існуючих в даний час професій, педагогічна професія відноситься до найбільш давніх. Саме допомогу дорослих дітям, передача їм необхідних знань про навколишній світ, навчання умінням, необхідним для подальшого життя, з'явилися прообразом педагогічної діяльності, яка стала згодом справою спеціально підготовлених людей, тобто професією. Педагогічна професія має величезне значення в суспільстві, так як всі інші види праці освоюються в ході спеціально організованої цілеспрямованої педагогічної діяльності.

Педагогічна спеціальність – вид діяльності, що характеризується сукупністю знань, умінь і навичок, набутих в результаті освіти і забезпечують постановку і вирішення певного класу професійно-педагогічних завдань відповідно до присвоєної кваліфікації. Попри всі відмінності педагогічних спеціальностей (шкільний учитель, педагог-психолог, соціальний педагог, педагог початкової освіти, викладач коледжу, вузу, інституту підвищення кваліфікації, майстер виробничого навчання тощо) у них є спільна мета, властива педагогічній діяльності – приєднання людини до цінностей культури, трансляція знань, передача досвіду минулих поколінь.

Згідно з відомою класифікацією професій за предметом праці, що була запропонована Є. А. Клімовим [3], професія педагога відноситься до групи «людина-людина». Мета педагогічної праці – виховання, навчання, розвиток особистості, а основний зміст – взаємини з людьми. Як і кожна спеціальність, педагогічна професія має свої особливості:

1. Спадкоємно-перспективний характер діяльності педагога. Володіючи досвідом минулих поколінь, педагог повинен добре орієнтуватися в сучасному житті і проектувати розвиток особистості на перспективу, спираючись на контури майбутнього життя.

2. «Об'єктом» педагогічної діяльності є вихованець або група учнів, які, водночас, є суб'єктами власної діяльності, а отже, мають свої потреби, цілі, мотиви, інтереси, цінності тощо, які регулюють їх діяльність і поведінку. Взаємодія між педагогом і учнями має двосторонній характер, не є суб'єкт-об'єктною, а має суб'єкт-суб'єктну природу.

3. Педагогічна діяльність має колективний характер, так як важко виокремити внесок кожного педагога, сім'ї в процес і результат освіти вихованця. У педагогіці існує поняття сукупного суб'єкта педагогічної діяльності (наприклад, педагогічний колектив освітнього закладу).

4. Професійна діяльність педагога є складним психологічним феноменом. Вона проходить у природному та соціальному середовищі, яка, представляє потужний, найчастіше некерований фактор розвитку вихованців. Педагогу доводиться вести пошук сприятливих впливів середовища, використовуючи їх у своїй роботі, і «долати» несприятливі впливи, враховуючи індивідуально-особистісні якості учнів.

5. Педагогічна діяльність має носити творчий характер. Ця особливість впливає з постійного вивчення і оцінки педагогічної ситуації. Педагог коригує свої дії, шукає нові шляхи вирішення педагогічних завдань, опановує нові педагогічні технології, створює свою власну педагогічну систему. У педагогічній професії не обійтися без таких якостей творчої особистості, як ініціативність, самостійність, прагнення до пізнання нового, спостережливість, оригінальність тощо.

6. Гуманістичний характер професії педагога впливає з мети педагогічної професії – розвитку особистості вихованця, його

неповторної індивідуальності. Гуманістичність педагогічної професії знаходить вираз у таких якостях педагога, як повага особистості дитини, віра у можливість дитини, довіра до нього, любов до людей, бажання допомогти їм у складних життєвих ситуаціях; щедрість душі педагога, високий рівень його емоційної культури.

7. Віддаленість за часом результатів педагогічної діяльності. Яким став його учень у дорослому житті, чи виправдав надії, вчитель дізнається багато років по тому.

8. Безперервна освіта. Учитель повинен постійно вчитися, поповнюючи свої знання та удосконалюючи свою майстерність.

Отже, узагальнююча характеристика «ідеального» педагога може бути представлена наступними якостями: висока громадянська відповідальність і соціальна активність; любов до дітей, гуманістична спрямованість; духовна культура, інтелігентність; особистісна стійкість, авторитетність, лідерські якості, комунікативна гнучкість, емпатія, рефлексивність, толерантність; інноваційний стиль науково-педагогічного мислення, готовність до створення нових цінностей і прийняття творчих рішень, високий професіоналізм; фізичне, психічне здоров'я, професійна працездатність; потреба і готовність до постійного самоосвіти.

Дослідження проблеми адаптації у процесі професійного становлення майбутнього вчителя потребує інтеграції напрацювань різних галузей наукових знань. Відповідно до складності та поліфункціональності адаптаційних процесів, що реалізуються в різних сферах життєдіяльності людини, виділяють різні види адаптації: психологічну, соціальну, дидактичну, методичну, наукову, специфічну, виховну, біологічну, фізіологічну, економічну, побутову, політичну, правову, етнічну і т.п.

Здатність до формування та зміни соціального середовища є також значущою складовою професійної компетентності й особистісної адаптивності майбутнього вчителя, оскільки він є головним суб'єктом його творення у процесі організації навчальної діяльності учнів на уроці.

Актуальність проблем соціальної адаптації визначається безпосереднім впливом якості освітнього середовища загалом, психологічного мікроклімату, що супроводжує процес навчання зокрема, на сам процес та його результативність. Зрозуміло, що так само важливою є й зворотна залежність: продуктивність навчальної діяльності визначною мірою детермінує якість освітнього середовища, психологічного мікроклімату. Окрім того, здатність учителя адаптуватись до різних умов навчального й соціального середовища та адаптивні можливості навчання є професійно значущою компетенцією, оскільки постійна змінюваність умов педагогічної діяльності, їх пряма залежність від суб'єктів діяльності (інтерактивність), є однією з базових ознак сучасної концепції освіти.

Психологічний аспект адаптації має відношення до функціонування особистості в соціумі у відповідності до його норм і вимог, а також згідно з потребами, мотивами та інтересами самої особистості. Основним проявом психологічної адаптації вважається взаємодія особистості з оточенням та її діяльнісна активність. Стосовно системи професійної підготовки студента, високий рівень психологічної адаптивності визначається безконфліктністю педагогічного процесу, гармонізацією взаємовідносин студента з викладачем, між студентами, формуючи ситуацію взаєморозуміння, продуктивної взаємодії, наявність позитивного мікроклімату під час навчальної діяльності, що продукує позитивні переживання, а також оптимальні можливості для успішного навчання, самореалізації.

У структурі психологічної адаптації актуальність представляють такі її складові як: особливості перебігу психічних процесів студента, ціннісні орієнтації студентів, індивідуально-типологічні особливості студентів, особливості системи взаємовідносин з викладачами, іншими студентами, групою, освітнє мікросередовище, мікроклімат під час проведення навчальних занять та ін.

Вибір професії, тобто, майбутньої діяльності – основа самоствердження людини в суспільстві: ким бути, до якої соціальної групи належати, де і з ким працювати, який стиль життя обрати. Факт вступу до вищого навчального закладу зміцнює віру молодого людини у власні сили і здібності, народжує надії на плідне і цікаве життя. Центральним новоутворенням цього періоду стає не лише особистісне самовизначення, але й професійне. Самовизначення пов'язане зі спрямованістю на майбутнє, якісно іншим сприйманням часу, коли сьогодення постійно співвідноситься з майбутнім, оцінюється з позицій майбутнього. Нове сприймання часу позитивно впливає на формування особистості при наявності цілей і впевненості в собі, у своїх можливостях і силах. Роки перебування у вищій школі є важливим етапом становлення особистості. За рахунок переробки накопиченого попереднього індивідуального досвіду відбуваються якісні зміни. Набуває найбільшої виразності та сформованості лінія комунікативно-особистісного розвитку, лінія діяльнісного і рольового розвитку, лінія розвитку психічних і пізнавальних процесів. У цей період розкриваються потенційні можливості, удосконалюється інтелект, набувається професія. Становлення спеціаліста в процесі навчання в вищому навчальному закладі включає в себе не лише здобуття певних знань, умінь і навичок. На протязі навчання формуються інтереси, установки, ціннісні орієнтації та спеціальні навички, що необхідні для подальшої роботи, здійснюється соціалізація спеціаліста. На цей процес впливають індивідуально-типологічні особливості особистості, типові психологічні реакції індивідуума і, тісно пов'язаний з цими чинниками, характер взаємодії особистості з соціальним оточенням.

Слово «студент» у перекладі з латини означає: «той, хто наполегливо опановує знання». Як людину певного віку і образу життя, студента можна охарактеризувати з деяких боків:

а) з біологічного, як індивіда, що має індивідуальні психофізіологічні характеристики (тип ВНД, індивідуальні конституційні особливості, тощо);

б) з психологічного, котрий представляє собою єдність психічних процесів, станів і властивостей особистості. Головними психологічними детермінантами стають темперамент, характер, здібності та психологічна направленість особистості, яка впливають на перебіг психічних процесів та становлення особистості;

в) з соціального, в якому студент уособлює суспільні відносини, якості, що притаманні певній соціальній групі.

Порівняно з іншими періодами життя, в молодому віці відмічаються найвища швидкість психічних процесів (пам'яті, уваги), розумових операцій. Студентський вік характеризується досягненням «пікових» результатів, котрі базуються на попередніх етапах розвитку біологічного, психологічного і соціального. Якщо характеризувати студента як особистість 17-25 років, то потрібно відмітити високу активність розвитку моральних і естетичних потреб, становлення і стабілізацію характеру, оволодіння певним комплексом ролей дорослої людини. З цим періодом життя пов'язаний початок «економічної активності» особистості, початок праці, створення сім'ї тощо. Педагоги та психологи виділяють цей вік як центральний період у становленні характеру, інтелекту, творчої уяви, художніх здібностей, яке пов'язане з трансформацією мотивації, всієї системи ціннісних орієнтацій, а також з інтенсивним формуванням здібностей і навичок у зв'язку з оволодінням майбутньою професією.

Час навчання у вищому навчальному закладі співпадає з другим періодом юності, або першим періодом зрілості, якому притаманні складність перебігу психічних процесів і становлення особистісних якостей. Характерною ознакою розвитку цього віку є суттєве посилення свідомих мотивів діяльності, стрімко розвиваються якості, яких не вистачало у підлітковому віці – наполегливість, самостійність, ініціативність, здатність керувати власними емоціями. Підвищується цікавість до моральних і ціннісних аспектів життя, таких як обов'язок, кохання, цілі, смисл життя тощо. У дослідженнях психологів, присвячених проблематиці студентського віку, відмічається, що поряд з оптимумом розвитку інтелектуальних і фізичних можливостей молодій людині, існують протиріччя внутрішнього світу, складності у пошуку власної унікальності, прагнення стати яскравою, висококультурною особистістю. Нерідко мають місце «ножиці» між можливостями і дійсною реалізацією, а утворені ілюзії «легкості результату» заважають реалістичному формуванню самооцінки та самоефективності в

діяльності. За слушним висловом Б. Г. Ананьєва: «Особистісні перебудови завжди пов'язані з віково-статевими та індивідуально-психологічними змінами. Ці суперечливі зв'язки особливо проявляють себе в динаміці структури потреб, установок, інтересів, у загальній мотивації поведінки, ціннісних орієнтаціях особистості» [1, с. 174]. Юність – пора самоаналізу і становлення самооцінки. Самооцінка формується шляхом порівняння реального і ідеального «Я». Недостатність цілепокладання, усвідомленості власної позиції приводять до уповільнення процесу самовизначення та становлення.

Е. Еріксон вважає, що в юнацькому віці всі переживання молодого людини будуються навколо кризи ідентичності, яка складається з низки соціальних і особистісних виборів, ідентифікацій і самовизначень. Якщо не вдається успішно пройти складні етапи випробувань, то формується неадекватна ідентичність, розвиток якої може відбуватися в таких напрямках: уникання психологічної інтимності, тілесних міжособистісних стосунків; неадекватне відчуття часу, нездатність будувати життєві плани, страх дорослішання; недостатня мобілізація внутрішніх ресурсів, відсутність генеральної лінії в діяльності; формування «негативної ідентичності», відмова від самовизначення, вибір негативізму.

Отже, студентський вік, за висловом Б. Г. Ананьєва, являє собою сенситивний період розвитку соціопотенцій людини. Вища освіта суттєвим чином впливає на розвиток особистості. За позитивного перебігу подій у студентів відбувається розвиток усіх рівнів психіки. Вони визначають направленість інтересів, формують склад мислення, що характеризує професійну направленість особистості. Для успішного навчання у вищому навчальному закладі необхідні високий рівень розвитку психічних процесів, зокрема уваги, уяви, мислення, пам'яті, також розвиток емоційних, інтелектуальних і творчих здібностей. У різних ВНЗ вимоги можуть відрізнятися, виходячи з професійної направленості. Так, наприклад, для успішного оволодіння гуманітарними професіями (до яких віднесена педагогічна спеціальність) людині необхідно мати високий рівень розвитку вербального інтелекту. Гуманітарна спрямованість особистості характеризується широким світоглядом, ерудованістю, вільним володінням мовою та мовними засобами, який необхідно доцільно використовувати, здатність співвідносити конкретні та абстрактні поняття, мати, в цілому, високо розвинуту абстрактність та опосередкованість мислення.

Необхідними умовами успішної діяльності студента є засвоєння особливостей викладання у вищій школі, що усуває відчуття внутрішнього дискомфорту та блокує можливі конфлікти з середовищем. Протягом початкових курсів складається студентський колектив, формуються навички і уміння раціональної організації розумової діяльності, усвідомлюється правильність вибору професії,

випрацьовується оптимальний режим навчання, підготовки, відпочинку. Також важливим аспектом є кристалізація типу самоосвіти та самовиховання, професійно значущих якостей особистості.

Розуміння самовизначення і адаптації як процесу, спрямованого не в «середину» особистості, а «назовні», розвинуто в роботах Г. О. Балла, І. С. Кона та ін. У даних працях зазначається, що розвиток і вибір індивідуальних стратегій відбувається у соціальній ситуації, а точніше, з формуванням та розвитком адаптивних можливостей особистості. Тому йдеться саме про активну соціально-психологічну адаптацію [2; 4].

Аналізуючи наукову базу з проблематики адаптації, ми проаналізували взаємозв'язок даного процесу зі становленням суб'єктної активності, процесом самовизначення і адаптивною активністю. Так як вищезазначені фактори становлення адаптивної функції формуються та опосередковуються в процесі діяльності, то слід зазначити, що саме навчальна діяльність стає тим вирішальним фактором, котрий віддзеркалює адаптивні процеси студентів.

Отже, професійна підготовка фахівця-педагога до майбутньої діяльності має готувати та адаптувати студента як професійно так і психологічно протягом навчання у вищому навчальному закладі. Встановлено, що адаптивний процес має складний перебіг протягом університетського навчання, та викликає різні наслідки його проходження. Тому процес адаптації є першочерговим предметом наукового розгляду, оскільки всі вищезазначені завдання необхідно вирішувати у єдності освітньої, виховної та розвиваючої функції навчання. Адаптація є складною багатоплановою проблемою. Підвищення адаптивних можливостей лежить у площині усвідомлення власних можливостей і визнання себе, з одного боку, і у підвищенні ефективності навчальної діяльності – з іншого.

Проблема адаптаційних процесів є настільки широкою й багатоаспектною, що вона торкається будь-яких змін освітньої ситуації, коли йдеться про радикальні зміни, які безпосередньо стосуються базової освітньої формули. Зокрема, науковці, які займаються проблемами мотивації професійної підготовки та професійної діяльності, професійного вигорання, самоосвіти педагога, психолого-педагогічних особливостей підготовки й виховання вчителів, розвитку педагогічних здібностей тощо, неодмінно досліджують адаптивний аспект змін будь-яких процесів (часткових чи сутнісних), оскільки вони мають дати відповідь на питання, наскільки ці зміни «приживуться» в існуючих педагогічних реаліях, наскільки суб'єкти освітньої системи зможуть до них адаптуватись, забезпечуючи вищу якість процесу. Недооцінювання значущості адаптаційного процесу закономірно позначиться на його загальній результативності, і, як показує практика програмування та реалізації інноваційних процесів у нашій державі, це може спричинити негативні наслідки, що призведуть до загального зниження якості освіти, а в

суб'єктів змін породжують зневіру, розчарування, песимізм, а значить і негативне ставлення до інновацій будь-якого рівня.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Борис Герасимович Ананьев. – СПб.: Питер, 2001. – 272 с.
2. Балл Г. А. Понятие адаптации и его значение для психологии личности / Георгий Алексеевич Балл // Вопросы психологии. – 1989. – №1. – С. 92-100.
3. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Евгений Александрович Климов. – Ростов н/Д.: Феникс, 1996. – 512 с.
4. Кон И. С. Психология ранней юности / Игорь Семенович Кон. – М.: Просвещение, 1989. – 254 с.
5. Сидтикова Д. Ш. К вопросу об уровне подготовленности старшеклассников к учебе в вузе / Д. Ш. Ситдикова // Вопросы вузовской педагогики и психологии. – Казань, 1973. – С. 14-19.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Anan'ev B. G. O problemah sovremennogo chelovekoznan'ya / Borys Gerasimovych Anan'ev. – SPb.: Pyter, 2001. – 272 s.
2. Ball G. A. Ponjatye adaptacyy u ego znachenye dlja psyhologyy lychnosti / Georgyj Alekseevych Ball // Voprosy psyhologyy. – 1989. – №1. – S. 92-100.
3. Klymov E. A. Psyhologija professyonal'nogo samoopredelen'ya / Evgenyj Aleksandrovych Klymov. – Rostov n/D.: Fenyks, 1996. – 512 s.
4. Kon Y. S. Psyhologija rannej junosty / Ygor' Semenovych Kon. – M.: Prosveshhenye, 1989. – 254 s.
5. Sydykova D. Sh. K voprosu ob urovne podgotovlennosty starsheklassnykov k uchebe v vuze / D. Sh. Sydykova // Voprosy vuzovskoj pedagogiky u psyhologyy. – Kazan', 1973. – S. 14-19.

Opalyuck T. L. Social and psychological aspects of students' adaptation to studying in higher pedagogical institution. This article describes the social and psychological aspects of student's adaptation as future teachers to the profession in terms of higher education. The core of the problem of ensuring conflict-free adaptive period of study is the contradiction between the system of general education preparation of the student and the system of professional formation of the future teacher in the conditions of university education. It is about the set of changes which determine the features of educational systems (and therefore educational spaces) at different levels. So it is evidently why the adaptation processes are considered in the combination of different aspects: psychological, social, pedagogical.

Future teacher should learn to adapt quickly to possible educational and pedagogical situations in the process of professional formation. The problem

of adaptive learning function's realization is of particular relevance at the stage of fundamental changes in the system of higher pedagogical education and requires adequate interpretation in the context of creating effective conditions for their practical implementation. The development of students' adaptive abilities, which provide them with the capacity for professional self-actualization and prompt response to changes in professional activity, requires an updated conscious reflection. The concept and technology of studying should correspond to the tasks of the entirely different level of complexity and importance, so that they could enhance the optimization of the adaptive learning functions in the process of professional students' training in the optimal regime. In fact, students should adapt to the new social role and educational environment with new qualitative characteristics.

Key words: adaptation, adaptation processes, social adaptation, psychological adaptation, student, teacher, pedagogical activity, profession.

Отримано 21.04.2015 р.

УДК 37.013.42

О. В. Пожидаєва
pozhydaieva@ukr.net

ПРОФЕСІЙНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Пожидаєва О. В. Професійна соціалізація майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу. У статті розкрито сутність професійної соціалізації майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу. Проаналізовано різні наукові підходи щодо визначення поняття «професійна соціалізація».

Вищий навчальний заклад визначено як важливий інститут професійної соціалізації особистості студента. Обґрунтовано етапи професійної соціалізації майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу. Охарактеризовано основні чинники (індивідуально-особистісні характеристики, освітньо-професійний зміст, соціально-професійна орієнтованість), що впливають на процес професійної соціалізації майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу. Отже, вищий навчальний заклад представлено як середовище, в якому майбутні соціальні педагоги адаптуються до умов,

ознайомлюються зі змістом навчального процесу, отримують загальні, фахові знання й вміння, реалізують їх під час професійно-орієнтованої практики, накопичуючи досвід соціальних і професійних відносин, формують світогляд, засвоюють життєві установки та професійно-ціннісні орієнтації. Визначено умови, що сприяють професійній соціалізації майбутніх соціальних педагогів у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: професійна соціалізація, вищий навчальний заклад, зміст підготовки, соціальний педагог, етапи професійної соціалізації в умовах ВНЗ, умови професійної соціалізації.

Пожидаева О. В. Профессиональная социализация будущих социальных педагогов в условиях высшего учебного заведения. В статье раскрыта суть профессиональной социализации будущих социальных педагогов в условиях высшего учебного заведения. Проанализированы разные научные подходы в определении понятия «профессиональная социализация».

Высшее учебное заведение определено как важный институт профессиональной социализации личности студента. Обосновано этапы профессиональной социализации будущих социальных педагогов в условиях высшего учебного заведения. Охарактеризованы основные факторы (индивидуально-личностные характеристики, образовательно-профессиональное содержание, социально-профессиональная ориентация), которые влияют на процесс профессиональной социализации будущих социальных педагогов в условиях высшего учебного заведения. Следовательно, высшее учебное заведение представлено как среда, в которой будущие социальные педагоги адаптируются к условиям, знакомятся с содержанием учебного процесса, приобретают общие, профильные знания и навыки, реализуют их во время профессионально-ориентированной практики, накапливая опыт социальных и профессиональных отношений, формируют мировоззрение, усваивают жизненные установки и профессионально-ценностные ориентации. Определены условия, которые благоприятствуют профессиональной социализации будущих социальных педагогов в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: профессиональная социализация, высшее учебное заведение, содержание подготовки, социальный педагог, этапы профессиональной социализации в условиях ВУЗ, условия профессиональной социализации.

Соціально-економічний розвиток Української держави, процеси інтеграції в загальноєвропейський освітній простір актуалізують питання про досягнення принципово нового рівня якості підготовки фахівців

соціальної сфери. Створення інституцій підготовки соціальних педагогів обумовлено потребою у фахівцях, які б володіли сучасними технологіями соціально-педагогічної роботи спрямованої на поліпшення соціального функціонування підростаючого покоління, попередження негативних соціальних процесів, забезпечення умов саморозвитку, самоствердження особистості, підтримки і формування активної життєвої позиції.

Однак, якщо проблемі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів присвячено чимало наукових праць, то визначенню сутності та особливостей професійної соціалізації як чинника професійного становлення майбутніх соціальних педагогів вивчено ще недостатньо.

Метою статті є розкриття сутності професійної соціалізації майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу.

Аналіз наукових досліджень засвідчує, що теоретичне визначення феномену «соціалізація» належить класикам соціологічної та психологічної думки М. Веберу, Л. Виготському, Г. Спенсеру, Е. Дюркгейму, Е. Еріксону, Ч. Кулі, А. Маслоу, Дж. Міду, Т. Персону та ін.. Різні аспекти професійної соціалізації висвітлено в публікаціях О. Ірби, Н. Гарашкіної, К. Люшера, І. Сидоренка, Н. Пархоменка, Л. Яковицької. Проблеми особистісного і професійного розвитку студентів вищих навчальних закладів присвячені наукові праці І. Батаніної, В. Веденського, Т. Казаренкової, І. Колеснікової. Особливості соціалізації студентської молоді розкрито у працях В. Виноградової, О. Жоголевої, Г. Крисюк, С. Савченко. Професійну підготовку соціальних педагогів досліджували Н. Абашкіна, Н. Видишко, З. Бондаренко, Л. Боднар, Р. Вайнола, Т. Веретенко, Ю. Галагузова, Л. Міщик, В. Поліщук, О. Пожидаєва, С. Харченко.

Г. Тард зазначав, що провідним механізмом соціалізації є наслідування, що регулюється суспільством через систему освіти, зокрема навчання і виховання, сім'ю, громадську думку та інші соціальні інститути. На його думку, важливим завданням освіти і виховання є створення передумов та умов для розвитку творчої особистості [8].

Згідно вчення К. Люшера, професійна соціалізація – це тривалий процес становлення, розвитку та професійної підготовки особистості, відповідно з професійним вимогам школи, вищого навчального закладу, підприємства, під час здобуття професійної освіти, підвищення кваліфікації, а також професійної діяльності [10].

В. Радул, професійну соціалізацію трактує як процес адаптації особистості до умов та особливостей професійного становлення [6].

Професійну соціалізацію як багатоплановий, суперечливий процес входження індивіда в професійне середовище, визначає І. Сидоренко. Науковець зазначає, що це процес засвоєння професійного досвіду й активне відтворення знань, норм і цінностей, які необхідні для входження

в суспільні процеси і функціонування як повноправного члена трудового колективу [7]

Р. Шулигіна зазначає, що професійна соціалізація в умовах вищого навчального закладу є процесом занурення особистості у професійне середовище, засвоєння правил, норм та вимог професійної діяльності [9].

Узагальнюючи наукові підходи, професійну соціалізацію ми визначаємо, як процес професійного становлення особистості, що передбачає набуття нею професійного досвіду шляхом засвоєння і активного відтворення професійних знань, умінь, навичків, норм, цінностей, зразків поведінки, які необхідні для реалізації професійної діяльності.

Первинне залучення до професійного середовища можливе завдяки навчальним закладам. Вищий навчальний заклад (далі ВНЗ) є інститутом соціалізації особистості студента, що пов'язаний з його фаховим вибором, поглибленням світогляду, професійним становленням і закріпленням фахової соціальної ролі. Особистість, що вступає до навчального закладу залучається до студентського середовища. Як вважає Є. Клімов, «стає на шлях прихильності до професії та її засвоєння» – стадія адепта професійної діяльності [3]. ВНЗ мають здійснювати соціалізуючий вплив на студентів з метою підготовки їх до подальшої професійної діяльності.

У науковій літературі визначено кілька етапів соціалізації студентської молоді, зокрема етап загальної соціалізації, передбачає формування і закріплення соціальних, професійних, моральних, психологічних, правових цінностей та етап професійної соціалізації – засвоєння людиною, тої чи іншої професії. Навчання у ВНЗ є процесом здобуття кваліфікації – передорганізаційна соціалізація (перший етап професійної соціалізації), а робота на підприємстві – організаційна соціалізація (другий етап професійної соціалізації).

Аналіз теоретичних підходів до характеристики професійної підготовки дозволив зауважити, що вони багато в чому обумовлені кваліфікаційними вимогами, що висуваються до фахівця відповідної галузі.

Сучасна соціально-педагогічна література визначає соціального педагога як спеціаліста, що має фахову підготовку (за кваліфікаційним рівнем бакалавр, спеціаліст, магістр), зайнятого у сфері соціально-педагогічної роботи або освітньо-виховної діяльності, що організовує взаємодію освітніх та позанавчальних установ, сім'ї, громадськості з метою створення у соціальному середовищі умов для соціальної адаптації та благополуччя в мікросоціумі дітей та молоді, їх всебічного розвитку” [2]; посередника між особистістю і державно-громадськими соціальними службами, захисника інтересів і законних прав людини, помічника у сприянні соціальних ініціатив і пошуку виходу з проблемної ситуації [5];

експерта у постановці “соціального діагнозу” та визначенні методів педагогічного впливу у вирішенні проблемної ситуації дитини [4].

Аналіз наукових досліджень з проблеми підготовки майбутніх соціальних педагогів у ВНЗ дозволив встановити, що зміст підготовки – це цілісна програма, що передбачає системний підхід цільового планування і управління процесом навчання, і містить комплекс систематизованих наукових знань, умінь, навичок і компетенцій, якими людина оволодіває у процесі навчання у вищому навчальному закладі або самостійно.

Змістова підготовка майбутніх соціальних педагогів регламентується основними нормативними документами: Державним галузевим стандартом підготовки фахівця з соціальної педагогіки, освітньо-кваліфікаційною характеристикою, освітньо-професійною програмою, навчальним планом, навчальними програмами і програмами практик.

Професійна підготовка є процесом і результатом формування готовності до певного виду діяльності, що здійснюється шляхом оволодіння сукупності знань, умінь і навичок. В основу професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів має бути покладено системний, особистісно-діяльнісний та індивідуально-творчий підхід. Професійна підготовка має здійснюватись в умовах неперервної освіти, важливим є врахування закономірностей організації навчально-виховного процесу, а саме гуманізації професійної підготовки; має носити випереджаючий характер з розрахунку на розвиток соціальної і педагогічної ситуації та перехід від навчально-дисциплінарного виховання до особистісного; має враховувати особистісний потенціал студентів і бути особистісно-орієнтованою, пріоритет творчого розвитку в особистому становленні майбутнього соціального педагога.

Професійна соціалізація майбутніх соціальних педагогів в умовах ВНЗ здійснюється поетапно: перший етап – вибір професії (визначаються життєві цілі, перспективи), другий – адаптація до умов ВНЗ (пристосування до умов і змісту навчального процесу, формування відносин), третій – засвоєння навчального змісту та формування практичних умінь (активна взаємодія студента й навчально-професійного середовища, розвиток загальних і спеціальних здібностей), четвертий – сформованість професійної готовності (формування професійної ідентичності). Основними чинниками, що впливають на процес професійної соціалізації майбутніх соціальних педагогів в умовах ВНЗ, на нашу думку, є: індивідуально-особистісні характеристики (особистісні риси, ціннісні орієнтації, мотивація до професійної діяльності, життєвий досвід тощо); освітньо-професійний зміст (зміст навчання, якість професійної підготовки, методичне забезпечення); соціально-професійна орієнтованість (сформованість професійної культури, конкурентоспроможність на ринку праці).

Вищі навчальні заклади, що здійснюють підготовку майбутніх соціальних педагогів, виступають певним середовищем в якому студенти адаптуються до умов, ознайомлюються зі змістом навчального процесу, отримують загальні, фахові знання й вміння, реалізують їх під час професійно-орієнтованої практики, накопичуючи досвід соціальних і професійних відносин, формують світогляд, засвоюють життєві установки та професійно-ціннісні орієнтації.

Загальні знання забезпечуються дисциплінами гуманітарної, соціально-економічної, математичної, природничо-наукової підготовки, сприяють всебічному особистісному розвитку, а також відповідають за формування базових знань.

За формування професійно значущих якостей майбутнього соціального педагога відповідають спеціальні знання (навчальні дисципліни за фахом). Фахові дисципліни відображають специфіку конкретної предметної сфери професійної діяльності і базуються на основі загальнопредметного змісту освіти і належать до циклу професійно-орієнтованих. Вони забезпечуються циклом професійної та практичної підготовки (професійної психолого-педагогічної та професійної практичної підготовки). Їх засвоєння свідчить про готовність студента до рішення задач, пов'язаних з професією.

Інтегруючим компонентом особистісно-професійного становлення фахівця є практична підготовка, що є невід'ємною складовою навчального процесу. Обсяг практики, її види, терміни проведення визначаються навчальним планом, зміст відображено в програмі практик.

Вищі навчальні заклади що здійснюють підготовку майбутніх соціальних педагогів визначають бази практики, враховуючи можливості реалізації її завдань, знань, здібностей, інтересів студентів. Організація відбувається на основі договорів з базами практики, зокрема: міським і районними центрами соціальних служб сім'ї дітей та молоді, загальноосвітніми закладами, палацами дітей та юнацтва, центрами соціально-психологічної реабілітації, громадськими організаціями, дитячими оздоровчими таборами та іншими соціальними установами.

Основними завданнями практики у професійній підготовці соціальних педагогів, на думку Р. Вайноли є «розвиток індивідуальних, професійних, творчих здібностей майбутніх фахівців, розвиток їх особистісного потенціалу» [1, с. 272]. Практична підготовка майбутніх соціальних педагогів спрямована на поглиблення і удосконалення теоретичних знань, встановлення їх зв'язку з практичною діяльністю; розвиток особистісних якостей; формування професійних умінь і навичків; знайомство з різними типами соціально-педагогічних закладів; засвоєння сучасних соціально педагогічних технологій роботи з різними категоріями населення; створення умов для розвитку здібностей і самореалізації студента; формування у студентів творчого і

дослідницького підходів професійної діяльності; розвиток навичок професійної рефлексії.

Аналіз досвіду організації професійно-орієнтованих практик у ВНЗ показує, що професійна соціалізація майбутніх соціальних педагогів буде ефективною за умови організації скоординованої взаємодії основних учасників даного процесу (закладу – бази практики, викладача-керівника практики, студента і клієнта); дотримання принципу взаємозв'язку теоретичного навчання і практики (застосування теоретичних знань на практиці, усвідомлення їх значущості для успішної професійної діяльності); обов'язкової наявності соціально-педагогічної проблематики у змісті виробничої практики; розширення спектру професійних ролей і видів діяльності; збільшення обсягу і ускладнення змісту діяльності; стимулювання соціально-виробничої активності з метою забезпечення розуміння соціальної значимості професійної діяльності; визначення показників готовності та введення їх в систему оцінювання результатів практики;

Крім того, важливою умовою, що сприяє професійній соціалізації є особистісна активність майбутнього соціального педагога, оскільки залученість до взаємодії у системі соціальних зв'язків та відносин вимагає прийняття певних рішень і сприяє розвитку таких властивостей як цілеутворення, мобілізацію суб'єкта діяльності та побудову стратегій професійної діяльності.

Отже, професійна соціалізація майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу здійснюється поетапно, передбачає формування професійних світоглядних якостей, засвоєння теоретичних професійних знань, формування практичних умінь, становлення ціннісних професійних орієнтацій, формування мотивації до самостійної професійної творчої діяльності, засвоєння нових соціальних ролей. Все це сприяє професійному становленню особистості.

Список використаних джерел

1. Вайнола Р. Х. Особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки : монографія / Вайнола Р. Х. ; за ред. С. О. Сисоєвої ; М-во науки і освіти України ; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во ХНРБЦ, 2008. – 460 с.
2. Веретенко Т.Г. Вступ до спеціальності: соціальна педагогіка. Модуль 2 : навч. посіб. /Т. Г. Веретенко, О. М. Денисюк. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – С. 8.
3. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – Ростов-на-Дону, 2010. – С. 419.
4. Овчарова Р. В. Справочная книга социального педагога / Раиса Викторовна Овчарова. – М. : ТЦ Сфера, 2001. – С. 5.

5. Поддубная Т. Н. Справочник социального педагога: защита детства в Российской Федерации / Т. Н. Поддубная, А. О. Поддубный ; научн. ред. Р. М. Чумичева. – Ростов н/Д : Феникс, 2005. – С. 45.
6. Радул В. В. Особливості професійної соціалізації особистості педагога / В. В. Радул // Науковий вісник Миколаївського ДУ імені В. О. Сухомлинського. – 2011. – Випуск 1.33. – Сер. Педагогічні науки . – С. 66–70.
7. Сидоренко І. В. Психолого-педагогічні знання як фактор професійної соціалізації майбутніх фахівців у системі вищої освіти / І. В. Сидоренко. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Sos_Gum/Npchdu/Pedagogics/ Випуск 4, 2012
8. Тард Г. Социальные этюды / Габриель Тард. – СПб., 1902. – С. VI–XI.
9. Шулигіна Р. А. Особливості професійної соціалізації студентської молоді в освітньому просторі ВНЗ / Р. А. Шулигіна. – Режим доступу: <http://www.ird.npu.edu.ua/files/shulygina.pdf>.
10. Luscher K. Der Prozeb der beruflichen Sozialisation. – Stuttgart, 1968.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Vajnola R. H. Osobistisnij rozvitok majbutn'ogo social'nogo pedagoga v procesi profesijnoї pidgotovki : monografija / Vajnola R. H. ; za red. S. O. Sisoevoї ; M-vo nauki i osviti Ukraїni ; Nacional'nij pedagogichnij universitet imeni M. P. Dragomanova. – K. : Vid-vo HNRBC, 2008. – 460 s.
2. Veretenko T.G. Vstup do special'nost: social'na pedagogika. Modul' 2 : navch.posib. /T. G. Veretenko, O. M. Denisjuk. – K. : Kiїvs'k. un-t imeni Borisa Grinchenka, 2011. – S. 8.
3. Klimov E. A. Psihologija professional'nogo samoopredelenija / E. A. Klimov. – Rostov-na-Donu, 2010. – S. 419.
4. Ovcharova R. V. Spravochnaja kniga social'nogo pedagoga / Raisa Viktorovna Ovcharova. – M. : TC Sfera, 2001. – S. 5.
5. Poddubnaja T. N. Spravochnik social'nogo pedagoga: zashhita detstva v Rossijskoj Federacii / T. N. Poddubnaja, A. O. Poddubnyj ; nauchn. red. R. M. Chumicheva. – Rostov n/D : Feniks, 2005. – S. 45.
6. Radul V. V. Osoblivosti profesijnoї socializacii osobistosti pedagoga / V. V. Radul // Naukovij visnik Mikolaїvs'kogo DU imeni V. O. Suhomlins'kogo. – 2011. – Vipusk 1.33. – Ser. Pedagogichni nauki . – S. 66–70.
7. Sidorenko I. V. Psihologo-pedagogichni znannja jak faktor profesijnoї socializacii majbutnih fahivciv u sistemi vishhoї osviti / I. V. Sidorenko. – Rezhim dostupu: http://www.nbu.gov.ua/portal/Sos_Gum/Npchdu/Pedagogics/ Vipusk 4, 2012
8. Tard G. Social'nye jetjudy / Gabriel' Tard. – SPb., 1902. – S. VI–XI.
9. Shuligina R. A. Osoblivosti profesijnoї socializacii students'koї molodi v osvitr'omu prostori VNZ / R. A. Shuligina. – Rezhim dostupu: <http://www.ird.npu.edu.ua/files/shulygina.pdf>.
10. Luscher K. Der Prozeb der beruflichen Sozialisation. – Stuttgart, 1968.

Oksana Pozhydaieva. Professional socialization of future social pedagogues in high school environment. In this article the point of the matter of future social pedagogues' professional socialization in high school environment is revealed. Different scientific approaches to define term "professional socialization" are analyzed.

High school is defined as an important institution of the student's person professional socialization. Stages of the professional socialization of future social pedagogues in high school environment are justified. Key factors (individual personal characteristics, educational professional content, social professional focus) effecting on the future social pedagogues' socialization process in high school environment are characterized. Therefore high school is shown as an environment where future social pedagogues adapt to circumstances, get acquainted with the content of learning process, acquire general and professional knowledge and skills, apply them during professional oriented practice accumulating experience of social and professional relationship, form outlook, learn life lessons and professional value orientation. It is defined circumstances that facilitate future social pedagogues' professional socialization in high school environment.

Key words: professional socialization, high school, content of the training, social pedagogue, professional socialization stages in high school environment, professional socialization circumstances.

Отримано 20.04.2015 р.

УДК 37.013. 42:06.011:061. 213

С. О. Рабійчук
ser.rabiychuk@gmail.com

ПОСИЛЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ЗДІБНОСТЕЙ (ПОТЕНЦІАЛУ) УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК УМОВА ЇХ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Рабійчук С. О. Посилення особистісних здібностей (потенціалу) учнівської молоді як умова їх соціалізації. У статті акцентовано на умовах посилення (активізації) особистісних здібностей, зокрема внутрішніх резервів самоконструювання суб'єктом власного "Я", пріоритетному напрямі у розробленні сучасних технологій соціально-педагогічної роботи з учнівською молоддю, що сприяє їх ефективній соціалізації.

Аргументовано чинники саморозвитку особистості, які є логічною основою при розробці моделі роботи соціального педагога з даною категорією молоді – самоактуалізація, самореалізація, самотворення, самовизначення, самовдосконалення особистості.

Апробовано соціальну активність учнівської молоді, зокрема у дозвіллевій діяльності встановлено, що її цілком можна розглядати як одну із базових інтегративних основ у системі соціалізації підростаючого покоління, яка дає змогу своєчасно діагностувати, виявляти і педагогічно доцільно впливати на стосунки в молодіжному мікросоціумі.

Виявлено важливу роль в організації дозвіллевої діяльності учнівської молоді саме позанавчального молодіжного соціуму.

Встановлено суть проблеми, що дозволило проаналізувати на прикладі дозвіллевої діяльності, зазначені структури у контексті виявлення механізмів соціалізації. Відмічено, що смисл діяльності створює умови для виходу учнівської молоді на вищий рівень усвідомлення особистісної потреби у перебуванні в колективі та участі у його діяльності.

Аргументовано, що шлях саморозвитку і самовизначення є, таким чином, шляхом формування соціальної активності, а в більш широкому розумінні процесом соціалізації учнівської молоді.

Визначено, простір, поле дозвіллевої діяльності учнівської молоді, яке стає місцем, де умови розвитку особистості уже не затиснуті і не зафіксовані рамками стандартних вимог до поведінки, а безперервно змінюються, відповідаючи на ситуацію “тут і тепер”. Таким чином, в ході спільної дозвіллевої діяльності молодь відкриває в собі і для себе невідомі їм раніше сторони і якості власного “Я”.

Виділено важливу умову посилення особистісного потенціалу учнівської молоді – утворення, зміна або активація відповідних установок. Під впливом громадської думки відбувається формування, становлення і розвиток смислової, цільової і операційної соціально-педагогічних установок молоді, виникає певне ставлення до тих чи інших суспільних явищ.

Ключові слова: особистість, потенціал, учнівська молодь, соціалізація.

Рабийчук С. А. Усиление личностных способностей (потенциала) учащейся молодежи как условие их социализации. В статье акцентировано на условиях усиления (активизации) личностных способностей, в том числе внутренних резервов самоконструирования субъектом собственного "Я", приоритетном направлении в разработке современных технологий социальной работы с учащейся молодежью, что способствует их эффективной социализации.

Аргументировано факторы саморазвития личности, которые являются логической основой при разработке модели работы социального педагога с данной категорией молодежи – самоактуализация, самореализация, самосозидание, самоопределение, самосовершенствование личности.

Апробировано социальную активность учащейся молодежи, в частности в досуговой деятельности, установлено, что ее вполне можно рассматривать как одну из базовых интегративных основ в системе социализации подрастающего поколения, которая позволяет своевременно диагностировать, выявлять и педагогически целесообразно влиять на отношения в молодежной микросоциуме.

Выявлено важную роль в организации досуговой деятельности учащейся молодежи именно позанавчального молодежного социума.

Установлено суть проблемы, что позволило проанализировать на примере досуговой деятельности, указанные структуры в контексте выявления механизмов социализации. Отмечено, что смысл деятельности создает условия для выхода учащейся молодежи на более высокий уровень осознания личностной потребности в пребывании в коллективе и участия в его деятельности.

Аргументировано, что путь саморазвития и самоопределения является, таким образом, путем формирования социальной активности, а в более широком смысле процессом социализации учащейся молодежи.

Определено, пространство, поле досуговой деятельности учащейся молодежи, которое становится местом, где условия развития личности уже не зажатые и не зафиксированы рамками стандартных требований к поведению, а непрерывно изменяются, отвечая на ситуацию "здесь и сейчас". Таким образом, в ходе совместной досуговой деятельности молодежи открываются в себе и для себя неизвестные им ранее стороны и качества собственного "Я".

Выделено важное условие усиления личностного потенциала учащейся молодежи – образование, изменение или активация соответствующих установок. Под влиянием общественного мнения происходит формирование, становление и развитие смысловой, целевой и операционной социально-педагогических установок молодежи, возникает определенное отношение к тем или иным общественным явлениям.

Ключевые слова: личность, потенциал, учащаяся молодежь, социализация.

Постановка проблеми. Визначення й забезпечення умов посилення (активізації) особистісних здібностей, зокрема внутрішніх резервів самоконструювання суб'єктом власного "Я", адекватного суспільним запитам – пріоритетний напрям у розробленні сучасних

технологій соціально-педагогічної роботи з учнівською молоддю, що сприяє їх соціалізації.

Врахування чинників саморозвитку особистості є логічною основою при розробці моделі роботи соціального педагога з даною категорією молоді. Самоактуалізація, самореалізація, самотворення, самовизначення, самовдосконалення особистості є основою для осмислення суті процесу соціалізації учнівської молоді.

Винятково значущим є з'ясування чинників стимуляції розвитку особистості в переломні, критичні періоди її становлення. Методи і засоби посилення внутрішніх резервів саморегуляції і побудови свого "Я", на наш погляд, повинні враховуватися і використовуватися соціальними педагогами при побудові технологій фахової соціально-педагогічної роботи. Актуальність даної проблеми визначається і загальною ситуацією в країні.

Досліджуючи соціальну активність учнівської молоді, зокрема у дозвіллевій діяльності встановлено, що її цілком можна розглядати як одну із базових інтегративних основ у системі соціалізації підростаючого покоління, яка дає змогу своєчасно діагностувати, виявляти і педагогічно доцільно впливати на стосунки в молодіжному мікросоціумі.

На розвиток різноманітних ініціатив, формування ціннісних орієнтацій юної особистості, її ставлення до себе, свого фізичного і морального здоров'я, до оточуючого середовища. Відповідно, актуальною постає проблема комплексного соціально-педагогічного вивчення, узагальнення і осмислення суті участі соціального педагога в організації дозвіллевої діяльності старшокласників.

Дослідження даної проблеми дає підстави стверджувати, що важливу роль в організації дозвіллевої діяльності учнівської молоді відіграє саме позанавчальний молодіжний соціум.

Розглядаючи різноманітні форми дозвіллевої діяльності варто зауважити, що найкраще організація цього процесу здійснюється в дитячих і молодіжних громадських об'єднаннях.

Потрібно наголосити і на тому, що, дозвіллева діяльність як складова частина соціалізаційного процесу у молодіжній спільноті розгортається і реалізується у вигляді певних етапів.

Перший або організаційний – це період осмислення майбутньої діяльності, розробки форм і методів реалізації. Другий розгортається у формі активної участі індивіда у ній, що, на нашу думку сприяє формуванню соціальної активності, а також виводить нас на категорію саморозвитку.

Відомо, що саморозвиток особистості тісно поєднується із її соціальним самовизначенням. У психології самовизначення розглядається як готовність людини усвідомлено і самостійно планувати та реалізовувати перспективи свого розвитку [8].

У процесі дослідження ми здійснили спробу виявити механізми впливу процесу участі молоді у дозвілєвій діяльності дитячих і молодіжних громад на саморозвиток і самовизначення особистості. Припускаємо, що домінуючу роль у цьому процесі відіграє сутність дозвілєвої діяльності колективу молодіжної громади.

Метою статті є визначення умов посилення особистісних здібностей (потенціалу) учнівської молоді, що сприяє їх соціалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи суть впливу особистісних здібностей учнівської молоді на процес їх соціалізації, ми виходили з того, що член молодіжного колективу має розглядатися в рамках особистісних цілей, мотивів, потреб і смислу діяльності в дитячо-юнацькому формуванні.

Саме суть проблеми дозволила нам проаналізувати на прикладі дозвілєвої діяльності, зазначені структури у контексті виявлення механізмів соціалізації. Вважаємо, що смисл діяльності створює умови для виходу учнівської молоді на вищий рівень усвідомлення особистісної потреби у перебуванні в колективі та участі у його діяльності.

У дії для людини щоразу відкривається шанс вийти за межу причин і наслідків, дати свою власну відповідь на ситуацію з позиції “тут і тепер”. Тобто, ми виходимо з того, що в момент певної дії особистість створює можливість народження чогось в собі – того, що не може народитися з її власного життєвого досвіду; така дія, яка відбувається всередині певної цілісності і є власне кажучи процесом соціалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дії всередині певної цілісності М. Буякас розглядає рушійну силу соціалізації, як феномен свободи, що приводить до виникнення нових ціннісних утворень, рис характеру, особистісних властивостей тощо. На його думку, феномен свободи включає механізм соціалізації, який в ході певної діяльності починає лунати для людини як голос її внутрішньої необхідності [3].

Внутрішню необхідність ще можна класифікувати, як *феномен совісті*. Таким чином, смисл, феномен свободи, внутрішня необхідність, феномен совісті, взаємодії, взаємовпливи в своїй сукупності складають, на думку деяких дослідників (І. Бех [1], В. Бочарова [2], Т. Буякас [3] та ін.), психологічну і моральну основу процесу саморозвитку особистості, тобто основу соціалізації учнівської молоді.

Вважаємо, що шлях саморозвитку і самовизначення є, таким чином, шляхом формування соціальної активності, а в більш широкому розумінні процесом соціалізації учнівської молоді. Дії члена дитячої або молодіжної групи, який бере активну участь у її дозвілєвій діяльності, характеризуються тим, що вони здійснюються щоразу заново всередині деякої “повноти” і цілісності. Цією “повнотою” є смислова сфера суб`єкта, яка починає лунати для нього як голос внутрішньої необхідності, і який спрямовує його до корінних смислів екзистенції.

Величезне значення для подальшого дослідження процесу соціалізації учнівської молоді має використання напрацювань у сфері психології. Завдання зараз полягає в тому, щоб подолати розрив між психологічними дослідженнями, з одного боку, і їх педагогічним осмисленням та практичним застосуванням – з іншого. Результати проведеного дослідження дають підстави вважати, що подальше вивчення впливу дозвіллевої діяльності на процес соціалізації учнівської молоді доцільно здійснювати використовуючи не лише педагогічні методи, а й результати психологічних досліджень і методи їх отримання.

Для соціального педагога особливо важливою є проблема виявлення соціально-педагогічної сутності особистісного потенціалу конкретної молодої людини в групі ровесників. Зокрема американський психолог Е. Маккобі так висловлюється про цю проблему: “Навіть у найбільш сприятливих обставинах час вироблення власного “Я” є дуже важким для молоді. Відмовляючись від образу батьків, як моделі для власної ідентичності, підлітки як правило шукають альтернативний варіант підтримки у групі ровесників. У нашій культурі вплив груп ровесників на процес формування юної особистості є більш сильним ніж батьків, школи, релігійних організацій разом узятих. Ці групи допомагають молодим людям зберегти впевненість в собі в той час, коли вони переживають по справжньому драматичні фізіологічні та соціальні зміни” [7].

У зв'язку із зазначеним питання дослідження умов активізації особистісного потенціалу учнівської молоді у ході саме дозвіллевої діяльності набуває особливого значення.

На основі аналізу проблеми посилення особистісних здібностей (потенціалу) учнівської молоді в процесі дозвіллевої діяльності нами були виділені функціонально-взаємозалежні чинники становлення потенціалу “Я” – особистості. Вважаємо, що вони є і критеріями об'єктивації процесу соціалізації молоді. Зазначені чинники, на нашу думку, насамперед реалізуються через суспільну думку колективу молодіжного об'єднання.

У структурі особистості фактично немає таких компонентів, які б не відчували прямого або опосередкованого впливу суспільної думки. Вона має можливість впливати на свідомість молодої людини (погляди, уявлення, моральні переконання), її емоційну сферу (потреби, інтереси, установки), на її вольову сферу (моральні звички, поведінку тощо). Внаслідок цього суспільна думка здатна здійснювати дійовий вплив на визначальну характеристику особистості – її спрямованість, яка проявляється в певній життєвій позиції, у рішеннях і діях тощо.

Важливою бачиться роль суспільної думки в розвитку свідомості учнівської молоді. Адже вона безпосередньо впливає на їхню світоглядну позицію, дає оцінку конкретних вчинків молоді і, таким чином, сприяє формуванню певних світоглядних і моральних уявлень, допомагає

особистості краще осмислити свій моральний досвід. Думка колективу для молоді охоплює широке коло питань, що цікавлять його учасників. Предметом боротьби думок нерідко стають ідеали, духовні цінності, світоглядні положення. Висловлювання товаришів, позиція колективу допомагають особистості глибше розібратися в цій духовній продукції.

Висновки. Громадська думка має великий вплив і на емоційну сферу учнівської молоді. Цей вплив спирається на потребу одержати схвалення оточуючих і запобігти негативному оцінюванню своїх вчинків. Оцінка дій особистості створює певну атмосферу, викликає стан, який визначає її наступну поведінку. Колективний вплив викликає складну гамму почуттів, збагачує емоційне життя молоді, активізує ті почуття, які співзвучні загальному емоційному настрою.

Важливою умовою посилення особистісного потенціалу учнівської молоді є утворення, зміна або активація відповідних установок. Під впливом громадської думки відбувається формування, становлення і розвиток смислової, цільової і операційної соціально-педагогічних установок молоді, виникає певне ставлення до тих чи інших суспільних явищ. У результаті повторення таких реакцій відповідне ставлення або позиція закріплюється і “перетворюється у більш чи менш діючий чинник, який визначає вибір індивідом того чи іншого варіанту оцінки і поведінки в кожній конкретній ситуації” [3, с. 39].

Таким чином, подальше дослідження посилення особистісних здібностей (потенціалу) учнівської молоді як умова їх соціалізації приведе до більш чіткого визначення сутності соціально-психологічних особливостей даного процесу і сприятиме його ґрунтовнішому науковому осмисленню.

Список використаних джерел

1. Бех И. Д. Психологические основы нравственного развития личности: дисс. ... д-ра псих. Наук : 10.00.01. И. Д. Бех. – К., 1992. – 320 с.
2. Бочарова В. Г. О некоторых методологических подходах к пониманию целостного процесса социализации, воспитания и развития личности / Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт / отв. ред. Т. Ф. Яркина, В. Г. Бочарова. – М. – Тула, 1993. – Т.1. – С. 37–57.
3. Буякас Т. М., Зевина О. Г. Опыт утверждения общечеловеческих ценностей – культурных символов – в индивидуальном сознании / Т. М. Буякас, О. Г. Зевина // Вопросы психологи. – 1997. – №5. – С. 34–39.
4. Выготский Л. С. Педология подростка // собр. соч. : в 6 т. / под ред. Д. Б. Эльконина. – М. : Педагогика. – Т. 4. – С. 5–243.
5. Выготский Л. С. Психология подростка // собр. соч.: в 6 т. / под ред. Д. Б. Эльконина. – М. : Педагогика, 1984. – Т. 4. – 432 с.
6. Герош Д., Страуб Г. Эмпауэрмент. Искусство творить такую жизнь,

- какую вы хотите / Д. Герош, Г. Страуб. – РИЦ, 1992. – 104 с.
7. Данилова В. Как стать собой. Психотехника индивидуальности / В. Данилова. – Харьков, 1994. – 128 с.
 8. Мамардашвили М. К. Психологическая топология пути / М. К. Мамардашвили. – СПб. : Русс. Христ. Гуманит. ин-т, 1997. – 282 с.
 9. Пряжников Е. Ю., Пряжников Н. С. Профессиональное самоопределение: проблема соотношения образовательного госстандарта и уникальности личности / Е. Ю. Пряжников, Н. С. Пряжников // Журнал практического психолога. – 1999. – №4. – С. 28–34.
 10. Реан А. А., Коломинский Я. Л. Социальная педагогическая психология / А. А. Реан, Я. Л. Коломинский. – СПб, 1999. – 416 с.
 11. Технології соціально-педагогічної роботи : навч. посібник / за заг. ред. А. Й. Капської. – К., 2000. – С. 5.
 12. Сагатовський В. І. Діалектика суспільних відносин діяльності // Філософська думка / В. І. Сагатовський. – 1981. – №5. – С.54–56.
 13. Сидор І. П. Соціокультурні технології в організації дозвілля / І. П. Сидор // Вісник Черкаського університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки. – Черкаси, 2009. – Вип. 144. – С. 146–149.
 14. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. – М. : 1988. – С. 912.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Beh I. D. Psihologicheskie osnovy npravstvennogo razvitija lichnosti: diss. ... d-ra psih. Nauk : 10.00.01. I. D. Beh. – K., 1992. – 320 s.
2. Bocharova V. G. O nekotoryh metodologicheskikh podhodah k ponimaniju celostnogo processa socializacii, vospitanija i razvitija lichnosti / Teorija i praktika social'noj raboty: otechestvennyj i zarubezhnyj opyt / otv. red. T. F. Jarkina, V. G. Bocharova. – M. – Tula, 1993. – T.1. – S. 37–57.
3. Bujakas T. M., Zevina O. G. Opyt utverzhdjenja obshhechelovecheskich cennostej – kul'turnyh simvolov – v individual'nom soznanii / T. M. Bujakas, O. G. Zevina // Voprosy psihologi. – 1997. – №5. – S. 34–39.
4. Vygotskij L. S. Pedologija podrostka // sobr. soch. : v 6 t. / pod red. D. B. Jel'konina. – M. : Pedagogika. – T. 4. – S. 5–243.
5. Vygotskij L. S. Psihologija podrostka // sobr. soch.: v 6 t. / pod red. D. B. Jel'konina. – M. : Pedagogika, 1984. – T. 4. – 432 s.
6. Gerosh D., Straub G. Jempaujement. Iskusstvo tvorit' takuju zhizn', kakuju vy hotite / D. Gerosh, G. Straub. – RIC, 1992. – 104 s.
7. Danilova V. Kak stat' soboj. Psihotehnika individual'nosti / V. Danilova. – Har'kov, 1994. – 128 s.
8. Mamardashvili M. K. Psihologicheskaja topologija puti / M. K. Mamardashvili. – SPb. : Russ. Hrist. Gumanit. in-t, 1997. – 282 s.

9. Prjazhnikov E. Ju., Prjazhnikov N. S. Professional'noe samoopredelenie: problema sootnoshenija obrazovatel'nogo gosstandarta i unikal'nosti lichnosti / E. Ju. Prjazhnikov, N. S. Prjazhnikov // Zhurnal prakticheskogo psihologa. – 1999. – №4. – S. 28–34.
10. Rean A. A., Kolominskij Ja. L. Social'naja pedagogicheskaja psihologija / A. A. Rean, Ja. L. Kolominskij. – SPb, 1999. – 416 s.
11. Tehnologii social'no-pedagogichnoï roboti : navch. posibnik / za zag. red. A. J. Kaps'koï. – K., 2000. – S. 5.
12. Sagatovs'kij V. I. Dialektika suspil'nih vidnosin dijtal'nosti // Filosofs'ka dumka / V. I. Sagatovs'kij. – 1981. – №5. – S.54–56.
13. Sidor I. P. Sociokul'turni tehnologii v organizacii dozvillja / I. P. Sidor // Visnik Cherkas'kogo universitetu imeni Bogdana Hmel'nic'kogo. Serija: Pedagogichni nauki. – Cherkasi, 2009. – Vip. 144. – S. 146–149.
14. Sovetskij jenciklopedicheskij slovar' / gl. red. A. M. Prohorov. – M. : 1988. – S. 912.

Rabiychuk S. The strengthening personal abilities (potential) of school youth as a condition of their socialization. In the article are accented on terms of strengthening (activation) of personal abilities, including internal reserves of self-designing by a subject of its own "I", a priority direction in the working of modern technologies of social and educational work with school youth which promotes it's effective socialization.

The factors of self-development of personality are argued, which are a logical basis at the development of the social pedagogue model with this category of young people-self-actualization, self-realization, self-creation, self-determination, self-improve of personality.

The social activity of school youth was tested, particularly in leisure activity is found that it can be reviewed as one of the basic integrative foundations of socialization system of the younger generation, which allows you to diagnose, identify and pedagogically advisable influencing attitudes on relationships in youthful micro-society.

An important role in leisure activity of school youth especially extracurricular youthful society is revealed.

The essence of problem is found, that allowed to analyze the example of leisure activity listed structures in the context of identifying mechanisms of socialization. It is noted that the sense of activity creates conditions for entering school youth to a higher level of awareness their personal needs in being in the team and participate in its activity.

There is argued that the path of self-development and self-determination is, therefore, the path of formation of social activity and in a broader understanding - the process of school youth socialization.

Determined the space, the field of school youth leisure activity that becomes the place where the conditions of the individual development are not already clamped and not fixed by frameworks of standard requirements to

behavior, and constantly responding the situation "here and now". So, during the common leisure activity a youth opens in themselves and for themselves unknown to them before sides and qualities their own "I".

Selected the important condition for strengthening personal potential of school youth - formation, change or activation of appropriate settings. Under the influence of public opinion is going the formation, the becoming and development of semantic, landing and operating social and educational settings of youth, there is arising the certain attitude to some social phenomenons.

Key words: personality, potential, school youth, socialization.

Отримано 20.04.2015 р.

УДК 316.61:061.2 – 053.6

Л. В. Рень
knilky@mail.ru

СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ У ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Рень Л. В. Соціалізація молоді у діяльності громадських об'єднань. У статті автор характеризує молодь як особливу соціально-демографічну групу, окреслює вікові завдання молодості, від реалізації яких залежить ефективність соціалізації, та визначає роль і можливості громадських об'єднань у соціалізації даної вікової групи.

Молоддю прийнято вважати соціально-демографічну групу, яка знаходиться на етапі становлення соціальної зрілості. Вікові межі молодості залежать від конкретних історичних умов і можуть коливатися від 16 до 30 років. На міжнародному рівні визнання молоді як окремої вікової спільноти стосується молодих людей 15-24 років (Генеральна Асамблея ООН), а також осіб 10-24 років (Всесвітня організація охорони здоров'я). У вітчизняних нормативно-правових актах віковий діапазон молодості становить 14-35 років. Межі молодіжного віку залежать від соціально-економічного розвитку суспільства, рівня добробуту й культури, умов життя людей. Соціально-проблемне «молодіжне поле» зумовлене негативними чинниками: погіршення життєвого рівня через падіння престижу освіти, складне матеріальне становище не дає можливості здобувати вищу освіту, установка молоді на можливість матеріального благополуччя без участі у продуктивній трудовій сфері,

зниження інтелектуального й загального культурного рівня молодих людей, пошук джерел існування злочинним шляхом.

Успішність соціалізації особистості залежить від виконання на кожному віковому етапі природно-культурних, соціально-культурних та соціально-психологічних завдань. Включення молоді у суспільне життя має двосторонній характер – соціалізація (як прийняття суспільних норм) та ювентизація (як вплив молоді на суспільство, його оновлення за рахунок цього). Варіативність соціалізації молоді у діяльності громадських об'єднань та її наповнення вбачаємо у таких позиціях молоді: молода людина як отримувач послуг; молода людина як учасник громадського об'єднання, волонтер; молода людина як засновник та керівник громадського об'єднання. Ступінь участі молоді у діяльності громадських об'єднань прямо пропорційний соціалізаційним впливам цих інституцій.

Ключові слова: молодь, соціалізація, ювентизація, громадське об'єднання, ресурс, громадянська позиція.

Рень Л. В. Социализация молодёжи в деятельности общественных объединений. В статье автор характеризует молодёжь как особую социально-демографическую группу, определяет возрастные задачи молодости, от реализации которых зависит эффективность социализации, а также роль и возможности общественных объединений в социализации данной возрастной группы.

Молодёжью принято считать социально-демографическую группу, которая находится на этапе становления социальной зрелости. Возрастные рамки молодости зависят от конкретных исторических условий и могут варьироваться от 16 до 30 лет. На международном уровне признание молодёжи как отдельной возрастной общности касается молодых людей 15-24 лет (Генеральная Ассамблея ООН), а также лиц 10-24 лет (Всемирная организация охраны здоровья). В отечественных нормативно-правовых актах возрастной диапазон молодости составляет 14-35 лет. Рамки молодёжного возраста зависят от социально-экономического развития общества, уровня благосостояния и культуры, условий жизни людей. Социально-проблемное «молодёжное поле» обусловлено негативными факторами: ухудшение уровня жизни из-за падения престижа образования, трудное материальное положение не даёт возможности получить высшее образование, установка молодёжи на возможность материального благополучия без участия в продуктивной трудовой сфере, снижение интеллектуального и общего культурного уровня молодых людей, поиск источников существования преступным путём.

Успешность социализации личности зависит от выполнения на каждом возрастном этапе природно-культурных, социально-культурных

и социально-психологических задач. Включение молодёжи в общественную жизнь имеет двусторонний характер – социализация (как принятие общественных норм) и ювентизация (как влияние молодёжи на общество, его обновление за счёт этого). Вариативность социализации молодёжи в деятельности общественных объединений и её наполнение видим в таких позициях молодёжи: молодой человек как получатель услуг; молодой человек как участник общественного объединения, волонтер; молодой человек как основатель и руководитель общественного объединения. Степень участия молодёжи в деятельности общественных объединений прямо пропорциональна социализационному влиянию этих институций.

Ключевые слова: молодёжь, социализация, ювентизация, общественное объединение, ресурс, гражданская позиция.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку української держави характеризується декларуванням необхідності підтримки підростаючого покоління, забезпечення ефективної соціалізації молоді. Молодь – це особлива соціально-демографічна група, що знаходиться на етапі становлення своєї соціальної зрілості; її становище визначається соціально-економічними реаліями держави. Молодь є специфічною спільнотою, оскільки її сутнісні характеристики і риси, на відміну від представників старших поколінь і вікових груп, перебувають у стані формування [4, с. 8]. Вона є прихованим ресурсом та головним агентом соціальних змін у країні.

Традиційно науковці [1, с. 151] виділяють проблеми, що виникають у процесі соціалізації молоді: *соціальні* (визначення ролі та місця молоді у сучасному суспільстві, формування ціннісних орієнтацій молодих людей і їх моральних пріоритетів, становище на ринку праці, забезпечення молоді певного освітнього рівня, політичні орієнтації, електоральна поведінка) та *особистісні* (пошук сенсу життя, професійне самовизначення, кохання, створення власної сім'ї, взаємостосунки з дорослими та однолітками, здоров'я). Важливим складником сучасного соціально-виховного простору виступають громадські об'єднання, що стали окремим інститутом соціалізації, збагачуючи виховний вплив сім'ї та школи, а також можуть сприяти вирішенню як соціальних, так і особистісних проблем молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сутності процесу соціалізації дітей та молоді у науці представлене досить широко. Зокрема, методологічні підходи до процесу соціалізації підростаючого покоління вивчали О. Балакірева, О. Безпалько, І. Зверєва, А. Капська, О. Яременко та ін. Проблеми соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в Україні, особливості впливу молодіжного середовища на соціальне становлення особистості, створення сприятливих умов для

оптимізації цього процесу представлені працями Н. Бордовської, М. Гур'янової, М. Євтуха, Г. Лактіонової, Е. Лібанової, Л. Міщик та ін. Особливий інтерес становлять наукові праці М. Галагузової, Р. Литвакової, О. Лісовця, Ю. Поліщука, С. Чернети, М. Шакурової, присвячені вивченню соціально-педагогічної діяльності громадських молодіжних об'єднань. У них наголошується на необхідності врахування новітніх чинників соціалізації для того, щоб процес особистісного становлення нових поколінь відбувався в організованій єдності традиційних і нетрадиційних інститутів соціалізації.

Мета статті – схарактеризувати особливості молоді як соціально-демографічної групи, окреслити вікові завдання молодості, визначити можливості громадських об'єднань у соціалізації даної вікової групи.

Виклад основного матеріалу. На вітчизняних теренах першу спробу виділити молодь як окрему соціально-демографічну групу й об'єкт вивчення пов'язують з працями Т. Лісовського (60-ті роки ХХ ст.), який стверджував, що «молодь – це покоління людей, що проходять стадію соціалізації, засвоюють, а в більш зрілому віці вже опанували, освітні, професійні, культурні та інші соціальні функції; залежно від конкретних історичних умов вікові критерії молоді можуть коливатися від 16 до 30 років» [6, с. 27]. На міжнародному рівні визнання молоді як окремої вікової спільноти (15-24 роки) представлено Генеральною Асамблеєю ООН у 1985 р. Згодом Всесвітня організація охорони здоров'я поняттям «молоді люди» пропонувала об'єднувати осіб віком від 10 до 24 років [1, с. 150].

Враховуючи те, що професійне становлення, яке традиційно вважається підготовкою до дорослого життя, наразі є тривалим, а подекуди і неперервним, віковий період молодості також стає тривалішим. Така тенденція «інфантилізації», «маргіналізації» поступово розповсюджується не лише у професійній сфері, але й у сфері побудови сімейних стосунків: молодь все довше самовизначається, пізніше створює сім'ї. Окреслене дає підстави для встановлення досить тривалого вікового періоду молодості. Це знайшло своє відображення у Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді»: «Молодь, молоді громадяни – це громадяни України віком від 14 до 35 років» [3].

У теорії соціальної роботи молоддю вважається вікова група осіб 18-23 років (юнацький вік) та 23-33 років (власне молодість). Межі молодіжного віку досить рухливі й залежать від соціально-економічного розвитку суспільства, досягнутого рівня добробуту й культури, умов життя людей [8, с. 143].

Наведені положення переконують, що вказаний віковий діапазон молодості не є неоднорідним, що зумовлено віковими та соціальними завданнями. У зв'язку з цим В. Загребін [2] пропонує виділяти у межах молодості вікові групи, які відрізняються за соціальним статусом. Вікова

група 18-24 років представлена, як правило, студентством. Основними завданнями даного віку є професійне самовизначення, первинна професійна соціалізація, становлення громадянської, юридичної та частково економічної відповідальності і самостійності. У цей період закладаються освітньо-кваліфікаційні та розвиваються соціальні, особистісні передумови потенціалу людини. Водночас ця вікова група найменш ресурсозабезпечена, оскільки не має необхідних соціальних позицій, кваліфікаційних навичок, особистісної зрілості, досвіду, економічних ресурсів.

Вікова група 25-30 років представлена переважно молодими спеціалістами, що прагнуть зайняти свої позиції на ринку праці, набути професійного досвіду, отримати додаткову освіту. Завдання даного віку такі: визначення стосовно подальшого сімейного життя, дітей, необхідність стати особистісно зрілими, сформулювати життєві плани.

Вікова група 30-35 років згідно з деякими періодизаціями відноситься до ранньої дорослості. Як правило, вона представлена спеціалістами, які мають певний стаж роботи, досвід, самовизначення у професії. У соціальному плані ці люди мають певні громадянські та особистісні установки, несуть відповідальність за свою сім'ю. З одного боку, вони мають необхідні ресурси, що дозволяють реалізовуватися у різних сферах, проте, через різні суспільні катаклізми змушені існувати в умовах постійної напруги.

Реалізація вікових та соціальних завдань молоддю ускладнюється чинниками сучасного життя, що характеризують соціально-проблемне «молодіжне поле». Окреслені науковцями [8, с. 145] у 2004 р. чинники не втрачають актуальності і нині, серед них: падіння престижу освіти, що не гарантує і не забезпечує гідного життєвого рівня, стабільну роботу зі спеціальності, складне матеріальне становище більшості родин не дає можливості здобути вищу освіту, втрата престижу продуктивної праці і установка молоді на можливість матеріального благополуччя без участі у продуктивній трудовій сфері, зниження інтелектуального й загального культурного рівня молодих людей через їх випадіння з офіційних структур освіти, пошук джерел до існування злочинним шляхом. Вказані чинники посилюються тим, що прискорений темп життя та різноманітність соціальних зв'язків ускладнюють можливість цілісного розуміння світу та свого місця у ньому, втрачаються духовні цілі існування, переважає боротьба за матеріальні блага та соціальний статус, гедоністична спрямованість життя молодих людей.

Водночас молодість – це важливий період соціалізації особистості, від якого значною мірою залежить подальше життя дорослої людини.

Як відомо, соціалізація є двостороннім взаємообумовленим процесом взаємодії людини і соціального середовища, який передбачає її включення у систему суспільних відносин шляхом засвоєння соціального досвіду і самостійного відтворення цих відносин, у ході яких формується

унікальна, неповторна особистість [7, с. 46]. Успішність соціалізації особистості залежить від виконання на кожному віковому етапі природно-культурних, соціально-культурних та соціально-психологічних завдань. Так, вікові завдання молодості як етапу, що охоплює юнацький вік та власне молодість, представлені у таблиці 1 (за І. Зверевою, Г. Лактіоною [8, с. 143-144]).

Таблиця 1

Завдання молодості як вікового етапу

Завдання \ Вік	Юнацький вік	Власне молодість
Природно-культурні	Завершення гармонізації систем організму, стабілізація життєвих сил	Організація здорового способу життя
Соціально-культурні	Адаптація до соціальних ролей і стосунків дорослого; оволодіння знаннями, вміннями, нормами, необхідними для виконання соціальних ролей працівника, студента, сім'янина, військовослужбовця	Формування компетентності в основних сферах життєдіяльності – родині, соціумі; вміння досягати поставленої мети
Соціально-психологічні	Формування почуття ідентичності й індивідуальності, здатності до інтимної психологічної близькості, самоствердження через самореалізацію у взаєминах з особами іншої статі, відповідність соціальним ролям, що виконуються	Формування почуття заповзятливості та ефективності в сімейній і трудовій сферах, а також у міжособистісних стосунках, подолання кризи, що можлива у тридцять років

Невиконання того чи іншого завдання спричиняє проблеми у подальшій соціалізації, може стати причиною негативних проявів у поведінці, зниження якості життя людини загалом. Аналіз соціально-культурних та соціально-психологічних завдань на віковому етапі молодості доводить, що соціалізація молоді передбачає не просто пасивне відображення дійсності, соціальних умов та суспільних впливів, оскільки таке тлумачення зводиться насамперед до вироблення механізму адаптації, конформізму, повторення у кожному поколінні заданих наперед рис, знань, властивостей, що навряд чи сприяло б суспільному прогресові. Окреслене переконує у необхідності розвивати у молодих людей прагнення до пізнання нового, активність, творчість.

Усвідомлення значущості соціалізації молоді для суспільного розвитку спонукало науковців до вивчення молоді як окремого наукового об'єкту, з чим пов'язане виникнення науки ювенології (юнології). Поряд з соціалізацією дослідники говорять про ювентизацію як зміни, що вносяться молодим поколінням у суспільні відносини. Відповідно включення молоді у суспільне життя має двосторонній характер – соціалізація (як прийняття суспільних норм) та ювентизація (як вплив молоді на суспільство, його оновлення за рахунок цього). Оптимальним

способом співвідношення соціалізації та ювентизації є соціальна ініціатива, коли молодь не просто пристосовується до суспільства, а й стає суб'єктом соціальної діяльності, що робить молодь не тільки глядачем, а й автором певних подій, каталізатором у розвитку суспільства [6, с. 29].

Як вважає С. Оленич [5, с. 115], соціалізацію не можна зводити лише до механічного накладання на молодь готових соціальних форм, до простої взаємодії або тільки до суми зовнішніх впливів макро- і мікросередовища. Це процес цілісного формування, виховання та становлення молоді як особливої соціальної групи на основі того кола суспільних відносин, у які вона включається за допомогою усіх видів своєї суспільно значущої життєдіяльності. Молодь не тільки і не стільки є об'єктом впливу з боку суспільства та його суспільних інституцій, вона є активним суб'єктом соціального життя.

У зв'язку з цим звернемося до теорії американського антрополога М. Мід, яка вивчала еволюцію способів взаємодії поколінь у сфері трансляції соціального і культурного досвіду. З точки зору дослідниці, в історії суспільства наявне послідовне становлення трьох типів культур – постфігуративна, кофігуративна, префігуративна. Постфігуративна культура – це традиційне суспільство, де зміни відбуваються повільно, покоління дублюють життя одне одного; молодь орієнтується на досвід старших поколінь без нововведень. Однак така передача досвіду виявляється недостатньою. Кофігуративна культура представлена сучасним суспільством, де відбуваються швидкі зміни, і більш важливим стає орієнтація на досвід сучасного покоління, а вплив однолітків відіграє більш значну роль, ніж вплив батьків. Префігуративну культуру М. Мід вбачає у суспільстві майбутнього, де швидкі зміни вимагатимуть творчості від індивідів, тому буде взаємонавчання дітей та дорослих. Зазначимо, що певні риси префігуративної культури вже простежуються нині.

Враховуючи ключові позиції даної теорії, зазначимо, що сучасний тип культури (кофігуративна) підвищує значущість впливу однолітків на розвиток особистості, а відтак – молодіжних ініціатив, а культура майбутнього (префігуративна) взагалі підкреслює роль молоді у подальшій еволюції суспільства. Тому сучасна соціокультурна ситуація вимагає розвитку у молоді якостей ініціативного, самостійного суб'єкта, здатного усвідомлювати та відстоювати свою позицію, права, будувати продуктивні взаємовідносини. У цьому процесі важливого значення набуває діяльність молодіжних громадських об'єднань, які, на думку Г. Шкутько [9], є чинниками позитивної соціалізації молоді, що зумовлено такими причинами:

- молодь існує у суспільстві не як самоізолювана субстанція, а як соціальна група, що пов'язана із суспільством, бере участь у суспільному житті й вступає у певні суспільні відносини;

- молодіжні громадські об'єднання постають як інститут соціалізації молоді, у якому учасники здобувають необхідні навички, досвід суспільної діяльності, визначають для себе соціальні орієнтири;

- молодіжні громадські об'єднання зазвичай є партнерами держави щодо реалізації державних і регіональних програм соціальної підтримки молоді, що сприяє самореалізації молоді й викликає необхідність аналізу ефективності реалізації цих програм в межах об'єднань.

Зважаючи на викладені вище положення, варіативність соціалізації молоді у діяльності громадських об'єднань та її наповнення вбачаємо у таких можливих позиціях молоді:

- молода людина як отримувач послуг (консультування, соціально-правовий захист, гуманітарна допомога, організація дозвілля, надання проблемі суспільного розголосу шляхом поширення інформації у ЗМІ);

- молода людина як учасник громадського об'єднання, волонтер (самореалізація через участь у різних проектах, у тому числі надання послуг іншим);

- молода людина як засновник та керівник громадського об'єднання (розробка та впровадження власних проектів, спрямованих на покращення різних сфер життя населення).

Ступінь участі молоді у діяльності громадських об'єднань прямо пропорційний соціалізаційним впливам цих інституцій, адже вони створюють умови для вибору сфери діяльності, самореалізації молодих людей, сприяють набуттю ними певних навичок, формують активну громадянську позицію та віру у власні сили й потенціал для втілення позитивних суспільних змін.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумки, хочемо акцентувати увагу, що становлення громадянського суспільства у державі неможливе без активної участі підростаючого покоління, що посилює необхідність пошуку шляхів ефективної соціалізації молоді. Громадські об'єднання є особливим соціальним ресурсом, що позитивно впливає на засвоєння індивідом системи знань, норм та цінностей і дає можливість функціонувати як повноправному члену суспільства. Подальшого вивчення потребують питання виявлення інтересів молоді, що можуть забезпечуватися громадськими об'єднаннями, обізнаності молоді щодо громадських організацій регіонального рівня та участі у їхній діяльності.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / [за ред. І.Д. Зверєвої]. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. – 536 с.

2. Загребин В.В. Подходы к определению категории «молодёжь» [Электронный ресурс] / В.В. Загребин // Концепт. – 2014. – № 2. – Режим доступа: <http://e-kon-sept.ru/2014/14030.htm>. – Назва з екрану.
3. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>. – Назва з екрану.
4. Лібанова Е.М. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / Е.М. Лібанова. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. – 248 с.
5. Оленич С. Об'єктивні та суб'єктивні чинники становлення молоді в системі суспільних відносин сучасної України / С. Оленич // Вісник НТУ «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2009. – № 2. – С. 113-117.
6. Социология молодежи: учебник / [под ред. проф. В.Т. Лисовского]. – СПб : Изд-во С.-Петербургского университета, 1996. – 460 с.
7. Соціальна педагогіка: підручник / [за ред. А.Й.Капської]. – [4-е вид.]. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 488 с.
8. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. / [Зверева І.Д., Безпалько О.В., Харченко С.Я. та ін.]; за заг. ред.: І.Д. Зверєвої, Г.М. Лактіонової. – К.: ДЦССМ, 2004. – 256 с.
9. Шкутько Г.Г. Роль громадських об'єднань у процесі соціалізації студентської молоді / Г.Г. Шкутько // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 5 (216). – С. 168-172. – (серія: Педагогічні науки).

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Enciklopedija dlja fahivciv social'noï sferi / [za red. I.D. Zverevoï]. – Kiïv, Simferopol': Universum, 2012. – 536 s.
2. Zagrebin V.V. Podhody k opredeleniju kategorii «molodjosh'» [Jelektronnyj resurs] / V.V. Zagrebin // Koncept. – 2014. – № 2. – Rezhim dostupa: <http://e-kon-sept.ru/2014/14030.htm>. – Nazva z ekranu.
3. Zakon Ukraïni «Pro sprijannja social'nomu stanovlennju ta rozvitku molodi» [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>. – Nazva z ekranu.
4. Libanova E.M. Molod' ta molodizhna politika v Ukraïni: social'no-demografichni aspekti / E.M. Libanova. – K.: Institut demografii ta social'nih doslidzhen' im. M.V. Ptuhi NAN Ukraïni, 2010. – 248 s.
5. Olenich S. Ob'ektivni ta sub'ektivni chinniki stanovlennja molodi v sistemi suspil'nih vidnosin suchasnoï Ukraïni / S. Olenich // Visnik NTU «Kiïvs'kij politehnicnij institut». Filosofija. Psihologija. Pedagogika. – 2009. – № 2. – S. 113-117.
6. Sociologija molodezhi: uchebnik / [pod red. prof. V.T. Lisovskogo]. – SPb : Izd-vo S.-Peterburgskogo universiteta, 1996. – 460 s.

7. Social'na pedagogika: pidruchnik / [za red. A.J.Kaps'koï]. – [4-e vid.]. – K.: Centr uchbovoï literaturi, 2009. – 488 s.
8. Social'na robota v Ukraïni: navch. posib. / [Zvereva I.D., Bezpal'ko O.V., Harchenko S.Ja. ta in.]; za zag. red.: I.D. Zverevoï, G.M. Laktionovoï. – K.: DCSSM, 2004. – 256 s.
9. Shkut'ko G.G. Rol' gromads'kih ob'ednan' u procesi socializacii students'koï molodi / G.G. Shkut'ko // Visnik Lugans'kogo nacional'nogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka. – 2011. – № 5 (216). – S. 168-172. – (serija: Pedagogichni nauki).

Ren L. V. The youth socialization in the activity of the public institutions. In the article the author characterizes youth as a special social and demography group, describes youth age tasks, which influence the efficiency of socialization, and defines role and potentialities of public institutions in socialization this age grope.

It is assumed that youth is social and demography group, that is at the stage of becoming social maturity. The age limits depend on concrete historical conditions and may range from 16 to 30 years. At the international level the recognition youth as a separate community concerns the young people 15-24 years (UN General Assembly) and persons 10-24 years (World Health Organization). In Ukrainian normative acts age scope of youth is 14-35 years. The limits of young age depend on the social and economic development of society, the level of well-being and culture, condition of people life. The social-problem field is determined such factors: worsening of life level caused by falling of education prestige, difficult financial situation doesn't allow to get higher education, youth attitude as for possibility of financial well-being without participation in productive work sphere, decline intellectual and general level of young people, search sources of existence by criminal way.

The success of socialization depends on fulfilment the natural and cultural, social and cultural, social and psychological tasks on every age psychological stage. The inclusion youth in social life has bilateral character – socialization (as taking social norms) and juvenilisation (as youth influence over the society and determined by that its renewal). The variety of socialization in the activity of the public institutions and its content filling we consider in such youth positions: the young man as a recipient of services; the young man as a participator of the public institution, volunteer; the young man as a founder and manager of the public institution. The degree of youth participation in the activity of the public institutions is directly proportional to the socialization influences these institutions.

Key words: youth, socialization, juvenilisation, public institution, resource, civic position.

Отримано 13.04.2015 р.

БЛАГОДІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЇХ РОЛЬ В ЗДІЙСНЕННІ СОЦІАЛЬНОЇ ОПІКИ В ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Сербалюк Ю. В. Благодійні організації та їх роль в здійсненні соціальної опіки в ХІХ – на початку ХХ ст. У статті проаналізовано розвиток соціальної опіки з боку благодійних організацій у ХІХ – на початку ХХ ст. в Російській імперії загалом і на українських землях зокрема. Показані різні підходи до класифікації благодійних установ, запропоновано власну на основі їх походження та підпорядкування, а саме: 1) організації, які безпосередньо представляли державну благодійність або виникали з подачі владних структур і ними опікувались; 2) організації, які виникли в результаті соціальної філантропічної ініціативи населення; 3) організації релігійного спрямування.

Виявлено, що основною причиною зростання кількості благодійних товариств був швидкий капіталістичний розвиток, що супроводжувався зростанням соціальних проблем – безробіття, бездомність, сирітство, злидарство і бідність. Держава сама була не в змозі розв’язати ці питання і залучала до цього громадськість.

Продемонстровані кількісні і якісні показники зростання благодійних організацій в українських губерніях, а також деяких категорій населення, які отримували допомогу з їх сторони.

Показано процес створення умов для розвитку благодійних організацій, спрощення умов їх реєстрації та функціонування. Проаналізовані базові документи – “Нормативний статут товариств допомоги бідним” щодо членства та джерел фінансування у благодійних товариствах, створених на базі цього статуту та “Нормативного статуту товариств допомоги бідним”. Здійснено огляд інших важливих нормативних документів, які визначили правове поле діяльності благодійних організацій. Визначено основні завдання Всеросійського союзу установ, товариств та діячів з громадської та приватної опіки.

Ключові слова: благодійність, нормативна база, соціальна опіка, товариства.

Сербалюк Ю. В. Благотворительные организации и их роль в осуществлении социальной опеки в ХІХ-в начале ХХст. В статье

проанализировано развитие социальной опеки со стороны благотворительных организаций в XIX – начале XX в. в Российской империи в целом и на украинских землях в частности. Показаны различные подходы к классификации благотворительных учреждений, предложено собственную на основе их происхождения и подчинения, а именно: 1) организации, которые непосредственно представляли государственную благотворительность или возникали по инициативе представителей власти и ими же опекались; 2) организации, возникшие в результате социальной филантропической инициативе населения; 3) организации религиозного толка.

Выявлено, что основной причиной роста количества благотворительных обществ было быстрое капиталистическое развитие, сопровождающееся ростом социальных проблем – безработицей, бездомностью, сиротством, нищетой и бедностью. Государство само было не в состоянии решить эти вопросы и привлекало к этому общественность.

Продемонстрированы количественные и качественные показатели роста благотворительных организаций в украинских губерниях, а также некоторых категорий населения, получавших помощь по их стороны.

Показан процесс создания условий для развития благотворительных организаций, упрощения условий их регистрации и функционирования. Проанализированы базовые документы – “Нормативный устав обществ помощи бедным” относительно членства и источников финансирования в благотворительных обществах, созданных на базе этого устава и “Нормативного устава обществ помощи бедным”. Осуществлен обзор других важных нормативных документов, определивших правовое поле деятельности благотворительных организаций. Определены основные задачи Всероссийского союза учреждений, обществ и деятелей из общественной и частной опеки.

Ключевые слова: благотворительность, нормативная база, социальная опека, общества.

В період соціально-економічних трансформацій, які супроводжуються кризовими явищами у різних сферах суспільного життя, різко загострюються соціальні проблеми. Актуальним стає завдання державної влади знайти оптимальні шляхи вирішення цієї проблеми зважаючи на власні можливості та потенціал громади. У вітчизняній історії ми здобули досвід вирішення проблеми злидарства і бідності, безробіття і бездомності, сирітства і безпритульності у пореформений період кінця XIX – початку XX ст. Цей історичний період нагадує нам у соціальному плані сьогодні – швидкими темпами розвиваються капіталістичні відносини, зростає населення міст і безробіття, збільшується частка бідних і нездатних самотійно вийти з

життєвої кризи. Феномен благодійності та організації соціальної опіки у досліджуваній період вивчали О. Донік, Ю. Гузенко, Т. Курінна, Г. Махорін, В. Молчанов, С. Поляруш, Ф. Ступак, О. Хаустова та ін. Метою нашого дослідження є виявлення передумов кількісного зростання благодійних організацій та нормативних засад їх діяльності на території сучасної України у другій половині XIX – на початку XX ст.

До XIX ст. традиції благодійності як форми соціальної підтримки нужденного населення носили особистий характер. Кожна віруюча людина мала за обов'язок здійснювати добрі діяння стосовно ближнього і в першу чергу це стосувалось калік, немічних, сиріт, вдів. Основною формою такої благодійності була милостиня. Російська імперія, до складу якої входила більша частина сучасної України, всіляко гальмувала будь-які спроби соціальної активності, навіть на ниві благодійності. За все XVIII ст. у Європейській частині імперії було засновано лише 4 благодійних товариства. Це пояснювалось прагненням самодержавства контролювати всі сфери суспільного життя і підозрілим ставленням навіть до об'єднань громадян, що мали на меті благодійність, допомогу нужденним. Ситуація почала змінюватись у другій половині XIX ст., коли загострились соціальні проблеми у зв'язку з бурхливим розвитком капіталізму. Так, якщо взяти благодійні товариства Російської імперії на початок XX ст., то лише 5% з них було засновано до 1861 р., решта 95% – у проміжку 1861 – 1899 рр. В українських губерніях на 100 000 населення таких організацій припадало: у Київській, Таврійській, Херсонській – по 12, Полтавській – 10, Катеринославській – 10, Волинській, Харківській, Подільській – по 5 [2, с. 1-10].

Наявність у другій половині XIX ст. значної частини населення, яке потребувало соціальної опіки з боку держави і суспільства, потребувало об'єднання їх зусиль. Сама держава була неспроможна впоратись з таким завданням самостійно. Як би влада не дивилась з підозрою на зростання суспільної активності у XIX ст., зокрема у справі благодійності, вона змушена була з цим рахуватись і поступово “звільняти місце” громадській та приватній благодійності у справі соціальної опіки.

Благодійні товариства, які виникали в Росії, були різнопланові. У роботі “Благотворительность в России”, яка підготовлена була на початку XX ст., подана детальна класифікація благодійних товариств. Їх було поділено на 24 групи, залежно від виду допомоги, яку вони надавали (товариства допомоги дітям грошима, надання допомоги дорослим тощо) [1, с. XIX-XX]. За метою суспільно-корисної діяльності це ж видання поділяє благодійні організації на 3 групи: товариства, які надають допомогу у різноманітних формах; товариства, мета яких – піклування про конкретні благодійні установи; товариства, які спеціалізуються лише на одній формі соціальної підтримки [1, с. 169-170].

Сучасний дослідник проблеми розвитку благодійності в Україні у кінці XVIII – початку XX ст. Ф. Ступак, враховуючи форми опіки та

групи населення, що його потребували, благодійні товариства об'єднує у групи: об'єднання загального типу, що подавали допомогу всім тим, хто її потребував; добродійні об'єднання допомоги учням і студентам; товариства взаємодопомоги, що об'єднували своїх членів за професійною ознакою; добродійні громади, що об'єднували своїх членів за національною ознакою; філантропічні спілки, що надавали допомогу за віросповідною ознакою; медичні об'єднання : “Червоний Хрест”, “Попечительство про сліпих”, “Попечительство про народну тверезість” та ін. [9, с. 42-43].

В. Молчанов поділяє види громадських, приватних та відомчих товариств опіки за ознаками : 1) професійною 2) національною 3) релігійною 4) територіальною 5) територіально-релігійною 6) конкретною групою надання допомоги (звільнені з ув'язнень, жінки, учні, студенти) [5, с. 136-144].

Ми пропонуємо розглядаємо типологію добродійних організацій через призму їх походження та підпорядкування, а саме: 1) організації, які безпосередньо представляли державну благодійність або виникали з подачі владних структур і ними опікувались; 2) організації, які виникли в результаті соціальної філантропічної ініціативи населення; 3) організації релігійного спрямування. До першої групи ми відносимо організації, які виникли з ініціативи представників імператорського дому і які значною мірою фінансувались ними або державною скарбницею. Це – Імператорське Людинолюбне товариство, Відомство установ імператриці Марії, Попечительство трудової допомоги, Російське товариство Червоного Хреста.

До другої групи ми відносимо товариства і заклади, які, хоч підпорядковувались формально міністерствам і відомствам (міністерствам внутрішніх справ, юстиції, народної освіти, відомству православного віросповідання тощо), виникали внаслідок прагнення допомоги ближньому з боку населення. Це добровільні об'єднання для допомоги самим різним категоріям нужденних (бідним, хворим, немічним, дітям-сиротам, бездомним, безробітним тощо), товариства взаємодопомоги.

До третьої групи відносимо організації, які ґрунтувались на релігійному принципі обов'язковості добродійної діяльності. Релігії, які мали найбільше прихильників в Україні – православ'я, католицизм, іудаїзм, з самого свого зародження виконували роль соціального амортизатора, прагнули пом'якшити соціальні протиріччя, підтримувати соціальний мир.

Російське законодавство у другій половині XIX ст. почало досить активно створювати нормативно-правову базу для створення і діяльності благодійних товариств. До 1862 р. вони могли створюватись лише після офіційного дозволу на найвищому (імператорському) рівні. Благодійні товариства та створені ними заклади у переважній більшості

підпорядковувались міністерству внутрішніх справ і були підзвітні губернаторам, через яких подавати у міністерство детальні звіти про свої дії на предмет благодійності, про капітали, доходи, витрати, майно тощо.

Після отримання міністерством внутрішніх справ у 1862 р. права самостійно затверджувати статuti філантропічних організацій, а з 1869 р. і благодійних установ, помітно активізується робота у цій царині. Динаміка зростання благодійних товариств з 1861 по 1880 роки становила 350 %, а благодійних закладів – більш як 75 % [1, с. XXX].

У другій половині 80-х років XIX ст. спостерігається деякий спад добродійної діяльності, пов'язаний з посиленням реакції і спробами згорнути реформи після вбивства Олександра II.

Однак, із затвердженням 16 червня 1897 р. міністерством внутрішніх справ “Нормативного статуту товариств допомоги бідним”, який надавав право губернаторам вирішувати питання дозволу на заснування благодійних товариств на засадах цього документу, спостерігається їх швидке зростання. Якщо з 1891 р. по 1896 р. було відкрито 825 благодійних товариств і 999 благодійних заклади, то за наступні 5 років, з 1896 по 1901, – 1659 товариств та 1509 благодійних закладів. Динаміка зростання по благодійним товариствам становила більше 100 %, а по благодійним установам – більше 51% [1, с. XXX].

“Нормативний статут товариств допомоги бідним” складався з 6 частин і визначав загальний порядок організації і діяльності благодійних товариств. В ньому передбачались цілі організації, склад членів, порядок формування коштів, органів управління, порядок припинення діяльності. Цілями благодійного товариства визнавалися покращання матеріального та морального становище бідних певного міста або місцевості без ніяких обмежень стосовно походження, віри тощо. Однак, у примітці зазначалась можливість створення товариств зі спеціальними цілями, тобто надання допомоги певній групі людей.

Нормативний статут детально регламентував дозволені види добродійної допомоги бідним. Зокрема були передбачені: постачання одягом, їжею, житлом, видача (в крайньому випадку) грошових допомог, надання роботи, медичної допомоги, розміщення в богадільні, притулки, учбові заклади, допомога у вихованні сиріт, поширення в народі книг етичного вмісту, надання незаможним засобів для повернення на батьківщину. Для виконання цих завдань товариства наділялися правом відкривати громадські їдальні, чайні, дешеві квартири, нічліжні будинки, притулки, гуртожитки, будинки працелюбства, лікарні, амбулаторії і тому подібні заклади. Однак, відкривати їх можна було лише у випадку, коли будуть зібрані необхідні кошти необхідні для його утримання [8, с. 203].

Членство у благодійних товариствах не обмежувалось віком, статтю, станом, віросповіданням. Не могли бути членами лише неповнолітні, учні в учбових закладах, нижчі чини дійсної військової

служби, та люди, обмежені у правах законом. Правда, деякі товариства носили яскраво виражений феміністичний характер, тобто членами були лише жінки (наприклад, “Жіноче благодійне товариство при Києво-Соломенській Покровській церкві”).

В залежності від участі у справах товариства, від суми сплачених внесків, особистої праці, члени поділялись на почесних, дійсних і членів-змагальників. Почесними членами ставали особи, які вносили значні пожертви або іншими діями сприяли успішній діяльності товариства. Однак єдиного погляду на розуміння розміру “значної пожертви” не було. Частина товариств не вказувала конкретної суми взагалі, обмежуючись дефініцією “значна жертва”.

Крім членських внесків, пожертв зі сторони членів товариства та інших громадян, практикувались збір пожертвувань по підписним листкам і книжкам, організацій лотерей-алеґрії, різноманітних благодійних заходів (вистави, концерти, базари тощо). Це свідчило про намагання не обмежуватись лише членськими внесками, а залучати якомога більше населення до участі у справі допомоги ближньому у зручній для нього формі, використовувати всі можливі джерела надходження коштів на благодійні цілі, задекларовані товариствами.

Грошові кошти товариств, які називались “капітали”, поділялись на спеціальні, запасні та витратні. Кошти, у яких конкретно вказувалось їх призначення, відносились до спеціального капіталу. Кошти, призначення яких визначалось загальними зборами, становили запасний капітал. Решта коштів становили витратний капітал.

Стосовно порядку закриття товариств, то у “Нормативного статуті” вказувалось, що закрити його міг губернатор при виявленій небезпеці для державного та суспільного порядку. При інших обставинах губернатор міг звернутись до міністерства внутрішніх справ з пропозицією про закриття товариства [8, с. 208].

Нормативний статут значно полегшив відкриття благодійних товариств, надав благодійності більш організованого характеру. Соціальна підтримка нужденного населення ставала більш адресною, кошти на благодійність акумулювались і витрачались на більш суттєві програми, що припинило безсистемне підживлення жебрацтва.

Відмітивши корисність “Нормативного статуту товариств допомоги бідним”, міністерство внутрішніх справ затверджує 27 листопада 1897 р. “Нормальний статут товариств допомоги потребуючим учням”. Згідно цього документу товариства такого типу призначені були для опіки бідних учнів конкретного навчального закладу. У примітці зазначалось, що одноразову допомогу можуть отримувати і випускники, якщо вони продовжують навчання в іншому навчальному закладі і мали значні здібності та успіхи. Основними видами підтримки бідних учнів були: оплата навчання; безкоштовне надання або продаж за зниженою ціною книг, посібників; допомога одягом, харчуванням, житлом, якщо учні не

можуть це здобути власною працею; сприяння пошуку бідним заробітку; надання медичної допомоги та допомоги при похованні померлих; призначення у виняткових випадках грошових допомог. Враховувалась не лише степінь бідності, але й поведінка та успішність у навчанні [6, с. 64]. Однак, цим переліком не обмежувались всі види допомог, які могли передбачувати у своїх статутах товариства цього типу.

У подальших розділах “Нормальний статут товариств допомоги потребуючим учням” в основному дублює основні положення “Нормативного статуту товариств допомоги бідним”. Суттєвими відмінностями можна вважати формування правління товариств допомог учням, де передбачалось дещо складніша процедура його формування.

При цих позитивних зрушеннях в питанні організації діяльності благодійних товариств, контроль з боку влади залишався досить таки жорсткий.

Події російської революції 1905-1907 рр. лібералізували правила щодо утворення і функціонування добровільних об'єднань. Відповідно до Маніфесту 17 жовтня 1905 р. було прийнято 4 березня 1906 р. закон “Тимчасові правила про товариства і союзи”. Тепер для утворення товариства достатньо було подати письмову заяву за встановленим зразком губернатору. Губернатор у випадку виявлення перешкод для створення організації передавав цю заяву на розгляд новоствореному губернському або міському присутствію по справам товариств. Якщо на протязі 2 тижнів не було отримано відмови, товариство могло розпочинати свою роботу. Реєстрація товариства відбувалась шляхом внесення у реєстр і публікації інформації про його реєстрацію у місцевій пресі. Після цього товариство вважалось створеним. Однак, набувати і відчужувати нерухоме майно, утворювати капітали, укладати договори могли лише ті товариства, які були зареєстровані на основі статуту. Проект статуту подавався у губернське або міське про справах товариств присутствіє, яке мало на протязі місяця вирішити питання про реєстрацію статуту позитивно або відмовити [7]. Тимчасові правила про товариства і союзи були основним законодавчим документом для благодійних організацій до 1917 р.

Зростання кількості благодійних товариств і закладів після прийняття закону від 4 березня 1906 р. “Тимчасові правила про товариства і союзи” викликали, як не дивно, тривогу у сучасників. Причин для цього було декілька. По-перше, кількість жертводавців фактично не мінялась – це в основному заможні люди, які займали помітне майнове або службове становище у суспільстві і їх внески складали сотні, а іноді і тисячі рублів. Більшість населення не несла витрат, пов'язаних з благодійністю. По-друге, такі джерела надходження коштів, як разові пожертви, вечори, концерти, вистави, лотереї непостійні і носили часто випадковий характер. Тому доводилось витрачати багато часу на пошуки коштів, замість того, щоб займатись конкретними

справами благодійності. По-третє, діяльність тієї чи іншої благодійної установи залежала і у значній мірі від особистості керівника: якщо це людина авторитетна, при владі, має широке коло зв'язків, то кошти знаходяться і організація існує. Але варто такій людині зійти зі сцени, організація ризикувала припинити свою діяльність, таку корисну для потребуючого населення. Це ставило під загрозу повноцінне функціонування відповідно до своїх програмних цілей благодійних установ і закладів.

Велика кількість благодійних організацій приводила до розпорошення справи громадської опіки, зростанню витрат на службовців, канцелярію. При цьому не вівся загальний реєстр потребуючих допомоги, що дає можливість одній і тій же особі отримувати допомогу декілька разів [3].

Були спроби розробити проект реформування діяльності благодійних організацій. Так, київський чиновник з особливих доручень Н.Покотило запропонував проект, який передбачав ревізію благодійних організацій на предмет виявлення схожих, найбільш корисних і бажаних. Саме їх необхідно було, на його думку, підтримувати коштами, які мали б надходити від усього населення, що володіє майном [10]. Мова йшла, таким чином, про встановлення своєрідного податку на благодійність та укрупнення самих благодійних організацій.

Стосовно статутів приватних і громадських благодійних закладів, то затверджувати їх отримали право відповідно до закону “Про зміну порядку затвердження статутів благодійних закладів і правил для завідування ними” від 1 червня 1911 р. губернатори і градоначальники.

На початок ХХ ст. у Російській імперії нараховувалось декілька тисяч благодійних товариств як універсальних, так і таких, що спеціалізувались на певних видах благодійності. Згідно статистичним даним за 1902 р. в державі було 4 762 благодійних товариств. У 9 українських губерніях їх нараховувалось 674. Найбільше було у Херсонській губернії – 156. На другому місці – Київська губернія – 89 товариств. Найменше їх нараховувалось у Подільській губернії – 36. Товариства переважно знаходились у губернських центрах – 89,5%. На початок ХХ ст. їх послугами скористалось, з-поміж інших клієнтів, біля 36 000 осіб, що жили за рахунок жебрацтва, а також 37 278 сліпих, 24 805 глухонімих [1, с. 15-112, 674].

Не дивлячись на чисельне зростання благодійних товариств, в організації справи громадської опіки було чимало проблем. Товариства виникали в основному у містах, а у провінції їх було обмаль. Нерівномірність розподілу коштів між різними видами благодійної діяльності створювало проблему віднайти благодійну установу, яка надавала б саме той вид допомог, яку потребувала людина і давала можливість порівняно легко для професійних жебраків та нероб користуватись громадською чи приватною благодійністю. Приказна і

земська система опіки не могла у належній мірі охопити всіх потребуючих соціальної підтримки. Тому великі сподівання покладались на приватну благодійність. Однак, відсутність на законодавчому рівні чіткого розмежування сфер діяльності між державними, земськими, міськими установами та приватною благодійністю у справі громадської опіки, не давали можливості створити чітку і планомірну систему соціального захисту населення. Важливість цієї справи очевидна, оскільки вже у 1908 р. міністерство внутрішніх справ затверджує статут “Всеросійського союзу установ, товариств та діячів з громадської та приватної опіки”. Згідно статуту перед Союзом було поставлено низку важливих завдань. Це – вивчення загальних питань громадської та приватної опіки, її стану, проблем, наявних можливостей; поширення у суспільстві сучасних поглядів на благодійність; сприяння обміну поглядів та інформації між діячами у цій сфері; сприяти створенню на місцях таких союзів та товариств, які б прагнули до об’єднання і впорядкованості діяльності з соціальною опіки; виносити на обговорення на міжнародні конгреси питання громадської та приватної опіки; сприяти створенню благодійних закладів на місцях для допомоги бідним при наявності можливостей і коштів [4].

Таким чином, у кінці XIX – на початку XX ст. простежується тенденція до збільшення ролі приватних благодійних товариств у справі організації громадської опіки. Держава, щоб зберегти контроль над цим процесом, приймає нормативні статuti благодійних товариств, що визначали головні засади їх діяльності. І хоча нормативний статут встановлював певні рамки, обмежував ініціативу, він був кроком вперед в організації благодійності, даючи можливість навіть у тих умовах надавати соціальну допомогу та підтримку бідним, хворим, немічним, сиротам та іншим категоріям населення, яким ця допомога для нормального життя була конче необхідна.

Список використаних джерел

1. Благотворительность в России – Спб.: Типо-лит. Н. Л. Ныркина, [б.г.] – Т.1. – LXXXVIII, 79, 208, 397, 84, III-XVI, 63, 11, 22 с.
2. Благотворительные учреждения Российской империи – Спб.: Тип. Спб. акц. общ. печ. дела в России, 1900. – Т. I. – X, 34 с., [134 табл.], 12, 12 с.
3. Благотворительность в России // Трудовая помощь. – 1900. – № 8. – С. 319.
4. Всероссийский Союз учреждений, обществ и деятелей по общественному и частному призрению бедных // Трудовая помощь. – 1908. – № 7. – С. 180-181.
5. Молчанов В.Б. Пенсійне забезпечення населення та благодійність у містах Правобережної України на початку XX ст. // Проблеми історії України XIX – початок XX ст.. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2000. – С. 136-144.

6. Нормальный устав обществ вспомоществования нуждающимся учащимся // Трудовая помощь. – 1898. – № 4. – С. 64.
7. О временных правилах об Обществах и Союзах // Полное собрание законов Российской империи-3. – Т. XXVI. – Отд. 1. – № 27479.
8. Примерный устав обществ пособия бедным // Календарь и памятная книжка Самарской губернии на 1898 год. – Самара, 1897. – 452 с.
9. Ступак Ф.Я. Благодійні товариства Києва (др. пол. XIX – поч. XX ст.). – К. : Хрещатик, 1998. – 208 с.
10. ЦДІАУК – Ф. 442. – Оп. 661. – Спр. 273. – Арк. 2 – Дело об урегулировании благотворительных учреждений в Киевской губернии (12 ноября 1908 – 24 мая 1909). – 101 арк.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Blagotvoritel'nost' v Rossii – Spb : Tipo-lit. N. L. Nyrkina, [b.g.]. – Т.1. – ЛНННVIII, 79, 208, 397, 84, III-HVI, 63, 11, 22 s.
2. Blagotvoritel'nye uchrezhdenija Rossijskoj imperii – Spb : Tip. Spb. akc. obshh. pech. dela v Rossii, 1900. – Т. I. – Н, 34 s., [134 tabl.], 12, 12 s.
3. Blagotvoritel'nost' v Rossii // Trudovaja pomoshh'. – 1900. – № 8. – S. 319.
4. Vserossijskij Sojuz uchrezhdenij, obshhestv i dejatelej po obshhestvennomu i chastnomu prizreniju bednyh // Trudovaja pomoshh'. – 1908. – № 7. – S. 180-181.
5. Molchanov V.B. Pensijne zabezpečennja naselennja ta blagodijnist' u mistah Pravoberezhnoï Ukraïni na pochatku HH st. // Problemi istorii Ukraïni HИH – pochatok HH st.. – К. : In-t istorii Ukraïni NAN Ukraïni, 2000. – S. 136-144.
6. Normal'nyj ustav obshhestv vspomoshhestvovanija nuzhdajushhimsja uchashhimsja // Trudovaja pomoshh'. – 1898. – № 4. – S. 64.
7. O vremennih pravilah ob Obshhestvah i Sojuzah // Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii-3. – Т. HHVI. – Otd. 1. – № 27479.
8. Primernyj ustav obshhestv posobija bednym // Kalendar' i pamjatnaja knizhka Samarskoj gubernii na 1898 god. – Samara, 1897. – 452 s.
9. Stupak F.Ja. Blagodijni tovaristva Kievа (dr. pol. HИH – poch. HH st.). – К. : Hreshhatik, 1998. – 208 s.
10. CDIAUK – F. 442. – Op. 661. – Spr. 273. – Ark. 2 – Delo ob uregulirovanii blagotvoritel'nyh uchrezhdenij v Kievskoj gubernii (12 nojabrja 1908 – 24 maja 1909). – 101 ark.

Serbalyuk Y. V. Charitable societies and their role in the implementation of social care in the XIX – early XX century. The article analyzes the development of the social care from the view point of charities organizations in the XIX – early XX century in Russian Empire in general and in particular in the Ukrainian lands. Different approaches to classification of charities are showed and on this basis the own is proposed by origin and subordination, namely: 1) the organization directly representing public charity

or arose from the government support which took care of them; 2) organization resulting social philanthropic initiatives of the population; 3) organization of religious persuasion.

That was revealed that the main reason for the increasing number of charities is rapid capitalist development that came along with rising social problems - unemployment, homelessness, abandonment, poverty. The state government itself has been unable to resolve these issues and attracted to this community.

The quantitative and qualitative growth of charities in Ukrainian provinces, and certain categories of people receiving assistance from their side are demonstrated.

Process of creating conditions for charities, simplification of registration and functioning is described. The basic documents are analyzed – “Regulatory for charter companies to help the poor” for membership and funding to charities established on the basis of the statute and the “Statutory charter companies for helping the poor”. The review of other important regulations that define the legal framework of charitable organizations is done. The main task of Russian Union institutions, societies and leaders of public and private care are determined.

Key words: charity, regulatory framework, social care, society.

Отримано 21.04.2015 р.

УДК 378.091.212

Р. В. Сєдєнкова
rosa.sedenkova@mail.ru

СОЦІАЛЬНА ТА ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ: ВЛАСТИВОСТІ, КОМПОНЕНТИ, ЗВ'ЯЗОК

Сєдєнкова Р. В. Соціальна та професійна компетентність студентської молоді: властивості, компоненти, зв'язок. В статті розглядається проблема розвитку соціальної компетентності та професійної компетентності у майбутніх фахівців, що забезпечать у подальшому успішне самоствердження та успішну соціалізацію молоді в суспільстві.

Акцентується увага на системі вищої професійної освіти, котра має забезпечити студентів вмінням швидко адаптуватись до складних

життєвих умов, ефективно взаємодіяти з соціальним середовищем, постійно самовдосконалюватись та працювати в команді.

Здійснюється аналіз міжнародної та вітчизняної нормативної бази, а також наукових праць зарубіжних і вітчизняних вчених, які займались вивченням аспектів розвитку соціальної компетентності у студентів, що навчаються у закладах вищої освіти. Зроблено акцент на сутності, змістовності та структурних характеристиках соціальної компетентності.

Розглядаються різні підходи до визначення термінів «компетентність», «соціальна компетентність», «професійна компетентність». Особлива увага приділяється взаємозв'язку між соціальною компетентністю та професійною компетентністю. Визначаються компоненти та властивості соціальної та професійної компетентностей.

Провідною є ідея розвитку соціальної компетентності студентів, яка залежить від організації навчальної та виховної роботи у закладах вищої освіти. Визначається головна задача освітніх закладів — створення оптимальних психолого-педагогічних, дидактичних та організаційно-методичних умов для соціально-професійного розвитку студентів, що буде сприяти розвитку цілісної особистості фахівця та його особистісних якостей, що певною мірою формуються в процесі постійної роботи над собою.

Обґрунтовується єдність процесів розвитку соціальної компетентності з процесами самоосвіти та самовиховання студентської молоді, які сприяють: самовдосконаленню, саморозвитку, активності студентів самостійно отримувати та поповнювати знання, бажанню безперервно здобувати освіту.

Наводяться форми та методи роботи зі студентською молоддю, які необхідно включити в навчально-виховний процес вищого навчального закладу з метою покращення розвитку соціальної та професійної компетентності студентів.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, соціальна компетентність, навчально-виховний процес закладу вищої освіти, самовиховання, самоосвіта.

Седенкова Р. В. Социальная и профессиональная компетентность студенческой молодежи: свойства, компоненты, связь. В статье рассматривается проблема развития социальной компетентности и профессиональной компетентности у будущих специалистов. Их формирование обеспечит в дальнейшем успешное самоутверждение и успешную социализацию молодежи в обществе. Акцентируется внимание на системе высшего профессионального образования, которая призвана обеспечить студентов умением быстро адаптироваться к сложным жизненным условиям, эффективно

взаимодействовать с социальной средой, постоянно самосовершенствоваться и работать в команде. Осуществляется анализ международной и отечественной нормативных баз, а также научных трудов зарубежных и отечественных ученых, которые занимались изучением аспектов развития социальной компетентности студентов, обучающихся в учреждениях высшего образования. Сделан акцент на сущности, содержании и структурных характеристиках социальной компетентности. Рассматриваются различные подходы к определению терминов «компетентность», «социальная компетентность», «профессиональная компетентность». Особое внимание уделяется взаимосвязи между социальной компетентностью и профессиональной компетентностью. Определяются компоненты и свойства социальной компетентности и профессиональной компетентности. Ведущей является идея развития социальной компетентности студентов, которая напрямую зависит от организации учебной и воспитательной деятельности в учреждениях высшего образования. В связи с этим определяется одна из основных задач образовательных учреждений — создание оптимальных психолого-педагогических, дидактических и организационно-методических условий для социально-профессионального развития студентов. Соблюдение этих условий будет способствовать развитию целостной личности специалиста, а также его личностных качеств, которые, в определенной степени, формируются в процессе постоянной работы над собой. Обосновывается единство процессов развития социальной компетентности с процессами самообразования и самовоспитания студенческой молодежи, способствующие: самосовершенствованию, саморазвитию, активности студентов самостоятельно получать и пополнять знания, желанию непрерывно получать образование. Сделан акцент на формах и методах работы со студенческой молодежью, которые необходимо включить в учебно-воспитательный процесс высшего учебного заведения с целью улучшения процесса развития социальной и профессиональной компетентности студентов.

Ключевые слова: компетентность, профессиональная компетентность, асоциальная компетентность, учебно-воспитательный процесс вуза, самовоспитание, самообразование.

Сучасна ситуація в Україні вимагає необхідність виховання молоді здатної до змін, до активного включення в соціальне життя країни, з критичним мисленням та засвоєними духовно-моральними цінностями.

Особливої уваги набуває проблема формування соціальної компетентності студентів, що забезпечить у подальшому успішне самоствердження та успішну соціалізацію молоді в суспільстві.

Актуальність проблеми розвитку соціальної компетентності у майбутніх фахівців обумовлена тим, що саме система вищої професійної освіти має забезпечити їх вмінням швидко адаптуватись до складних життєвих умов, ефективно взаємодіяти з соціальним середовищем, постійно самовдосконалюватись та працювати в команді.

Згідно Конституції України, Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту» розвиток соціальної компетентності є одним із важливіших завдань освітнього процесу.

Деякі аспекти розвитку соціальної компетентності у студентів, що навчаються у закладах вищої освіти (ЗВО), представлено у працях вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких Г. Балл, П. Боер, П. Бойчук, Н. Борбич, О. Варецька, К. Верде, І. Зарубінська, О. Овчарук, та ін. Особливої уваги заслуговують праці Л. Бахмат, М. Левківського, Ф. Шаріпова, в яких досліджено сутність, змістовність та структурні характеристики соціальної компетентності згідно з положеннями ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Ради Європи, Міжнародного департаменту стандартів та ін.

Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що властивості, компоненти та зв'язок соціальної й професійної компетентності студентської молоді представлено недостатньо, що і обумовило вибір теми нашої статті. Її мета полягає в тому, щоб:

- окреслити різні підходи до визначення термінів «компетентність», «соціальна компетентність», «професійна компетентність».
- висвітлити зв'язок соціальної компетентності з професійною компетентністю;
- зробити акцент на тому, що розвиток соціальної компетентності студентів залежить від організації навчальної та виховної роботи у закладах вищої освіти;
- вказати на єдність процесів розвитку соціальної компетентності з процесами самоосвіти та самовиховання студентської молоді.

Аналіз наукових джерел дав змогу виділити різні підходи до визначення термінів «компетентність» та «соціальна компетентність».

Так, під компетентністю (від лат. – *competentia*) розуміють коло питань, в яких людина «...добре розуміється не лише під час вивчення предмета, групи предметів, а й за допомогою методів неформальної освіти, внаслідок впливу середовища тощо» [4].

Вітчизняний дослідник І. Зязюн вважає «компетентність» властивістю особистості, що виявляється як спосіб самореалізації та саморозвиток індивіда [9].

Є. Шаріпов трактує «компетентність» як сукупність рис (характеристик) особистості, що дозволяють їй якісно виконувати

визначену діяльність, що спрямована на вираження проблем (задач) в певній галузі [14].

Визначення «соціальної компетентності» неоднозначні. Так, російські вчені С. Нікітіна та С. Рачева розуміють «соціальну компетентність» як універсальну здатність особистості, що інтегрує в собі розуміння соціальної дійсності, наявність соціальних знань та вмінь, необхідних для результативного розв'язання практичних соціальних задач, а саме: робити власний вибір та ризикувати, адаптивно сприймати себе у часі, жити, не порушуючи норми суспільства, будувати свій життєвий проект та проектувати його в майбутнє [3].

І. Зарубінська визначає «соціальну компетентність» особистості як складну інтегративну характеристику, сукупність певних якостей, здібностей, соціальних знань і вмінь, переживань, емоційно-ціннісних орієнтацій, переконань особистості, які дають їй можливість активно взаємодіяти із соціумом, налагоджувати контакти із різними групами й індивідами, брати участь у соціально значущих проектах і продуктивно виконувати різні соціальні ролі [6].

Н. Бобріч вважає «соціальну компетентність» набутою здатністю особистості гнучко й конструктивно орієнтуватися в постійних мінливих соціальних умовах та ефективно й творчо взаємодіяти із соціальним середовищем [3].

Аналіз представлених вище наукових праць дає нам підстави стверджувати, що компетентність – це набута властивість особистості, що дозволяє їй ефективно вирішувати поставлені задачі в певній галузі. Соціальна компетентність – це здатність особистості до ефективної взаємодії з соціальним середовищем, що включає вміння швидко пристосовуватись до навколишніх змін, бути соціально активною, здатною до роботи в команді, мати власні погляди та стійкі духовно-моральні цінності.

Для більш детальнішого аналізу поняття «соціальна компетентність» розглянемо її властивості та компоненти. Українські вчені Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина [7, с. 85] визначають, що соціальна компетентність включає в себе наступні властивості особистості:

- аналізувати механізми функціонування соціальних інститутів суспільства, визначаючи в них власне місце, та проектувати стратегії свого життя з урахуванням інтересів і потреб різних соціальних груп, індивідуумів, відповідно до соціальних норм і правил, наявних в українському суспільстві, та інших чинників;

- продуктивно співпрацювати з різними партнерами в групі та команді, виконувати різні ролі й функції в колективі, проявляти ініціативу, підтримувати та керувати власними взаєминами з іншими;

- застосовувати технології трансформації та конструктивного розв'язання конфліктів, досягнення консенсусу, брати на себе відповідальність за прийняті рішення та їх виконання;

- спільно визначати цілі діяльності, планувати, розробляти й реалізовувати соціальні проекти та стратегії індивідуальних і колективних дій;

- визначати мету комунікації, застосовувати ефективні стратегії спілкування залежно від ситуації, вміти емоційно налаштуватися на спілкування з іншим.

М. Левківський наголошує на тому, що наступні компоненти соціальної компетентності (особистісна і соціальна свобода, мистецтво соціального діалогу, взаємодії та кооперації між юнаками і дівчатами та старшими поколіннями, соціумом) є реальним наслідком процесу соціалізації [8, с. 335-339].

Згідно з нашою думкою, процес формування наведених вище властивостей особистості можливий за умов проведення ефективної роботи з молоддю, особливо під час навчання та освоєння ними майбутньої професії. Оволодіння певною професією пов'язано із формуванням професійної компетентності.

Термін «професійна компетентність» визначається як інтегративна характеристика ділових і особистісних якостей фахівця, що відображає рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для досягнення мети з певного виду професійної діяльності. Її також можна визначити через моральну позицію фахівця. Компетентність фахівця включає професійні знання, вміння і навички, досвід роботи у певній виробничій галузі виробництва, соціально-комунікативні та індивідуальні здібності особистості, що забезпечують самостійність у здійсненні професійної діяльності [5, с. 722].

Аналіз поглядів науковців дає підстави стверджувати, що соціальну компетентність тісно пов'язують з професійною компетентністю.

Так наприклад Л. Павлюк у своїх дослідженнях наголошує на тому, що поняття «соціальна компетентність» невід'ємне від поняття «професійна компетентність», формування і розвиток соціальної компетентності особистості є неможливими поза формуванням її як фахівця-професіонала, де основою розвитку соціальної компетентності є теорія і практика безперервної освіти. Цим, фактично, формування соціальної компетентності ставиться в залежність від формування професійної компетентності, і соціальна компетентність стає складовою професійної [10].

В інших наукових джерелах ми знаходимо думку про те, що саме у процесі професійного навчання відбувається первинне засвоєння професії, визначається життєва і світоглядна позиція майбутнього спеціаліста. Тому головним завданням освітнього процесу є оптимальне урахування особливостей і закономірностей особистісного розвитку та

професійного становлення розвитку студентів, що передбачає, в свою чергу, виявлення взаємозв'язку та взаємозумовленості цих двох процесів [11, с. 99-100]. Адже професійна реалізація особистості на її життєвому шляху передбачає такі основні етапи: професійне самовизначення, професійне становлення в обраній сфері діяльності, фахове зростання і розвиток компетентності [11, с. 82].

Отже, здійснивши аналіз наукової літератури, ми можемо стверджувати, що деякі дослідники розрізняють поняття «соціальна компетентність» та «професійна компетентність», інші науковці поєднують дані поняття як одне ціле. Згідно з нашою думкою, поняття «професійна компетентність» та «соціальна компетентність» є різними за значенням, але досить спорідненими.

Слід зазначити, що процес розвитку соціальної компетентності [13] не містить у своїй структурі завершального етапу. Адже як тільки особистість перестає працювати над собою та професійно самовдосконалюватися, розвиток соціальної компетентності втрачає свою актуальність. Адже його суть полягає у прагненні до саморозвитку, пошуку нових форм, методів, засобів для удосконалення професійної діяльності, виявлення творчого підходу при вирішенні складних професійних завдань. Соціальна компетентність розвивається протягом усього трудового життя людини. Системність даного процесу Т. Хмурина вбачає у забезпеченні розвитку соціальної компетентності у навчальній діяльності, у процесі неперервної практичної підготовки та використання можливостей позанавчальної діяльності [13].

В контексті вищезазначеного конструктивними є погляди Л. Бахмат, яка, посилаючись на програмний документ ЮНЕСКО, зазначає, що нові умови у сфері праці мають певний вплив на цілі викладання та підготовки в галузі вищої освіти. Просте розширення змісту навчальних програм і збільшення навчального навантаження на студентів не можуть бути реалістичним рішенням цієї проблеми. Тому перевагу слід надавати предметам, що розвивають інтелектуальні здібності студентів, дозволяють розумно підходити до технічних, економічних, культурних змін, надають можливість отримувати та розвивати в процесі навчання такі якості, як ініціативність, дух підприємництва й пристосованість, а також дозволяють їм більш упевнено працювати в сучасному виробничому середовищі [1, с. 42-43].

Таким чином, слід констатувати, що вітчизняні вчені визначають соціальну компетентність студентів як комплексну характеристику особистості майбутнього працівника, яка містить систему оцінних соціальних, психолого-педагогічних знань, умінь, навичок, досвіду професійної діяльності, цінностей і мотивів життєдіяльності, а також особистісних якостей, що дають змогу ефективно виконувати соціальні функції в межах своєї компетенції. Соціальна компетентність є результатом професійної підготовки майбутніх фахівців у навчальних

зкладах й виявляється в готовності творчо вирішувати професійні завдання, пов'язані з творенням особистості, формуванням її як активного громадянина своєї держави, підготовкою до діяльності в суспільстві [3].

Отже, на основі вищезазначеного ми можемо стверджувати, що розвиток соціальної компетентності студентів певною мірою залежить від організації навчальної та виховної роботи у закладах вищої освіти.

Дослідження процесу розвитку соціальної компетентності студентської молоді дозволяє виділити декілька актуальних положень, що стосуються її компонентів, умов, показників розвитку.

Так, З. Бондаренко виокремлює чотири базові, фундаментальні компоненти розвитку соціальної компетентності особистості, навколо яких групуються багато інших: відповідальність, терпимість, саморозвиток, позитивне мислення (інтегративний компонент, що охоплює усі попередні, та одночасно присутній у кожному з них) [2].

Щодо розвитку професійної компетентності слід виділити праці І. Демури, який наголошує, що розвиток професійної компетентності у студентів вищих навчальних закладів можливий, якщо:

- процес професійної підготовки імітує професійний простір, адекватний моделі особистості випускника;
- основу формування професійної компетентності студента складає розуміння її суті як інтеграційного утворення особистості, структура якого зумовлена специфікою кваліфікаційного портрету;
- система професійної підготовки студентів у закладах вищої освіти має інтегрувати зміст, що імітує умови майбутньої професійної діяльності на основі принципів систематичності, спадкоємності, міждисциплінарних зв'язків, професійної значущості [11, с. 86-87].

Доцільними є погляди Є. Єгорової, яка зазначає, що розвиток особистості, як і становлення професіонала, є можливим за умов: оволодіння операційною стороною діяльності та усвідомлення суб'єктом навчально-професійної діяльності значущості своєї професії; формування мотивів професійного становлення, оптимального співвідношення змістовних (потреба в самореалізації, інтерес до обраної професії) і адаптивних мотивів діяльності (престижність обраної професії, заробітна плата); формування адекватної самооцінки; гармонізації взаємозумовлених стосунків [11, с. 100-101].

Серед вирішальних показників розвитку соціальної компетентності студентів деякі вітчизняні дослідники [13] визначають позицію студента як суб'єкта навчально-виховної діяльності. Тому перед освітніми закладами постає надзвичайно перспективне завдання створення оптимальних психолого-педагогічних, дидактичних та організаційно-методичних умов для соціально-професійного розвитку студентів. На думку вчених, найважливішою умовою підвищення якості підготовки

студентів є орієнтація практики викладання на застосування особистісно-орієнтованого підходу, при якому найважливішого значення набуває самоцінність того, хто навчається. Отже, орієнтація викладачів на основні принципи цього підходу буде сприяти розвитку цілісної особистості фахівця та його особистісних якостей, що певною мірою формуються в процесі постійної роботи над собою.

Згідно з нашими поглядами, розвиток соціальної компетентності у студентів закладів вищої освіти не можливий без самоосвіти та самовиховання. Адже саме ці процеси сприяють: самовдосконаленню, саморозвитку, активності студентів самостійно отримувати та поповнювати знання, бажанню безперервно здобувати освіту.

Аналізуючи наукові джерела з питання самовиховання можемо констатувати, що самовиховання спирається на досвід самопізнання особистості, на оцінку нею своїх здібностей, ступінь розвитку тих чи інших психологічних якостей, на знання компенсаторних можливостей, найбільш адекватних і ефективних способів та прийомів самовдосконалення [11, с. 224]. Тому ми підтримуємо погляди Л. Рибалко, яка вважає, що студентам недостатньо лише знати про власну самість, їм необхідно закріплювати ці знання в конкретних діях: планувати власне життя, переконувати себе в неодмінних перемогах над труднощами, допомагати іншим долати перешкоди [12, с. 27].

Взявши до уваги вищенаведені погляди, можемо стверджувати, що в процес навчально-виховної діяльності закладів вищої освіти слід включати:

- ґрунтовну та всеохоплюючу практичну діяльність;
- співпрацю ЗВО із компаніями, організаціями, установами з метою покращення навчального процесу та подальшому працевлаштуванні майбутніх фахівців;
- роботу різноманітних гуртків, секцій, клубів де студенти можуть себе самореалізувати, займатись своїм хобі, розвиватись в будь-якому напрямку незалежно від обраної професії;
- активну роботу студентського самоуправління та профкому;
- активно діючу соціально-психологічну службу;
- організовану культурно-дозвіллеву діяльність студентів.

На підґрунті всього, зазначеного вище, ми можемо зробити висновок про те, що питання розвитку соціальної та професійної компетентностей у студентів, які навчаються у закладах вищої освіти, є відкритим. Ринкові умови та соціальна ситуація в країні змушують ЗВО вносити певні зміни в програми підготовки студентів та виховний процес вищої школи, що сприятиме більш ефективному розвитку соціальної та професійної компетентності студентів.

Подальшої розробки потребує розробка моделі розвитку соціальної компетентності у студентів вищого навчального закладу.

Список використаних джерел

1. Бахмат Л.В. Про впровадження компетентнісного підходу у вищу освіту США / Л.В. Бахмат // Наук. вид. «Наукові записки кафедри педагогіки», 2014. – Вип. XXXVI. – С. 41-47.
2. Бондаренко З.П. Модель формування соціальної зрілості особистості у процесі її навчання, виховання і розвитку [Електронний ресурс]. / З.П. Бондаренко. – Режим доступу: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp11/1/Bondarenko_ZP.pdf&rct=j&q=&esrc=s&sa=U&ei=oM31VKvyBML2UJ7mgYgG&ved=0CBMQFjAA&usq=AFQjCNF9BJ5x5gfyNfCsydxdnX-eM4ue2A. – Назва з екрану.
3. Борбич Н.В. Сучасний аналіз дефініції «соціальна компетентність» особистості [Електронний ресурс] / Н.В. Борбич. – Режим доступу: http://www.google.com.ua/url?url=http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis. – Назва з екрану.
4. Варецька О.В. формування соціальної компетентності педагога засобами медіаосвіти [Електронний ресурс] / О.В.Варецька. – Режим доступу: http://www.google.com.ua/url?url=http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal. – Назва з екрану.
5. Енциклопедія освіти / В.Г. Кремень. – Київ: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
6. Зарубінська І.Б. Теоретико-методичні основи формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. докт. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І.Б. Зарубінська. – К., 2011. – 39 с.
7. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В.Овчарук. – К.: “К.І.С.”, 2004. – 112 с.
8. Левківський М.В. Соціальна зрілість молоді в контексті гуманізації виховання / М.В. Левківський // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. праць. – К., 2006. – Вип. 9. – Кн. 1. – С. 335-339.
9. Литвинова Н.В. Поняття «компетенція» і «компетентність» у працях сучасних педагогів [Електронний ресурс] / Н.В.Литвинова. – Режим доступу: <http://www.google.ru/url?url=http://gnpu.edu.ua/files/VIDANNIY/> – Назва з екрану.
10. Павлюк Л.М. Теоретичні аспекти проблеми формування соціальної компетентності старших підлітків / Л.М. Павлюк // Психолого-педагогічні науки. – 2012. – №4. – С. 40-43.
11. Педагогіка і психологія професійної освіти // Науково-методичний журнал. – 2007. – №3. – С. 82, 99-101.
12. Рибалко Л.С., Коваленко Г.С. Формування акмеологічної позиції майбутнього вчителя в процесі фахової підготовки: монографія /

Л.С. Рибалко, Г.С. Коваленко. – Харків: Цифрова друкарня №1, 2013. – 190 с.

13. Хмуринаська Т.О. Особливості формування соціально-професійної зрілості майбутніх соціальних педагогів [Електронний ресурс] / Т.О.Хмуринаська. – Режим доступу: http://www.google.com.ua/url?url=http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/. – Назва з екрану.
14. Шарипов Ф.В. Профессиональная компетентность преподавателя вуза / В.Ф. Шарипов // Высшее образование сегодня. – 2010. – №1. – С. 11-12.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. 1. Bahmat L.V. Pro vprovadzhennja kompetentnisnogo pidhodu u vishhu osvitu SShA / L.V. Bahmat // Nauk. vid. «Naukovi zapiski kafedri pedagogiki», 2014. – Vip. XXXVI. – S. 41-47.
2. Bondarenko Z.P. Model' formuvannja social'noï zrilosti osobistosti u procesi її navchannja, vihovannja i rozvitku [Elektronnij resurs]. / Z.P. Bondarenko. – Rezhim dostupu: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp11/1/Bondarenko_ZP.pdf&rct=j&q=&esrc=s&sa=U&ei=oM31VKvyBML2UJ7mgYgG&ved=0CBMQFjAA&usg=AFQjCNF9BJ5x5gfyNfCsydxdnX-eM4ue2A. – Nazva z ekranu.
3. Borbich N.V. Suchasnij analiz definicij «social'na kompetentnist'» osobistosti [Elektronnij resurs] / N.V. Borbich. – Rezhim dostupu: http://www.google.com.ua/url?url=http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/c. – Nazva z ekranu.
4. Varec'ka O.V. formuvannja social'noï kompetentnosti pedagoga zasobami mediaosviti [Elektronnij resurs] / O.V.Varec'ka. – Rezhim dostupu: http://www.google.com.ua/url?url=http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal. – Nazva z ekranu.
5. Enciklopedija osviti / V.G. Kremen'. – Kiïv: Jurinkom Inter, 2008. – 1040 s.
6. Zarubins'ka I.B. Teoretiko-metodichni osnovi formuvannja social'noï kompetentnosti studentiv vishhij navchal'nih zakladiv ekonomichnogo profilju: avtoref. dis. na zdobuttja nauk. stup. dokt. ped. nauk: spec. 13.00.04 «Teorija i metodika profesijnij osviti» / I.B. Zarubins'ka. – K., 2011. – 39 s.
7. Kompetentnisnij pidhid u suchasnij osviti: svitovij dosvid ta ukraïns'ki perspektivi: Biblioteka z osvith'oï politiki / Pid zag. red. O.V.Ovcharuk. – K.: «K.I.S.», 2004. – 112 s.
8. Levkivs'kij M.V. Social'na zrilist' molodi v konteksti gumanizacij vihovannja / M.V. Levkivs'kij // Teoretiko-metodichni problemi vihovannja ditej ta uchnivs'koï molodi: Zb. nauk. prac'. – K., 2006. – Vip. 9. – Kn. 1. – S. 335-339.
9. Litvinova N.V. Ponjattja «kompetencija» i «kompetentnist'» u pracjah suchasnih pedagogiv [Elektronnij resurs] / N.V.Litvinova. – Rezhim

- dostupu: <http://www.google.ru/url?url=http://gnpu.edu.ua/files/VIDANNIY/> – Nazva z ekranu.
10. Pavljuk L.M. Teoretichni aspekti problemi formuvannja social'noi kompetentnosti starshih pidlitkiv / L.M. Pavljuk // Psihologo-pedagogichni nauki. – 2012. – №4. – S. 40-43.
 11. Pedagogika i psihologija profesijnoi osviti // Naukovo-metodichnij zhurnal. – 2007. – №3. – S. 82, 99-101.
 12. Ribalko L.S., Kovalenko G.S. Formuvannja akmeologichnoi pozicii majbutn'ogo vchitelja v procesi fahovoï pidgotovki: monografija / L.S. Ribalko, G.S. Kovalenko. – Harkiv: Cifrova drukarnja №1, 2013. – 190 s.
 13. Hmurins'ka T.O. Osoblivosti formuvannja social'no-profesijnoi zrilosti majbutnih social'nih pedagogiv [Elektronnij resurs] / T.O.Hmurins'ka. – Rezhim dostupu: http://www.google.com.ua/url?url=http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/. – Nazva z ekranu.
 14. Sharipov F.V. Professional'naja kompetentnost' prepodavatelja vuza / V.F. Sharipov // Vysshee obrazovanie segodnja. – 2010. – №1. – S. 11-12.

Sedenkova R. V. Social and Professional Student Competence: Characteristics, Components, Connection.

The present article defines a problem of development of social competence and professional competence of future specialists that will guarantee subsequent successful self-esteem and successful socialization of youth in the society.

The attention is accented on a system of higher professional education which has to provide students with a skill to adapt to difficult living conditions fast, to cooperate with social environment, to self-improve and to work in a team.

The present article deals with international and national normative base and scientific works of foreign and national scientists analysis who studied aspects of student social competence development. The emphasis is put on a subject matter, content-richness and structural characteristics of social competence.

Different approaches to definition of terms “competence”, “social competence”, “professional competence” are considered. Special attention is paid to connection between social competence and professional competence. Components and properties of social competence and professional competence are defined.

The basic idea is student social competence development that depends on organization of training and educational work in higher educational establishments. The main task of educational institutions is to create optimal psychological and pedagogical, didactic and organizational-methodical conditions for social and professional student development that is to promote

development of an integral personality of a specialist and his personal qualities that are formed to some extent in the process of a constant self-improvement.

The unity of the process of social competence development with processes of self-education and self-improvement of student youth are substantiated that encourage self-improvement, self-development, student activity to receive and enlarge knowledge independently, desire to get education at all times.

Forms and methods of work with students are provided which should be included to educational process of the higher educational establishment with a purpose to improve student social and professional competence development.

Key words: competence, professional competence, educational process of the higher educational establishment, self-improvement, self-education.

Отримано 3.04.2015 р.

УДК 378: 37.013:42(043.3)

Н. В. Синюк
nvs1977@mail.ru

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ПРОЕКТУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ЯК УМОВА УСПІШНОЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ В ГАЛУЗІ ПРОФІЛАКТИКИ АДИКЦІЙ

Синюк Н. В. Організація самостійної волонтерської проектувальної діяльності майбутніх соціальних педагогів як умова успішної соціально-педагогічної роботи в галузі профілактики адикцій. У статті проаналізовано організацію волонтерської діяльності майбутніх соціальних педагогів як потужний стимул розвитку їх професійно-особистісної компетентності для профілактичної роботи з учнями, які схильні до адиктивної поведінки. Розглянуто комплекс профілактичного впливу на учнів, які схильні до адикцій. У практичному аспекті волонтерська діяльність майбутніх соціальних педагогів у загальноосвітніх закладах передбачала розробку та впровадження певного типу (дослідного, творчого, інформаційного) соціально-педагогічного проекту. Були вдосконалені дослідницькі, проектувальні, менеджерські, комунікативні та організаційні вміння студентів-волонтерів через розробку проектів, які стосуються профілактики

адиктивної поведінки учнів. Наші спостереження за студентами-волонтерами, які брали участь у розробці соціально-педагогічних проектів, дали можливість констатувати суттєві особистісні позитивні зміни, зокрема стала помітною позитивна динаміка цінностей, норм, установок, опанування нових процедур, зміна відносин з оточуючими людьми, а самостійна розробка соціально-педагогічних проектів мала у собі стимул до самовдосконалення.

Ключові слова: волонтерство, профілактика адикцій, самостійна проектувальна діяльність, проектування, соціальні проекти, позитивна мотиваційна установка.

Сынюк Н. В. Организация самостоятельной волонтерской проектировочной деятельности будущих социальных педагогов как условие успешной социально-педагогической работы в области профилактики аддикций. В статье проанализировано организацию волонтерской деятельности будущих социальных педагогов, как мощного стимула развития их профессионально-личностной компетентности для профилактической работы с учащимися, которые подвержены аддиктивному поведению. Рассмотрен комплекс профилактического воздействия на учащихся, склонных к аддикциям. В практическом аспекте волонтерская деятельность будущих социальных педагогов в общеобразовательных учреждениях предусматривала разработку и внедрение определенного типа (исследовательского, творческого, информационного) социально-педагогического проекта. Во время разработки проектов, касающихся профилактики аддиктивного поведения учащихся, были усовершенствованы исследовательские, проектировочные, менеджерские, коммуникативные и организационные умения студентов-волонтеров. Наши наблюдения за студентами-волонтерами, которые принимали участие в разработке социально-педагогических проектов, позволили констатировать существенные личностные положительные изменения, в частности стала заметной положительная динамика ценностей, норм, установок, освоение новых процедур, изменение отношений с окружающими людьми, а самостоятельная разработка социально-педагогических проектов стимулировала самосовершенствование.

Ключевые слова: волонтерство, профилактика аддикций, самостоятельная проектировочная деятельность, проектирование, социальные проекты, положительная мотивационная установка.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблема формування готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки учнів підсилюється суперечностями між: потребою

впровадження інноваційних підходів у підготовку фахівців до профілактики адиктивної поведінки в сучасних умовах загальноосвітніх навчальних закладів і відсутністю практичного інструментарію та методичного забезпечення навчально-виховного процесу підготовки майбутніх соціальних педагогів; професійною потребою проведення шкільним соціальним педагогом профілактики адиктивної поведінки учнів і недостатнім рівнем фахової компетентності у цьому виді діяльності. Зазначені суперечності та необхідність їх розв'язання, а також соціальна значущість і актуальність проблеми обумовили вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми. У напрацюваннях О. Безпалько, І. Зверєвої, А. Капської, Л. Міщик, В. Поліщук та ін. висвітлено теоретико-практичні аспекти професійної підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери у вищому навчальному закладі. Праці Р. Аріфуліної, В. Гетман, Н. Пихтіної, О. Тютюнник, Т. Чеснокової присвячено підготовці майбутніх фахівців до профілактики адикцій. Суттєвий внесок у вивчення адиктивної поведінки зробили зарубіжні науковці (А. Аменд, М. Гріфіш, Н. Залигін). В Україні питання адиктивної поведінки та її профілактики активно досліджуються М. Баразміною, П. Гусаком, Н. Заверико, Г. Золотовою, Р. Козубовським, О. Ліщинською, Н. Максимовою. Основні методологічні напрямки покращення соціально-педагогічної роботи в школі з профілактики адикцій відображено в роботах Є. Аверіної, О. Балакіревої, С. Болтівець, О. Виходцевої, І. Корнієнко, О. Колеснікової, В. Панка, Н. Пихтіної, О. Соловійової та ін. Однак, ще й нині наявний певний дефіцит практичних напрацювань із питань, які безпосередньо стосуються професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Метою статті є визначення того, що організація самостійної волонтерської проєктувальної діяльності майбутніх соціальних педагогів є умовою успішної соціально-педагогічної роботи в галузі профілактики адикцій, а також сприяє розвитку мотиваційних, вольових та ціннісних складових особистості майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Упровадження організації самостійної волонтерської проєктувальної діяльності майбутніх соціальних педагогів зумовлено тим, що успішність соціально-педагогічної роботи з дітьми в галузі профілактики адикцій залежить від самостійності соціальних педагогів. Це матиме вплив на активний вибір студентами своєї професійної позиції, цілей і засобів професійної діяльності, впливатиме на самовизначення фахівців, а також стимулюватиме усвідомлення ними власної ролі в галузі профілактики адиктивної поведінки учнів. У нашому баченні студент у якості волонтера матиме змогу вести самостійну проєктувальну діяльність, що розвиватиме ціннісні орієнтації та установки майбутніх соціальних педагогів на професійну діяльність щодо профілактики адикцій, а тому впливатиме на

формування показників готовності. Робота студентів у волонтерській групі та організація ними самостійної проєктувальної діяльності позитивно впливатиме на пізнавальну активність, здатність до прийняття особистої відповідальності за результат діяльності, підвищуватиме рівень загальної професійної компетентності особистості.

У своєму дослідженні ми виходили з того, що *волонтерство* – «добровільна, безкорислива, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги» [2, с. 124]. Зазначимо, що у нашій країні розвиток волонтерського руху безпосередньо зумовлений зростаючою кількістю соціальних проблем, у вирішенні яких при сучасній економічній ситуації волонтери є незамінними. Саме студент як безкорисливий волонтер, у нашому баченні, допоможе відродженню ціннісних орієнтирів учня і сприятиме підвищенню значимості здорового способу життя.

Нині ВНЗ повинні бути зорієнтовані на якісну підготовку фахівців, здатних надавати професійну допомогу дітям щодо профілактики адикцій [7, с. 77]. Виходячи з такої аргументації особливої актуальності набуває волонтерський рух, як суспільно корисна діяльність, що спрямована на поліпшення соціальної ситуації у загальноосвітніх закладах та позитивні суспільні перетворення у галузі профілактичної діяльності адиктивної поведінки школярів. Такими активними волонтерами і повинні бути майбутні соціальні педагоги.

Волонтерська діяльність, як зазначають науковці [1; 4; 8], сприяє розвитку мотиваційних, вольових та ціннісних складових особистості майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери. Високий рівень особистісної готовності до волонтерської діяльності знижує ризик виникнення професійної деформації та синдрому емоційного вигорання, а також істотно підвищує ефективність соціально-педагогічної діяльності всіх учасників волонтерської групи. Саме тому організація волонтерської діяльності майбутніх соціальних педагогів виступає потужним стимулом розвитку їх професійно-особистісної компетентності для профілактичної роботи з учнями, які схильні до адиктивної поведінки.

Студенти-волонтери залучалися нами до волонтерської роботи на підставі особистого рішення та власної ініціативи в позанавчальний час. У процесі організації експериментального дослідження ми стимулювали студентів до волонтерської допомоги через об'єднання їх у волонтерські групи по 4 особи та закріплення їх за конкретними загальноосвітніми навчальними закладами, де є учні, які схильні до адикцій. З усіма навчальними закладами були підписані угоди про співпрацю на основі волонтерської діяльності. Практична робота студентів-волонтерів у загальноосвітніх навчальних закладах, яка спрямована на профілактику адиктивної поведінки учнів впливала на:

– уміння студентів самостійно проводити комплексний пошук та аналіз інформації про учнів, що схильні до адикцій, в контексті конкретної життєвої ситуації;

– розвиток у студентів мовної культури, здатності грамотно та логічно викладати свої думки та організація партнерського спілкування і толерантної поведінки з учнями, які мають адиктивну поведінку;

– формування у майбутніх фахівців стресостійкості, емоційної стабільності, саморегуляції, здатності конструктивно вирішувати професійні та життєві завдання;

– підвищення у студентів рівня усвідомлення системи соціальних та особистісних цінностей, цілей, смислових установок, громадянської позиції, а також формування у них особистісної креативності як адаптаційного ресурсу та умови ефективної волонтерської діяльності.

На основі використання напрацювань Т. Лях [4] студенти в якості волонтерів виступали активними суб'єктами соціально-педагогічної роботи та здійснювали самостійну проєктувальну діяльність в інформаційно-просвітницькому, рекреативному, соціально-рекламному напрямках у галузі профілактики адиктивної поведінки школярів, співпрацюючи при цьому із соціальним педагогом, практичним психологом та класним керівником того класу, за яким вони були закріплені.

Організація волонтерської діяльності студентів в загальноосвітніх навчальних закладах складалася із наступного комплексу профілактичного впливу:

1. Просвітництво, цілями цієї діяльності було формування в учнів та педагогічного колективу навчального закладу позиції активних співучасників профілактичних програм на основі застосування сучасних методів і технологій профілактичної роботи.

2. Формування технологічного потенціалу профілактичної діяльності в освітньому середовищі (розробка методичного забезпечення профілактичних заходів в освітньому закладі). Цей вид діяльності забезпечував розробку методичного і технологічного матеріалу в конкретному загальноосвітньому навчальному закладі.

3. Розробка комплексної проєктно-організаційної програми профілактичної діяльності в освітньому середовищі конкретного загальноосвітнього закладу.

4. Стимулювання розвитку особистісного потенціалу самих учнів та педагогів для вирішення завдань профілактики. Основною метою даної діяльності є підвищення обізнаності та вдосконалення арсеналу знань та умінь з профілактичної роботи та включення школярів у активну діяльність.

5. Моніторинг ситуації та моніторинг реалізації профілактичних заходів. Цілями даної діяльності виступав аналіз цільових груп, факторів ризику в соціальному оточенні та характеристика освітнього середовища,

на основі якого формуються програми профілактичної роботи та здійснювався аналіз результатів реалізації профілактичної роботи.

У практичному аспекті організація діяльності волонтерських студентських груп передбачала:

– наявність чіткого змісту роботи щодо профілактики адикцій школярів та визначення конкретних завдань діяльності, які необхідно виконати у конкретному загальноосвітньому навчальному закладі;

– спрямованість студентів-волонтерів на самостійне проектування профілактичних заходів та розробку соціальних проектів;

– здійснення цілеспрямованого керівництва за діяльністю волонтерів зі сторони викладача, а також шкільного соціального педагога.

Під час проектування профілактичної діяльності студенти-волонтери самостійно: вивчали нормативно-правові документи, що регламентують діяльність волонтерських організацій; використовували Інтернет-ресурси з метою вивчення передового досвіду організації волонтерської діяльності з учнями як в Україні, так і за кордоном; розробляли соціально-педагогічні проекти в галузі профілактики адиктивної поведінки учнів.

За визначенням М. Шакурової, проектування – це створення суб'єктом моделі майбутньої діяльності, що включає уявлення про стадії, етапи цілеспрямованої зміни об'єкта від початкового стану до бажаного [9, с. 240]. Робота над проектами дозволяє організовувати дослідницьку діяльність майбутніх фахівців, сприяє підвищенню самостійності, розвитку комунікабельності. Цінність проекту, який самостійно розробляють майбутні соціальні педагоги, визначається його освітнім потенціалом, можливістю включити учнів у найрізноманітніші види діяльності, що забезпечують не тільки розширення їх кругозору, життєвого досвіду щодо профілактики адиктивної поведінки. На основі самостійного проектування студенти-волонтери мають змогу створити нові, оригінальні продукти діяльності.

Результатом проектувальної діяльності майбутніх соціальних педагогів були проекти. На основі напрацювань фахівців [1; 5] встановлено, що проекти мають вагомий позитивний ефект щодо організації профілактики адикцій під час волонтерської діяльності студентів в учнівському середовищі. У практичному аспекті з метою якісного виконання проектів ми ознайомили студентів-волонтерів із основними підходами, яких вони мають дотримуватися, самостійно проектуючи свою діяльність:

1. Проекти складаються таким чином, щоб сприяти ліквідації або зменшенню відомих «факторів ризику», які мають вплив на розвиток адикцій.

2. Проекти повинні бути націлені на всі форми адиктивної поведінки, в тому числі на вживання тютюну, алкоголю, наркотичних речовин, Інтернет-залежність та інші види адикцій.

3. Проекти у галузі профілактики адиктивної поведінки учнів загальноосвітніх закладів повинні включати практичні заходи щодо:

- посилення в учнів особистих переконань проти адиктивної поведінки і формування негативного ставлення до вживання адиктивних речовин;

- розвиток навичок відмови від адиктивних речовин в ситуаціях, коли їх пропонують;

- навчання соціальним навичкам (комунікабельності, впевненості в собі, самоповазі, ефективній взаємодії з оточуючими як однолітками, так і з дорослими) та усвідомлення необхідності досягнення позитивних життєвих цілей та побудови життєвих перспектив.

4. У профілактичних проектах для школярів перевагу необхідно віддавати інтерактивним способам роботи (моделюванню ситуацій, рольовим іграм, дискусіям, мозковим штурмам), а не дидактичним інформаційно-освітнім методам.

5. Диференційованість профілактичних проектів повинна залежати від віку учасників, гендерного складу, контингенту (не мають досвіду прийому адиктивних речовин, «експериментаторами», проблемними споживачами адиктивних речовин), культурних та освітніх особливостей загальноосвітніх навчальних закладів освітнього закладу.

У практичному аспекті волонтерська діяльність майбутніх соціальних педагогів у загальноосвітніх закладах передбачала розробку та впровадження певного типу (дослідного, творчого, інформаційного) соціально-педагогічного проекту. Причому студенти самостійно обирали тип свого проекту. Для нашого дослідження інтерес становить конкретна логіка проектування, запропонована К. Нікітіною [6]. Виходячи з напрацювань авторки ми наголошували студентам на тому, що дослідницькі проекти за своїм характером повинні нагадувати наукове дослідження, мати логічний виклад і включати в себе: визначення актуальності та ступеня розробленості проблеми, об'єкта і предмета, мети дослідження, завдання, методології та методики вивчення проблеми; збір та аналіз інформації, розробку практичних рекомендацій. Тоді як творчі проекти спрямовані на розробку нових оригінальних ідей, продуктів спільної діяльності, поданих у творчій формі (творчий звіт, відеолекторії, театралізації, спортивні ігри, соціально-педагогічні подорожі), припускають максимально вільний і нетрадиційний підхід до оформлення результатів. Інформаційні проекти спрямовані на збір необхідної інформації щодо сутності та профілактики адикцій. Розробка цього типу проекту пов'язана з пошуком інформації в різних джерелах: монографіях, журнальних статтях, газетних публікаціях, електронних базах даних, за допомогою соціологічних опитувань [6, с. 49].

При розробці майбутніми соціальними педагогами-волонтерами соціально-педагогічних проектів з профілактики адиктивної поведінки учнів загальноосвітніх навчальних закладів ми опиралися на поради

М. Шакурової [9, с. 242-244]. Одним із організованих та впроваджених студентами-волонтерами був соціально-педагогічний проект на тему «Жити здоровим!». Результатом проекту стала узагальнена, систематизована і подана в творчій формі інформація щодо: актуальності розробки та впровадження проекту; мети та завдань проекту; поширеності проекту та цільової групи; ресурсів проекту; основних етапів впровадження; рівня реалізованості; очікуваних результатів; методів та технологій проекту.

Метою соціально-педагогічного проекту, як зазначає І. Колеснікова [3, с. 117], стає ініціювання за допомогою педагогічно організованих дій процесу, здатного привести до позитивних змін в соціальному середовищі і особистості школярів які схильні до адиктивної поведінки. Педагогічний потенціал соціально-педагогічних проектів спрямований на соціалізацію його учасників, їх адаптацію до існуючих умов; на формування уміння продуктивно взаємодіяти з навколишнім соціальним простором. Під час підготовки студентів до участі у соціально-педагогічних проектах, ми опиралися на такі два етапи проектування:

1. Моделювання, що передбачає розробку цілей (загальної ідеї) створення конкретних ситуацій та основних шляхів їх досягнення.

2. Конструювання, яке передбачає деталізацію створеного проекту для застосування в конкретних умовах для реальних учасників.

Через розробку проектів, які стосуються профілактики адиктивної поведінки учнів, студенти-волонтери вдосконалюють певні види вмінь, а саме:

– дослідницькі (самостійно генерувати ідеї, самостійно знайти відсутню інформацію, знаходити декілька варіантів вирішення проблеми, висувати гіпотези, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки);

– проектувальні (колективного планування, взаємодопомоги в групі для вирішення загальних завдань, ділового партнерського спілкування, знаходити і виправляти помилки в роботі своїх колег);

– менеджерські (планувати діяльність, час, ресурси, вести аналіз власної діяльності, використовувати різні засоби наочності при виступі);

– комунікативні (вступати в діалог, задавати запитання, вести дискусію, відстоювати свою точку зору, знаходити компроміс, впевнено тримати себе під час виступів);

– організаційні (працювати з колективом дітей, реалізовувати проект у практичну діяльність).

Наші спостереження за студентами-волонтерами, які брали участь у розробці соціально-педагогічних проектів, надають можливість констатувати суттєві особистісні позитивні зміни, зокрема стала помітною позитивна динаміка цінностей, норм, установок, опанування нових процедур, зміна відносин з оточуючими людьми. Самостійна розробка соціально-педагогічних проектів має у собі стимул до самовдосконалення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Вирішуючи професійні завдання різного ступеня складності при написанні проектів, студенти опиралися на теоретичні знання та вміння, отримані у процесі теоретичної освіти, різних видів практик і самостійної роботи. У процесі розробки соціально-педагогічного проекту «Жити здоровим!» у майбутніх соціальних педагогів розвивалося логічне мислення, формувалася система інтелектуальних і творчих умінь та навичок у галузі самоосвіти. Крім того, проектна діяльність студентів-волонтерів, яку вони самостійно здійснюють у загальноосвітніх закладах з профілактики адиктивної поведінки школярів була одним із способів розвитку професіоналізму та творчого підходу до реалізації у майбутньому професійної діяльності. Відповідно до вищевикладеного, ми вважаємо, що організація самостійної волонтерської проектувальної діяльності майбутніх соціальних педагогів набуває особливу наукову і практичну значимість при їх підготовці до роботи з учнями, які схильні до адиктивної поведінки, формує у студентів позитивну мотиваційну установку стосовно майбутньої діяльності в галузі профілактики адикцій. **Перспективою подальших розвідок** є організація самостійної проектувальної діяльності майбутніх соціальних педагогів у сфері профілактики девіантної та деліквентної поведінки учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Список використаних джерел

1. Балакірева, О. М. Моніторинг соціальних проектів і програм / О. М. Балакірева // Соціальна робота в Україні на початку XXI століття: проблеми теорії і практики : матеріали доповідей на Міжнародній науково-практичній конференції 29-31 жовтня 2002 р. / ЧДІЕУ.– К.: ДЦССМ, 2002. – Частина 2. – С. 241-242.
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. – 2-ге видання / за заг. ред І. Д. Звереві. – Київ, Сімферополь: Універсам, 2013. – 536 с.
3. Колесникова, И. А. Педагогическое проектирование : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / М. П. Горчакова-Сибирская, И. А. Колесникова. – М.: Академия, 2005. – 288 с.
4. Лях, Т. Л. Методика організації волонтерських груп : навч. посіб. / Т. Л. Лях. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. – 160 с.
5. Науковий супровід, моніторинг та оцінка ефективності соціальних проектів / О. О. Яременко, О. Р. Артюр, О. М. Балакірева [та ін.]. – К.: ДЦССМ, 2002. – 132 с.
6. Никитина, Л. Е. Социальный педагог в школе / Л. Е. Никитина. – М.: Академический проект, 2003. – 112 с.
7. Пономарева, Г. Ф. Реформирование высшего образования : ключевые вопросы, направления развития / Г. Ф. Пономарева // Современный научный вестник. Серия: Педагогические науки. Физическая культура и

- спорт : научно-теорет. и практ. журнал / отв. ред. Екимов С.В. – Белгород, 2013. – Вип. № 28 (167). – С. 20-26.
8. Технология волонтерской деятельности в социальной сфере : учебно-метод. комплекс / под ред. С. Н. Малявина. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2008. – 199 с.
 9. Шакурова, М. В. Методика и технология работы социального педагога: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / М. В. Шакурова. – М.: Академия, 2002. – 272 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Balakirjeva, O. M. Monitoryng social'nyh proektiv i program / O. M. Balakirjeva // Social'na robota v Ukraini na pochatku XXI stolittja: problemy teorii' i praktyku: materialy dopovidej na Mizhnarodnij naukovo-praktychnij konferencii' 29-31 zhovtnja 2002 r. / ChDIEU.– K.: DCSSM, 2002. – Chastyna 2. – S. 241–242.
2. Encyklopedija dlja fahivciv social'noi' sfery. – 2-ge vydannja / za zag. red I. D. Zvjerjevoi'. – Kyi'v, Simferopol': Universam, 2013. – 536 s.
3. Kolesnikova, I. A. Pedagogicheskoe proektirovanie: ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ucheb. zavedenij / M. P. Gorchakova-Sibirskaja, I. A. Kolesnikova. – M. : Akademija, 2005. – 288 s.
4. Ljah, T. L. Metodyka organizacii' volonters'kyh grup : navch. posib. / T.L.Ljah. – K.: Kyi'vs'k. un-t imeni Borysa Grinchenka, 2010. – 160 s.
5. Naukovyj suprovid, monitoryng ta ocinka efektyvnosti social'nyh proektiv / O. O. Jaremenko, O. R. Artjur, O. M. Balakirjeva [ta in.]. – K.: DCSSM, 2002. – 132 s.
6. Nikitina, L. E. Social'nyj pedagog v shkole / L. E. Nikitina. – M.: Akademicheskij projekt, 2003. – 112 s.
7. Ponomareva, G. F. Reformirovanie vysshogo obrazovaniya : kljuचेvye voprosy, napravleniya razvitija / G. F. Ponomareva // Sovremennyj nauchnyj vestnik. Serija: Pedagogicheskie nauki. Fizicheskaja kul'tura i sport : nauchno-teoret. i prakt. zhurnal / отв. ред. Екимов С.В. – Белгород, 2013. – Вип. № 28 (167). – С. 20–26.
8. Tehnologija volontjorskoj dejatel'nosti v social'noj sfere : uchebno-metod. kompleks / pod red. S. N. Maljavina. – SPb. : Izd-vo RGPU im. A. I. Gercena, 2008. – 199 s.
9. Shakurova, M. V. Metodika i tehnologija raboty social'nogo pedagoga : ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ped. ucheb. zavedenij / M. V. Shakurova. – M.: Akademija, 2002. – 272 s.

Synyuk N. V. The organization of independent volunteer designing activities of future social workers as a condition for successful social and educational work in the field of prevention of the addictive behavior. The article analyzes the organization of voluntary activities of the future social workers as a powerful incentive to develop their professional and personal

competencies for preventive work with students who are prone to the addictive behavior. We have considered a set of preventive effects on students who are susceptible to addiction.

In practical aspect the voluntary activities of the future social workers in secondary schools included the development and implementation of a certain type (research, creativity, information) socio-pedagogical project. We have improved research, design, managerial, communication and organizational skills of the volunteer students through the development of the projects related to the prevention of students' addictive behavior. Our observation of volunteer students who participated in the development of social and educational projects have made it possible to ascertain the essential personality positive changes, there has been a positive trend values, norms, attitudes, development of new procedures, changing relationships with others. The self-development of social and pedagogical project was incentive for self-improvement.

Key words: voluntary activities, prevention of the addictive behavior, self-projecting activities, design, social projects, positive motivational setting.

Отримано 20.04.2015 р.

37.015.31:376.42+37

Т. Г. Соловйова
tg_solovyova@rambler.ru

СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВА АДАПТАЦІЯ МОЛОДІ З РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

Соловйова Т. Г. Соціально-побутова адаптація молоді з розумовою відсталістю в умовах територіального центру соціального обслуговування. У статті висвітлено актуальність проблеми соціально-побутової адаптації молоді з розумовою відсталістю, яка полягає у тому, що в Україні, незважаючи на те, що намітилася певна позитивна динаміка щодо створення «безбар'єрного» середовища для людей з інвалідністю, права людей з розумовою відсталістю та іншими порушеннями інтелекту залишаються нереалізованими. Інтелектуальний адаптаційний мінімум для самостійного проживання останнім часом значно зріс і проблемою стала навіть адаптація осіб з субнормальним розумовим рівнем. Молодь з

розумовою відсталістю, досягнувши 18-20 років, виключається з системи освіти та, разом з тим, втрачає необхідну допомогу та підтримку щодо адаптації.

Здійснено аналіз поняття соціально-побутова адаптація, під якою розуміємо процес пристосування індивіда до умов життя, побуту, що передбачає поліпшення його становища, психологічного самопочуття, узгодженість із намірами, інтересами, уподобаннями. Адаптація як результат передбачає формування готовності особистості до побутової, трудової діяльності та розвитку самостійності при орієнтації в часі і просторі. Соціально-побутова адаптація молоді з розумовою відсталістю забезпечується розвитком соціальних й побутових навичок та підготовленістю суспільства до взаємодії з такими людьми.

Висвітлено специфіку соціально-побутової адаптації молоді з розумовою відсталістю в умовах територіального центру соціального обслуговування. Серед напрямків діяльності провідне місце посідає соціально-педагогічний, а загальною метою роботи відділення є допомога клієнтам у соціалізації. Головним завданням на різних етапах роботи є не досягнення певного рівня соціалізованості, а досягнення максимально можливої реабілітації та адаптації до практичного життя в оточуючому середовищі. Розвиток необхідних вмінь та навичок забезпечується цілеспрямованою роботою спеціалістів відділень і складається з наступних блоків: щоденні спеціалізовані заняття, мета й зміст яких визначається потребами конкретних клієнтів; організація волонтерської роботи; розвиток трудових та творчих навичок; організація взаємодії молоді з розумовою відсталістю з людьми похилого віку; робота з родинним оточенням; робота з близьким соціальним оточенням відділень. Успішність соціально-побутової адаптації молоді з розумовою відсталістю забезпечується органічним поєднанням фахової та волонтерської роботи.

Ключові слова: територіальний центр соціального обслуговування, молодь з розумовою відсталістю, соціально-побутова адаптація молоді з розумовою відсталістю, організація волонтерської роботи.

Соловьева Т. Г. Социально-бытовая адаптация молодежи с умственной отсталостью в условиях территориального центра социального обслуживания. В статье рассмотрена проблема социально-бытовой адаптации молодежи с умственной отсталостью, заключающаяся в том, что в Украине, несмотря на определенную положительную динамику по созданию «безбарьерной» среды для людей с инвалидностью, права людей с умственной отсталостью и другими нарушениями интеллекта остаются нереализованными.

Интеллектуальный адаптационный минимум для самостоятельного проживания в последнее время значительно возрос, и проблемой стала даже адаптация лиц с субфебрильной умственной отсталостью. Молодежь с умственной отсталостью, достигнув 18-20 лет, исключается из системы образования и, вместе с тем, теряет необходимую помощь и поддержку в адаптации.

Осуществлен анализ понятия социально-бытовая адаптация, под которой понимается процесс приспособления индивида к условиям жизни, быта, предусматривающий улучшение положения, психологического самочувствия, согласованность с интересами, предпочтениями. Адаптация как результат предусматривает формирование готовности личности к бытовой, трудовой деятельности и развития самостоятельности при ориентации во времени и пространстве. Социально-бытовая адаптация молодежи с умственной отсталостью обеспечивается развитием социальных и бытовых навыков, и подготовленностью общества ко взаимодействию с такими людьми.

Освещена специфика социально-бытовой адаптации молодежи с умственной отсталостью в условиях территориального центра социального обслуживания. Среди направлений деятельности ведущее место занимает социально-педагогическое, а общей целью работы отделений является помощь клиентам в социализации. Главной задачей на разных этапах работы является не достижение определенного уровня социализированности, а достижение максимально возможной реабилитации и адаптации к практической жизни в окружающей среде. Развитие необходимых умений и навыков обеспечивается целенаправленной работой специалистов отделений и состоит из следующих блоков: ежедневные специализированные занятия, цель и содержание которых определяется потребностями конкретных клиентов; организация волонтерской работы; развитие трудовых и творческих навыков; организация взаимодействия молодежи с умственной отсталостью с пожилыми людьми; работа с семейным окружением; работа с близким социальным окружением отделений. Успешность социально-бытовой адаптации молодежи с умственной отсталостью обеспечивается органичным сочетанием профессиональной и волонтерской работы.

Ключевые слова: территориальный центр социального обслуживания, молодежь с умственной отсталостью, социально-бытовая адаптация молодежи с умственной отсталостью, организация волонтерской работы.

Постановка проблемы. Наприкінці 2009 року Верховна Рада ухвалила Закон України «Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів

і Факультативного протоколу до неї». Означена Конвенція, яка, таким чином, стала частиною Законодавства України, передбачає забезпечення та заохочування повної реалізації всіх прав людини й основоположних свобод всім особам з інвалідністю без будь-якої дискримінації за ознакою інвалідності. Однією з вимог стало забезпечення змін у всіх сферах життя, які б надавали можливість людям з інвалідністю, в тому числі й молоді з розумовою відсталістю, брати активну участь у суспільній діяльності та отримувати послуги поряд з іншими. З огляду на це, перед соціальними службами всіх рівнів постають завдання дотримання вимог міжнародної спільноти та держави при організації надання допомоги людям з особливими потребами.

Разом з тим, у зв'язку зі зростанням у державі негативних соціально-економічних та політичних тенденцій, констатується загострення проблем усіх уразливих верств населення, зокрема людей з інвалідністю, яких в Україні, за даними Мінсоцполітики, станом на 1 січня 2013 р., налічувалось 2 788 226 осіб або 6,1 % від загальної чисельності населення країни [4]. Означені цифри не є остаточними через те, що певна частина людей з особливими потребами, за різними причинами (у тому числі бюрократичними), не отримують статус інваліда.

Рівень державного захисту осіб з обмеженими можливостями є відображенням рівня розвитку суспільства в цілому. Обов'язком держави є створення в суспільстві умов для забезпечення безперешкодного життєвого середовища для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення. І, дійсно, в останні роки, в Україні намітилася певна позитивна динаміка щодо створення «безбар'єрного» середовища для людей з інвалідністю – поступово з'являється та поширюється спеціальне обладнання, транспорт, пристрої та ін. Люди з фізичними, сенсорними вадами отримують більші можливості для інтеграції у суспільство. Втім, права людей з розумовою відсталістю та іншими порушеннями інтелекту залишаються нереалізованими. Сучасний темп життя, прискорений науково-технічний розвиток вимагають від людей все більшої життєвої компетентності. Н.А. Бастун [1] та інші дослідники зауважують, що інтелектуальний адаптаційний мінімум для самостійного проживання останнім часом значно зріс і проблемою стала навіть соціальна адаптація осіб з так званим субнормальним розумовим рівнем. Втім, якщо йдеться про дітей з вадами розумового розвитку, то вони ще отримують спеціальні (особливі) освітні послуги та допомогу у соціальній та соціально-побутовій адаптації у процесі навчання, у той час як молодь з розумовою відсталістю, досягнувши певного віку (зазвичай 18-20 років), виключається з системи освіти та, разом з тим, втрачає необхідну допомогу та підтримку щодо адаптації.

Отже, забезпечення реалізації прав людини з розумовою відсталістю на гідне життя потребує все більш потужних зусиль фахівців соціальної сфери. У сучасних соціально-економічних умовах підтримка й допомога людям з інвалідністю потребує швидкого реагування соціальних служб, гнучкості програм такої допомоги, розробки нових підходів щодо роботи з даною категорією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти означеної проблеми знайшли висвітлення у наукових працях Н. Бастун, О. Безпалько, І. Іванової, А. Капської, М. Николаєва, які розглядали питання соціальної адаптації та соціалізації людей з особливими потребами. Особливості роботи з оточенням людей з особливими потребами, висвітлювались Н.Грабовенко, В.Жмиром, А.Маллером, І.Ніжащою, Г.Цикото. Вивченням правового аспекту соціального захисту даної категорії займалися Л. Дроздова, А. Іпатов, І. Пінчук. Психолого-педагогічну допомогу людям з особливими потребами обґрунтували Є. Волкова, Л. Пінчукова, С. Шаховська та інші дослідники.

На думку багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, серед людей з інвалідністю, особливо уразливими є діти й молодь з розумовою відсталістю. У науковій літературі все частіше постають питання соціалізації, інтеграції, інклюзивної освіти, соціально-педагогічного та психологічного супроводу означеної категорії. Втім, ці проблеми неможливо вирішити без первісної соціальної та, зокрема, соціально-побутової адаптації людей з розумовою відсталістю. Соціально-побутова адаптація для даної категорії є підґрунтям без якого неможливо подальше вирішення проблем, пов'язаних з інвалідністю.

Метою нашої статті є висвітлення специфіки соціально-побутової адаптації молоді з розумовою відсталістю в умовах територіального центру соціального обслуговування. Завданнями визначено аналіз поняття «соціально-побутова адаптація інвалідів з розумовою відсталістю»; теоретичне осмислення специфіки соціально-побутової адаптації молоді з розумовою відсталістю у територіальному центрі; узагальнення досвіду територіального центру щодо забезпечення соціально-побутової адаптації.

Виклад основного матеріалу. Соціально-побутова адаптація є одним з компонентів соціальної адаптації людини. За визначенням Н.В. Заверико, під соціальною адаптацією розуміють процес і результат активного пристосування індивіда до умов соціального середовища та вид взаємодії особистості із соціальним середовищем. Адаптація може здійснюватись у формі акомодатії (повного підпорядкування вимогам середовища без їх критичного аналізу), конформізму (вимушеного підпорядкування вимогам середовища) та асиміляції (свідомого й добровільного прийняття норм та цінностей середовища на основі особистісної солідарності з ними). Адаптація пов'язана з прийняттям

індивідом різних соціальних ролей, адекватним відображенням себе і своїх соціальних зв'язків. Вона відіграє вирішальну роль в соціалізації особистості [1; 3].

Відповідно, побутову адаптацію, у загальному вигляді, можна розглядати як процес і результат пристосування індивіда до побутових умов соціального середовища або пристосування до побутового середовища. Коли йдеться про людину зі звичайним розумовим розвитком, процес пристосування до побутових умов здебільшого відбувається без сторонньої допомоги, за виключенням періоду дитинства та конкретних ситуацій, пов'язаних з об'єктивною складністю пристосування (наприклад, значні нововведення у побуті). Людина з розумовою відсталістю часто не здатна самостійно освоювати звичайний побутовий простір та відповідно не в змозі адаптуватися до нього без спеціальної допомоги. Крім того, побутова адаптація завжди відбувається у певному соціальному середовищі, тому йдеться саме про соціально-побутову адаптацію.

Соціально-побутова адаптація, поєднуючи обидва поняття, розглядається як процес пристосування індивіда до умов життя, побуту, що передбачає поліпшення його становища, психологічного самопочуття, узгодженість із намірами, інтересами, уподобаннями [1]. Соціально-побутова адаптація як результат передбачає формування готовності особистості до побутової, трудової діяльності та розвитку самостійності при орієнтації в часі і просторі (орієнтування на місцевості, знання інфраструктури мегаполіса, міста, сільського поселення).

Соціально-побутова адаптація є обов'язковою передумовою інших компонентів соціальної адаптації – економічного, комунікативного, регулятивного і самореалізації. Тобто від успішності соціально-побутової адаптації залежатиме успішність подальших процесів соціальної адаптації, соціалізації та досягнення основних цілей соціальної та соціально-педагогічної роботи з людьми з обмеженими можливостями – підвищення якості життя та сприяння їх максимальній незалежності.

Поняття «незалежного життя» передбачає реалізацію права людини бути невід'ємною частиною життя суспільства та прийняття активної участі у соціальних, політичних, економічних процесах; це свобода вибору та доступу до суспільних об'єктів, засобів комунікацій, праці, освіти тощо. Філософія «незалежного життя» орієнтує людину з обмеженими можливостями на те, щоб вона ставила перед собою такі ж завдання, як і будь-який інший член суспільства. Обмежені можливості у цьому випадку розглядаються як звичайна перешкода (невміння ходити, говорити та ін.), яка має компенсуватися за допомогою соціальних служб. Тобто людина з інвалідністю делегує свої обмеження соціальній службі (як компенсаторному механізму) і тим самим стає повноправним членом

суспільства [6]. Це стосується всіх категорій інвалідів, зокрема й молоді з розумовою відсталістю.

Реалізація права людини з розумовою відсталістю на максимально незалежне життя ускладнюється багатьма причинами серед яких значне місце посідає елементарна соціально-побутова дезадаптація. Під останньою розуміємо повну чи часткову втрату людиною здатності пристосовуватись до оточуючого середовища у побутовому плані. І саме повернення, або розвиток такої здатності є, на нашу думку, першочерговим завданням соціальної служби.

Соціально-побутова адаптація традиційно складається з наступних елементів: самообслуговування, самостійності пересування, трудової діяльності, підготовленості до роботи з побутовою технікою і засобами зв'язку. Тобто соціально-побутова адаптація передбачає оволодіння навичками життєвої та соціальної компетентності: виконання норм і правил культурної поведінки в суспільстві, родині, вирішення життєво необхідних побутових завдань, а саме догляд за житлом та одягом, харчування, лікування тощо. Соціальна компетентність передбачає вміння користуватися транспортом, засобами зв'язку, оволодіння елементами правової культури.

Стосовно молоді з розумовою відсталістю, здатність до самообслуговування передбачає наявність елементарних навичок особистої гігієни, охайності, самостійне виконання необхідних повсякденних фізичних обов'язків по відношенню до себе самого або свого колективу. Самостійність пересування забезпечується навичками орієнтування у соціумі (адреси, маршрути, правила дорожнього руху, вміння вступати у взаємодію із сторонніми людьми та звертатись по допомогу).

Наступний елемент соціально-побутової адаптації – трудова діяльність – передбачає наявність навичок елементарної праці та розвиток творчих здібностей. Підготовленість до роботи з побутовою технікою та засобами зв'язку – вміння безпечно користуватись технічними побутовими приладами, телефоном, у деяких випадках - елементарна комп'ютерна грамотність, користування Інтернет-ресурсами.

Таким чином, соціально-побутова адаптація молоді з розумовою відсталістю забезпечується розвитком соціальних та побутових навичок, описаних вище та (враховуючи, що адаптація це взаємозумовлений процес) підготовленістю суспільства до взаємодії з такими людьми.

Специфіка соціально-побутової адаптації молоді з розумовою відсталістю вивчалася на базі Запорізького міського територіального центру соціального обслуговування, зокрема, у Комунарському відділенні соціально-побутової адаптації інвалідів з розумовою відсталістю.

Клієнти відділення – молодь, віком від 18 до 35 років, відвідує заклад щоденно (групи денного перебування), або за графіком, декілька разів на тиждень. Загальна кількість – 63 особи. Близько 80% відвідувачів мають порушення розумового розвитку, часто ускладнені іншими патологіями (синдром Дауна, аутичні розлади, сенсорні вади, дитячий церебральний параліч тощо). Робота відділення забезпечується завідувачем відділення, фахівцем із соціальної роботи, соціальним працівником, психологом, медичною сестрою. Серед напрямків діяльності провідне місце посідає саме соціально-педагогічний, а загальною метою роботи відділення є допомога клієнтам у соціалізації. Головним завданням на різних етапах роботи є не досягнення певного рівня соціалізованості, а досягнення максимально можливої реабілітації та адаптації до практичного життя в оточуючому середовищі.

Розвиток необхідних вмінь та навичок, які підвищують рівень соціально-побутової адаптованості молоді з розумовою відсталістю, забезпечується цілеспрямованою роботою спеціалістів відділення і складається з наступних блоків:

1. Щоденні спеціалізовані заняття, мета й зміст яких визначається потребами конкретних клієнтів («Догляд за житлом», «Техніка безпеки вдома», «Особиста гігієна», «Культура харчування», «Правила дорожнього руху» тощо) по типу шкільних занять, які зазвичай проводяться у спеціальних освітніх закладах. Втім, по досягненні молоддю певного віку (18-20 років), існуюча система освіти не передбачає подальший розвиток набутих знань, вмінь та практичних життєвих навичок.

2. Організація волонтерської роботи (спільні заняття з соціально-побутової адаптації; творчі заняття, майстер-класи; екскурсії міським транспортом; супровід у місця регулярного відвідування: магазини, поліклініки тощо).

3. Розвиток трудових та творчих навичок: виготовлення нескладних виробів з тканини, парафіну, воску, паперу, робота на присадибних ділянках тощо

4. Організація взаємодії молоді з розумовою відсталістю з людьми похилого віку, які також є клієнтами даного відділення (у відділенні працює клуб спілкування для осіб похилого віку).

5. Робота з родинним оточенням (консультування, інформування, організація тренінгових занять).

6. Робота з близьким соціальним оточенням відділення (найближчі школи, бібліотека, магазини).

На рисунку 1 представлено специфіку роботи відділення з соціально-побутової адаптації. Зупинимось детальніше на кожному блоці.

Щоденні спеціалізовані заняття передбачають використання таких методів як розповідь, бесіда, практичні вправи, екскурсії. Використовуються різноманітні наочні засоби та моделювання життєвих ситуацій, які проводяться на етапі закріплення матеріалу. Особливістю моделювання життєвих ситуацій на заняттях є те, що у ньому приймають участь самі клієнти. Тобто, моделюючи ситуацію «Покупка хлібу у магазині», відвідувачі самі будують прилавок, виготовляють з підручного матеріалу хліб, гроші тощо.

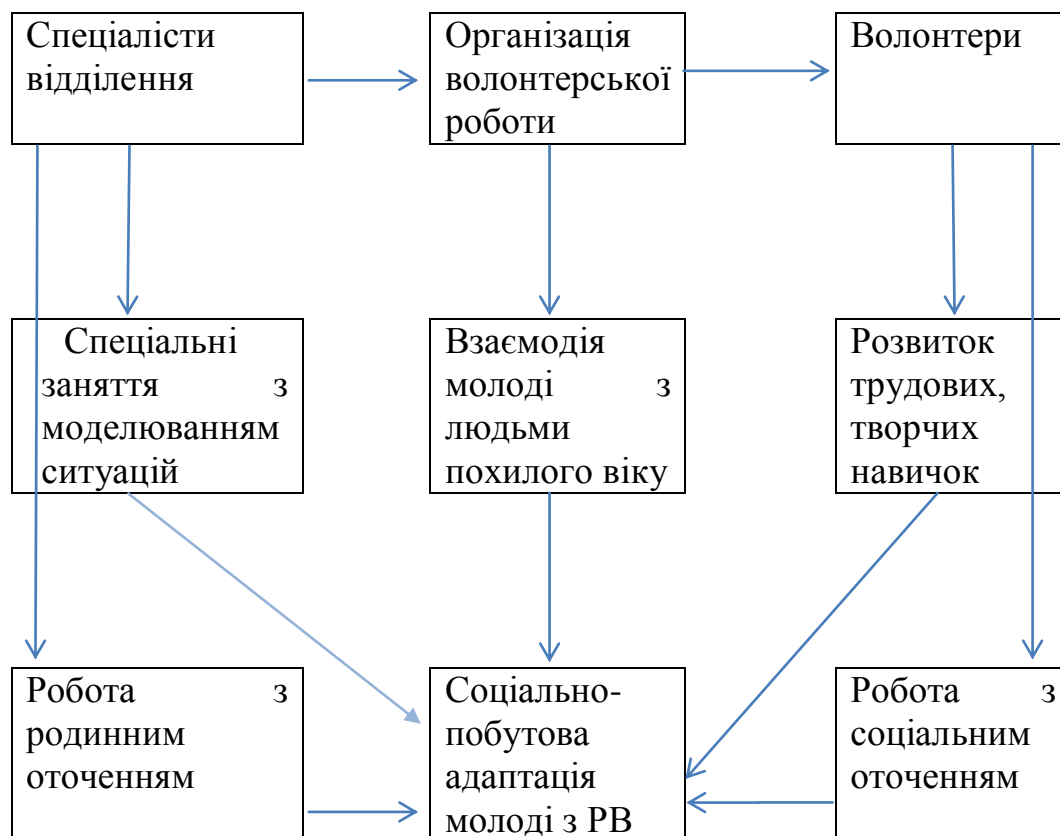

Рис. 1. Специфіка соціально-побутової адаптації молоді з розумовою відсталістю у територіальному центрі соціального обслуговування

На початку та на завершення кожної теми передбачається проведення екскурсій (для знайомства та набуття практичного досвіду використання сформованих навичок – у магазині, бібліотеці тощо).

Організація волонтерської роботи передбачає залучення волонтерів з числа студентів вищих навчальних закладів – майбутніх соціальних педагогів, соціальних працівників та психологів; учнів довколишніх шкіл та ПТУ; волонтерів з громадських організацій. Спільна діяльність волонтерів та клієнтів відділення сама по собі стає фактором соціалізації останніх та сприяє інтеграції молоді з розумовою відсталістю в соціум.

Особливою популярністю серед клієнтів відділення користуються майстер-класи з виготовлення різноманітних виробів та супровід у місця регулярного відвідування. Супровід волонтера надає людині з розумовою відсталістю впевненості, позбавляє від страху стати об'єктом глузувань тощо.

Розвиток трудових та творчих навичок передбачає з одного боку розвиток крупної та дрібної моторики, а з іншого – творчу та трудову самореалізацію особистості. Спеціалісти відділення та волонтери організують регулярні та разові заняття для спільної творчості. Акцент ставиться на тому, що клієнта не навчають цілеспрямовано якомусь виду образотворчого мистецтва чи рукоділля, а відшуковують те, що людина може робити найкраще і обмінюються досвідом. Так, у відділенні декілька дівчат добре вишивають, і, за допомогою спеціаліста, проводять власні майстер-класи. У процесі занять у кожного клієнта виявляється явний чи прихований таланти (здібності), яким потім пропонується поділитися з іншими. Це суттєво змінює ролі – з підопічного клієнт стає головною діючою особою певного процесу, що позитивно впливає на його адаптацію і соціалізацію.

Робота на присадибних ділянках традиційно є діяльністю, яка сприяє всебічному розвитку людини з особливими потребами. Позитивно впливає, в першу чергу – відносна нескладність, а, відповідно, й доступність такої роботи; по-друге – спілкування з природою сприяє розвитку духовності, екологічної культури, естетичному вихованню. Результати праці (вирощені рослини, красиво оформлені ділянки) є значимими як для вихованців так і для інших людей.

Ще одним напрямком роботи з соціально-побутової адаптації у відділенні є організація взаємодії молоді з розумовою відсталістю з людьми похилого віку. Як вже зазначалося, у відділенні працює клуб спілкування для осіб похилого віку. Цікавим є досвід роботи відділення у даному напрямку. За допомогою спеціалістів було впроваджено спочатку спільні свята, а пізніше і регулярні зустрічі (за бажанням обох сторін), на яких люди похилого віку навчають молодь певним навичкам щодо приготування їжі, догляду за собою, рукоділля тощо. В свою чергу, молоді люди з обмеженими можливостями діляться своїми успіхами у різних видах творчості, демонструють навички накривання столу для чаювання, знайомлять людей похилого віку з нескладними маніпуляціями на комп'ютері, допомагають у побуті, вчать поводитись ввічливо, розважають пенсіонерів вивченими піснями та віршами.

Звичайно, не всі люди похилого віку та молоді люди з розумовою відсталістю готові до взаємодії, втім, вже спостерігається певний прогрес. Спільні заходи, спілкування, обмін досвідом є корисними для обох категорій громадян – для людей з інвалідністю це інтеграційні процеси,

більш успішна соціалізація, – для людей похилого віку, особливо для самотніх, це можливість відчувати себе потрібними, що безсумнівно підвищує якість їхнього життя.

Робота з батьками та іншими родичами клієнтів проводиться, в першу чергу, за запитами. Спеціалісти відділення надають консультативну допомогу, у випадках, коли члени сімей клієнтів звертаються до них. За свідченням спеціалістів, найчастіше батьки звертаються з питаннями щодо соціально-побутової адаптації та правовими питаннями. Окрім консультацій, батькам пропонується проект «Батьківська школа», який передбачає лекційну та тренінгову роботу, спрямовану на розвиток в учасників навичок спілкування з особливою дитиною, правової культури, стабілізацію власного емоційного стану, допомогу у питаннях реабілітації дорослої дитини. Батьківська школа працює один раз на місяць, протягом 1 – 2 годин. Після кожної зустрічі батькам надаються пам'ятки, інформаційні матеріали та рекомендується додаткова література чи інші джерела інформації з розглянутої теми.

Останній блок присвячений роботі з близьким соціальним оточенням відділення. Співробітниками розповсюджується інформація про особливості клієнтів відділення, починаючи з сусідніх будинків (зокрема, роз'яснювальна робота з підлітками), закінчуючи зустрічами/лекціями з педколективом та учнями прилеглих шкіл. Час від часу учні сусідніх шкіл запрошуюються до відділення як гості, учасники заходів або волонтери. Завдяки проведенню такого роду роботи серед місцевого населення, клієнти відділення практично позбавлені можливості бути ображеними, висміяними, або стати об'єктом знущань. Більше того, мешканці прилеглих домів часто допомагають клієнтам відділення у деяких ситуаціях (перейти дорогу, зробити покупку у магазині, захистити від глузувань тощо).

Висновки. Отже, специфіка соціально-побутової адаптації молоді з розумовою відсталістю в умовах територіального центру соціального обслуговування полягає у створенні сприятливого психолого-педагогічного і соціального середовища із залученням волонтерів, організації спеціальних занять з моделюванням різних життєвих ситуацій, розвитку трудових та творчих навичок, організації взаємодії молоді з особливими потребами з людьми похилого віку у межах відділення, співпраці з родинним та соціальним оточенням.

Успішність соціально-побутової адаптації молоді з розумовою відсталістю забезпечується органічним поєднанням фахової та волонтерської роботи. Перспективним напрямком у подальших дослідженнях є визначення чітких критеріїв успішності соціально-побутової адаптації молоді з розумовою відсталістю, зокрема, у територіальних центрах соціального обслуговування та обґрунтування й

розробка програм такої адаптації відповідно до нозологій та віку клієнтів соціальних служб.

Список використаних джерел

1. Бастун Н.А. Реабілітація дітей і молоді з помірною, важкою та глибокою інтелектуальною недостатністю: сьгоднішні реалії та перспективи / Н.А. Бастун, К.С. Журавель, Т.О. Куценко // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: 36. наукових праць. – К.: Університет "Україна", 2004. – 448 с.
2. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі / О. В. Гаврилов / Навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – 308 с.
3. Заверико Н.В. Соціальна педагогіка / Н.В. Заверико / Навчальний посібник. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2011. – 240 с.
4. Права людей з інвалідністю // Щорічні доповіді про права людини. Права людини в Україні 2013. Узагальнена доповідь правозахисних організацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1398060141>. – Назва з екрану.
5. Шипицина Л.М. Необучаемый ребенок в семье и обществе. Социализация детей с нарушением интеллекта / Л.М. Шипицина. – 2-е изд., перераб. и дополн. – СПб.: Речь, 2005. – 477 с.
6. Ярская-Смирнова Е. Р. Социальная работа с инвалидами : учеб. пособ. / Е. Р. Ярская-Смирнова, Э. К. Наберушкина. – СПб. : Питер, 2004. – 316 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Bastun N.A. Reabilitacija ditej i molodi z pomirnoju, vazhkoju ta glibokoju intelektual'noju nedostatnistju: s'ogodnishni realii ta perspektivi / N.A. Bastun, K.S. Zhuravel', T.O. Kucenko // Aktual'ni problemi navchannja ta vihovannja ljudej z osoblivimi potrebami: 36. naukovih prac'. – K.: Universitet "Ukraïna", 2004. – 448 s.
2. Gavrilov O.V. Osobliivi diti v zakladi i social'nomu seredovishhi / O. V. Gavrilov / Navchal'nij posibnik. – Kam'janec'-Podil's'kij: Aksioma, 2009. – 308 s.
3. Zaveriko N.V. Social'na pedagogika / N.V. Zaveriko / Navchal'nij posibnik. – K.: Vidavnichij Dim «Slovo», 2011. – 240 s.
4. Prava ljudej z invalidnistju // Shhorichni dopovidi pro prava ljudini. Prava ljudini v Ukraïni 2013. Uzagal'nena dopovid' pravozahisnih organizacij [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1398060141>. – Nazva z ekranu.

5. Shipicina L.M. Neobuchaemyj rebenok v sem'e i obshhestve. Socializacija detej s narusheniem intellekta / L.M. Shipicina. –2-e izd., pererab. i dopoln. – SPb.: Rech', 2005. – 477 s.
6. Jarskaja-Smirnova E. R. Social'naja rabota s invalidami : ucheb. posob. / E. R. Jarskaja-Smirnova, Je. K. Naberushkina. – SPb. : Piter, 2004. – 316 s.

Solovyova T. G. Social and domestic adaptation of youngpeople with a mental backwardness in the conditions ofterritorial center of social service. The article highlights the importance of the problem of social adaptation of youth with mental retardation particularly in Ukraine. Despite the fact that there has been some positive dynamics in terms of creation the "barrier-free" environment, nevertheless the rights of people with intellectual disabilities remain unfulfilled.

Intelligent adaptive level for independent living has increased significantly in recent years and has become a problem even for people with subnormal mental abilities. These young people (18-20yrs) are excluded from the education system and, consequently they are losing the necessary assistance and support for adaptation.

The article provides the analysis of the concept of social and domestic adaptation, which refers to the process of adaptation of the each individual for day-to-day life; this must involve the improving of his environment, psychological well-being, and consistency of intentions, interests and preferences. Social and household adaptation of youth with mental retardation should be supported by the constant development of social and communication skills, and also the preparedness of society to interact.

The author highlights the specifications of the routine job of the social services territorial center. The leading vector of work is socio-pedagogical approach to help and support the socialization process. The main goal is not a certain level of socialization, but the maximum rehabilitation and adaptation to the environment. The development of the necessary knowledge and skills is done through the following: the daily training sessions, where the purpose and the content is determined by the specific needs of client; organization of volunteer work; development of labor and creative skills; the interaction of disabled youth with elderly; work with the family environment; work with the closest social environment of each department. The success of the social adaptation of youth with disabilities particularly in Ukraine is provided by an organic combination of professional and volunteer work.

Key words: territorial center of social services, youth with intellectual disabilities, social adaptation of youth with intellectual development disorder, volunteer work organization.

Отримано 7.04.2015 р.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТУ ТА КОНФЛІКТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Співак В.І., Онуфрієва Л.А. Теоретико-методологічні аспекти дослідження конфлікту та конфліктності особистості. Авторами здійснено огляд теоретико-методологічних аспектів дослідження конфлікту та конфліктності особистості. Констатовано, що міжособистісний конфлікт визначається як ситуація, де діючі особи або переслідують несумісні цілі і реалізують суперечливі цінності, або одночасно у конкурентній боротьбі прагнуть до досягнення однієї й тієї ж мети, яка може бути досягнута лише однією стороною. Зазначено, що більшість дослідників вважають, що конфлікти не тільки бажаним, але й необхідним явищем у житті групи та є дійовим засобом впливу альтернативних точок зору, позиції сторін, додаткової інформації, що уможлиблює класифікувати конфлікти залежно від їх впливу на розвиток групи і виокремити різні типи конфліктів: конструктивні, стабілізуючі, деструктивні. Показано, що конфлікт може здійснювати різний вплив на основних його учасників. Підтверджено, що крім конструктивних функцій конфлікт має і деструктивні наслідки, оскільки більшість конфліктів мають виражений негативний вплив на психічний стан його учасників; можуть супроводжуватись психічним та фізичним насильством, а, отже, травмуванням опонентів. Зазначено, що конфлікт завжди супроводжується стресом, тому різко зростає ймовірність серцево-судинних захворювань, а також хронічних порушень функціонування шлунково-кишкового тракту. Узагальнено, що конфлікт формує негативний образ іншого - образ "ворога", який сприяє формуванню негативної установки по відношенню до опонента, що виражається у негативному ставленні до нього та готовності діяти не на його користь. Встановлено, що конфлікти можуть негативно відобразитися на ефективності індивідуальної діяльності опонентів. Показано, що конфлікт закріплюється в соціальному досвіді особистості та групи як насильницький спосіб вирішення проблеми. Зроблено висновок, що конфлікт та конфліктні ситуації негативно впливають на розвиток особистості та можуть сприяти формуванню у людини зневіри у

можливість перемоги справедливості та водночас конфлікт є джерелом розвитку особистості, міжособистісних відносин.

Ключові слова: конфлікт, конфліктна ситуація, міжособистісний конфлікт, типи конфліктів, соціальний досвід, розвиток особистості, індивідуальна діяльність опонентів, психічний стан, негативний вплив.

Спивак В.И., Онуфриева Л.А. Теоретико-методологические аспекты исследования конфликта и конфликтности личности. Авторами сделан обзор теоретико-методологических аспектов исследования конфликта и конфликтности личности. Констатируется, что межличностный конфликт определяется как ситуация, где действующие лица либо преследуют несовместимые цели и реализуют противоречивые ценности, или одновременно в конкурентной борьбе стремятся к достижению одной и той же цели, которая может быть достигнута только одной стороной. Отмечено, что большинство исследователей считают, что конфликты есть не только желательным, но и необходимым явлением в жизни группы и являются действенным средством влияния альтернативных точек зрения, позиции сторон, дополнительной информации, что дает возможность классифицировать конфликты в зависимости от их влияния на развитие группы и выделить различные типы конфликтов: конструктивные, стабилизирующие, деструктивные. Показано, что конфликт может осуществлять различное влияние на основных его участников. Подтверждено, что помимо конструктивных функций конфликт имеет и деструктивные последствия, поскольку большинство конфликтов имеют выраженное негативное влияние на психическое состояние его участников; могут сопровождаться психическим и физическим насилием, а, следовательно, травмированием оппонентов. Указано, что конфликт всегда сопровождается стрессом, поэтому резко возрастает вероятность сердечно-сосудистых заболеваний, а также хронических нарушений функционирования желудочно-кишечного тракта. Отмечено, что конфликт формирует негативный образ другого - образ "врага", который способствует формированию негативной установки по отношению к оппоненту, что выражается в негативном отношении к нему и готовности действовать на его пользу. Установлено, что конфликты могут негативно отражаться на эффективности индивидуальной деятельности оппонентов. Показано, что конфликт закрепляется в социальном опыте личности и группы как насильственный способ решения проблемы. Сделан вывод, что конфликт и конфликтные ситуации оказывают негативное влияние на развитие личности и могут способствовать формированию у человека неверия в возможность победы справедливости и в то же время конфликт есть источником развития личности и межличностных отношений.

Ключевые слова: конфликт, конфликтная ситуация, межличностный конфликт, типы конфликтов, социальный опыт, развитие личности, индивидуальная деятельность оппонентов, психическое состояние, негативное влияние.

Постановка проблеми. Конфлікт, як незмінний супутник людської цивілізації, супроводжує розвиток суспільства, народів та особистостей. Він виникає в різних сферах людського буття і може бути явищем соціально-психологічним, економічним, політичним. Міжособистісний конфлікт визначається як ситуація, де діючі особи або переслідують несумісні цілі і реалізують суперечливі цінності, або одночасно у конкурентній боротьбі прагнуть до досягнення однієї й тієї ж мети, яка може бути досягнута лише однією стороною.

Конфлікт є зіткненням протилежно спрямованих інтересів, позицій, думок чи поглядів учасників взаємодії. Український дослідник конфліктолог А. Ішмуратов стверджує, що конфлікт – це вплив неузгодженості спільної діяльності щодо реалізації інтересів [4, 34].

Конфлікт є проявом суперечностей, які виникають між людьми під час вирішення тих чи інших питань соціального та особистого життя.

Аналіз останніх досліджень. Методологічною основою нашого дослідження слугували науково-психологічні підходи аналізу психології конфлікту (О.Антонова-Турченко, Є.Ільїн, І.Ладанов, Л.Петровська, Дж.Скотт та ін.); вікових особливостей переживання конфліктних ситуацій (В.Галицький, Є.Головаха, М.Обозов, Н.Паніна та ін.); особливостей прояву конфліктних ситуацій в старшому шкільному віці (В.Бойко, Є.Донченко, В.Ігнат'єв, І.Кон, Т.Титаренко та ін.).

Вчені визначають такі чотири основні соціально-психологічні підходи у вивченні проблеми міжособистісного конфлікту: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, організаційний. Мотиваційний визначає конфлікт як усвідомлену несумісність індивідуальних намірів та інтересів протидіючих сторін і робить акцент на ролі суб'єктивних, мотиваційних чинників у детермінації конфліктної взаємодії. Прихильники когнітивного вбачають основи конфлікту у несумісності когнітивних систем і пізнавальних стратегій протидіючих сторін та вважають, що конфлікт тільки тоді стає реальністю, коли він сприймається й усвідомлюється як такий, що має місце. Проте провідним напрямком у дослідженні конфліктів є діяльнісний підхід, що ґрунтується на стратометричній концепції внутрішньо-групової активності (А.Петровський). Конфлікт являє собою своєрідний момент і форму виразу суперечностей, що рухають розвиток внутрішньогрупової активності, відповідно до якого рівень сформованості колективу і міра ефективності його спільної діяльності є головним чинником виникнення і динаміки конфлікту.

Організаційний підхід розглядає конфлікти, які відображають суперництво сторін за володіння дефіцитними ресурсами, що розгортаються на рівні вищої управлінської структури у вертикальному і горизонтальному зрізах. Дослідниця Н.Грішина у рамках означеного підходу запропонувала модель організаційного конфлікту, яка базується на взаємозв'язках, що встановлюються між людьми у процесі діяльності, які автор поділяє на функціональні, соціальні, психологічні [3, 47].

Соціологічний підхід розглядає конфлікт як зіткнення об'єктивних і суб'єктивних суперечностей. Представники цього підходу відходять від біологізаторства та психологізму, спираючись на закони і категорії соціологічної науки, які дозволяють отримати інший спосіб узагальнення, знайти сутність соціального та позначити їх за допомогою соціологічних категорій. Класичними представниками цього підходу є Г.Зіммель, Л.Козер, Р.Дарендорф, К.Боундінг, Г.Лебон та ін.

Мета нашої статті – огляд теоретико-методологічних аспектів дослідження конфлікту та конфліктності особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прихильники психодинамічних концептуальних схем визначають конфлікт як одночасну актуалізацію двох або більше мотивів (спонукань) (К.Хорні, Г.Кіскор та ін.). Біхевіористи стверджують, що про конфлікт можна казати лише тоді, коли є альтернативні можливості реагування (П.Фресс, Ж.Піаже), з погляду когнітивної психології конфлікт є зіткненням ідей, бажань, цілей, цінностей, тобто феноменів свідомості (Л.Фестінгер). Ці три парадигми розгляду поняття конфлікту поєднуються в окремих авторів у компромісні "синтагматичні конструкції" (А.Сарноф).

Не менш важливим є дослідження про характер відносин конфліктуючих сторін та стосується порівняльної інтенсивності протидіючих сил і вирішується частіше через твердження про приблизну рівність цих сил (К.Левін, Б.Магер, Д.Міллер), трактується з визначенням взаємної орієнтації протидіючих тенденцій. Більшість авторів не піддають сумніву традиційне трактування конфліктуючих спонукань як протилежно спрямованих. Лише К.Хорні проблематизувала це питання, висунувши ідею про те, що лише невротичний конфлікт може розглядатись як результат зіткнення протилежно діючих сил. Стосовно змісту відносин між конфліктуючими тенденціями, то варто розрізняти два основні види конфліктів: в одних випадках тенденції внутрішньо протилежні, тобто мають протиріччя за змістом, в інших вони сумісні не принципово, а лише в умовах певного місця і часу.

Вплив учасників конфлікту та умов його перебігу ніколи не здійснюється безпосередньо. Опосередковуючою ланкою є образи конфліктної ситуації, які утворюються в кожного учасника конфлікту. Ці внутрішні картини ситуації включають уявлення учасників про самих себе (свої мотиви, цілі, цінності тощо), уявлення про протилежну сторону конфлікту та уявлення про ситуацію, в якій склалися і вирішуються

конфліктні стосунки. Саме суб'єктивні образи, а не реальність є безпосередньою детермінантою конфліктної поведінки. Ці образи зумовлюють можливі дії, що визначають різні боки конфлікту. Оскільки ці дії взаємообумовлені, вони стають "взаємодіями" (протидіями), визначають стратегію поведінки, яка виражається не стільки словами, скільки діями.

Наслідки конфліктних дій уплетені в контекст конфлікту та включені в конфлікт на ідеальному рівні: учасники конфлікту мають певний образ можливих результатів і відповідно до цього вибирають свою поведінку. Але й самі реальні наслідки конфліктних дій є складовим елементом процесу конфліктної взаємодії. Усвідомлення цих результатів, корекція своїх уявлень про конфліктну ситуацію є важливою стороною конфліктної взаємодії.

Кожний реальний конфлікт має процесуальний характер. Розгляд динаміки конфлікту вимагає поділу його на стадії. Це виникнення об'єктивної конфліктної ситуації, усвідомлення її, здійснення конфліктної поведінки, розв'язання конфлікту [9].

У більшості випадків конфлікт зумовлений об'єктивною ситуацією. Але певний час вона може не усвідомлюватися. Тому цю стадію названо стадією потенційного конфлікту. Об'єктивація конфлікту здійснюється лише після усвідомлення об'єктивної ситуації як конфлікту. Саме усвідомлення породжує конфліктну поведінку. Реальний конфлікт виникає, коли об'єктивних умов конфлікту немає.

Як вказує у своїх дослідженнях М. Обозов [7], психологічного аналізу потребують передусім випадки неадекватного та удаваного конфлікту, тому що внутрішній аспект ситуації, яка виникає між учасниками конфлікту, зумовлює їхню реальну поведінку, важливо ретельно проаналізувати фактори, що спричиняють відхилення від реальності (рівень інформованості, структура комунікації та ін.), та механізм впливу цих відхилень на перебіг конфлікту (його тривалість, інтенсивність, характер розв'язання).

Усвідомлення ситуації як конфліктної завжди має емоційне забарвлення. Виникнення та вплив емоцій на перебіг конфлікту є дуже важливою проблемою адекватного розв'язання конфліктних ситуацій і вимагає спеціального аналізу. Конфліктні дії різко загострюють емоційний фон перебігу конфлікту, а негативні емоції, що виникають у цей час, у свою чергу, стимулюють конфліктну поведінку. Взаємні конфліктні дії здатні змінювати, ускладнювати первинну конфліктну структуру, що породжує нові чинники конфліктних дій. Стадія конфліктної поведінки може призвести до ескалації конфлікту, зміни його характеру, типу. З іншого боку, під час конфліктних дій учасники входять у реальність, яка коригує первинні образи ситуації, що може привести до адекватного розуміння конфліктної ситуації і сприяти її адекватному розв'язанню.

Під час розгортання конфлікту можливі його переходи з одних форм в інші. Наприклад, внутрішній конфлікт може перейти в зовнішній (особистісний у міжособистісний) або навпаки. Останнє відбувається, коли конфлікт розв'язується не повністю, коли блокується конфліктна поведінка, спрямована зовні, але внутрішнє прагнення до конфліктної поведінки не згасає, а лише стримується, що породжує внутрішню напругу, внутрішній конфлікт, чи удаваний конфлікт, який виникає тоді, коли немає об'єктивної конфліктної ситуації, за помилкового сприймання може стати справжнім, реальним. Крім того, конфлікт, що виник з одного приводу, може трансформуватися у конфлікт з іншого приводу (діловий у міжособистісний або навпаки). Як вказує автор В.Агеев [1] не можна ототожнювати конфлікт зі стадією конфліктної поведінки. Це значно складніше явище. Але перехід до конфліктної поведінки означає нову стадію конфлікту, найбільш відкрити й гостру. Способи розв'язання конфлікту спрямовані передусім на ліквідацію конфліктної поведінки.

Розв'язання, вирішення є заключними стадіями розвитку конфлікту і є можливими завдяки перетворенню самої об'єктивної ситуації, а також унаслідок зміни образів ситуації, що виникли в учасників конфлікту. Крім того, в обох цих випадках можливе подвійне розв'язання конфлікту: часткове, коли долається тільки конфліктна поведінка, але залишається внутрішнє прагнення до конфлікту, воно лише стримується; і повне, коли конфлікт ліквідується як на рівні фактичної поведінки, так і на внутрішньому рівні. Повна ліквідація конфлікту шляхом зміни об'єктивної ситуації можлива тоді, коли учасники конфлікту розведені в різні структурні підрозділи організації чи задоволені їхні особистісні потреби. Часткове розв'язання конфлікту на об'єктивному рівні здійснюється, якщо внаслідок відповідної зміни реальних умов конфліктна ситуація переструктурується так, що учасники не зацікавлені більше в продовженні конфліктних дій, хоча мета залишилася та сама. До цього типу належать суто адміністративні розв'язання конфлікту, що спираються на заборони, санкції в разі їх порушення. Значної психологічної компетенції вимагають випадки, коли конфлікт розв'язується шляхом зміни образів, що мають учасники конфлікту. Таке розв'язання конфлікту (повне або часткове) спирається насамперед на переструктурування або формування нових цінностей, мотивів, установок.

Практичні питання розв'язання конфліктних ситуацій у виробничих організаціях детально досліджують В. Бойко та О. Ковальов [2; 6] і серед шляхів розв'язання таких ситуацій вони виділяють: а) попередження конфлікту; б) управління конфліктом; в) прийняття оптимальних рішень у конфліктних ситуаціях; г) розв'язання конфлікту.

Функціональний аспект конфлікту зумовлений потребою змін у людських стосунках. Щодо сутності цих стосунків конфлікт є протиборством, зіткненням протилежних тенденцій, оцінок, принципів,

еталонів поведінки щодо предмета конфлікту. З боку цілей конфлікт відбиває прагнення затвердити принцип, вчинок, ідею, самоствердитися. З точки зору стану міжособистісних стосунків конфлікт є деструкцією цих стосунків на емоційному, пізнавальному та поведінковому рівнях. Якщо у визначенні конфлікту спиратися на його суб'єктів, то він може розглядатися як форма комунікації. Конфлікт як психічний стан є водночас захисною та емоційно забарвленою реакцією, реакцією на ситуації, що психологічно травмують людину, на перепони в досягненні певних цілей.

Виходячи з оцінки результатів конфлікту, його можна вважати дезінтегруючою силою людських стосунків, а його ліквідацію - інтегруючою. З інструментальної точки зору конфлікт виступає як засіб самоствердження, подолання негативних тенденцій. Процесуальний бік конфлікту є ситуацією пошуку виходу, засобів стабілізації стосунків. Розумінню природи конфліктів сприяє їх класифікація, що має спиратися на соціально-психологічні ознаки. Якщо розглядати конфлікт як протиборство, то треба виділити такі суперечності: суперечності пошуку (конфлікт нового та консервативного), суперечності групових інтересів, суперечності особистих інтересів, суперечності нереалізованих очікувань.

Класифікація, типологізація конфліктів, за М. Обозовим, має важливу методологічну функцію, яка не тільки визначає та впорядковує накопичені емпіричні факти, а й відіграє важливу роль у розв'язанні конфліктних ситуацій. З медицини ми знаємо, що тільки за умови правильно встановленого діагнозу можливе ефективне лікування.

Повною мірою методологічна функція типологізації конфліктів виявляється лише за умов виконання основних логічних вимог, на підставі яких здійснюється класифікація. Класифікувати конфлікти можна за такими ознаками: видами, тривалістю, змістом, об'ємом, ступенем впливу, типом вирішення, формами прояву, психологічним ефектом, наслідками, мотивами.

Класифікацію конфліктів на підставі виділення причинно-мотиваційних зв'язків здійснила Н. Гришина [3], яка виділяє типи конфліктів залежно від стосунків, визначених спільною діяльністю, потреб у спілкуванні та належності до певної виробничої структури. По-перше, це конфлікти, що є реакцією на перепони щодо досягнення цілей виробничої діяльності (соціально корисних), по-друге, конфлікти, що виникають як реакція на перепони в досягненні особистих цілей (реалізація особистого потенціалу, прагнення до професійного зростання, визнання), по-третє, це конфлікти протидії окремих людей соціальним нормам і, нарешті, по-четверте, конфлікти особистісні, зумовлені несумісністю індивідуальних психологічних рис.

Із функціональної точки зору класифікація конфліктів може будуватися за принципом доцільності-недоцільності. Згідно з цим

принципом виділяють позитивні (конструктивні) та негативні (деструктивні) конфлікти. Спираючись на велику кількість соціально-психологічних досліджень, спрямованих на пошуки шляхів усунення конфліктів, можна дійти висновку, що конфлікт відіграє лише негативну роль, виконує лише деструктивну функцію. Насправді конфлікт, будучи одним із яскравих проявів протиріччя, сам є внутрішньо суперечливим. Він виконує не тільки деструктивну, а й конструктивну функцію. При з'ясуванні ролі конфлікту необхідно виходити з конкретної ситуації. Один і той самий конфлікт може бути деструктивним в одному плані та конструктивним в іншому, відігравати негативну роль на одному етапі розвитку й позитивну - на іншому.

Вияви деструктивних функцій конфлікту дуже різні. Особистісний конфлікт породжує стан психологічного дискомфорту, що викликає інші негативні наслідки і може призвести до розпаду особистості. На рівні групи конфлікт здатний руйнувати систему комунікацій, взаємозв'язків, послаблювати ціннісно-орієнтаційну єдність групи, знижувати ефективність її функціонування в цілому. Так само деструктивні функції конфлікту виявляють себе й у міжгрупових взаєминах. Деструктивний вплив конфлікту може мати місце на кожному етапі його розвитку: етапі об'єктивної конфліктної ситуації, етапі її усвідомлення, етапі конфліктної поведінки та етапі вирішення конфлікту. Особливо гостро деструктивний вплив конфлікту виявляється на стадії конфліктної поведінки.

Конструктивні вияви конфлікту теж різноманітні. Відомо, що особистісний конфлікт не тільки здатний справляти негативний вплив на особистість, а й може сприяти позитивному розвитку (наприклад, у вигляді почуття невдоволеності собою). У групових та міжгрупових стосунках конфлікт може запобігати стагнації організації, бути чинником розвитку, вияву нових цілей, норм, ціннісних орієнтацій. Конфлікт, особливо на етапі конфліктної поведінки, відіграє пізнавальну функцію, функцію практичної перевірки та корекції тих образів ситуації, що склалися. Виявляючи суперечності, що існують між членами групи, та ліквідуючи їх на стадії розв'язання, конфлікт звільняє групу від руйнівних факторів і сприяє її стабілізації. Зовнішній конфлікт може виконувати інтегративну функцію, згуртовуючи групу перед зовнішньою небезпекою.

Функціональний підхід потребує практичного ставлення до проблеми конфлікту. Тому не менш важливими, ніж розв'язання конфліктної ситуації, є питання, пов'язані з запобіганням конфлікту, його профілактикою, послабленням. Конфліктом треба вміти управляти. Управлінський аспект цієї проблеми, крім розв'язання, запобігання та послаблення, охоплює також симптоматику, діагностику, прогнозування та контролювання конфлікту. Це допомагає своєчасному виявленню ознак конфліктної ситуації та формуванню відповідного стилю поведінки.

Особливо важливо розуміти психологічну природу конфліктів вчителям та шкільним психологам, бо від нього великою мірою залежать напруженість, тривалість та результативність конфліктних ситуацій.

У наш час з'являються нові підходи до вивчення конфлікту, варто виділити теорію гри, яка передбачає моделювання конфлікту, де два гравці повинні приймати оптимальне рішення, керуючись інформацією стосовно один одного. Викликає неабиякий інтерес математичний підхід до теорії конфлікту і до його ефективного конструктивного вирішення. Представники такого підходу, використовуючи різнопланові математичні структури і моделі доводять не лише руйнівну, але й конструктивну функцію конфлікту. При цьому сторони, або опоненти конфлікту створюють нову цілісність – надсистему, якій притаманні самостійні якості, що не спостерігаються в жодній із сторін, але яка значною мірою впливає на поведінку систем. Основними представниками такого підходу є Т.Саат, В.Дружинін, Д.Конторов, М.Конторов.

Рефлексивний підхід полягає у тому, що опоненти імітують міркування один одного, будуючи рефлексивні моделі, що включають як власні уявлення про об'єктивну ситуацію, власні та суперечливі цілі і стратегії, так і уявлення, яке може мати супротивник. Такий підхід розглядає конфлікт як взаємодію двох індивідів, які орієнтуються один на одного.

Дослідники Л.Бородкін, Н.Корьяк стверджують, що інцидент може виникнути і з ініціативи сторін, що вступають у суперечку, і незалежно від їх волі та бажання, внаслідок будь-яких об'єктивних обставин або випадковості.

С.Рашидов визначає опонентів конфлікту як суб'єктів конфлікту – різноспрямовані соціальні сили, що намагаються реалізувати свої інтереси в умовах суперечності.

А.Ішмуратов діяльність та співучасть учасників конфлікту розмежовує і визначаючи такі ролі [4, 63]: опонент – учасник конфлікту, який вважає свої інтереси несумісними з інтересами іншої сторони; противник – опонент, який прагне реалізувати свої інтереси за рахунок нейтралізації інтересів іншого (агресивний стосовно інтересів опонента); агресор – противник, який виявляє агресивність; ворог – противник, мета якого – знищити противника (не обов'язково фізично).

Прихильники – учасники, що співробітничать. Співчуваючий – той, хто бачить конфлікт з точки зору "Я". Засуджуючий – той, хто бачить конфлікт з точки зору "Ти". Посередник – учасник, мета якого – ліквідувати конфлікт. Арбітр – учасник, мета якого проаналізувати конфлікт і дати рекомендації щодо його ліквідації.

Будь-які опоненти конфлікту вступають у суперечність через реально існуючу об'єктивну причину, тобто, об'єкт конфлікту. Об'єкт конфлікту може бути матеріальним або ідеальним. Його наявність свідчить про можливість виникнення конфлікту. Характерною ознакою будь-якого

об'єкта конфлікту є його неподільність. Він може існувати задовго до самого конфлікту, до того, як певні люди стають опонентами і вступають у суперечність. Для того, щоб конфлікт відбувся, потрібні активні дії хоча б одного із опонентів (ініціатора конфлікту), спрямовані на оволодіння об'єктом конфлікту [8].

Більшість дослідників вважають, що конфлікти не тільки бажане, але й необхідне явище у житті групи та є дійовим засобом впливу альтернативних точок зору, позиції сторін, додаткової інформації, що уможлиблює класифікувати конфлікти залежно від їх впливу на розвиток групи і виокремити такі типи конфліктів: конструктивні, стабілізуючі, деструктивні.

У відповідності до типу конфлікти виконують відповідну функцію у взаємостосунках між конфліктуючими сторонами. У повсякденному житті склалось стереотипне ставлення до конфліктів як до негативного явища. Ті, хто визнає конфлікт як небажане явище, вважають його руйнівником соціальної системи, перешкодою до її нормального функціонування. На їх думку, в своїй основі конфлікт не притаманний системі і виникає тоді, коли активізуються сили, що прагнуть викликати нестабільність у даній системі. Інші науковці розглядають конфлікт як необхідний компонент соціальних стосунків (Аристотель, Гоббс, Гегель, Вебер). У відповідності до цієї точки зору факт дефіциту в суспільстві сам по собі є достатнім, щоб викликати конфлікт. Кожна людина прагне збільшити свою частку дефіциту ресурсів, якщо це необхідно, за рахунок інших. Саме конфлікти та зміни дають волю людині: без них воля неможлива (Р.Дарендорф.). На думку Л.Козера, внутрішньо-соціальні конфлікти, які не суперечать прийнятим основам внутрішньогрупових стосунків, мають, за звичай, функціонально-позитивний характер [5, 115].

Конфлікт може здійснювати різний вплив на основних його учасників. Серед конструктивних функцій конфлікту стосовно основних учасників визначають такі: конфлікт цілком або частково долає суперечності, що виникають внаслідок недосконалої організації діяльності, помилок в керуванні і т.п. Конфлікт дозволяє більш глибоко оцінити індивідуально-психологічні особливості людей, які беруть у ньому участь. Конфлікт "тестує" ціннісні орієнтації людей, відносну силу їх мотивів, спрямованих на діяльність, на себе або на взаємовідносини, виявляє психологічну стійкість до стресових факторів. Він сприяє більш глибокому пізнанню одне одного, розкриттю не тільки непривабливих рис характеру, але і цінною в людині. Конфлікт дозволяє послабити психологічну напругу, яка є реакцією учасників на конфліктну ситуацію. Конфліктна взаємодія, яка супроводжується бурхливими емоційними реакціями, окрім можливих негативних наслідків, знімає емоційну напругу, призводить до зниження інтенсивності негативних емоцій. Конфлікт є джерелом розвитку особистості, міжособистісних відносин. За умови його конструктивного вирішення, конфлікт дозволяє людині

підняти на новий щабель, розширити сферу та способи взаємодії з оточуючими. Особистість набуває соціального досвіду вирішення складних ситуацій. Конфлікт може покращити якість індивідуальної діяльності. При відстоюванні справедливих цілей в конфлікті опонент підвищує свій авторитет у оточуючих. Помітно покращується ставлення до нього з боку співробітників. Міжособистісні конфлікти є одним із засобів самоствердження особистості, формування її активної позиції у взаємодії з оточуючими, що може бути визначене як конфліктне становлення, самоствердження, соціалізація [8].

Окрім конструктивних функцій конфлікт має і деструктивні наслідки: більшість конфліктів чинить виражений негативний вплив на психічний стан його учасників; конфлікти, які несприятливо розвиваються, можуть супроводжуватись психічним та фізичним насильством, а отже травмуванням опонентів; конфлікт, як і будь-яка складна ситуація, завжди супроводжується стресом. При частих емоційних напруженнях різко зростає ймовірність серцево-судинних захворювань, а також хронічних порушень функціонування шлунково-кишкового тракту. Конфліктна деструкція системи міжособистісних стосунків, які склалися між суб'єктами взаємодії до його початку, ворожість, ненависть до іншої сторони порушує взаємні зв'язки. Іноді в результаті конфлікту взаємовідносини між учасниками взагалі припиняються. Особливо погіршуються стосунки між опонентами в під час конфлікту. Після його завершення відбувається часткова нормалізація взаємин, але вони рідко поновлюються в повному обсязі. Конфлікт формує негативний образ іншого - образ "ворога", який сприяє формуванню негативної установки по відношенню до опонента. Це виражається у негативному ставленні до нього та готовності діяти не на його користь. Конфлікти можуть негативно відобразитися на ефективності індивідуальної діяльності опонентів. Учасники конфлікту звертають менше уваги на якість виконання обов'язків. Але і після конфлікту опоненти не завжди можуть працювати з тією ж продуктивністю, як до конфлікту. Конфлікт закріплюється в соціальному досвіді особистості та групи як насильницький спосіб вирішення проблеми. Отримавши перемогу за допомогою насильства, людина відтворює даний досвід в іншій аналогічній ситуації соціальної взаємодії.

Отже, можна зробити **висновок**, що конфлікт може бути активним чи пасивним, люди самі його створюють, переживають його, коли він вже кимось створений; конфлікт може бути прямим, коли спрямовується на нас, або непрямим, якщо не спрямовується на нас, але зачіпає наші інтереси; конфлікт може бути зовнішнім - виражатись у нашій реакції на зовнішні обставини, або внутрішнім – реакція на нелегкий вибір, який необхідно зробити; може бути позитивним чи негативним; може проявляти у формі гніву, стресу, сумніву, навіть хвороби. Конфлікт також негативно впливає на розвиток особистості. Він може сприяти

формуванню у людини зневіри у можливість перемоги справедливості, стереотипу, що керівник завжди має рацію, що в такій групі нічого нового виявити не вдасться тощо. Міжособистісні конфлікти є одним із засобів самоствердження особистості, формування її активної позиції у взаємодії з оточуючими, що може бути визначене як конфліктне становлення, самоствердження та соціалізація.

Список використаних джерел

1. Агеев В.С. Межгрупповое взаимодействие: социально-психологические проблемы / В.С. Агеев. – М. : Изд-во МГУ, 1990, – 239 с.
2. Бойко В.В. Социально-психологический климат коллектива и личность / В.В. Бойко. – М. : Мысль, 1983. – 207 с.
3. Гришина Н. В. Психология конфликта / Н. В. Гришина. – СПб. : Питер, 2002. – 464 с.
4. Ішмуратов А.Т. Конфлікт і згода. Основи когнітивної теорії конфліктів / А.Т. Ішмуратов. – К. : Либідь, 1996. – 188 с.
5. Козер Л.А. Функции социального конфликта / Л.А. Козер. – М. : Идея-Пресс, Дом интеллектуал. книги, 2000. – 205 с.
6. Ковалев В.И. Мотивы поведения и деятельности / В.И. Ковалев. – М. : Наука, 1988. – 191 с.
7. Обозов Н.Н. Психология межличностных отношений / Н.Н. Обозов. – К. : Лыбидь, 1990. – 191 с.
8. Співак В.І. Природа виникнення, теоретичні та практичні аспекти дослідження конфлікту / В.І. Співак, Л.А.Онуфрієва // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. – Вип. 17. – С. 540–553.
9. Хорни К. Ваши внутренние конфликты / К. Хорни. Санкт-Петербург, 1997. – 240 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Ageev V.S. Mezhrupovoe vzaimodejstvie: social'no-psihologicheskie problemy / V.S. Ageev. – М. : Izd-vo MGU, 1990, – 239 s.
2. Bojko V.V. Social'no-psihologicheskij klimat kollektiva i lichnost' / V.V. Bojko. – М. : Mysl', 1983. – 207 s.
3. Grishina N. V. Psihologija konflikta / N. V. Grishina. – SPb. : Piter, 2002. – 464 s.
4. Ishmuratov A.T. Konflikt i zгода. Osnovi kognitivnoï teorii konfliktiv / A.T. Ishmuratov. – К. : Libid', 1996. – 188 s.

5. Kozer L.A. Funkcii social'nogo konflikta / L.A. Kozer. – M. : Ideja-Press, Dom intelektual. knigi, 2000. – 205 s.
6. Kovalev V.I. Motivy povedeniya i dejatel'nosti / V.I. Kovalev. – M. : Nauka, 1988. – 191 s.
7. Obozov N.N. Psihologija mezhlichnostnih otnoshenij / N.N. Obozov. – K. : Lybid', 1990. – 191 s.
8. Spivak V.I. Pryroda vynyknennja, teoretychni ta praktychni aspekt doslidzhennja konfliktu / V.I. Spivak, L.A. Onufrijeva // Problemy suchasnoi' psihologii' : zb. nauk. prac' Kam'janec'-Podil's'kogo nacional'nogo universytetu imeni Ivana Ogijenka, Instytutu psihologii' imeni G.S. Kostjuka NAPN Ukrai'ny / za red. S.D. Maksymenka, L.A. Onufrijevoi'. – Kam'janec'-Podil's'kyj : Aksioma, 2012. – Vyp. 17. – S. 540–553.
9. Horni K. Vashi vnutrennie konflikty / K. Horni. Sankt-Peterburg, 1997. – 240 s.

Spivak V. I., Onufriieva L. A. Theoretical and methodological aspects of the study of conflict and personality's conflict. The survey on the theoretical and methodological aspects of the study of conflict and personality's conflict is realized by the authors. The interpersonal conflict is noted to be defined as a situation where actors either pursue incompatible goals and implement conflicting values, or both in competition strive to achieve the same goal that can be reached only by one side. Most researchers are mentioned to believe that conflicts are not only desirable, but necessary phenomenon in the life of the group. It is an efficient way to influence alternative points of view, the parties' positions, additional information that enables to classify conflicts based on their impact on the group's development and distinguish different types of conflict: constructive, stabilizing, destructive. It is shown that the conflict may make a different impact on the major participants. It is confirmed that in addition to structural features the conflict has destructive effects because most conflicts have pronounced negative effect on the mental state of the participants; they can be accompanied by mental and physical violence, and therefore traumatizing of opponents. It is noted that the conflict is always accompanied by stress, so the probability of heart diseases and chronic disorders of gastrointestinal tract functioning is dramatically increasing. It is generalized that conflict creates a negative image of the other – the image of “the enemy” that promotes negative attitudes towards the opponent, resulting in a negative attitude to it, and readiness to act not for his favor. The conflicts are established to affect negatively the efficiency of opponents' individual activities. It is shown that the conflict is fixed in the social experience of the personality and the group as a violent way to solve the problem. It is concluded that conflict and conflict situations negatively affect the development of the personality and can promote the formation of a

person's disbelief in the victory of justice and at the same time the conflict is a source of personality's development, interpersonal relationships.

Key words: conflict, conflict situation, interpersonal conflict, types of conflicts, social experience, personality's development, individual activities of opponents, mental health, negative impact.

Отримано 28.04.2015 р.

УДК:378-057.4+371.15+159.923

С. М. Стрельбицька
lawyer-konsult@rambler.ru

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У ВНЗ

Стрельбицька С. М. Формування професійно важливих якостей особистості майбутнього фахівця соціального працівника у ВНЗ. Істотним фактором підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи у ВНЗ виступає формування професійно важливих якостей особистості як складових базових компетентностей. Стаття присвячена теоретичному осмисленню та аналізу тенденцій щодо різностороннього висвітлення проблеми визначення сутності професійно важливих якостей особистості та виділенню їх складу й структури. Розглядаються теоретичні та практичні аспекти професійно важливих якостей особистості як невід'ємних складових базових компетентностей майбутнього фахівця соціального працівника у ВНЗ. Розкрито основні професійно-важливі особистісні якості майбутнього фахівця – психофізичні і психоаналітичні характеристики. Визначено складові професійно важливих якостей особистості майбутнього фахівця соціального працівника.

Психолого-педагогічні дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених дозволили виділити кілька груп умінь майбутнього фахівця соціальної роботи. Виділено три блоки професійно важливих особистісних якостей майбутнього фахівця соціального працівника – індивідуально-типологічні особливості особистості, важливі особистісні якості фахівця з соціальної роботи, когнітивні, комунікативні, конструктивні організаторські вміння. Враховуючи визначені професійно

важливі якості особистості соціального працівника впливають і функції його майбутньої професійної діяльності: організаційно-комунікативна; діагностична; організаційна; прогностична; профілактична, соціально-терапевтична; охоронно-захисна; медіативна; соціально-педагогічна; соціально-медична.

Крім того, приділяється увага психологічним "протипоказанням" майбутніх фахівців до заняття соціальною роботою – егоїзм, запальність, різкість суджень, категоричність, незібраність, невміння вести діалог з опонентом, конфліктність, агресивність, невміння сприймати чужу точку зору на проблемну ситуацію та її вирішення.

Зроблено висновок, що майбутній фахівець соціальний працівник повинен володіти чималим арсеналом професійних умінь, навичок, володіти глибокими знаннями в галузі наук про людину: психології, акмеології, соціології, педагогіки, права, щоб виступати гідним реалізатором цілей соціальної роботи. Знання та вміння майбутнього соціального працівника які формуються у ВНЗ в поєднанні з відповідними особистісними якостями, підлягають оцінюванню за допомогою спеціальних методів, що сприяє більш ефективному виконанню професійної діяльності.

Ключові слова: соціальний працівник, професійно важливі якості, особистісні якості, психологічні характеристики особистості, психоаналітичні якості, психофізичні характеристики, когнітивні, комунікативні, конструктивні організаторські вміння, психологічні "протипоказання".

Стрельбицкая С. М. Формирование профессионально важных качеств личности будущего специалиста социальной работы в вузе. Существенным фактором подготовки будущих специалистов социальной работы в вузе выступает формирование профессионально важных качеств личности как составляющих базовых компетентностей. Статья посвящена теоретическому осмыслению и анализу тенденций и разностороннего освещения проблемы определения сущности профессионально важных качеств личности и выделению их состава и структуры. Рассматриваются теоретические и практические аспекты профессионально важных качеств личности как неотъемлемых составляющих базовых компетентностей будущего специалиста социальной работы в вузе. Раскрыты основные профессионально важные личностные качества будущего специалиста – психофизические и психоаналитические характеристики. Определены составляющие профессионально важных качеств личности будущего специалиста социальной работы.

Психолого-педагогические исследования отечественных и зарубежных ученых позволили выделить несколько групп умений

будущего специалиста социальной работы. Выделены три блока профессионально важных личностных качеств будущего специалиста социальной работы – индивидуально-типологические особенности личности, важные личностные качества специалиста по социальной работе, когнитивные, коммуникативные, конструктивные организаторские умения. Учитывая определенные профессионально важные качества личности социального работника вытекают и функции его будущей профессиональной деятельности: организационно-коммуникативная; диагностическая; организаторская; прогностическая; профилактическая, социально-терапевтическая; охранно-защитная; медиативная; социально-педагогическая; социально-медицинская.

Кроме того, уделяется внимание психологическим "противопоказаниям" будущих специалистов к занятию социальной работой - эгоизм, вспыльчивость, резкость суждений, категоричность, несобранность, неумение вести диалог с оппонентом, конфликтность, агрессивность, неумение воспринимать чужую точку зрения на проблемную ситуацию и ее разрешение.

Сделан вывод, что будущий специалист социальный работник должен обладать немалым арсеналом профессиональных умений, навыков, обладать глубокими знаниями в области наук о человеке: психологии, акмеологии, социологии, педагогики, права, чтобы выступать достойным реализатором целей социальной работы. Знания и умения будущего социального работника которые формируются в вузе в сочетании с соответствующими личностными качествами, подлежат оценке с помощью специальных методов, что способствует более эффективному выполнению их профессиональной деятельности.

Ключевые слова: социальный работник, профессионально важные качества, личностные качества, психологические характеристики личности, психоаналитические качества, психофизические характеристики, когнитивные, коммуникативные, конструктивные организаторские умения, психологические "противопоказания".

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасному освітньому просторі проблемі якості підготовки майбутніх фахівців соціальних працівників приділяється велика увага. Аналіз сучасного ринку праці, показує, що сьогодні споживачі освітніх послуг потребують компетентних фахівців соціальної сфери. Для випускника ВНЗ вирішальне значення набуває не тільки оволодіння сумою конкретних знань, умінь і навичок, а й найголовніше – вміння та готовність їх застосовувати, систематизувати і використовувати для прийняття різних рішень. Професійно важливі якості особистості – це один з елементів які є складовими базової компетентності, поряд із знаннями, вміннями,

навичками, досвідом професійної діяльності. Тому особливо важливою і необхідною процедурою в підготовці майбутніх фахівців соціальних працівників для ринку праці – є визначення та формування набору професійних характеристик, якими повинен володіти фахівець в напрямку своєї професійної діяльності, щоб найбільш точно відповідати спеціальності соціальний працівник та успішно виконувати професійні обов'язки. У зв'язку з цим видається актуальним формування професійно важливих якостей соціальних працівників та їх діяльності як окремого напрямку суспільної практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблем формування професійно важливих якостей особистості дозволяє констатувати, що в умовах сьогодення спостерігається значний інтерес зарубіжних і вітчизняних науковців до проблем підготовки фахівців з соціальної роботи. Дослідники торкаються методологічних аспектів виховання духовно-моральних якостей особистості майбутніх соціальних працівників [1, с. 56].

Значний внесок в розробку теоретичних основ формування професійно важливих якостей особистості зробили наукові дослідники А.В.Корольов, Б.А.Смирнов, які розглядають їх як один із стрижневих факторів професійної придатності. Вони відзначають, що крім індивідуальних якостей особистості таких як окремі психічні та психомоторні властивості, до професійно важливих якостей особистості також відносяться фізичні якості, що відповідають вимогам до фахівця з боку певної професії і сприяють успішному оволодінню цією професією [6, с. 33-34].

Видатний зарубіжний науковець Е.Ф. Зеєр, розглядав професійно важливі якості як найважливішу складову професійно-особистісного потенціалу [4].

При теоретичному аналізі представлених в літературі визначеннях не можна не звернути увагу, на той факт, що, незважаючи на їх велику різноманітність, однією з найважливіших характеристик визначення професійно важливих якостей є, те, що авторами виділяються саме ті якості, які майбутній фахівець соціальний працівник повинен проявляти в процесі роботи, щоб успішно впоратися з нею. Зокрема, В.Д. Шадриков розглядає професійно важливі якості як індивідуальні якості суб'єкта діяльності, що впливають на ефективність діяльності і успішність її освоєння [9].

І хоча, щодо набору професійно важливих якостей особистості соціального працівника і їх класифікації у дослідників спостерігаються різні точки зору і підходи, вони дотримуються єдиної точки зору стосовно ролі професійно важливих якостей майбутнього фахівця (Г.П.Медведева, Е.І.Холостова).

Питання феномену професійно важливих якостей особистості майбутнього фахівця соціального працівника у ВНЗ у нових соціально-економічних умовах потребує більш детального вивчення. Практичне розв'язання завдань формування професійно важливих якостей майбутніх фахівців у ВНЗ потребує глибокого теоретичного аналізу природи цих якостей особистості, механізмів їх реалізації, визначення умов та факторів, що їх зумовлюють. Першочергового значення при цьому набувають завдання з'ясування загальних підходів щодо визначення сутності поняття, його структури та основних характеристик.

Виокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується зазначена стаття. Сучасний стан розвитку даного наукового напрямку вимагає вирішення проблем розробки концептуальних, теоретичних та методологічних підходів щодо визначення поняття «професійно важливих якостей особистості» та з'ясування їх місця у психолого-педагогічній науці вищої школи. Не зменшуючи ролі та значення цього дослідження для вищої професійної освіти, треба зазначити, що чимало теоретичних питань залишаються дискусійними, існують розбіжності у трактуванні поняття «професійно важливих якостей особистості», нагальним є вивчення та обґрунтування професійно важливих якостей особистості майбутнього фахівця соціального працівника в процесі навчання у ВНЗ.

Мета статті полягає в розкритті сучасних наукових підходів щодо висвітлення поняття та структури професійно важливих якостей особистості майбутнього фахівця соціального працівника в процесі навчання у ВНЗ.

Завданнями даної статті є аналіз наукової психолого-педагогічної літератури з проблем визначення, розкриття сутності поняття та структури професійно важливих якостей особистості майбутнього фахівця у ВНЗ, та з'ясуванні його місця у психолого-педагогічній науці вищої освіти.

Виклад основних результатів теоретичного аналізу дослідження.

З плином часу соціальна робота як практична діяльність набуває все більших обертів в своєму розвитку. Соціальна робота займає все нові напрями діяльності. В кожному напрямі діяльності соціальної роботи необхідно враховувати як особливості категорії населення, з якою працює фахівець, так і особливості й необхідні характеристики самого фахівця.

Фахівець – це не тільки працівник, який отримав підготовку до обраного ним виду професійної діяльності у ВНЗ, а й особистість, що володіє високими професійно особистісними якостями, яка має творчий потенціал, професійну самостійність, здатна до саморозвитку в процесі професійної діяльності. Навчання такого фахівця пов'язано з

формуванням його професійно важливих якостей, які є головним чинником успішної професійної діяльності [3, с. 41].

Оскільки термін «професійно важливі якості» має неоднозначне трактування в науці, необхідно виділити ключові моменти даного поняття. З точки зору Б.Г. Ананьєва, вивчення людини як суб'єкта праці не може обмежуватися характеристиками підготовленості, досвідченості, майстерності, продуктивності та якості виконуваної в даний момент роботи. Важливо визначити можливості подальшого розвитку трудової діяльності людини, внутрішні сили особистості, важливі для підвищення продуктивності праці в умовах удосконалення самого виробництва. Потрібно підкреслити, що при визначенні професійно важливих якостей необхідно враховувати не просто кількість тих чи інших якостей, а їх певну структуру, функціональний склад і різне поєднання, в якому можливий нерівномірний розвиток окремих компонентів і їх прояв в конкретній професійній діяльності [6, с. 74].

А.О.Деркач, Н.В. Кузьміна визначають професійно важливі якості як прояв психологічних особливостей особистості, необхідних для засвоєння спеціальних знань, здібностей і навичок, а також для досягнення суспільно прийнятної ефективності в професійній діяльності. Ці особливості, на думку вчених, включають в себе такі властивості: інтелектуальні, моральні, емоційні, вольові, організаторські [2, с. 112-113].

Ряд дослідників розглядають професійно важливі якості з позиції параметрів, за якими проводиться дробова оцінка ефективності та надійності людської ланки в системі «людина-машина», «людина-знаряддя праці». В якості професійно важливих якостей можуть виступати психічні процеси, психічні стани, а також ставлення до професійної діяльності. Зокрема, Е.Ф. Зеєр говорить про професійно значущі якості як про найважливіші складові професійно-особистісного потенціалу, під яким автором розуміється стійка інтегральна сукупність загальних, спеціальних і приватних властивостей фахівця, які обумовлюють його здатність до продуктивної здійсненню професійної діяльності. Поряд з професійно значущими якостями в модель професійно-особистісного потенціалу входять: психофізіологічні властивості, професійна спрямованість професійні компетенції [4, с. 98-99].

При розгляді проблем професійно важливих якостей особистості майбутніх соціальних працівників, О.Р. Ярская-Смірнова виділяє професійну компетентність, що включає в себе широкі знання в галузі педагогіки, психології, юриспруденції, знання теорії і методів соціальної роботи, доброзичливе ставлення до людей, їх проблем і ситуацій, наявність організаційно-комунікативних здібностей, високий морально-етичний рівень, нервово-психічну витривалість [10, с. 87-88].

Г.П. Медведєва виділяє наступні якості як найбільш важливі для професійної діяльності майбутнього спеціаліста з соціальної роботи: чесність, об'єктивність, справедливість, тактовність, уважність, доброта, любов до людей, самокритичність, адекватність самооцінки, комунікабельність, терпіння, оптимізм, сила волі, емпатія, прагнення до самовдосконалення, творче мислення [6, с. 78-79].

Е.І. Холостова пов'язує професійно важливі якості особистості фахівця соціальної роботи здебільшого з моральними. До числа професійно важливих

якостей фахівця соціальної роботи вона відносить: емпатійність, психологічну компетентність, тактовність, гуманність, милосердя, потреби і захист людської гідності, конфіденційність, чесність і моральна чистота в професійній діяльності, організаторські і комунікативні здібності [8, с. 18].

Розглядаючи формування професійно важливих якостей майбутнього фахівця соціального працівника, в першу чергу, потрібно визначити індивідуально-типологічні особливості особистості, до яких відносяться: сенсорні і перцептивні; атенційні; психомоторні; мнемічні; розумові; мовні; емоційні; вольові [5, с. 34-36].

Серед учених немає загальноприйнятої думки, про те, що грає першочергову роль у професійній діяльності: професійні знання чи особисті якості соціального працівника включаючи його емпатичні здібності. Починаючи з 1 курсу і протягом усього періоду навчання дисципліну «Вступ до спеціальності» та «Теорія і практика соціальної роботи», студентам постійно звертається увага на те, що їм належить насамперед виконувати функцію соціального терапевта і тому спираючись на це багато науковців перераховують, безумовно, необхідні особистісні та професійні якості особистості такого працівника.

До професійних і духовно-моральних якостей майбутнього фахівця з соціальної роботи відносяться: співчуття, милосердя, почуття громадянської і соціальної справедливості. У психолого-педагогічній та соціальній літературі відзначаються професійно-важливі якості особистості: соціальна відповідальність, загострене почуття добра і справедливості, готовність зрозуміти інших і прийти до них на допомогу, емоційна стійкість, особиста адекватність по самооцінці, рівню домагань і соціальної адаптованості. Реалізація зазначених якостей здійснюється і регламентується етичними принципами та нормами професійної діяльності майбутнього соціального працівника [6, с. 45-46].

У сучасній науковій літературі ряд авторів, зокрема П.Д. Павленок, П.П. Українець серед важливих особистісних якостей, без яких

соціальний працівник не є професіонал, і які необхідно формувати у ВНЗ, якщо вони спочатку йому невластиві, виділяють 3 основні групи:

1) психофізіологічні характеристики, від яких залежать здібності до даного виду діяльності;

2) психологічні якості, що характеризують соціального працівника як особистість;

3) психолого-педагогічні якості, від яких залежить ефект особистої чарівності [4, с. 102-105].

Психолого-педагогічні дослідження зарубіжних вчених дозволили виділити кілька груп умінь майбутнього фахівця соціальної роботи, зокрема:

1) *когнітивні вміння*: аналізувати й оцінювати досвід, як свій, так й інших; аналізувати і виявляти проблеми та концепції; застосовувати на практиці свої знання і розуміння проблем; застосовувати на практиці дослідні знахідки;

2) *комунікативні вміння*: виявляти і враховувати в роботі відмінності особистісного, національного, соціального і культурно-історичного характеру; спілкуватися вербально, невербально; організовувати і брати інтерв'ю при різних обставинах; вести переговори, виступати по радіо, діяти в колективі з іншими соціальними працівниками; брати на себе роль адвоката свого клієнта;

3) *конструктивні вміння*: приймати рішення з індивідами або, при необхідності, від їхнього імені, з сім'ями, групами або від їхнього імені; виокремлювати рішення, які вимагають попереднього узгодження з фахівцями іншого професійного напрямку; діяти в алгоритмі вироблення рішення; розробляти рішення, що передбачають співпрацю з іншими установами, відомствами, професіоналами;

4) *організаційні вміння*: проводити політику соціальної служби щодо конфіденційності та професійного підходу до справи; готувати доповіді і доповідати; організовувати, планувати і контролювати роботу; знаходити необхідну інформацію за допомогою різних технологій [10, с. 92-93].

Отже, майбутній фахівець соціальний працівник повинен володіти чималим арсеналом професійних умінь, навичок, володіти глибокими знаннями в галузі наук про людину: психології, акмеології, соціології, педагогіки, права, щоб виступати гідним реалізатором цілей соціальної роботи. Знання та вміння соціального працівника в поєднанні з відповідними особистісними якостями підлягають оцінюванню за допомогою відповідних методів, що сприяє більш ефективному виконанню професійної діяльності.

Крім професійно-важливих якостей майбутнього фахівця соціального працівника, існують і виявлені науковцями психологічні "протипоказання" до обрання спеціальності соціальна робота як сфери

професійної діяльності. До них відносять: егоїзм, запальність, різкість суджень, категоричність, незібраність, невміння вести діалог з опонентом, конфліктність, агресивність, невміння сприймати чужу точку зору на проблемну ситуацію [9, с. 55-61]. Не кожна людина придатна для соціальної роботи, основним визначальним фактором тут є система цінностей кандидата, яка в кінцевому рахунку визначає його професійну придатність і ефективність практичної діяльності. Стиль поведінки соціального працівника, обумовлений сукупністю його особистісних якостей, його ціннісними орієнтаціями та інтересами, робить вирішальний вплив на систему відносин, яку він формує не тільки з клієнтами, але й зі своїми колегами, підлеглими та керівництвом.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розгляду. Отже, проведене дослідження встановило, що професійно важливі особистісні якості забезпечують стійку професійну позицію майбутнього соціального працівника, дозволяють виробити індивідуальний стиль, більш швидко адаптуватися до мінливих умов роботи, протистояти деформації особистості, тобто сприяють становленню компетентного фахівця соціальної сфери. На наш погляд, теоретичні професійні знання студенти набувають під час засвоєння основ теорії і практики соціальної роботи, а особистісні якості фахівця повинні бути притаманні спочатку при виборі професії, а згодом необхідно їх формувати та розвивати в ході навчання у ВНЗ.

Аналіз наукової літератури виявив необхідність розв'язання в системі вищої освіти проблеми формування професійно важливих якостей майбутнього фахівця соціального працівника. Оскільки кожна професійна діяльність має певні особливості, то це формування повинно здійснюватись в процесі фахової підготовки у ВНЗ, що й визначає напрямки подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Аверина И. Из дневника социального работника / И. Аверина // Социальная работа. – 2005. – №1. – С. 56-57.
2. Акмеология качества профессиональной деятельности специалиста: монография / Н.В. Кузьмина, С.Д. Пожарский, Л.Е. Паутова. – Санкт-Петербург-Коломна-Рязань, 2008. – 376 с.
3. Закатова, И. Готовим профессионалов для социальной сферы / И.Закатова // Социальная работа. – 2003. – №4. – С. 41.
4. Зеер Э.Ф. Психология профессионального развития. – М.: Академия, 2009. – 240 с.
5. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И.А. Зимняя. – М.:

- Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. – 2004. – 42 с.
6. Иванова Е.М. Психология профессиональной деятельности. – М.: ПЕРСЭ, 2006. – 382 с.
 7. Соціальна робота: Практична підготовка студентів на освітньо-кваліфікаційному рівні "бакалавр": на вч. посіб. / Н. М.Гайдук, Л. Є. Клос, С.Г. Ставкова, С. Я. Беляєва. – Л.: Львів. політехніка, 2007. – 164 с.
 8. Татур Ю.Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специа листов / Ю.Г. Татур // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 3. – С. 23-28.
 9. Шадриков В.Д. Введение в психологию: эмоции и чувства. – М.: Логос, 2002. – 156 с.
 10. Ярская-Смирнова Е.Р. Профессионализация социальных работников в России / Е.Р. Ярская-Смирнова // Социс. – 2001. – №5. – С. 86-95.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Averina I. Iz dnevnika social'nogo rabotnika / I. Averina // Social'naja rabota. – 2005. – №1. – S. 56-57.
2. Akmeologija kachestva professional'noj dejatel'nosti specialista: monografija / N.V. Kuz'mina, S.D. Pozharskij, L.E. Pautova. – Sankt-Peterburg-Kolomna-Rjazan', 2008. – 376 s.
3. Zakatova I. Gotovim professionalov dlja social'noj sfery / I.Zakatova // Social'naja rabota. – 2003. – №4. – S. 41.
4. Zeer Je.F. Psihologija professional'nogo razvitija. – М.: Akademija, 2009. – 240 s.
5. Zimnjaja I.A. Kljuचेvye kompetentnosti kak rezul'tativno-celevaja osnova kompetentnostnogo podhoda v obrazovanii / I.A. Zimnjaja. – М.: Issledovatel'skij centr problem kachestva podgotovki specialistov. – 2004. – 42 s.
6. Ivanova E.M. Psihologija professional'noj dejatel'nosti. – М.: PERSJe, 2006. – 382 s.
7. Social'na robota: Praktichna pidgotovka studentiv na osvitr'o-kvalifikacijnomu rivni "bakalavr": na vch. posib. /H. M.Gajduk, L. Є. Klos, S.G. Stavkova, S. Ja. Beljaeva. – L.: L'viv. politehnika, 2007. – 164 s.
8. Tatur Ju.G. Kompetentnost' v strukture modeli kachestva podgotovki specia listov / Ju.G. Tatur // Vysshee obrazovanie segodnja. – 2004. – № 3. – S. 23-28.
9. Shadrikov V.D. Vvedenie v psihologiju: jemocii i chuvstva. – М.: Logos, 2002. – 156 s.
10. Jarskaja-Smirnova E.R. Professionalizacija social'nyh rabotnikov v Rossii / E.R. Jarskaja-Smirnova // Socis. – 2001. – №5. – S. 86-95.

Strelbitskaya S. M. Formation of professionally important qualities of future specialist social worker at the university. An important factor in training future professionals in social work at the university acts forming professionally important qualities of the individual components as basic competencies. The article is devoted to theoretical understanding and trend analysis on the problem of the definition of versatile nature of professionally important personality traits and release their composition and structure. The theoretical and practical aspects professionally important qualities of the individual as an integral part of basic competence of professional social workers in high school. The basic vocational and important personal qualities of future specialist - and psychoanalytic psychophysical characteristics. The composition professionally important qualities of future professional social worker.

Psychological and pedagogical research domestic and foreign scholars have allowed several groups of future specialist skills in social work. Three blocks professionally important personal qualities of future specialist social worker - individual typological characteristics of personality, important personal qualities of professional social work, cognitive, communicative, constructive organizational skills. Given by professionally important qualities of the individual social worker and functions deriving its future careers, organizational and communicative; diagnostic; organization; predictive; prevention, social and therapeutic; security and protection; mediatyvna; social and educational; social and medical.

In addition, attention is paid to the psychological "contraindication" future professionals to engage in social work - selfishness, temper, sharpness judgments, categorical, nesobrannost, inability to engage in dialogue with an opponent, conflict, aggression, inability to take someone else's perspective on the problem situation and its solution.

It is concluded that the future specialist social worker should have a considerable arsenal of professional skills, possess strong skills in human sciences, to act worthy goals seller of social work. The knowledge and skills of the future social worker formed at the university in conjunction with relevant personal qualities, be evaluated using special techniques, which contributes to the effective exercise of their professional activity.

Key words: social worker professionally important qualities, personal characteristics, psychological characteristics, psychoanalytical quality psychophysical characteristics, cognitive, communicative, constructive organizational skills, psychological "contraindications".

Отримано 3.04.2015 р.

БЛАГОДІЙНІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ОСНОВА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Човган О. О. Благодійність як психологічна основа соціальної роботи: теоретико-концептуальний аналіз. У статті благодійність розглядається як психологічна основа соціальної роботи. Розкрито особливості психологічної характеристики благодійності в особистісному аспекті. Феномен благодійності структурно охарактеризований функціональною єдністю когнітивних, мотиваційних, емоційних, динамічних і регуляторних компонентів, опосередкованих факторами соціалізації особистості й умовами її соціально-суспільного функціонування. Зроблено акцент, який обумовлює необхідність забезпечення на діючому рівні ефективної системи соціальної допомоги населенню, у якій одне з найважливіших місць належить соціальній роботі.

Розроблено комплекс заходів соціальної роботи, здійснюваний на основі професійної діяльності соціальних працівників, знижує соціальні ризики для особистості в у сучасних умовах суспільства, допомагає ефективно підтримувати в ньому прошарку нужденних людей, виконує соціально-стабілізуючі функції. Досліджено явища благодійності як психологічного фактора підвищення ефективності соціальної роботи, як важливої індивідуально-професійної характеристики соціального працівника. Розкрито концептуальний розгляд поняття „благодійність” свідчить, що, при дискурсивно-етимологічному розгляді даної лексичної одиниці, довідковою літературою виділяються наступні значення: 1. про дії, учинки: безоплатний і спрямований на суспільну користь; 2. Спрямований на надання матеріальної допомоги нужденним. Виявлено, що соціальному рівні благодійність у цілому пов'язана із процесами становлення й розвитку людського суспільства, із твердженням у ньому принципів взаємодопомоги й гуманізму як життєвої практики. Виявлено, що універсальність благодійності як соціального феномена визначається властивими їй аспектами суспільного життя, які існують незалежно від конкретно-історичних умов суспільства, а також незалежно від форм організації самого явища.

Ключові слова: соціальна робота, благодійність, особистісний аспект, компоненти.

Човган Е. А. Благотворительность как психологическая основа

социальной работы: теоретико-концептуальный анализ. В статье благотворительность рассматривается как психологическая основа социальной работы. Раскрыты особенности психологической характеристики благотворительности в личностном аспекте. Феномен благотворительности структурно охарактеризован функциональным единством когнитивных, мотивационных, эмоциональных, динамических и регуляторных компонентов, опосредствованных факторами социализации личности и условиями ее социально-общественного функционирования. Сделан акцент, который обуславливает необходимость обеспечения на действующем уровне эффективной системы социальной помощи населению, в которой одно из важнейших мест принадлежит социальной работе.

Разработан комплекс мер социальной работы, осуществляемый на основе профессиональной деятельности социальных работников, снижает социальные риски для личности в современных условиях общества, помогает эффективно поддерживать в нем прослойки нуждающихся людей, выполняет социально-стабилизирующие функции. Исследовано явления благотворительности как психологического фактора повышения эффективности социальной работы, как важной индивидуально-профессиональной характеристики социального работника. Раскрыто концептуальное рассмотрение понятия "благотворительность" свидетельствует, что, при дискурсивно-этимологическом рассмотрении данной лексической единицы, справочной литературой выделяются следующие значения: 1. О действиях, поступках: бесплатный и направлен на общественную пользу; 2. Направленный на оказание материальной помощи нуждающимся. Выявлено, что социальном уровне благотворительность в целом связана с процессами становления и развития человеческого общества, с утверждением в нем принципов взаимопомощи и гуманизма как жизненной практики. Выявлено, что универсальность благотворительности как социального феномена определяется присущими ей аспектами общественной жизни, которые существуют независимо от конкретно-исторических условий общества, а также независимо от форм организации самого явления.

Ключевые слова: социальная работа, благотворительность, личностной аспект, компоненты.

Постановка проблеми. Нинішній етап розвитку України, в умовах поглиблення якісних трансформацій пострадянського суспільства, характеризується спрямованістю на побудову соціально-орієнтованої держави. Даний акцент обумовлює необхідність забезпечення на діючому рівні ефективного системи соціальної допомоги населенню, у якій одне з найважливіших місць належить соціальній роботі. Комплекс заходів соціальної роботи, здійснюваний на основі професійної діяльності

соціальних працівників, знижує соціальні ризики для особистості в у сучасних умовах суспільства, допомагає ефективно підтримувати в ньому прошарку нужденних людей, виконує соціально-стабілізуючі функції. Тому *актуальним* є дослідження феномена добродійності як основної бази соціальної роботи в сучасному суспільстві, проведення концептуального аналізу добродійності як явища – як психологічної основи сучасної професійної соціальної діяльності по наданню допомоги соціально незахищеним шарам суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що до теперішнього часу дослідження добродійності як явища відображені в основному в галузях педагогіки [8; 18], соціології [6], історії [7; 10; 19], етико-філософських наук [1; 17]. Необхідно відзначити, що тематичних психологічних робіт з вивчення добродійності як психологічного феномена в соціальній роботі, практично немає. Дослідження психологічних аспектів прояву благодійності є розрізненим і фрагментарними. У сфері соціальної роботи явище благодійності розглядається як історична й духовно-моральна база розвитку соціальної роботи [2; 4; 20 та ін.].

У контексті даної проблематики важливим є дослідження явища благодійності як психологічного фактора підвищення ефективності соціальної роботи, як важливої індивідуально-професійної характеристики соціального працівника. Проблема психолого-педагогічного формування благодійної спрямованості соціального працівника виступає як необхідне завдання визначення його особистісної відповідності гуманістичним цінностям соціальної роботи, визначення ступеня його просоціальності.

У зв'язку із цим, *метою* даної *статті* визначається завдання, по-перше, охарактеризувати історіогенезесний аспект благодійності в сучасному суспільстві (як соціальне й психологічне явища в контексті соціальної роботи), по-друге, досліджувати особливості психологічної характеристики благодійності в особистісному аспекті.

Виклад основного матеріалу. Концептуальний розгляд поняття „благодійність” свідчить, що, при дискурсивно-етимологічному розгляді даної лексичної одиниці, довідковою літературою виділяються наступні значення: 1. про дії, учинки: безоплатний і спрямований на суспільну користь; 2. Спрямований на надання матеріальної допомоги нужденним [12, с. 56]. Згідно словника В.І. Даля: „Благодійний – схильний до благодійності, звичайно розуміють: готовий робити добро, допомагати бідним” [5, с. 94]. У даній статті ми використовуємо термін „благодійність” саме в першому, більш широкому значенні щодо його другого, більш вузького змісту.

Таким чином, „благодійність” у широкому понятті добровільного, безоплатного й спрямованого на суспільну користь дії по наданню різних форм допомоги нужденній людині.

У радянський період, констатують дослідники [6; 7; 9; 19 та ін.], благодійність у її традиційному сутнісному розумінні („безкорислива допомога тим, хто її потребує, з боку громадських організацій, державних інституцій, церкви й суспільства) практично зникає [6, с. 115]. Припиняється існування самого соціального інституту благодійності, а завдання опіки нужденних повністю переходить до держави в площині державного соціального захисту [18, с. 18; 20, с. 21-22]. Благодійність розглядалася як спосіб маскуванню експлуаторської сутності буржуазії [9], заперечувалася її суспільна потреба при соціалізмі. Уважалося, що оскільки в радянському суспільстві немає бідності, значить немає й підстав для явища благодійності [7, с. 81]. У зв'язку із цим наукової уваги до явища благодійності радянською наукою практично не приділялося.

У нинішній час, в умовах динамічних трансформацій пострадянського суспільства, благодійність стає певним відображенням, закономірним симптомом розвитку сучасного суспільства й у Росії, і в Україні, відзначають Р.Г. Апресян, О.О. Єсіна, А.В. Кононов і ін. Вивчення соціально-психологічної сутності благодійності надає нові можливості для дослідження змістовності й динаміки психологічних і соціальних процесів у суспільстві. Саме цим і визначається необхідність наукової уваги до благодійності, до її уважного вивчення як соціального й психологічного феномена [1; 9].

Тому в сучасних умовах збільшується потреба психологічного вивчення феномена благодійності як умови й сутнісної основи соціальної роботи. У даному контексті необхідним виступає дослідження благодійності як важливої психосоціальної характеристики й особистісної риси соціального працівника. Цим і визначається важливість проведення поглибленого теоретичного аналізу даної тематики з погляду підвищення ефективності підготовки фахівців у сфері соціальної роботи. Розглядаючи благодійність із погляду історичного й соціального прогресу, необхідно відзначити, що як цивілізаційне явище, вона має глибоке соціально-культурне й духовно-моральне коріння і є спрямованою на досягнення суспільного блага [1].

На соціальному рівні благодійність у цілому пов'язана із процесами становлення й розвитку людського суспільства, із твердженням у ньому принципів взаємодопомоги й гуманізму як життєвої практики [3; 17; 19 та ін.]. Як соціокультурне явище, благодійність виступає у формі комплексу загальнокультурних і етичних концептів і категорій суспільного знання. Як форма соціального прояву, благодійність є вираженням гуманістичної спрямованості соціуму на утвір добра (блага) стосовно людини.

З погляду структурного функціоналізму, благодійність як соціальний феномен можемо розглядати як складову частину суспільства, оскільки вона (як явище) виконує функції, що є необхідними для заощадження його структурної цілісності. За допомогою благодійної діяльності, відзначає О.О. Єсіна, як опредметненої діяльнісної форми

явища благодійності, реалізуються основні соціальні функції збереження, поновлення й розвитку суспільства [6, с. 118].

Універсальність благодійності як соціального феномена визначається властивими їй аспектами суспільного життя, які існують незалежно від конкретно-історичних умов суспільства, а також незалежно від форм організації самого явища. На цій базі ми розділяємо позицію О.О. Есіної щодо того, що універсальний характер явища благодійності визначається тим, що в умовах соціального простору й часу завжди є місце для опрідметненого прояву даного явища в суспільстві [6, с. 115]. У координатах соціального простору й часу змінюються тільки форми прояву даного феномена в конкретних соціокультурних умовах.

Благодійність як соціально-психологічне явище виступає у формі морально-ціннісної суспільної норми міжособистісних відносин, яка визначає просоціальний характер „допомогаючого” поведінки індивіда в соціумі – Г. Бірхофф [3], Л.Э Орбан-Лембрик [13], Л.Г. Почебут [14] і ін. У даному контексті благодійність на особистісному рівні виступає як інтегративний психологічний утвір, який визначає закріплення у свідомості людей системи цінностей і ціннісних установок щодо необхідності надання безкорисливої допомоги нужденній людині.

Як відзначають багато дослідників (Н.П. Іванова, Н.А. Савранська, Л.Т. Тюптя М.В. Фірсов, Т. Шанін і ін.), в історії людської цивілізації благодійність, як прояв просоціальної поведінки членів суспільства, у різних формах її прояву була присутня завжди. Без добродійності, без благодійної діяльності, спрямованих на благо іншої людини й в цілому – суспільства, неможливо представити історичну реальність людського буття й прогрес людського співтовариства [7; 17] і ін.

В умовах сучасної цивілізаційної культури величезне значення для твердження явища, благодійності як критерію моральності суспільства й фактора його гуманістичного духовного розвитку відіграло християнство. Християнська концепція безкорисливої допомоги людині, в основі якої лежить філософія любові до близького, і визначає сутність благодійного вчинку індивіда . Як соціальне явище, благодійна діяльність характеризує активність пошуку в соціальній сфері ефективних шляхів соціально слухного вирішення проблем людського суспільства, у тому числі й у сфері соціальної роботи. Г. Бернлер трактує соціальну роботу як одну з форм професійної діяльності, яка активно спрямована на досягнення позитивних змін у суспільстві шляхом утвору добра (блага) нужденним людям [2, с. 46]. При цьому явище благодійності, що історично лежить в основі соціальної роботи, саме характеризує суспільну активність, направлене на позитивні зміни як на рівні окремої особистості, так і на рівні суспільства.

Відзначимо, що сама діяльність, з погляду діяльнісного походження в психології (К.А. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьев, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубінштейн і ін.), виступає як специфічна форма існування людської

активності, змістом якої є доцільна зміна навколишнього світу, його позитивне й прогресивне перетворення.

При розгляді явища добродійності як виду соціальної активності, відзначають дослідники, добродійна діяльність як складова соціальної роботи характеризується більшою кількістю форм прояву особистої ініціативи. У межах соціального простору суспільства благодійність виступає як діяльнісна активність його певної частини з метою соціально-справедливого розв'язку актуальних суспільних проблем на ціннісних принципах гуманізму й добровільної безкорисливої допомоги „потребуючому”. До кола проблем, подоланню яких на принципах добродійності активно сприяє соціальна робота, належать: подолання наслідків стихійних лих, суспільних криз, боротьба з бідністю, допомога в розв'язку криз соціалізації особистості, підтримка й допомога нужденним і ін. [2; 4; 18 та ін.].

Як соціально-психологічний феномен, благодійність у системі суспільних відносин на основі моральності концепту допомоги нужденній людині характеризує альтруїстичної соціальної поведінки й відповідних цьому гуманістичних цінностей, які визначають людину (фахівця) як „людину яка допомагає”. Благодійність як соціально-психологічне явище передбачає розвиненість альтруїстичної установки щодо іншої людини як суспільної норми, оскільки такі дії безкорисливої допомоги спрямовані на користь усьому суспільству в цілому [14, с. 121-123].

До благодійної діяльності, належить важлива психолого-педагогічна роль у процесі формування моральних норм, ціннісних позицій і професійно-особистісних установок соціального працівника. Ця важливість полягає в тому, що в умовах професіоналізації соціальних дій особистісні норми, ціннісні позиції й установки проєктують на практичний (діяльнісний) рівень професійної діяльності. Рівень сформованості благодійної „Я-Позиції” у майбутнього соціального працівника безпосередньо має відображення в індивідуальній якості й ефективності його професійної соціальної роботи [4].

Феномен благодійності і його діяльнісна форма прояву (благодійна діяльність), як відзначає Н.А. Сейко, розглядаються сучасною наукою в багатьох контекстах – філософському (як благодіяння), соціальному (як окремий соціальний інститут), психологічному (як реалізація потреби у визнанні й самоактуалізації) та ін. Наукова характеристика явища благодійності визначається ознаками її міждисциплінарності (залежить від галузі науки, яка займається вивченням даної категорії – історії, соціальної педагогіки, соціології, філософії, психології і т.д.); її відносності (етико-культурні особливості реалізації добродійності в умовах певного історичного етапу); її багаторівневості (благодійність індивідуальна, колективна, державна), а також залежно від методології й наукового апарата дослідження [18].

Феномен благодійності може розглядатися як елемент соціального й особистісного компонентів структури індивідуального досвіду й може характеризуватися двома функціями – соціальної адаптації й саморозвитку особистості, є направленим на досягнення авторства власному життю, професійній-індивідуально-професійної зрілості й відповідальності (М.А. Гуліна, М.В. Левкивський). Характер прояву мотиваційних характеристик добродійної діяльності дає можливість говорити про компенсаторну функцію суб'єкта благодійності щодо об'єкта благодійної діяльності (А. Маслоу). Відносна незалежність прояву факторів благодійності на рівнях особистості й поведінки проявляється у феномені вибірковості благодійності („девіантна” благодійність [17]), що може відобразитися на ефективності діяльності соціального працівника в умовах професійної соціальної роботи (В.Г. Бочарова, М.В. Фірсов і ін.).

У контексті дослідження благодійності як важливої психологічної характеристики особистості фахівця соціальної сфери, важливим виступає положення Н.А. Сейко про те, що в умовах професійного навчання у вузі застосування системи розвитку благодійності сприяє психологічним змінам свідомості суб'єктів ученого процесу. Зокрема, такі змінам свідомості суб'єктів (студентів – в умовах навчання у вузі) характеризуються змінами рівня їх соціальної відповідальності, статусно-рольових позицій і ціннісно-нормативних установок [18, с. 29]. При цьому благодійність виступає регулятором соціалізації навчальної особистості й реалізується на основах соціальної справедливості й відповідальності. Важливим є також положення про те, що в якості фактора, який обумовлює поведінку особистості в соціумі, виступають її індивідуальні якості й властивості, а також сформованість особистісної „Я-Концепції” на соціально-професійному рівні [13, с. 135-136]. Для якісної підготовки майбутніх соціальних працівників необхідною умовою виступає сформованість комплексу основних цінностей соціальної роботи [4, с. 27-28].

Благодійність як соціальний (соціокультурний) феномен має двосторонній характер, її можна розглядати і як явище (соціально-психологічна, етико-моральна характеристика особистості), і як діяльність (соціально-спрямований процес взаємодії людей у суспільстві). У своїй першооснові це явище має індивідуально-соціальний морально-духовний характер, що психологічно направляє окрему людину або групу людей, об'єднаних загальними принципами й цінностями, до здійснення благодійної діяльності в суспільстві, зокрема – у сфері соціальної роботи. У соціальній же роботі, як у систематичній і організованій професійній праці, „чиста” благодійність розглядається як основна вихідна база даного виду діяльності, як безпосередня форма реалізації цінностей гуманізму й допомоги. У соціальну роботу благодійність, як психологічна готовність до безкорисливого надання допомоги „іншому”, є вкоріненою на основі принципу наступності

гуманістичних просоціальних форм розвитку суспільства. Таке психологічне вкорінення проявляється на основному рівні ціннісної гуманістичної спрямованості в професійно-особистісній „Я-Позиції” і поведінкових формах діяльності соціального працівника, заснованих на концепті беззастережності допомоги нужденному. Підкреслимо, що по визначенню всіх дослідників даної проблеми, таке особистісне вкорінення благодійних принципів, як гуманістичної психологічної основи професійної діяльності соціального працівника, припускає розвиненість у нього, як базисної якості й цінності, *альтруїзму*.

На будь-якому етапі розвитку суспільства концепт допомоги іншим людям завжди виступає на фундаментальному рівні законів життя як метод підтримки соціальності людину. У гуманістичному контексті концепт допомоги визначає позитивність установки до інших людей і потенційність надання допомоги „іншому” (допомога виступає як загальна гуманістична цінність людського суспільства, спрямована на добро (благо) для інших – С. Бенкс). Принцип допомоги психологічно обумовлює певні форми практичної альтруїстичної поведінки особистості як „Я-Позиції”. Такий практичний альтруїзм і лежить в основі явища добродійності як створення добра у вигляді безкорисливої допомоги іншим в умовах соціуму (Н.А. Савранська [17], Н.А. Сейко [18]). При цьому явище добродійності на основі концепту альтруїстичної допомоги „іншому” розглядається наукою як соціокультурний і соціально-психологічний феномен, який становить гуманістичну основу соціальної роботи й відображає захід соціальної спрямованості особистості соціального працівника [4; 20]. Цінності й етичні принципи соціальної роботи утворюють своєрідну професійно-етичну систему, в основі якої лежить гуманістичний підхід, що відзначають практично всі дослідники даного питання. У межах даної системи й визначаються норми практичної взаємодії клієнта й фахівця – соціального працівника (С. Бенкс, М. Доел, С. Шардлоу, М.А. Гуліна, Д. Лукас, І.Д. Зверева, М.В. Фірсов, С.-Є.Юнгхолм і ін.). Основу даної етичної системи становить комплекс індивідуально-професійних установчих позицій і суспільних ідеалів (норм) благодійності стосовно нужденному в допомозі людині – благодійні цінності. Ці цінності й етичні принципи й виступають психологічним обґрунтуванням конкретних дій соціального працівника, вимог щодо його індивідуально-професійних якостей і характеристик, а також визначають його відповідальність перед клієнтами, колегами, професією [2].

Ми розділяємо позицію А.В. Конокова [9], що у своїй психологічній першооснові соціально-психологічне явище благодійності має „особистісно-соціальний” характер. Тому вважаємо, що в психологічному контексті феномен добродійності може розглядатися на індивідуально-психологічному й соціально-психологічному рівнях. По індивідуально-психологічній характеристиці, благодійність виступає в

особистісному аспекті як відображення готовності до надання допомоги іншій людині на основі взаємодії емоційних, мотиваційних, когнітивних, рефлексивних і інших психічних механізмів. У такому розумінні ми розглядаємо благодійність у контексті положень гуманістичної психології (А. Маслоу, К. Роджерс і ін.) як прояв здатності до саморозвитку особистості, до її самовдосконалення, як реалізацію потенціалу її росту.

По своїй соціально-психологічній сутності, благодійність характеризується системним психологічним відображенням системи цінностей просоціальної поведінки й бескорисливості надання допомоги іншій людині. У даному контексті ми солідаризуємося з позицією А.В. Конокова [9], що, як соціально-психологічне явище, благодійність психологічно спонукає окрему людину або групу людей, об'єднаних спільними інтересами, до здійснення благодійної діяльності в суспільстві, у тому числі й у сфері соціальної роботи.

Таким чином, як предмет дослідження із психологічної точки зору, в особистісному аспекті феномен добродійності структурно може бути охарактеризований функціональною єдністю когнітивних, мотиваційних, емоційних, динамічних і регуляторних компонентів, опосередкованих факторами соціалізації особистості й умовами її соціально-суспільного функціонування на основі цінностей гуманізму й допомоги іншій людині. В історико-генезисному аспекті досліджень явище благодійності виступає основною ціннісною базою соціальної роботи на принципах гуманізму й альтруїстичної допомоги нужденним. У даному контексті це визначає професійну соціальну роботу як гуманістичну форму наступності добровільної й бескорисливої добродійної діяльності в суспільстві.

Благодійність у сфері соціальної роботи – це прояв гуманістично-цілеспрямованої професійної уваги фахівця до нужденних людей, надання їм професійно підготовленими соціальними працівниками ефективної допомоги в збереженні й організації своєї життєдіяльності на самодостатньому соціальному рівні. Тому подальше вивчення явища благодійності є *актуальним* з метою визначення умов психолого-педагогічної актуалізації особистісних психологічних складових благодійної спрямованості особистості майбутнього соціального працівника в умовах його підготовки у вузі.

Список використаних джерел

1. Апресян, Р. Г. Дилеммы благотворительности / Р. Г. Апресян // Общественные науки и современность. – 1997. – №6. – С. 56-67.
2. Бернлер, Г. Теория социально-психологической работы: [пер. со швед.] / Г. Бернлер, Л. Юнссон. – М.: РУ ВНИИМ, 1992. – 342 с. – (Библиотека социальной работы).
3. Бирхофф, Ганс У. Просоциальное поведение / Ганс У. Бирхофф // Перспективы социальной психологии / [ред.-сост. М. Хьюстон,

- В. Штребе, Дж. Стефенсон; пер. с англ.]. – М.: Эксмо-Пресс, 2001. – С. 398-417.
4. Вступ до соціальної роботи: навч. Посіб. Для студ. Вищ. Навчальних закладів / за 241ед.. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича. – К.: Академвидав, 2005. – 304 с.
 5. Даль, В. И. Толковый словарь живого великорусского языка; [набрано и перепечатано со 2-го издания 1880-1882 гг.] / В. И. Даль. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1955. – Т.1. – 699 с.
 6. Єсіна, О. О. Доброчинність як соціальне явище: теоретичний аспект аналізу / О. О. Єсіна // Український соціум – №3(30). – 2009. – С. 114-118.
 7. Иванова, Н. П. Генезис благотворительности в России / Н. П. Иванова // Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы. – 2000. – № 2. – С. 75-83.
 8. Ільченко, О. Історія благодійності в Україні: досвід церковного діяча і проповідника Данила Туптала (Димитрія Ростовського) / О. Ільченко // Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць. – Випуск LIII. – Ч.1. – Слов'янськ: СДПУ, 2010. – С. 132-138.
 9. Коноков, А. В. Социально-психологическая сущность благотворительности / А. В. Коноков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.medlinks.ru/article.php?sid=27380>. – Назва з екрану.
 10. Лавриненко, Л. Я. Меценатство и благотворительность: история развития / Л. Я. Лавриненко // Школа.– 2001. – №2. – С. 63-68.
 11. Немов, Р. С. Социальная психология: 241ед.241241 для бакалавров / Р. С. Немов, И. А. Алтунина. – М.: Издательство „Юрайт”, 2011. – 427 с.
 12. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов; [под ред Н. Ю. Шведовой]. – 23-е изд., испр. – М.: Рус. Яз., 1991. – 917 с.
 13. Орбан-Лембрик, Л. Е. Соціальна психологія: посібник / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К.: Академвидав, 2003. – 448 с.
 14. Почебут, Л. Г. Социальная психология / Л. Г. Почебут, И. А. Мейжис. – СПб.: Питер, 2010. – 672 с. – (Серия „Мастера 241ед.241241оги”).
 15. Російсько-український та українсько-російський словник, в одному томі; 50000 слів та словосполучень / [упоряд. Та головний 241ед.. В. Т. Бусел]. – К., Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2008. – 1848 с.
 16. Словник синонімів української мови: в 2-х т. / [А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та 241ед.]. – К.: Наук. думка, 1999-2000. – Т.1: [А-Н]. – 1999. – 1440 с.

17. Савранська, Н. О. Етико-філософський аналіз благодійності: автореф. 242ед.. На здобуття наук. ступеня 242ед.242. Філософ. Наук: спец. 09.00.07 „Етика” / Н. О. Савранська. – К., 2008. – 17 с.
18. Сейко, Н. А. Добročинність у сфері освіти України (XIX – початок XX століття): автореф. 242ед.. На здобуття наук. ступеня д-ра 242ед.. наук: спец. 13.00.05 „Соціальна педагогіка” / Н.А. Сейко. – Луганськ, 2009. – 44 с.
19. Соколов, А. Р. Российская благотворительность в XVIII – XIX веках (к вопросу о периодизации и понятийном аппарате) / А. Р. Соколов // Отечественная история. – 2003. – №6. – С. 153-155.
20. Соціальна робота в Україні: навч. Посібник / за заг. 242ед.. І. Д. Звереві, Г. М. Лактіонової. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Apresjan, R. G. Dilemi dobrodijnosti / R. G. Apresjan // Suspil'ni nauki j suchasnist'. – 1997. – №6. – S. 56-67.
2. Bernler, G. Teorija social'no-psihologichnoï roboti: [prov. Zi shved.] / G. Bernler, L. Junsson. – M.: RU VNIIM, 1992. – 342 s. – (Biblioteka social'noï roboti).
3. Birhoff, Gans U. Prosocial'noe povedinka / Gans U. Birhoff // Perspektivi social'noï psihologii / [red.-sost. M. H'juston, V. Shtrebe, Dzh. Stefenson; prov. Z angl.]. – M.: Jeksmo-Press, 2001. – S. 398-417.
4. Vstup do social'noï roboti: navch. Posib. Dlja stud. Vishh. Navchal'nih zakladiv / za red. T. V. Semiginoï, I. I. Migovicha. – K.: Akademvidav, 2005. – 304 s.
5. Dalechin', V. I. Tlumachnij slovník zhivoï velikorosijs'koï movi; [nabrane j peredrukovane z 2-go vidannja 1880-1882 rr.] / V. I. Dal'. – M.: Derzhavne vidavnictvo inozemnih i nacional'nih slovníkiv, 1955. – T.1. – 699 s.
6. Єsina, O. O. Dobročinnist' jak social'ne javishhe: teoretichnij aspekt analizu / O. O. Єsina // Ukraïns'kij socium – №3(30). – 2009. – S. 114-118.
7. Ivanova, N. P. Genezis dobrodijnosti v Rosii / N. P. Ivanova // Visnik psihosocial'noï j korekcionno- reabilitacijnoï roboti. – 2000. – №2. – S. 75-83.
8. Il'chenko, O. Istorija blagodijnosti v Ukraïni: dosvid cerkovnogo dijacha i propovidnika Danilo Tuptala (Dimitrija Rostovs'kogo) / O. Il'chenko // Gumanizacija navchal'no-vihovnogo procesu: zbirnik naukovih prac'. – Vipusk LIII. – Ch.1. – Slovjan'sk: SDPU, 2010. – S.132-138.
9. Konokov, A. V. Social'no-psihologichna sutnist' dobrodijnosti / A. V. Konokov [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.medlinks.ru/article.php?sid=27380>. – Nazva z ekranu.

10. Lavrinenko, L. Ja. Mecenatstvo j blagodijnist': istorija rozvitku / L. Ja. Lavrinenko // Shkola. – 2001. – №2. – S. 63-68.
11. Nemov, R. S. Social'na psihologija: pidruchnik dlja bakalavriv / R. S. Nemov, I. A. Altunina. – M.: Vidavnictvo „Jurajt”, 2011. – 427 s.
12. Ozhegov S. I. Slovník rosijs'koï movi / S. I. Ozhegov; [pid red N. Ju. Shvedovij]. – 23-e izd., ispr. – M.: Rusjavij. Jaz., 1991. – 917 s.
13. Orban-lembrík, L. E. Social'na psihologija: posibnik / L. E. Orban-Lembrík. – K.: Akademvidav, 2003. – 448 s.
14. Pochebut, L. G. Social'na psihologija / L. G. Pochebut, I. A. Mejzhis. – Spb.: Piter, 2010. – 672 s. – (Serija „Majstra psihologii”).
15. Rosijs'ko-ukraïns'kij ta ukraïns'ko-rosijs'kij slovník, v odnomu tomi; 50000 sliv ta slovospoluchen' / [uporjad. Ta golovnij red. V. T. Busel]. – K., Irpin': VTF „Perun”, 2008. – 1848 s.
16. Slovník sinonimiv ukraïns'koï movi: v 2-h t. / [A. A. Burjachok, G.M. Gnatjuk, S. I. Golovashhuk ta in.]. – K.: Nauk. Dumka, 1999-2000. – T.1: [A-N]. – 1999. – 1440 s.
17. Savrans'ka, N. O. Etiko-Filosofs'kij analiz blagodijnosti: avtoref. Dis. Na zdobuttja nauk. Stupenja kand. Filosof. Nauk: spec. 09.00.07 „Etika” / N.O.Savrans'ka. – K., 2008. – 17 s.
18. Sejko, N. A. Dobrochinnist' u sferi osviti Ukraïni (HIH – kachan HH stolittja): avtoref. Dis. Na zdobuttja nauk. Stupenja d-ri ped. Nauk: spec. 13.00.05 „Social'na pedagogika” / N.A. Sejko. – Lugans'k, 2009. – 44 s.
19. Sokoliv, A. R. Rosijs'ka blagodijnist' u HVIII – HIH stolittjah (do pitannja pro periodizaciju j ponjatijnomu aparatu) / A. R. Sokolov // Vitchiznjana istorija. – 2003. – №6. – S.153-155.
20. Social'na robota v Ukraïni: navch. Posibnik / za zag. Red. I. D. Zverevoi, G. M. Laktionovoï. – K.: Centr navchal'noï literaturi, 2004. – 256 s.

Chovgan O. O. Charity as a psychological basis of social work: theoretical and conceptual analysis. Article charity is seen as a psychological basis of social work. The features of psychological characterization of charity in the personal aspect. The phenomenon of charity structurally characterized functional unity of cognitive, motivational, emotional, dynamic and regulatory components mediated by factors of socialization and conditions of social and social functioning. An accent which necessitates provision for current levels of an effective system of social assistance, which is one of the most important places include social work.

A set of measures of social work, carried out on the basis of professional social workers, reducing social risks for the individual in terms of modern society, helps to keep it a layer of needy people performing socially stabilizing function. Investigated the phenomenon of charity as a psychological factor increasing the efficiency of social work as an important individual characteristics of professional social worker. Conceptual examination revealed

the concept of «charity» shows that, in discourse-etymological examination of lexical unit, reference books are the following meaning: «» 1. Of action, deeds, free of charge and is aimed at the common good; 2. Aimed at providing financial assistance to the needy. Revealed that the level of social charity generally related to the processes of formation and development of human society, with the statement in its mutual aid and humanism as practical life. Revealed that the universality of charity is defined as a social phenomenon inherent aspects of social life which exist independently of the specific historical conditions of society, and regardless of the form of the phenomenon.

Key words: social work, charity, personal aspect, components.

Отримано 21.04.2015 р.

УДК 37.013.42+37

А. М. Шеремет
allasher021069@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ У СОЦІАЛЬНИХ ЦЕНТРАХ МАТЕРІ ТА ДИТИНИ

Шеремет А. М. Педагогічні підходи до розробки моделі формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи у Соціальних центрах матері та дитини. На основі аналізу наукових публікацій встановлено, що розвивати професіоналізм та формувати високий рівень готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з клієнтами Соціальних центрів матері та дитини доцільно на основі педагогічного моделювання. Доведено, що за допомогою педагогічного моделювання можна провести системний аналіз педагогічної проблеми та досягнути єдності мети на основі передбачення практичних завдань. У статті висвітлені основні характеристики моделі, яка має на меті вдосконалити професійну підготовку майбутніх соціальних педагогів. Основна увага зосереджена на характеристиці моделі формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи у Соціальних центрах матері та дитини.

У практичному аспекті під час розробки моделі було використано системний, акмеологічний, компетентнісний, особистісний та діяльнісний підходи. На основі системного підходу професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів розглядається як складна педагогічна система з чітким змістом. Акмеологічний підхід передбачає проектування акмеологічного освітнього середовища, яке спрямоване на активний розвиток у студентів внутрішнього прагнення до професійного успіху й творчості. На основі компетентнісного підходу під час моделювання виокремлено взаємозумовлені практичні кроки, що слугували фундаментом для розробки моделі. Особистісний підхід дав нам можливість розкрити особистісний потенціал майбутніх соціальних педагогів, які працюватимуть з клієнтами у Соціальних центрах матері і дитини. З позиції діяльнісного підходу під час педагогічного моделювання необхідна наявність мети, об'єкта, ознак.

Представлено авторське бачення моделі формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи у Соціальних центрах матері та дитини, що включає цільовий, змістовий, практичний та результативний структурні блоки.

Ключові слова: майбутні соціальні педагоги, педагогічне моделювання, модель, професійна компетентність, педагогічні підходи, Соціальні центри матері та дитини.

Шеремет А. М. Педагогические подходы к разработке модели формирования профессиональной готовности будущих социальных педагогов к работе в социальных центрах матери и ребенка. На основе анализа научных публикаций установлено, что развивать профессионализм и формировать высокий уровень готовности будущих социальных педагогов к работе с клиентами Социальных центров матери и ребенка целесообразно на основе использования процедуры педагогического моделирования. Доказано, что с помощью педагогического моделирования можно провести системный анализ педагогической проблемы и достичь единства цели на основе предвидения практических задач. В статье рассмотрены основные характеристики модели, которая имеет целью усовершенствовать профессиональную подготовку будущих социальных педагогов. Основное внимание сосредоточено на характеристике модели формирования профессиональной готовности будущих социальных педагогов к работе в социальных центрах матери и ребенка.

В практическом аспекте при разработке модели был использован системный, акмеологический, компетентностный, личностный и деятельностный подходы. На основе системного подхода

професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів розглядається як складна педагогічна система з чітким змістом. Акмеологічний підхід передбачає проектування акмеологічної освітньої середовища, спрямованого на активне розвиток у студентів внутрішнього бажання до професійному успіху і творчості. На основі компетентного підходу при використанні моделювання виділені практичні кроки, які стали основою для розробки моделі. Особистий підхід дав нам можливість розкрити особистий потенціал майбутніх соціальних педагогів, які будуть працювати з клієнтами в соціальних центрах матері і дитини. З позиції діяльнісного підходу в процесі педагогічного моделювання необхідно наявність мети, об'єкта, ознак.

Представлено авторське бачення моделі формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи в соціальних центрах матері і дитини, яка включає цільову, змістову, практичну і результативну структурні блоки.

Ключові слова: майбутні соціальні педагоги, педагогічне моделювання, модель, професійна компетентність, педагогічні підходи, Соціальні центри матері і дитини.

Постановка задачі у загальному вигляді. З метою профілактики соціального сирітства у нашій державі йде активне впровадження сімейних форм виховання дітей, які позбавлені батьківського піклування. Для реалізації поставленого завдання в нашій державі створюються інноваційні установи – Соціальні центри матері і дитини, які й надають соціально-педагогічну, психологічну, правову, медичну допомогу. До основних клієнтів цих інноваційних структур належать жінки на сьомому-дев'ятому місяці вагітності та матері з дітьми віком від народження до 18 місяців, які опинилися в складних життєвих обставинах. У центрах жінки мають змогу одержати комплекс послуг щодо соціально-педагогічного супроводу.

Беручи до уваги той факт, що зазначені Центри є новими соціальними структурами, то нині постало питання щодо практичної підготовки кваліфікованих фахівців до практичної діяльності у них. Зазначимо, що теоретико-практичні аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів у своїх роботах висвітлювали О. Безпалько, П. Гусак, І. Зверева, А. Капська, О. Карпенко, І. Козубовська, Л. Міщик, В. Поліщук, С. Харченко, та ін. Зміст та складові усвідомленого батьківства розкрито у роботах І. Братусь, Л. Буніної, Г. Лактіонової. Однак ще й сьогодні можна констатувати

деякий дефіцит психолого-педагогічних публікацій фахівців, які стосуються професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики соціального та біологічного сирітства на основі використання процедури моделювання. Перед соціальною педагогікою постала нагальна необхідність вивчення практичних підходів до розробки моделі підготовки майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності у Соціальних центрах матері і дитини. Усі зазначені аспекти були покладені в основу написання статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що метод моделювання отримав широке застосування не тільки в теоретичних розробках, а й у практичній підготовці кадрів соціально-педагогічної сфери. Під час використання процедури педагогічного моделювання науковці роблять основний акцент на конкретних характеристиках, що є визначальними у професійній підготовці фахівців. Такий підхід дає змогу «спрогнозувати траєкторію розвитку окремих процесів, що протікають й виявить та допоможе попередити негативні сценарії» [11, с. 184]. Ми повністю підтримуємо позицію Н. Ничкало [6] у тому, за допомогою педагогічного моделювання можна провести системний аналіз педагогічної проблеми та досягнути єдності мети на основі передбачення практичних завдань. Саме педагогічне моделювання, на думку соціального педагога Н. Волкової [3], допоможе більш чітко окреслити наукову проблему, перевірити чи спростувати висунуту наукову гіпотезу дослідження.

Як свідчить практика сьогодні існує два види проблем, що виникають при підготовці у ВНЗ майбутніх соціальних педагогів: 1) проблеми, характерні для всієї вищої освіти (низька практична орієнтованість навчального процесу, деяка репродуктивності навчання, відсутність тісних міжпредметних зв'язків); 2) підготовка фахівців не має сформованих традицій та тривалої історії, адже спеціальність є доволі новою. У нашому баченні подоланню зазначених проблем може слугувати моделювання як педагогічний процес, що розглядається як «специфічне багатофункціональне дослідження, головне завдання якого відтворити на підставі подібності з існуючим об'єктом інший, який замінює його об'єкт (модель)» [8, с. 42].

Відзначимо, що професійну підготовку фахівця на основі моделі у своїх працях вивчали І. Бех, С. Максименко, В. Москаленко та ін. Використання моделей як цілісних уявлень про формування професіоналізму фахівця знайшли відображення в роботах А. Лігоцького, А. Семенової, Т. Сущенко та ін. Аналіз наукових досліджень С. Архангельського, В. Глушкова, А. Дахіна, М. Кларіна, В. Шаповолова та ін. засвідчили необхідність виваженого підходу до розробки моделі

формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з клієнтами Соціальних центрів матері і дитини.

Мета статті – дослідити основні психолого-педагогічні підходи до розробки моделі формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з клієнтами Соціальних центрів матері і дитини.

Нині науковцями виділено конкретні компоненти змісту професійної підготовки майбутніх фахівців, які працюватимуть в соціально-педагогічній сфері, а саме: глибокий сучасний аналіз соціального розвитку та вироблення вміння дати своєчасну оцінку проблеми та запропонувати альтернативний варіант; чітке уявлення і класифікацію сучасних моделей, форм і методів самої практики соціальної роботи; розробку теорій, концепцій, моделей і технологій, спрямованих на ефективне функціонування фахівця [8, с. 152]. Провідні українські фахівці в галузі соціальної педагогіки (О. Безпалько, П. Гусак, І. Зверева, А. Капська, І. Козубовська, Л. Міщик, С. Харченко) виокремили основні завдання в професійній підготовці соціальних педагогів. До найбільш актуальних можна віднести наступні:

- функціональна наповненість змісту освіти, що забезпечує соціальну активність, професійну компетентність, широкий світогляд, почуття відповідальності та достатній діапазон практичних умінь;
- взаємозв'язок науково-методологічної, спеціальної, психолого-педагогічної підготовки фахівців;
- формування професійного стилю мислення, необхідного для професійного самовдосконалення і росту,
- керування якістю підготовки фахівців.

Зреалізувати поставлені завдання у цілому під час підготовки майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери можна на основі використання процедури моделювання. Ми переконані у тому, що саме на основі використання педагогічного моделювання у професійній підготовці майбутніх соціальних педагогів до роботи з клієнтами Соціальних центрів матері і дитини можна ефективно керувати якістю навчально-виховного процесу та готувати високо компетентного фахівця.

Відзначимо, що вихідною точкою у нашому дослідженні слугували напрацювання Ю. Березкіна та В. Сідорова [1] стосовно того, що обов'язковою умовою ефективної підготовки соціального педагога та підвищення його професіоналізму в одному із конкретних видів діяльності, має стати обрана ним самим галузь спеціалізації та використання процедури моделювання. У нашому випадку ця спеціалізація передбачає роботу з клієнтами Соціальних центрів матері і дитини, а також було обрано моделювання як методологічну основу професійної підготовки студентів.

Аргументуємо нашу позицію стосовно обрання моделювання як наукового методу та обґрунтуємо основні педагогічні підходи, які були покладені в основу розробки моделі формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи у Соціальних центрах матері та дитини. Зокрема, як доводить Є. Холостова [10] саме модель суттєво розширює бачення процесу професійної підготовки фахівців, розглядаючи його як багаторівневий процес, кожен з рівнів якого має свій суб'єкт, мету, завдання, способи і засоби реалізації. При цьому системоутворюючим фактором підготовки науковець вважає відповідність особистісних якостей студентів конкретним умовам роботи і завданням практичної діяльності майбутнього фахівця.

На основі напрацювання фахівців [2; 8; 9] встановлено, що створення цілісної моделі – це складний, багаторівневий та аналітико-синтетичний процес, ефективність якого цілком визначається дотриманням вимог, що пред'являються до моделювання. Основними з них, у нашому баченні, є:

- 1) відповідність моделі системи оригіналу та бути абстрактною;
- 2) будучи спрощеним відтворенням цілісного оригіналу, модель повинна представляти собою єдине цілісне;
- 3) модель повинна бути незалежною від різних суб'єктивних думок, які притаманні особам, які беруть участі у її розробці.
- 4) відповідність моделі вимогам повноти, адаптивності та можливості включення в широкий діапазон змін;
- 5) адекватність забезпечення отримання надійної інформації про об'єкт дослідження.

У процесі дослідження встановлено, що модель підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з клієнтами Соціальних центрів матері і дитини має базуватися на таких основних положеннях:

1. Модель має бути практично орієнтованою, і послідовно вирішувати завдання введення студента в професію, стимулювання його саморозвитку.

2. Результат моделювання має відображати професійну підготовку як сформованість не тільки теоретичної бази, а й набуття практичних умінь надати ефективну кваліфіковану допомогу клієнту у вирішенні його особистісних проблем і труднощів.

Ми прагнули, щоб розроблена нами модель відображала змістовно-методологічну основу професіоналізму майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, що орієнтована на суттєве підвищення рівня професійної підготовки, сукупного суб'єкту їх реалізації, предмету підготовки та вимог до особистості соціального педагога. Розробляючи модель, ми прагнули щоб вона не була вузькою, а була орієнтована на рамки професійно-освітнього маршруту майбутнього соціального

педагога та передбачала конкретний результат майбутньої продуктивної діяльності й «озброювала» технологіями досягнення професійного успіху ще під час навчання у ВНЗ.

У практичному аспекті для розробки моделі формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи у Соціальних центрах матері та дитини було використано *системний, акмеологічний, компетентнісний, особистісний та діяльнісний* підходи.

Отже, у найбільш загальному трактуванні *системний* підхід передбачає розгляд будь-якого процесу з позицій необхідності виокремлення системного цілого, що передбачає взаємодію складових частин, при цьому утворюючи особливу «гносеологічну призму чи особливий вимір реальності» [5, с. 8]. У своєму дослідженні ми чітко притримувалися системного вивчення процесу формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з клієнтами Соціальних центрів матері і дитини. На основі системного підходу було виокремлено чітку сукупність практичних дій, а саме: фіксація конкретної кількості складових у означеній моделі; аналіз особливостей взаємодії між ними в межах моделі; виявлення системоутворюючих зв'язків, які забезпечують стабільність моделі; аналіз основних параметрів функціонування моделі; дослідження оптимальності результатів у співвідношенні з характером і особливостями методичних форм та засобів, які використовуються.

У нашому розумінні професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів це досить складна педагогічна система з чітким змістом, принципами навчання, ієрархією структурних елементів у навчально-виховному процесі, формами відношень, що передбачають причинно-наслідкові зв'язки, а також включають конкретні особливості організації навчально-виховного процесу та способи вирішення суперечностей, які виникають при формуванні професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи у Соціальних центрах матері та дитини.

У процесі запровадження *акмеологічного* підходу для розробки моделі формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи у Соціальних центрах матері і дитини, наукові інтереси викладацького складу кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету спрямовані на: дослідження мікро-характеристик студентів та створення сприятливих умов для досягнення особистісних вершин під час навчання та проходження практик; розробку технологій продуктивної навчальної діяльності студентів, яка передбачає оволодіння ґрунтовними теоретичними знаннями та розвиток творчого потенціалу на основі активного стимулювання механізмів самоосвіти та саморозвитку; розвиток професіоналізму майбутнього соціального педагога як

вирішальної передумови у професійній діяльності; впровадження акмеологічного практикуму, що передбачає акмеологічний супровід усього навчального процесу. У контексті акмеологічного підходу вагомим потенціалом володіє цілеспрямоване проектування акмеологічного освітнього середовища у ВНЗ, що спрямоване на активний розвиток у студентів внутрішнього прагнення до успіху й творчості. Таке середовище буде сприяти формуванню особистісної зрілості майбутніх фахівців та допоможе перетворити студентів на цілеспрямованих та компетентних особистостей, які уміють самотійно знаходити внутрішні резерви для подолання власних складних життєвих обставин та мають внутрішню спрямованість на професійну самореалізацію й досягнення акме-вершини.

На основі впровадження *компетентнісного* підходу під час моделювання було обрано конкретну логіку практичної діяльності, яка представляється у вигляді взаємозумовлених кроків, а саме було проведено:

1) аналіз теоретичних основ професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів;

2) визначення мети формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з клієнтами Соціальних центрів матері і дитини та дослідження практичних шляхів для досягнення цієї мети;

3) конкретизацію завдань, які необхідно виконати для реалізації поставленої мети;

4) безпосередню розробку графічної моделі та її практичне впровадження у навчально-виховний процес ВНЗ, які готують майбутніх соціальних педагогів;

5) узагальнення результатів реалізації означеної моделі в конкретних продуктах педагогічної творчості (науково-методичне забезпечення тощо).

Використання *особистісного* підходу під час моделювання обумовлено тим, що ми визнаємо студента як особистість, що наділена своїм неповторним суб'єктним досвідом. У баченні науковців [7], сутність особистісного підходу до розробки моделі формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи у Соціальних центрах матері та дитини полягає в створенні оптимальних умов для регуляції навчальної діяльності. У практичному сенсі особистісний підхід передбачає включення студентів в ситуації суб'єкт-суб'єктного спілкування, в яких виявляються затребуваними їхні особистісні функції, що у подальшому впливають на формування належного рівня професійної компетентності в обраній спеціальності. Саме особистісний підхід дав нам можливість звільнитися від функціоналізму, бюрократизму та за ангажованості під час організації експериментального дослідження та розробки моделі. Значущість

особистісного підходу полягає у залученні студентів у якості активних суб'єктів навчального процесу. Цей підхід уможливив розкриття унікальних потенційних здатностей соціальних педагогів, які працюватимуть у Соціальних центрах матері і дитини, а саме розкрив творчо-вольові, морально-духовні та сприяв розвитку самостійного творчого мислення, гуманної професійної поведінки в нестандартних ситуаціях. Особистісний підхід базувався на наповненості змісту навчання життєво важливими для проблемами та опору на особистісний ріст студентів.

З позиції *діяльнісного* підходу під час проведення процедури педагогічного моделювання необхідна наявність: мети моделювання; об'єкта моделювання; самої моделі; ознак, якими повинна володіти модель залежно від природи об'єкту моделювання. На нашу думку, метою моделювання виступає формування належного рівня професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи у Соціальних центрах матері та дитини. З огляду на задекларовану мету необхідно розробити таку модель, яка б дозволила суттєво підвищити ефективність навчального процесу у ВНЗ та дала б змогу співвіднести його з вимогами суспільства. У нашому дослідженні в якості об'єкта моделювання виступає складові готовності майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності з клієнтами Соціальних центрів матері і дитини.

Отже, у моделі формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи у Соціальних центрах матері та дитини представлено такі структурні блоки, як: *цільовий, змістовий, практичний, результативний*. Отже, цільовий блок включає: мету, завдання, провідні ідеї, та суб'єктів. Змістовий об'єднує: принципи професійної підготовки і закономірності та базується на специфіці (ціннісно-смысловій, аналітико-прогностичній організаційній) формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи у Соціальних центрах матері та дитини, а також включає педагогічні умови. Практичний блок включає шляхи формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи у Центрах, а тому до нього ми включили методи, форми та засоби, що передбачають застосування у навчально-виховному процесі діалогово-дискусійних та інноваційних технологій, які базуються на креативно-пошукових, дослідницьких, наукових підходах. Результативний блок об'єднує компоненти готовності та їхні показники, а також рівні сформованості професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з клієнтами у Соціальних центрах матері та дитини та результат.

Вважаємо, що основним системоутворюючим чинником розробленої моделі є спрямованість усіх її складових на вдосконалення професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи у Соціальних центрах матері та дитини. У нашому баченні модель є

відкритою, й за необхідності може доповнюватися, що дозволить узгодити програми навчальних дисциплін, поєднати теоретичне навчання з практичною підготовкою, у результаті чого формується особистість майбутнього фахівця з високим рівнем професійної готовності.

Висновок. Ще під час навчання майбутні соціальні педагоги повинні утвердитися у своїх потенційних можливостях як фахівці-професіонали, які уміють організовувати практичну діяльність з клієнтами Соціальних центрів матері і дитини. Реалізація професійної діяльності соціального педагога буде значно ефективнішою за умови використання процедури моделювання. Вважаємо, що метод моделювання та розробка й впровадження педагогічної моделі дасть нам практичну можливість взяти до уваги усі прорахунки в організації навчально-виховного процесу у ВНЗ та сприятиме суттєвому вдосконаленню професійної підготовки фахівців. Під час розробки моделі формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи у Соціальних центрах матері та дитини ми використовували системний, акмеологічний, компетентнісний, особистісний, та діяльнісний підходи.

Подальші наші дослідження будуть спрямовані впровадження розробленої моделі у навчально-виховний процес ВНЗ, які готують майбутніх соціальних педагогів та перевірка її ефективності

Список використаних джерел

1. Березкин Ю. К. Социальный педагог. Некоторые подходы к его подготовке / Ю.К. Березкин, В.Н. Сидоров // Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт. – М. – Тула, 1993. – С. 27-32.
2. Бочарова В. Г. Профессиональная социальная работа: личностно ориентированный подход: монография / В.Г. Бочарова. – М.: Изд-во. Центр Академия, 1999. – 184 с.
3. Волкова Н. П. Модель підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної комунікації [Електронний ресурс] / Н. П. Волкова // Проблеми сучасної педагогічної освіти : Збірник наукових праць. – Ч. 1. – 2005. – Вип. 8. – [Цит. 2011, 10 січня]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2005_8_1/doc_pdf/volkova.pdf
4. Дахин А. Н. Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и неопределенность / А. Н. Дахин // Педагогика. – 2003. – № 4. – С. 21–26.
5. Методы системного педагогического исследования : учеб. пособ. / под ред. Н. В. Кузьминой. – М. : Народное образование, 2002. – 208 с.
6. Ничкало Н. Г. Сучасна вища школа: психолого-педагогічний аспект : монографія / Н. Г. Ничкало. – К. : ВІПОЛ, 1999. – 450 с.

7. Сабатовська І. С. Співвідношення особистісних і професійних якостей у моделі сучасного спеціаліста / І. С. Сабатовська // Вчені записки. – 2004. – Т. 10. – С. 185–192.
8. Сафронова В. М. Прогнозирование и моделирование в социальной работе: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.М. Сафронова. – М.: Издательский центр «Академия». 2002. – 192 с.
9. Спіріна Т. П. Модель формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів / Т.П. Спіріна // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. – 2008. – Вип. XXI. Ч. 2. – С. 278–291.
10. Теория социальной работы: Учебник / Под ред. проф. Е.И. Холостовой. – М.: Юристъ, 1998. – 334с.
11. Харбатович С. В. Теоретичні аспекти моделювання як методу наукового дослідження / С. В. Харбатович // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – 2012. – Вип. 96. – С. 184–188.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Berezkin Ju. K. Social'nyj pedagog. Nekotorye podhody k ego podgotovke / Ju.K. Berezkin, V.N. Sidorov // Teorija i praktika social'noj raboty: otechestvennyj i zarubezhnyj opyt. – М. – Tula, 1993. – S. 27-32.
2. Bocharova V. G. Professional'naja social'naja rabota: lichnostno orientirovannyj podhod: monografija / V.G. Bocharova. – М.: Izd-vo. Centr Akademija, 1999. – 184 s.
3. Volkova N. P. Model' pidgotovki majbutnih uchiteliv do profesijno-pedagogichnoї komunikacії [Elektronnij resurs] / N. P. Volkova // Problemi suchasnoї pedagogichnoї osviti : Zbirnik naukovih prac'. – Ch. 1. – 2005. – Vip. 8. – [Cit. 2011, 10 sichnja]. – Rezhim dostupu : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2005_8_1/doc_pdf/volkova.pdf
4. Dahin A. N. Pedagogicheskoe modelirovanie: sushhnost', jeffektivnost' i neopredelennost' / A. N. Dahin // Pedagogika. – 2003. – № 4. – S. 21–26.
5. Metody sistemnogo pedagogicheskogo issledovanija : ucheb. posob. / pod red. N. V. Kuz'minoj. – М. : Narodnoe obrazovanie, 2002. – 208 s.
6. Nichkalo N. G. Suchasna vishha shkola: psihologo-pedagogichnij aspekt : monografija / N. G. Nichkalo. – К. : VIPOL, 1999. – 450 s.
7. Sabatovs'ka I. S. Spivvidnoshennja osobistisnih i profesijnih jakostej u modeli suchasnogo specialista / I. S. Sabatovs'ka // Vcheni zapiski. – 2004. – Т. 10. – S. 185–192.
8. Safronova V. M. Prognozirovanie i modelirovanie v social'noj rabote: Ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ucheb. zavedenij / V.M. Safronova. – М.: Izdatel'skij centr «Akademija». 2002. – 192 s.
9. Spirina T. P. Model' formuvannja profesijnoї kul'turi majbutnih social'nih pedagogiv / T.P. Spirina // Visnik Prikarpats'kogo universitetu.

Pedagogika. – 2008. – Vip. HHI. Ch. 2. – S. 278–291.

10. Teorija social'noj raboty: Uchebnik / Pod red. prof. E.I. Holostovoj. – M.: Jurist#, 1998. – 334s.
11. Harbatovich S. V. Teoretichni aspekti modeljuvannja jak metodu naukovogo doslidzhennja / S. V. Harbatovich // Visnik Chernigivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universitetu. – 2012. – Vip. 96. – S. 184–188.

Sheremet A. M. Pedagogical approaches to the development of models for the formation of professional readiness of future social teachers to work in the social centers of Mother and Child. Based on the analysis of scientific publications we can find out that it is advisable to use procedures based on pedagogical modeling to develop professionalism and generate a high level of readiness of the future social teachers to work with clients of social centers of Mother and Child. It is proved that with the help of pedagogical modeling can we can carry out systematic analysis of pedagogical problems and achieve unity of purpose based on prediction of practical problems. The article describes the main characteristics of the model, which aims to improve the training of future social workers. The main attention is focused on the characteristics of the formation model of professional readiness of the future social teachers to work in the social centers of Mother and Child.

During the development of the model in practical aspect system the following approaches were used: akmeological, competent, personal and active. Based on a systematic approach the professional training of future social workers is seen as a complex system with a clear pedagogical content. Akmeological approach involves designing of akmeological educational environment, directed to the active development of the internal desire for professional success and creativity in students. Competency-based approach using simulation highlights practical steps to form the foundation for development of the model. Personal approach enabled us to reveal personal potential of future social teachers who will work with clients in the social centers of Mother and Child. From the standpoint of the active approach the pedagogical modeling requires to have a target, an object and attributes.

The author's vision of the model of formation of professional readiness of the future social teachers to work in the social centers of Mother and Child was presented. It includes targeted, meaningful, practical and effective components.

Key words: future social teachers, pedagogical modeling, model, professional competence, pedagogical approaches, social centers of Mother and Child.

Отримано 7.04.2015 р.

ВЗАЄМОДІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПЕДОЛОГІЇ У КОНТЕКСТІ ЇХ НАУКОВОГО СТАНОВЛЕННЯ (20-ТІ РОКИ ХХ СТ.)

Янченко Т. В. Взаємодія соціальної педагогіки та педології у контексті їх наукового становлення (20-ті роки ХХ ст.). Стаття присвячена питанням розвитку теорії та практики соціальної педагогіки та педології в Україні у 20-ті роки ХХ ст. Педологія в радянській Україні посіла місце провідної науково-практичної галузі і займалася цілісним вивченням дитини та різноманітних питань її виховання, навчання та соціалізації у новому соціальному середовищі, що поєднувало її з актуальними проблемами соціальної педагогіки. Становлення цих наук відбувалося у процесі соціального виховання дітей і вирішення різноманітних проблем дитинства. Важливою спільною рисою соціальної педагогіки та педології була їх спрямованість на виконання основного соціально-педагогічного завдання – виховання «нової» людини, будівника соціалізму, вірного комуністичним ідеалам. Поєднувало ці науки й те, що соціальна педагогіка і педологія значну увагу приділяли проблемам важкого або дефективного дитинства.

Виконанням таких завдань займалися створені у Харкові, Києві, Одесі та Дніпропетровську досвідно-педологічні станції, до складу яких входили кабінети соціальної педагогіки та лікарсько-педагогічні кабінети. Метою їх діяльності стало дослідження питань теорії та практики педології і соціальної педагогіки.

Авторка охарактеризувала основні ідеї, що поєднували соціальну педагогіку і педологію – цілісне сприймання особистості дитини, увага до її потреб і запитів, ретельне вивчення соціального середовища й умов життя індивіда й отримали практичне втілення у діяльності кабінетів соціальної педагогіки та лікарсько-педагогічних кабінетів, які функціонували у складі досвідно-педологічних станцій у 20-ті – першій половині 30-х років ХХ ст.

Ключові слова: соціальна педагогіка, педологія, наукове становлення, наукова взаємодія, досвідно-педологічна станція.

Янченко Т. В. Взаимодействие социальной педагогики и педологии в контексте их научного становления (20-е годы ХХ в.).

Статья посвящена вопросам развития теории и практики социальной педагогики и педологии в Украине в 20-е годы XX в. Педология в советской Украине заняла место ведущей научно-практической отрасли и занималась целостным изучением ребенка и разнообразных вопросов его обучения, воспитания и социализации в новой социальной среде, что объединяло ее с актуальными проблемами социальной педагогики. Становление этих наук происходило в процессе социального воспитания детей и решения разнообразных проблем детства. Важной общей чертой социальной педагогики и педологии была их направленность на выполнение важного социально-педагогического задания – воспитание «нового» человека, строителя социализма, верного коммунистическим идеалам. Объединяло эти науки и то, что они значительное внимание уделяли проблемам трудного или дефективного детства.

Выполнением этих заданий занимались созданные в Харькове, Киеве, Одессе и Днепропетровске опытно-педологические станции, в состав которых входили кабинеты социальной педагогики и врачебно-педагогические кабинеты. Целью их деятельности стало исследование вопросов теории и практики педологии и социальной педагогики.

Автор охарактеризовал общие идеи социальной педагогики и педологии – целостное восприятие личности ребенка, внимание к его потребностям и запросам, тщательное изучение социальной среды и условий жизни индивида, которые получили практическое воплощение в деятельности кабинетов социальной педагогики и врачебно-педагогических кабинетов, функционировавших в составе опытно-педологических станций в 20-е – первой половине 30-х годов XX века.

Ключевые слова: социальная педагогика, педология, научное становление, научное взаимодействие, опытно-педологическая станция.

Постановка проблеми і аналіз останніх досліджень. Реформаційні процеси, що відбуваються в освітній системі сучасної України, пов'язані як з її інтеграцією в європейський культурний простір, так і з її становленням на основі здобутків вітчизняної педагогіки. Тому вивчення історико-педагогічної спадщини, пов'язаної з розвитком теорії та практики різних галузей педагогічної науки, сприяє концептуальному оновленню освіти.

Вивченню проблеми наукового становлення соціальної педагогіки присвячені дослідження А. Рижанової, Л. Штефан та інших українських науковців. Питанням розвитку теорії та практики педології як комплексної науки про дитину присвячені ґрунтовні наукові праці О. Сухомлинської. Окремі аспекти розвитку педології досліджені такими українськими науковцями, як Н. Дічек (діяльність лікарсько-педагогічних кабінетів), Ю. Литвина, Л. Ковальчук (педологічні засади розвитку освіти й виховання в окреслений період), Л. Дуднік (функціонування

педологічних осередків у школах), І. Болотнікова (розвиток педології як галузі психологічної науки), О. Петренко (урахування здобутків педології у забезпеченні гендерних підходів до освіти і виховання дітей).

Мета пропонованої статті полягає у характеристиці взаємодії між соціальною педагогікою та педологією у процесі їх науково-практичного становлення в Україні у 20-ті роки ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Інтенсивний розвиток соціальної педагогіки у 20-ті роки ХХ ст. був зумовлений, насамперед, суспільно-політичними процесами, що відбувалися в Україні. Зміна не тільки влади, а й формації, тривалі військові дії та подальша репресивна політика більшовиків призвели до руйнації традиційних умов життя та значної кількості дітей і дорослих, які потребували соціально-педагогічної допомоги з боку держави.

Водночас розвиток соціальної педагогіки в окреслений період був пов'язаний з її інтеграцією з іншими науками і, передусім із педологією, яка в радянській Україні посіла місце провідної науково-практичної галузі і займалася цілісним вивченням дитини та різноманітних питань її виховання, навчання та соціалізації у новому соціальному середовищі.

Важливою спільною рисою соціальної педагогіки та педології була їх спрямованість на виконання основного соціально-педагогічного завдання – виховання «нової» людини, будівника соціалізму, вірного комуністичним ідеалам, оскільки створення нового суспільства безпосередньо залежало від формування нового покоління радянських людей.

Поєднувало ці науки й те, що соціальна педагогіка і педологія значну увагу приділяли проблемам важкого або дефективного дитинства. Ці поняття використовувалися для позначення дітей з психофізичними вадами, малолітніх правопорушників і безпритульних дітей. Загалом педологія та соціальна педагогіка охоплювали значну кількість типів важких дітей, як тих, які мають відхилення у психічному або фізичному розвитку, так і важковиховуваних [3, с. 175].

Важковиховувані діти разом з неповнолітніми правопорушниками та безпритульними відносилися до категорії «морально дефективних». Проблема моральної дефективності розглядалася в педології як соціально-педагогічна проблема, проблема середовища, «оздоровлення» якого стало основою виховної практики у цій сфері. У роботах П. Блонського, Л. Виготського, А. Залкінда причини моральної дефективності пояснювалися соціально-економічними та культурно-педагогічними умовами, у яких росла дитина. Вони доводили, що в іншому середовищі, сприятливому для дитячого розвитку, «важка дитина досить швидко втрачає риси моральної дефективності й стає на новий шлях» [4, с. 150].

У 20-ті роки в Україні існувала мережа навчально-виховних установ дефективного дитинства, що створювалися і функціонували на

засадах соціальної педагогіки та педології. Про це свідчать дані з Таблиці 1 [5, с. 7].

Таблиця 1

Кількість установ дефективного дитинства в Україні (1921 – 1925)

1	Роки	Кількість установ	Кількість дітей	Кількість працівників
2	1921	61	2168	270
3	1922	60	2138	423
4	1923	54	1536	332
5	1924	81	3240	485
6	1925	39	1835	284
7	1926	89	4061	Невідомо

Оскільки від педології та соціальної педагогіки держава і суспільство очікували практичних результатів, їх взаємозв'язок став очевидним саме у практичній площині. На практиці наукове становлення соціальної педагогіки і педології та їх взаємодія найбільше виявилися у діяльності досвідно-педологічних станцій, оскільки вони вирішували питання організації соціального виховання різних категорій дітей (у широкому розумінні цього поняття) і займалися не тільки педологічною, а й соціально-педагогічною діяльністю.

Відповідно до Положення про досвідні станції Головоцвиху (1921) та Положення про Центральну досвідно-педологічну станцію Головоцвиху (1921), вони створювалися Науково-педагогічним комітетом (відділом Головоцвиху) у Харкові (центральна станція), Одесі, Києві, Катеринославі з метою дослідження питань теорії та практики педології і соціальної педагогіки. Досвідно-педологічні станції працювали під керівництвом Головоцвиху і співпрацювали з навчально-виховними дитячими закладами усіх форм і типів, а також з губернськими відділами соціального виховання (губсоцвихами) [14, арк. 51-52; 18, арк. 90-96].

Кожна з цих станцій мала по 2 відділи – нормального дитинства та дефективного дитинства. При відділах нормального дитинства працювали кабінети соціальної педагогіки (соціального виховання), а при відділах дефективного дитинства – лікарсько-педагогічні кабінети.

Відповідно до Кодексу законів про народну освіту (1922), до обов'язків досвідно-педологічних станцій були віднесені: 1) збір і систематизація матеріалів, пов'язаних із соціально-виховною діяльністю закладів Головоцвиху; 2) проведення лекцій, виставок, влаштування музеїв, видавнича діяльність з метою поширення ідей соціального виховання; 3) консультативна робота з усіх питань, що виникають у процесі діяльності закладів Головоцвиху [8, с. 30-31].

Розглянемо діяльність кабінетів соціальної педагогіки та лікарсько-педагогічних кабінетів, що функціонували при досвідно-педологічних станціях.

Серед основних завдань кабінетів соціальної педагогіки були організація соціально-виховної й освітньої діяльності навчально-виховних закладів і підвищення кваліфікації їх працівників [14, арк. 31]. Так, при кабінеті соціальної педагогіки Харківської досвідно-педологічної станції (у різні роки його діяльністю керували О. Залужний та А. Молдавський) були створені спеціальні комісії (бібліотечна, театральна, музична, ігрова, з вивчення комплексності та інші), які здійснювали розробку основних положень комплексної системи навчання дітей, організації різних напрямів соціального виховання, вивчення проблеми утворення та функціонування дитячого колективу та впливу книги, казки, гри, фізичного виховання й театру на особистість дитини [13, арк. 195; 17, арк. 12, 26, 153].

Одним із результатів соціально-виховної діяльності кабінету соціальної педагогіки Центральної досвідної станції стало видання збірника казок, «що рекомендувалися з точки зору класового виховання», а також відбір книжок, які відповідають «новим соціально-педагогічним вимогам» – твори, у яких висвітлювалися життя дітей, діяльність дитячих організацій (зазначалося, що їх ще є мало у радянській літературі), подвиги героїв революції та громадянської війни, праця людей, життя Леніна, а також гумористичні оповідання, у яких критикувалися та висміювалися дореволюційне життя, поведінка представників панівних класів тощо [14, арк. 64, 132, 138, 139].

Кабінети соціальної педагогіки досліджували проблеми організації та функціонування дитячих колективів. Як свідчить аналіз джерел, фахівці кабінету соціальної педагогіки Харківської досвідно-педологічної станції мали значні досягнення у вивченні дитячих колективів. Вони пов'язані, передусім, з діяльністю О. Залужного [7].

Найбільш яскраву соціально-педагогічну спрямованість мала діяльність утвореного у 1924 р. кабінету соціальної педагогіки Катеринославської (з 1926 р. – Дніпропетровської) досвідно-педологічної станції, специфіка якої була зумовлена, насамперед, особливостями Катеринославщини як регіону з розвинутою промисловістю, де більшість населення становили робітники та члени їхніх сімей, і полягала у практичному вирішенні педагогічних (а не тільки педологічних) завдань соціального виховання та навчання дітей.

Очільник кабінету М. Челкак так сформулював мету його діяльності – «допомогти школі підготувати, виховати людину, яка буде здатна утворити нове суспільство» [19, арк. 142]. Одне з перших завдань, що постало перед фахівцями, полягало в організації дитячих садків у робітничих районах міста, оскільки більшість його дорослого населення була зайнята на промисловому виробництві і діти залишалися бездоглядними [12, арк. 87, 89].

З метою профілактики дитячої бездоглядності та виховання дітей у комуністичному дусі кабінет соціальної педагогіки займався

влаштуванням «літніх шкіл для дітей із робітничих районів», організацією дитячого руху, спрямовував зусилля на забезпечення загального навчання дітей із робітничих околиць та з сільської місцевості [12, арк. 26, 41, 105]. У 1926 р. у Дніпропетровську (таку назву з 1926 р. отримав Катеринослав) співробітники кабінету соціальної педагогіки організували два досвідні піонерські літні майданчики, розраховані на 100 дітей [15, арк. 9].

У дитячих містечках і будинках Дніпропетровська, Запоріжжя, Кривого Рогу, Мелітополя фахівці кабінету створили майстерні для підлітків – «переростків» з метою їх трудового навчання та професійної підготовки [11, арк. 73-73 зв.; 15, арк. 46].

Загалом кабінети соціальної педагогіки займалися вирішенням соціально-педагогічних завдань стосовно розробки доцільних методів навчання та виховання дітей, а саме: розробкою тестів для обліку успішності школярів; досвідною перевіркою комплексної системи; підвищенням кваліфікації педагогів і педологів; розробкою та перевіркою методів вивчення особистості дитини, дитячого колективу і дитячого комуністичного руху; організацією допомоги безпритульним дітям тощо.

Найбільш повно практична взаємодія між соціальною педагогікою та педологією спостерігалася у діяльності лікарсько-педагогічних кабінетів. Її специфіка полягала у тому, що ці кабінети здійснювали «індивідуальні та масові дослідження дефективних дітей» і на підставі результатів цих досліджень організовували навчально-виховну роботу з ними. Тому лікарсько-педагогічний кабінет Центральної досвідно-педологічної станції, яким керували у різні роки В. Протопопов, Є. Урінсон, Н. Сибірцева, працював у двох напрямках: 1) індивідуальні дослідження дітей з метою діагностики ступеню їхньої дефективності й направлення їх у спеціальні заклади та індивідуальна консультаційна робота для вироблення диференційованого підходу до дефективної дитини; 2) масові дослідження дітей у дитячих будинках з метою виявлення дефективних дітей, узагальнення індивідуальних досліджень і розробка методик навчально-виховної роботи з певним типом дефективних дітей [14, арк. 55 зв.; 17, арк. 14-23, 47, 57].

Лікарсько-педагогічний кабінет Центральної досвідно-педагогічної станції здебільшого працював з «розумово відсталими, фізично дефективними дітьми та неповнолітніми правопорушниками» [14, арк. 33].

Як зазначає Н. Дічек, досягнення Харківського лікарсько-педагогічного кабінету у галузі експериментальних досліджень дефективного дитинства були пов'язані, насамперед, з ім'ям І. Соколянського. За його системою обумовленої поведінки і ланцюговою методикою у вітчизняних педагогічних установах виховували сліпоглухонімих дітей [6, с. 358].

При Одеському лікарсько-педагогічному кабінеті, очолюваному професором М. Тарасевичем, функціонували амбулаторія та колектор, у яких здійснювалися дослідження дефективних дітей. Усього фахівці лікарсько-педагогічного кабінету впродовж 1922 – 1929 рр. обстежили 3094 дітей, більшість з них віком 11 – 12 років. На підставі проведених досліджень 61 % дітей був поставлений діагноз «розумова відсталість». «Неврівноважені, психопати, правопорушники й дезорганізатори дитячих колективів» становили 23 % обстежених. «Фізично-дефективних дітей» було 11 % і дітей із захворюваннями головного мозку й центральної нервової системи – 5 %. Більшість усіх дітей мали робітниче походження, а сліпі та глухонімі діти в основному походили із селянських родин [10, с. 143-144].

Закономірно, що лікарсько-педагогічний кабінет співпрацював з навчально-виховними установами для дефективних дітей, що діяли на Одещині, – 7 дитячих будинків і 2 школи. Окрім того, впродовж 1922 – 1928 років у Одесі були створені «дитячий будинок для психоневропатиків, дитячий будинок для глибоко розумово відсталих, допоміжна школа та школа для глухонімих». Співпраця між лікарсько-педагогічним кабінетом і цими установами полягала не тільки у проведенні систематичних стаціонарних обстежень вихованців, а і в науково-методичному керівництві діяльністю установ з боку фахівців кабінету. З часу його створення одним із провідних напрямів діяльності кабінету була розробка методики навчання та виховання дефективних дітей. У результаті цієї роботи в установах для дефективних дітей були запроваджені правила внутрішнього розпорядку, режим дня та найпростіші форми дитячого самоврядування, що сприяло вихованню дітей, формуванню у них соціальної поведінки, дисципліни, навичок самообслуговування та співжиття у колективі [10, с. 142, 145].

Кабінет індивідуальної педагогіки Київської досвідно-педологічної станції, очолюваний А. Владимирським, попри іншу назву, мав завдання, подібні до завдань лікарсько-педагогічних кабінетів, що діяли при інших досвідно-педологічних станціях.

При ньому функціонувала амбулаторія для проведення обстежень дітей, «випалих з колективу або трудних для виховання», направлених до кабінету з навчально-виховних закладів або з родин. При чому фахівці досить часто проводили дослідження особистості й обдарованих дітей, які випереджали за рівнем розвитку однолітків, а тому також вважалися «випалими з колективу» [1, с. 156].

Діяльність кабінету індивідуальної педагогіки спрямовувалася на:

- 1) обстеження вихованців усіх дитячих будинків і шкіл м. Києва з метою з'ясування кількості та особливостей розвитку дефективних дітей;
- 2) обстеження важковиховуваних дітей в амбулаторії кабінету;

- 3) керівництво діяльністю установ індивідуального виховання у Києві (так іноді називали заклади дефективного дитинства);
- 4) ознайомлення педагогів з аномаліями дитячого розвитку;
- 5) проведення щотижневих конференцій співробітників установ індивідуального виховання та двотижневих конференцій дітей-делегатів від колективів дитячих будинків індивідуального виховання;
- 6) перепідготовку педагогів установ індивідуального виховання та підготовку нових кадрів у галузі дефектології шляхом стажування у кабінеті;
- 7) проведення педологічних консультацій для педагогів, батьків і дітей;
- 8) організацію семінарів з соціального виховання, «традиційної психології в марксистському освітленні», рефлексології та індивідуальної педагогіки для педагогів міста та студентів Київського інституту народної освіти (КІНО) [1, с. 156-157].

Зміст діяльності кабінету здебільшого охоплював питання профілактики нервово-психічних розладів у дітей; розробки та застосування методів дослідження, навчання та виховання дефективних дітей; розробки та застосування методів дослідження дитячої обдарованості.

У другій половині 20-х років кабінет індивідуальної педагогіки співпрацював з 4 будинками для розумово відсталих, 2 будинками для сліпоглухонімих, 1 будинком для сліпих, 1 школою для глухонімих дітей і 3 допоміжними школами Києва [2, с. 145]. Усього у цих закладах у 1929 р. виховувалося 567 дітей [1, с. 161]. У зазначених установах фахівці кабінету здійснювали апробацію розроблених ними навчальних програм і методик, а також облік успішності вихованців установ дефективного дитинства [1, с. 161-162]. На кінець навчального року «кожну дитину перевіряла комісія за головуванням представника кабінету». Мета такої перевірки полягала у з'ясуванні успіхів дитини у «шкільній роботі за минулий рік» [2, с. 145].

Перейдемо до розгляду діяльності лікарсько-педагогічного кабінету Дніпропетровської досвідно-педологічної станції. Його очолював професор психіатрії І. Левінсон.

Основними напрямками роботи Дніпропетровського лікарсько-педагогічного кабінету впродовж 1922 – 1929 років І. Левінсон вважав:

- дослідження дитинства (І. Левінсон зазначав, що необхідно «паралельно обстежувати дітей з установ дефективного дитинства і нормального дитинства для порівняння особливостей їхнього розвитку», а також «з сімей «труделементів» для розподілу їх у нормальні та дефективні дитячі будинки») [16, арк. 2 зв.];

- психотехнічні дослідження, важливість яких, на думку І. Левінсона, була обумовлена промисловою орієнтацією краю, а відтак значною потребою у робітничих кадрах [16, арк. 3 зв.].
- проведення педологічних консультацій з проблем поведінки, навчання, виховання та розвитку дітей, зокрема для батьків – «членів профспілок та селян з округи» [9, с. 148 – 149].

Загалом діяльність лікарсько-педагогічних кабінетів поєднувала у собі виконання педологічних і соціально-педагогічних завдань стосовно організації дефективного або важкого дитинства.

Висновки. Отже, у 20-ті роки ХХ ст. наукове становлення соціальної педагогіки та педології відбувалося у процесі їх практичної взаємодії, спрямованої на вирішення завдань соціального виховання різних категорій дітей. Основні ідеї, що поєднували ці науки – цілісне сприймання особистості дитини, увага до її потреб і запитів, ретельне вивчення соціального середовища й умов життя індивіда, отримали практичне втілення у діяльності кабінетів соціальної педагогіки та лікарсько-педагогічних кабінетів, що функціонували у складі досвідно-педологічних станцій.

Список використаних джерел

1. Буркгарт Ю. Л. Кабінет індивідуальної педагогіки Київської досвідно-педологічної станції / Ю. Л. Буркгарт // Шлях освіти. – 1929. – № 8 – 9. – С. 155-164.
2. Владимирський А. Кабінет індивідуальної педагогіки в Києві / А. Владимирський // Шлях освіти. – 1927. – № 10. – С. 144-147.
3. Выготский Л. С. Развитие трудного ребенка и его изучение / Л. С. Выготский // Выготский Л. С. Собрание сочинений: В 6-ти томах. – М.: «Педагогика», 1983. – Т. 5. – С. 175-180.
4. Выготский Л. С. Moral insanity / Л. С. Выготский // Выготский Л. С. Собрание сочинений: В 6-ти томах. – М.: «Педагогика», 1983. – Т. 5. – С. 150-152.
5. Граборов А. Н. Что такое нормальная школа и как отбирать в нее учеников / А. Н. Граборов // Радянська школа. – 1928. – № 9. – 3 – 24.
6. Диференційований підхід в історії української школи (кінець ХІХ – перша третина ХХ ст.): [монографія] / Сухомлинська О. В., Дічек Н. П., Березівська Л. Д. – К.: Педагогічна думка, 2013. – 620 с.
7. Залужний О. Методи вивчання дитячого колективу. Вступ до педагогіки колективу / О. Залужний. – Харків: Книгоспілка, 1926. – 182 с.
8. Кодекс законів о народном просвещении УССР, утвержденный ВУЦИК 1 ноября 1922 г. – Харьков: Издание Народного комиссариата просвещения УССР, 1922. – 80 с.
9. Левінсон І. Дніпропетровський лікарсько-педагогічний кабінет / І. Левінсон // Шлях освіти. – 1929. – № 8 – 9. – С. 146-150.

10. Тарасевич М. Одеський лікарсько-педагогічний кабінет / М. Тарасевич // Шлях освіти. – 1929. – № 8 – 9. – С. 142-146.
11. Листування з Дніпропетровською окрінспектурою по питаннях дитячих будинків. Акт обстеження дитячої колонії // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 6, спр. 1931, 74 арк.
12. Матеріали про діяльність Катеринославського губсоцвиху та стан соціально-виховної роботи в губернії (протоколи, плани, звіти, доповіді) // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 4, спр. 880, 119 арк.
13. Матеріали про роботу Головоцвиху (звіти, доповіді, резолюції) // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 2, спр. 1623, 195 арк.
14. Матеріали про роботу досвідно-педологічної станції (положення, протоколи, звіти, доповіді, штати, кошториси, плани роботи) // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 3, спр. 901, 140 арк.
15. Матеріали про стан і розвиток соціально-виховної роботи на Україні (тези доповідей, доповідна і пояснююча записки, план роботи соцвиху на січень – березень 1926 р., штати, кошториси, мережа установ соцвиху на 1926/27 р.) // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 6, спр. 281, 129 арк.
16. Наказ, план робіт та звіт Катеринославського лікарсько-педагогічного кабінету. Листування з Катеринославським кабінетом соціальної педагогіки про затвердження його штатів і фінансування // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 4, спр. 346, 20 арк.
17. Плани, звіти та доповіді про діяльність Центральної Досвідної станції, педологічного відділу і лікарсько-педагогічного кабінету Головоцвиху при Наркомпросі УСРР // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 2, спр. 1624, 159 арк.
18. Положення про дослідні станції Головоцвиху при Наркомпросі УСРР та плани і місячні звіти про роботу відділів Головоцвиху // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 2, спр. 1599, 124 арк.
19. Стенограма засідань IV сесії науково-педагогічного комітету Головоцвиху при Наркомосі УСРР // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 5, спр. 678, 418 арк.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Burkgart U. L. Kabinet individual'noyi pedagogiki Kiyivs'koyi dosvidno-pedologichnoyi stantciyi / U. L. Burkgart // Shlyah osviti. – 1929. – № 8 – 9. – S. 155-164.
2. Vladimirs'kiy A. Kabinet individual'noyi pedagogiki v Kiyevi / A. Vladimirs'kiy // Shlyah osviti. – 1927. – № 10. – S. 144-147.
3. Vygotskiy L. S. Razvitie trudnogo rebenka i ego izuchenie / L. S. Vygotskiy // Vygotskiy L. S. Sobranie sochineniy: V 6-ti tomah. – M.: «Pedagogika», 1983. – T. 5. – S. 175-180.
4. Vygotskiy L. S. Moral insanity / L. S. Vygotskiy // Vygotskiy L. S. Sobranie sochineniy: V 6-ti tomah. – M.: «Pedagogika», 1983. – T. 5. – S. 150 – 152.

5. Graborov A. N. Chto takoe normal'naya shkola i kak otbirat' v nee uchenikov / A. N. Graborov // Radians'ka shkola. – 1928. – № 9. – 3-24.
6. Diferencyovaniy pidhid v istoriyi ukrayins'koyi shkoli (kinec' XIX – persha tretina XX st.): [monografiya] / Suhomlins'ka O. V., Dichek N. P., Berezivs'ka L. D. – K.: Pedagogichna dumka, 2013. – 620 s.
7. Zaluzhniy O. Metodi vivchannja ditjachogo kolektivu. Vstup do pedagogiki kolektivu / O. Zaluzhniy. – Harkiv: Knigospilka, 1926. – 182 s.
8. Kodeks zakonov o narodnom prosveshhenii USSR, utverzhdeniy VUCIK 1 noyabrya 1922 g. – Har'kov: Izdanie Narodnogo komissariata prosveshheniya USSR, 1922. – 80 s.
9. Levinson I. Dnipropetrovs'kiy likars'ko-pedagogichniy kabinet / I. Levinson // Shljah osviti. – 1929. – № 8 – 9. – S. 146-150.
10. Tarasevich M. Odes'kiy likars'ko-pedagogichniy kabinet / M. Tarasevich // Shlyah osviti. – 1929. – № 8 – 9. – S. 142-146.
11. Listuvannya z Dnipropetrovs'koyu okrinspekturoyu po pitannjah ditjachih budinkiv. Akt obstezhennya dityachoyi koloniyi // CDAVO Ukrayini. – F. 166, op. 6, spr. 1931, 74 ark.
12. Materiali pro diyal'nist' Katerinoslavs'kogo gubsocvihu ta stan social'no-vihovnoyi roboti v guberniyi (protokoli, plani, zviti, dopovidi) // CDAVO Ukrayini. – F. 166, op. 4, spr. 880, 119 ark.
13. Materiali pro robotu Golovsocvihu (zviti, dopovidi, rezoljuciyi) // CDAVO Ukrayini. – F. 166, op. 2, spr. 1623, 195 ark.
14. Materiali pro robotu dosvidno-pedologichnoyi stanciyi (polozhennya, protokoli, zviti, dopovidi, shtati, koshtorisi, plani roboti) // CDAVO Ukrayini. – F. 166, op. 3, spr. 901, 140 ark.
15. Materiali pro stan i rozvitok social'no-vihovnoyi roboti na Ukrayini (tezi dopovidey, dopovidna i poyasnjuyucha zapiski, plan roboti socvihu na sichen' – berezen' 1926 r., shtati, koshtorisi, merezha ustanov socvihu na 1926/27 r.) // CDAVO Ukrayini. – F. 166, op. 6, spr. 281, 129 ark.
16. Nakaz, plan robit ta zvit Katerinoslavs'kogo likars'ko-pedagogichnogo kabinetu. Listuvannya z Katerinoslavs'kim kabinetom social'noyi pedagogiki pro zatverdzhennya yogo shtativ i finansuvannya // CDAVO Ukrayini. – F. 166, op. 4, spr. 346, 20 ark.
17. Plani, zviti ta dopovidi pro diyal'nist' Central'noyi Dosvidnoyi stanciyi, pedologichnogo viddilu i likars'ko-pedagogichnogo kabinetu Golovsocvihu pri Narkomprosi USRR // CDAVO Ukrayini. – F. 166, op. 2, spr. 1624, 159 ark.
18. Polozhennja pro doslidni stanciyi Golovsocvihu pri Narkomprosi USRR ta plani i misyachni zviti pro robotu viddiliv Golovsocvihu // CDAVO Ukrayini. – F. 166, op. 2, spr. 1599, 124 ark.
19. Stenograma zasidan' IV sesiyi naukovo-pedagogichnogo komitetu Golovsocvihu pri Narkomosi USRR // CDAVO Ukrayini. – F. 166, op. 5, spr. 678, 418 ark.

Yanchenko T. V. The interaction of social pedagogy and pedology in the context of its scientific formation (20th years of the twentieth century).

The article is dedicated to the development of theory and practice of social pedagogics and pedology in the 20th years of the twentieth century. The pedology in Soviet Ukraine took place leading scientific-practical field and engaged in comprehensive study of child and various issues of its education, training and socialization in a new social environment. That is why it was connected with current problems of social pedagogy. The formation of these sciences was in the process of children`s social education and solving of the childhood`s problems. An important common feature of the social pedagogy and pedology was their focus on the performance of the main socio-pedagogical challenge – education of "new human", builder of socialism, which was a faithful communist ideals. Social pedagogy and pedology were connected because they considerable attention was paid to the problems of heavy or defective childhood.

The experimental pedological stations were created in Kharkov, Kiev, Odessa and Dnepropetrovsk and solved such tasks. They included the offices of social pedagogics and medical-education offices. The purpose of their activities was the research different issues of theory and practice of pedology and social pedagogy.

The author characterized the basic general ideas of social pedagogy and pedology – the holistic perception of the child's personality, attention to her needs and requests, study of the social environment and the living conditions of the child, which got the practical implementation to the activity of the experimental pedological stations in the 20-th – first half of 30-th of the XX century.

Key words: social pedagogy, pedology, scientific formation, scientific interaction, experimental pedological station.

Отримано 7.04.2015 р.

Відомості про авторів

1. **Бриндіков Юрій Леонідович**, кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету, м. Хмельницький
2. **Видиш Микола Миколайович**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету, м. Хмельницький
3. **Гевчук Наталія Сергіївна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський
4. **Голова Наталія Іванівна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету, м. Хмельницький
5. **Грабчак Ольга Валентинівна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету, м. Хмельницький
6. **Дідик Наталія Михайлівна**, кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський
7. **Куриця Світлана Вікторівна**, соціальний педагог Кам'янець-Подільського НВК № 17, м. Кам'янець-Подільський
8. **Лук'янова Катерина Андріївна**, асистент кафедри теорії і практики початкової освіти Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет», м. Кривий Ріг
9. **Мельник Людмила Пилипівна**, кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, доцент Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський
10. **Михайленко Оксана Володимирівна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка, м. Чернігів
11. **Овод Юлія Василівна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету, м. Хмельницький
12. **Онуфрієва Ліана Анатоліївна**, кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри загальної та практичної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

13. **Опалюк Тетяна Леонідівна**, кандидат педагогічних наук, асистент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський
14. **Пожидаєва Оксана Володимирівна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та практичної психології Академії праці, соціальних відносин і туризму Федерації професійних спілок України, м. Київ
15. **Рабійчук Сергій Олександрович**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету, м. Хмельницький
16. **Рень Лариса Василівна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка, м. Чернігів
17. **Сербалюк Юрій Володимирович**, кандидат історичних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський
18. **Сєденкова Роза Володимирівна**, аспірант кафедри педагогіки факультету психології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, м. Харків
19. **Синюк Наталія Вікторівна**, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету, м. Хмельницький
20. **Соловійова Тетяна Геннадіївна**, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки Запорізького національного університету, м. Запоріжжя
21. **Співак Віталій Іванович**, кандидат психологічних наук, декан факультету корекційної і соціальної педагогіки та психології, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський
22. **Стрельбицька Світлана Михайлівна**, викладач кафедри соціальної допомоги, загальної та медичної психології Одеського національного медичного університету, м. Одеса
23. **Човган Олена Олександрівна**, кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету, м. Хмельницький
24. **Шеремет Алла Михайлівна**, старший викладач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету, м. Хмельницький
25. **Янченко Тамара Василівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, докторантка Інституту педагогіки НАПН України

Наукове видання

**ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

Серія соціально-педагогічна

Випуск 24

**Відповідальний редактор
Відповідальний секретар
Комп'ютерна верстка**

**Мельник Л.П.
Дідик Н.М
Романишин В.С.**

Матеріали подані мовою оригіналу
Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів
Редколегія не завжди поділяє погляди авторів статей

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за
підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних,
власних імен та інших відомостей.

Підрисано до друку 18.11.2015 р. Формат 60x16
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний
Ум. друк.арк. 15,7 Обл. вид арк. 16,8 Тираж 300 Зам. 309

Підготовлено до друку та надруковано
у видавництві ПП «Медобори-2006»
32343, Хмельницька обл., Кам'янець-Подільський р-н,
с. Довжок, пров. Радянський, 6а. Тел./факс: (03849) 2-20-79
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3025 від 09.11.2007 р.